

ZALÁN TIBOR

A Versek a hagyatékból-ciklus hiányai

AVAGY, RÉGI MOTÍVUMOK FELÉBRESZTÉSE

ÉVEK ÉVTIZEDEK

Már nem érti hogyan szerethette úgy És azt sem
értheti miért szereti még mindig Közéjük
évek évtizedek talán évszázadok hosszú
hallgatása és a szüntelen várakozások
vájták ki könnyörtelenül medrüket És mégis
remélték van egy olyan pont a világban ahol
elérhetnek oda Mindegy hova Nem létezik

Hitték játszanak Lettek egymás kijátszottjai

Szereposztásnak nem túl eredeti Átéelve
akár lehet végzetes Minden dramatizálás
kínos Már nem kérdés ki kinek adott esélyt egy
elszabadult rulettasztalon Piros-fekete
a párizsi kurvák színe Az Eiffel-toronymnál
az el nem hált ködökre gondolt a Duna fölött

ELSZÁMOLÁS

Nyomtalanul felejt el Pedig rá akarta
bízni az életét A felelősség nem menti
fel gyávasága alól Tudnia kellett egyszer
lobban fel a szenvedély Innentől már csak szimpla
élet biztonsági díszletei közt kallódhat
el Attól még szép lesz és nagyon szerethetik A
következő létehez szükséges mozgásokat
előírt ráfogásokból könnyen kitanulja

Lehet belőle bárki is A kedves széptevők
majd a köztörvényes szarkeverők után csak egy
döntés logikus Polgári létben vesztegelni

S fellelegezni A félőrült sikoly is elhalt
végre Nélküle lejthet majd a szőnyegen tovább

És a tárgyat örvénylések ragadják ég felé

TALÁN TÉL

Talán tél volt Vagy csak a hó maradt örökre *Nem
akarok rád gondolni amikor vele vagyok*
olvasta S akkor kinyílt egy ajtó az égben De
tudta az ő útja nem arra vezet Hiába
az ajtó és mögötte a fény Más fordul mögé
az éjszakában Az álom nem feléje fordul
hanem másra A búcsúzás ideje gondolta
eljön végül Attól akivel talán még sosem
találkozott A saját boldogtalanságáért
ki-ki magának felel De különös az égben
egy ajtó amely sohasem nyílik ki S ahová
soha nem lép be senki A magány ajtaja ez
talán S fénybe dermed aki azt a földről nézi
Nincs alku tűnődik Nincs lent se fönt És közép sincs

AZ ÉBRENLÉT MÖGÖTT

Én jártam már abban a völgyben
ahonnan jönnek a ködök

Ha kérdeznéd nem tudom hol van
talán az ébrenlét mögött

És láttam ott a halódó nyárban
lány járt piros ruhában

Hajnal volt néma és szóke
haja átsuhant az őszebe

Már nem tudom hogy mit kerestem
valaki elment belőlem

És lehet hogy nem volt már senkim
csak meghaltam abban a völgyben

KÖVEK

Ezek a csöndek Ezek a kövek itt
átlátszanak a csontjaim
Megáll az ember Az emberfia itt
élete párás roncsain

Hallgat az Isten Nagy csönd van odafönn
vérezik a bárány köveken
Arcomat nézem Látom a tükörben
visszanéz rám egy idegen

Valaki érint Emlék a bőrömön
Halál virága szerelem
Vérezik a bárány megnyíló ég alatt
fekszem a forró köveken

Amíg ő lépdél elnyugvó víz fölött
kínom fekélye fölfakad
Sugárözönben mindegyre távolabb
ne hallja ordításomat

Fekete napból kiváló madarak
Küldöd-e végre halálom
Volt itt egy élet Volt hozzá ember is
Ennyi Kezedhez ajánlom

A láthatatlan „én”¹

Annak, hogy a lélek halál utáni létének nincs semmiféle empirikus bizonyítéka, van egy nagyon kézenfekvő magyarázata: a *lélek létének már a halál előtt sincsenek empirikus bizonyítékai*, bármiként is értelmezzük a lelket. A lélek már a halál előtt sem tapasztalható. Soha senki nem látta, hallotta, érintette, szagolta, ízlelte még egy másik ember lelkét, hanem csupán lelkének különféle megnyilvánulásaival találkozott – s e megnyilvánulások mindegyike kivétel nélkül a testen keresztül ment végbe, mások számára látható, hallható, érinthető, szagolható, ízlelhető módon. Magától értetődik tehát, hogy amikor a lélek megnyilvánulásának egyedüli és kizárólagos eszköze, a testiség megszűnik funkcionálni, a lélek nem tud min keresztül megnyilvánulni úgy, hogy az egy másik ember érzékszervei számára megragadható legyen. Mert ugyan az egyik lélek a másik lélekről tapasztalatot szerezhet a megnyilvánulásain keresztül, de mivel csak indirekt módon, a testén keresztül szerez tapasztalatot róla, valójában az egyik test érzékszervei kapcsolódnak össze a másik test érzéki megnyilvánulásaival. A testiség azonban csupán *eszköz* a lélek számára, mert hiszen a megnyilvánulásokon keresztül mégiscsak a lelkek azok, amelyek egymással érintkeznek. Az egyik ember sohasem a másik ember testével avagy szájával beszél, hanem a másik emberrel, vagyis azzal, aki a másik ember összes tapasztalható megnyilvánulásának *origója*. *Mi* egymást e földi élet során soha nem láthatjuk. *Mi* csupán egymás „előretolt” testét láthatjuk, s mi magunk mindig ott maradunk rejtve a háttérben.²

Sőt, valójában nemcsak a lelket magát, de annak szorosan vett lelki megnyilvánulásait sem tapasztaljuk. A másik ember gondolatait és érzéseit soha nem látjuk, érzékeljük. Arra, hogy a másik embernek érzései és gondolatai vannak, csupán külső jelekből következtetünk.³ Ez nem azt jelenti, hogy ha belelátnánk a fejébe, akkor ezeket az érzéseket és gondolatokat látnánk, s most csupán azért nem láthatjuk ezeket, mert – vulgárisan fogalmazva – a koponya eltakarja őket, s mert azok *belül* vannak a koponyán. Ha az agy működését képesek lennénk tökéletesen átlátni egy olyan „röntgenszemmel”, amely nemcsak átvilágítja az agyat, hanem egyúttal olyanra fel is nagyítja, hogy minden egyes biokémiai reakciót, sőt fizikai módosulást tisztán látnánk és regisztrálhatnánk benne, akkor sem láthatnánk avagy tapasztalhatnánk a másik ember gondolatait és érzéseit *mint* gondolatokat és érzéseket, csupán azt látnánk, hogy bizonyos gondolatokat és bizonyos érzéseket bizonyos változások kísérik az agyi állományban.⁴ Ez egyébként azt a triviális igazságot húzza alá, hogy nemhogy az ember lelke, de e lélek gondolatai és érzései sem testi természetűek, vagyis nem az érzékek világához tartoznak, bármennyire is kifinomultak legyenek azok az érzékek. Mármost ha ennyire nem fizikai természetűek a léleknek a *fizikai világ irányában* végbemenő megnyilvánulásai, akkor vajon mennyire távol állhat az érzékek által behatárolható világtól az a lélek, amely ezeknek forrása?!

Az ember azonban nemcsak a másik emberben nem képes tetten érni magát a lelket – a „te”-t –, *saját lelkét* sem képes érzékelni, és saját lelke is éppen annyira kicsúszik minden tudományos kutatás hatóköréből, mint másvalakinek a lelke.⁵ A lélek, az én, az alany, létünknek ez a mindennél stabilabb valósága – teljesen tudománytalan! ... Elsősorban nem azért nem képes érzékelni saját lelkét az ember, mert az túl szubtilis az érzékszervei számára,⁶ hanem sokkal inkább azért, mert a lélek minden megnyilvánulásának – s így érzékelési megnyilvánulásainak is – a rejtett *origója*. Márpedig az alany nem tudja magát tárgyiasítani, mert ha tudná, tárgy lenne. Az alany nem egy tárgyiasító megismerési aktus révén tud magáról – mint az összes többi dologról –, hanem alanyi létének pusztá tudata, önmagának mint tudati létnek önmagával való pusztá egybeesése által – vagyis öntudata révén. Ha az alany, a lélek valamilyen megnyilvánulása révén próbálná megragadni önmagát, akkor ugyanoda jutna, mint amikor valaki más lelkét próbálná megragadni – vagyis sehová.

Éppen a saját léleknek ez a tárgyiasíthatatlansága és rajta kívül minden egyéb tárgyiasíthatósága mutat rá arra, hogy a lélek valami, ami alapvetően különbözik a testtől, s nem a test funkcióinak egyike. Ha ugyanis az ember magára gondol, elmondhatja: van kezem, lábam, arcom, szívem, hajam, vesém, *agyam*; vannak gondolataim, érzéseim, emlékeim, tapasztalataim; van családom, vannak rokonaim, barátaim, szomszédaim és így tovább.⁷ Mindezek egy birtokviszonyt foglalnak magukban, amelyben a birtokolt dolgok ugyan különbözőek, de a birtokos egy: *én magam*. De ki vagyok én? Én vagyok az *alany*, s az alannal összevetésben ezek mind-mind *tárgyak*. Márpedig ami tárgyiasítható, az nem *én vagyok*, legyen az mégoly bensőséges viszonyban is velem, mint a gondolataim vagy az érzéseim. Az előbb felsorolt dolgok mind a tárgyi világ alany körül képződő koncentrikus köreit alkotják. Az alany körül legszorosabban a mentális-emocionális természetű tárgyak világa helyezkedik el. Ezek vannak a legszorosabb kapcsolatban vele. A testiség szférája már egy jóval külsőbb kör, s még ennél is külsőbb kört alkotnak a külvilág szorosan hozzánk tartozó elemei. De az alanytól – a lélektől – való távolság *mértékének* csupán másodlagos jelentősége van. A döntő *maga a távolság, vagyis a tárgyiaság*. Ha a lélek a test funkciója lenne (ami persze eleve kizárható azon az alapon, hogy a testnek nem lehet olyan funkciója, amely *semmiféle* testi jelleget nem mutat),⁸ akkor valójában a testnek kellene az alannak lennie. Márpedig a test: tárgy. És tárgy a test részeként az agy is, amiről csak olyan formában tudok, mint a tárgyi-természeti világ egyéb elemeiről. Ha nem hallottam volna róla, hogy az embereknek van agyuk, fogalmam sem lenne arról, hogy nekem is van.⁹ De a lélek egészen más: arról nem kell informálnia engem senkinek, hogy van lelkem, mert azt magamtól – lelkeimtől – tudom. Az ember magát nem *érezékel*, hanem *tudja*.¹⁰ Mert az nem a tárgyi világ egyik eleme, hanem az alany. És az alany én vagyok.

Magától értetődik, hogy az alany, ez a teljesen megragadhatatlan, a lehető legjobban háttérbe húzódó *apeiron* („meghatározatlan”) nemcsak a legbiztosabb, de a legvalóságosabb is. Annak, ami minden valóság, minden reláció vonatkoztatási pontja, szükségképpen a legvalóságosabbnak kell lennie. Ez a mindenek háttérében ott húzódó,

minden vizsla tekintet előtt elrejtőző megfoghatatlan és behatárolhatatlan valami egész létünk bázisa.¹¹ Ha az ember ebbe belegondol, felül kell értékelnie a dolgok fontosságáról, értékességéről és valóságosságáról vallott nézeteit. Ennek fényében ugyanis nyilvánvaló, hogy azok a dolgok lesznek a legfontosabbak, legértékesebbek és legvalóságosabbak, amelyek legközelebb esnek ehhez az énhez, amelyek leginkább osztoznak a természetében. Minél bensőbb valami, annál közvetlenebb viszonyban van az énnel, minden létező és lehetséges viszony vonatkoztatási pontjával.

Ahogy a lélek és funkciói között nagyon is jól láthatóan szoros kapcsolat van, éppoly jól látható, hogy az agy és a lélek között ez a kapcsolat egyáltalán nincs meg. Márpedig egy adott szubsztancia és a szubsztancia funkciója között mindig is szoros kapcsolatnak kell lennie. Ami a lélek funkcióit illeti, elég csak a tudomány, a filozófia és a művészet világára gondolni: ezek mind-mind a lélekből fakadnak, s ezek jellege mutatja azt, hogy forrásuknak, a léleknek milyen természettel kell rendelkeznie. Az egész értelmi-szellemi világ háttérében szükségképpen egy olyan értelmi-szellemi léleknek kell meghúzódnia, amelyben benne rejlik mindannak a potencialitása – s gyakran aktualitása is –, ami a szellemi világban van. Ha azonban az agy és a lélek viszonyát nézzük, az értelmi-szellemi világ *teljesen más*, mint az anyagi világ, *teljesen más*, mint az érzékek számára többé-kevésbé hozzáférhető világ – s így, ha szabad ezt mondani, még inkább teljesen másnak kell lennie a léleknek. Ilyen módon az a koherencia, amely megvan a lélek és produktuma, a szellemi világ között, egyáltalán nincs meg az agy és feltételezett produktuma, a lélek között. Az agy, bár rendkívül bonyolult anyag, de *anyag*, felruházza az anyag minden egyes tulajdonságával, amelytől a lelket fényévek választják el. Képtelenség tehát, hogy az agy produktuma legyen a lélek. Képtelenség, hogy egy, a lélekhez képest hihetetlenül alacsonyabb létrendi szinten elhelyezkedő dolog produkáljon egy olyan valóságot, amely beláthatatlanul magasabban van nála. Vagy hogy másképpen fogalmazzak: *képtelenség, hogy az alany a tárgy produktuma legyen*. Az az *ismeretelméleti* prioritás, amelyet a lélek bír a tárgyi világgal szemben – ideértve a testet is –, szükségképpen magában foglal egy *ontológiai* elsőséget is.

Nyilvánvalóan ama kijelentés pusztá megfordítása, hogy „a lélek az agy funkciója”, nem vezet el a kettő helyes viszonyának megértéséhez. Az agy a léleknek nem funkciója, hanem saját maga által megszervezett és fenntartott *eszköze*. Míg ugyanis egy szubsztancia (az agy) nem produkálhat nála sokkal magasabb rendű funkciót (a lelket), egy szubsztancia (a lélek) nagyon is használhat nála hasonlíthatatlanul alacsonyabb rendű eszközt (az agyat). Az agy betegségei éppen ezért magától értetődően vezetnek a lélek torzulásához, vagy inkább a lélek megnyilvánulásainak torzulásához. Mint ahogy a legkiválóbb zongorista sem tud játszani egy olyan zongorán, amelyen a húrok egyik része el van hangolódva, másik része el van szakadva, éppúgy a lélek sem képes „játszani” egy beteg agyon. S ebben a viszonyban leli magyarázatát az is, hogy bizonyos mentális funkciók miért kapcsolódnak az agy bizonyos részeihez. Mert ahogy különböző funkcióit a lélek különböző értékszerveken és szerveken keresztül végzi (például a szemmel lát), éppúgy az agy különböző területein keresztül

éri el ezeket a perifériális szerveket. Ahogy a szem sérülésével sérül a látás, éppúgy az agy megfelelő részének sérülésével is sérül a látás (akkor is, ha a szem ép). De ahogy nem a szem lát (mert az önmagában nem lát), éppúgy nem is az agy az, ami lát (mert az agy sem önmagában, sem a szemmel együtt nem lát). Nem, ezek sem együtt, sem külön-külön nem látnak. *Én* látok – de általuk.

Tehát nem a szem lát, de még csak nem is az agy, hanem valójában a lélek lát.¹² Első személyben fogalmazva: *én látok*, nem a szemem vagy az agyam, amik csupán eszközei annak, hogy *én* lássak. A szem agy nélkül soha nem fog látni, de az agy sem fog látni soha lélek nélkül (meg természetesen szem nélkül sem). Mert valójában a lélek az, ami lát, hall, tapint, ízlel, szagol. Hogy a lélekben lévő nem-fizikai látóképesség, ami a fizikai látás alapja, fizikai látásra is alkalmas legyen, *ehhez* van szükség szemre és agyra. Mindez azt jelzi, hogy a lélek az érzékelés – látás, hallás stb. – képességével a testiségtől függetlenül is rendelkezik. S valóban számos olyan eset létezik, amikor a lélek a szem közreműködése nélkül is látott. Elegendő itt a „halálhatárszéli élményekre”¹³ gondolni, amikor a klinikai halál állapotában lévő, a műtőasztalon fekvő beteg magához térése után részletesen beszámol arról, hogy a műtét alatt mit látott maga körül.

A lélek földi élete során nincs összekötve a testtel, a test földi sorsával. A fejlődésnek és a szükségképpen hanyatlásnak az a ciklusa, amelynek a test alá van vetve, a lélek nincsen alávetve. A lélek hanyatlása egyáltalán nem szükségképpen, hanem csupán gyengeség eredménye. A lélek akár a halál pillanatáig is folytonosan emelkedhet, mert nincs elkerülhetetlenül kiszolgáltatva a természet törvényeinek. A lélek nem része a természetnek.

Az, hogy ki egy ember, nem a test dönti el, hanem a lélek. Az emberek között a testi különbségek aránylag jelentéktelenek, s még jelentéktelenebbek, ha nem a test külső – részben esztétikai – megjelenését nézzük, hanem a test „belsejét”, funkcionálását. Bizony, ezen a síkon már alig van különbség az egészséges emberek között. Ha azonban az emberek lelkét nézzük, olyan óriási különbség lehet ember és ember között, amelyet csak egy óriás és egy Hüvelyk Matyi, vagy más megközelítésből egy angyal és egy ördög közötti különbséggel lehetne érzékeltetni. Két ember között, akik egymás mellett mennek az utcán, és akik között ránézésre nem sok különbség van, lelküket, énjüket illetően akkora különbség lehet, mint amekkora ég és föld között van. Nem volt jelentékeny ember, akit ne a lelke tett volna jelentékennyé, s ez még azokra is vonatkozik, akiket testi teljesítményük alapján ismert meg a világ, mert hiszen ezek hátterében is gyakran a lélek teljesítménye áll (elegendő itt például Balczó Andrásra gondolni). Egy ember nem olyan, amilyen a teste, hanem olyan, ahogy gondolkodik önmagáról és a világról. Szinte mindent a gondolatok döntenek el, még a külső világban is. A *lélek* az ember! A test csak eszköz.

Ha nem a tudat és az agy, hanem az élet és az élettelen viszonyát vizsgáljuk, hasonló következtetésekre juthatunk. Ahogy a puszta agyműködésből sosem lesz gondolat, sosem lesz tudás és tudat, de még egyszerű érzékelés sem, éppúgy az anyagi elemek puszta elrendeződéséből sem lesz soha élet. Az anyag mindig anyag marad,

bárhogyan is mozgassuk. Bárhogyan is rendezzük az anyagi elemeket, abból nemhogy lélek nem lesz soha, de még élet sem. Miért? Azért, mert nem a test a lélek princípiuma, hanem a lélek a testté. Nem a test eredményezi a lelket, hanem a lélek a testet. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a test anyaga a lélektől van, hanem azt jelenti, hogy a test a lélek *által* van: a lélek „szervezi meg”, működteti, tartja életben, s nélküle az egész test azonnal szétesne. Éppen a testiség lélekhez képest való eszközszerűsége mutatja azt, hogy nem a lélek a test produktuma, hanem a test a léleké – nem mint anyag, hanem mint organizmus. A lélek az, ami létrehozza, fenntartja, használja s aztán távozásával elpusztítja a testet *mint* testet.

Bárhogyan is mozgassuk, bármennyire is szervezzük és rendezzük az anyagi elemeket, egyetlen lépéssel sem jutunk közelebb sem az élethez, sem a lélekhez/tudathoz/énhez – s ezt éppen a számítógépek esete mutatja: hiába képes többet tárolni memóriájában egy számítógép, mint egy ember, hiába képes olyan dolgokra, amelyek még az ember képességeit is meghaladják, az élet és a lélek szempontjából nem különbözik egy közönséges satutól. Egyébként is: a számítógép ugyanazt a funkciót látja el, mint az egyéb mechanikus gépek – csak míg ezek az ember *bizonyos testi* képességeinek mesterséges reprodukciói és „meghosszabbításai”, az előbbiek az ember *bizonyos szellemi* képességeinek mesterséges reprodukciói és „meghosszabbításai”. Mert hiába keletkezik valamely tartós változás az agyi szövetben az emlékkép rögzülése révén, az emlékképet az agyi szövetben lévő módosulástól még mindig hihetetlen távolság választja el. Ha például felidézem magamnak Platón visszaemlékezés-elméletét, egy ilyen nagyszerű elmélet vajon hogyan volna megfeleltethető az agyi szövetben beálló *bármely* változással? A számítógép ugyan tökéletesen képes tárolni ezt az elméletet, és az bármikor előhívható belőle, de ki volna olyan balgata, aki azt állítaná, hogy a számítógép *érti* ezt az elméletet, vagy akár csak tud is róla? A számítógép épp olyan „buta”, mint egy satupad. Ez az, ami a pusztán anyagi emléknymot elválasztja a valódi emlékképtől. Éppen a számítógép rendkívüli képességei mutatják, hogy az anyagi elemek pusztán elrendezéséből soha nem fakadhat semmi szellemi. Ellenkezőleg: *maga a pusztán elrendezés fakad a szellemből, méghozzá a hardver és a szoftver készítőinek szelleméből* – mintegy ezáltal is demonstrálva, hogy az agy rendkívüli bonyolultságának hátterében is egy szervező-rendező szellemnek kell állnia.

Kicsit hasonló az eset, mint az étellel kapcsolatban. Hosszú évtizedeken keresztül kísérleteztek azzal, hogy életet állítsanak elő az élettelen anyagból az élettelen anyagi elemek rendkívül bonyolult „helyzetbe hozása” által. Ezzel azt remélték bizonyítani, hogy az élet létrejöttéhez nem kellett semmiféle „magasabb – isteni – értelem”, hanem az magától is létrejöhetett. Ámde ennél balgább gondolatot nehéz elképzelni, mert hiszen sikeres kísérletek esetén épphogy azt bizonyították volna, hogy az élet létrejöttéhez rendkívül magas szintű értelem szükséges (a tudományos értelem), amely az élet számára megfelelően kapcsolja össze az élettelen anyagi elemeket. Egészen elképesztő, hogy nagy tudású emberek ezreit évtizedeken keresztül egy ilyen nevetséges eszme vezesse – az orruknál fogva. Mintha valaki azzal akarná bizonyítani, hogy az órák maguktól alakultak ki a természetben, hogy ő maga órát tudna csinálni!

A természetben magától még egy olyan rendkívül egyszerű szerkezet sem keletkezett, mint egy derelyemetsző. Ha pedig az anyagban már eleve benne rejtettek azok a törvények, amelyek hatására kibontakozott az élet, majd pedig a tudatos emberi szellem, akkor az élet materialisztikus értelmezése egy még súlyosabb problémával kénytelen szembenézni: Hogyan kerülhetett a „süket” – értsd tehetetlen – anyagba, a protonokba, neutronokba és elektronokba az a törekvés, hogy ők majd egykor világszemléletet alakítanak ki? Ilyen törvények egy *rendkívül* bölcs, hihetetlenül előrelátó törvényhozót követelnének. Mert hiszen máskülönben a pusztá anyagnak kellene ennyire bölcsnek és előrelátónak lennie. De hát nyilvánvalóan ilyen törvényeket keresni az elemi részecskék vagy atomok világában teljesen hiábavaló lenne (soha nem is próbálkoztak még vele): az élet és a lélek *kívülről hozzáadott* az anyaghoz, abban az értelemben, hogy felülről uralja és szervezi azt. Valamit *mindenképpen* isteni tulajdonságokkal kell felruháznunk: vagy az anyagot – vagy Istent. S még ha az anyagot ruháznánk is fel isteni tulajdonságokkal, a látható és tudományosan megismerhető anyag hátterében akkor is ott kellene lennie egy hallatlanul bölcs, isteni előrelátással rendelkező, szellemi természetű anyagnak – vagyis gyakorlatilag ugyanoda jutnánk, mint egy „hétköznapi” Istennel. S ha már az anyag ennyire bölcs és előrelátó volna, vajon nem várhatnánk-e el tőle joggal, hogy az általa kifejlesztett lelkek számára a testi halál után is létet biztosítson?

Hogy nem az anyagból fakad az élet, azt az mutatja, hogy az élőlény a fizikai törvények *ellenében* jön létre, és élete csak időlegesen tartható fenn. Az az anyag, amely „életre kelt”, előbb-utóbb szükségképpen visszazuhan arra a szintre, ahonnan elindult: az anorganikus anyag szintjére. Ha az ember az életet nézi, elkerülhetetlenül az a benyomása támad, hogy az anorganikus anyagot egy idegen erő megragadja, saját elgondolásai szerinti formát kényszerít rá, de az anyagot tehetetlensége újra visszahúzza kiindulási szintjére. Az *organikusság az anyag erősen instabil állapota*. Csaknem azt lehetne mondani: ha az élet elve a testben rejlene, nem lehetne *holttest*, vagyis nem lehetne olyan *borotvaéles* határ az eleven test és a holttest között, hanem egy fokozatos átmenet révén gyengülne az élet a testben, míg végül egészen elenyészne.¹⁴ Sőt, ha az élet princípiumát maga a test birtokolná, vagyis a test *magától* élne, sosem halna meg.

Az eddigiekből ha nem is látható, de legalábbis érezhető, hogy az a feltételezés sem állja meg a helyét, amely szerint egy általános „élet” egy növényi szervezethez kapcsolódva növényi szintű életműködést, egy állati szervezethez kapcsolódva állati szintű életműködést, egy emberi szervezethez kapcsolódva pedig emberi élet- és tudatműködést produkálna. E feltételezés alapján ugyanis a tudat forrása valójában nem „az élet” lenne, hanem maga az agyi szövet, és „*az élet*” csupán az agy működésének energiafeltételeit teremtené meg. Némileg hasonló lenne ez a helyzet az elektromossághoz: ha az áram egy porszívóba jut, akkor az egy elektromotorra szerelt ventilátor segítségével szívja a levegőt, míg egy computerbe jutva ennél hasonlíthatatlanul komolyabb dolgokra is képes. Ha az emberi agy és tudat is így működne, akkor magától értetődően nem lehetne beszélni a halál személyes túléléséről, mert

a halált csupán „az élet” élné túl, mindenféle személyes-individuális specifikum nélkül.¹⁵ Ez a feltételezés azonban ott sántít, hogy „az életnek” pusztán működtető funkciót tulajdonít, és azt feltételezi, hogy a működtetendők (a különféle organizmusok, ideértve az embert is a maga agyával) már eleve, ettől az élettől függetlenül létrejöttek, vannak és léteznek. Noha a porszívót és a számítógépet előre elkészítik, hogy aztán otthon az ember az áramforráshoz csatlakoztatva „életet leheljen beléjük”, ugyanezt nem lehet elmondani az étellel és az aggyal kapcsolatban; vagyis nem lehet azt állítani, hogy az élet és a lélek alapjául szolgáló pusztán anyagi struktúra előre létrejön, készen arra, hogy befogadja a beléáramló életet. Nem, az életelv nem csak működtető funkciót lát el, hanem létrehozó funkciót is, s annak, ami megalkotja és működteti az emberi agyat, szükségképpen rendelkeznie kell azokkal a kvalitásokkal, amelyeket az emberi léleknek szokás tulajdonítani; s akkor, amikor ez a lélek magára hagyja a testet s vele együtt az agyat, magával kell vinnie mindazt, amit itt elsajátított – hiszen azok mindvégig az *ő tulajdonát* képezték. Sőt, nemcsak pusztán öntudatot és tudatot/tudást visz magával, hanem magával kell vinnie az érzékelő-képességet is. A léleknek a maga gyökerében rendelkeznie kell mindazokkal az érzékelési képességekkel, amelyeket a testi érzékszervekkel végrehajtat. Mert noha a lélek rendesen a testen keresztül *érzékeli*, de mivel *érzékenységgel* csak a lélek rendelkezik, valamilyen módon önmagában is kell rendelkeznie ezekkel a képességekkel, vagyis a test halála után is meg kell benne lennie az érzékelés öt képességének. Ahogy a zongora elpusztulása nem érinti a zongoristát, bár a zongorista zongora nélkül nem fog tudni zongorázni, bármennyire is benne legyen az erre való képesség, mert hiszen megszerzett tudása a zongora nélkül is megmarad, éppúgy a lélek számára eszközként használt test elpusztulása sem fogja érinteni a lelket, s a testen keresztül megszerzett képességeit magával fogja vinni, de azt a testiség világában már soha többé nem fogja tudni kamatoztatni.¹⁶

És egyébként is: ha az anyag és az energia nem semmisül meg, miért semmisülne meg a náluk magasabb rendű és valóságosabb lélek-én? Ha az időnek alávetett anyag nem semmisül meg, miért semmisülne meg az idő erozív hatásának alá nem vetett tudat, ez a minden energiánál magasabb rendű „energia”?

Végül hivatkozni lehet itt arra a középkori elvre is, amely így szól: „A természet nem hazudik”; vagy másképpen, „A természet semmit sem tesz hiába” (*Natura nihil frustrata facit*), s amelynek létezik egy ilyen derivátuma is: „Teljes lehetetlenség, hogy a természetes vágy hiábavaló legyen.” Ha valamire a természetben általános igény van, akkor szükségképpen kell lennie valaminek, ami azt az igényt kielégíti. Ha a testnek van éhsége, akkor ebből következően ennek az éhségnek a kielégítése is lehetséges megfelelő táplálékok révén. S ugyanígy megvannak azok a dolgok is, amelyek a *lélek szomját* elégítik ki. Az ember belátható történelme során mindvégig, minden kultúrában szomjazott a halál túlélésére, szomjazott a teljes boldogságra: arra az állapotra, amelyet ha birtokába vett, nem kell többé semmit sem keresnie, mert *mindent* megtalált. Ezért volt mindenütt vallás, s ezért lesz vallás mindaddig, amíg lesz ember. A vallások biztosítják azt a táplálékot, amely a lélek örök szomjának enyhítésére

szolgál, s amely egyedül képes az ember örökké kielégíthetetlen boldogságigényét kielégíteni. Márpedig ha nem volna lehetséges kielégülése egy ilyen váagnak, akkor az a vágy nem is létezhetne. Ha ennek az emberi természetből fakadó váagnak nem létezne kielégülése, akkor az *valóban* egy kozmikus hazugság lenne, mert a természet nem idézhet elő hiányérzetet ott, ahol e hiányt semmi sem képes betölteni. Mint ahogy már az is elképzelhetetlen, hogy egy ilyen hazugságot – a halhatatlanság- és boldogság-vágyat – egy pusztán anyagi agy számlájára írjunk.¹⁷

JEGYZETEK

- 1 Az alábbi írás egy hosszabb levél szerkesztett részlete.
- 2 Egy XIII. századi perzsa író, Dzsálál al-Dín Rúmí ezt így fogalmazta meg: „Mint ahogy a másik ember lényegével csak testén keresztül lehet érintkezésbe lépni, éppúgy e világ is arra szolgál, hogy rajta keresztül érintkezésbe lépjünk mélyén rejlő lényegével: a Valósággal [= Istennel].”
- 3 Legyenek azok a külső jelek például írott vagy elhangzó mondatok, vagy legyenek az agyműködésről elektroencefalográf által készített grafikus görbék.
- 4 Hosszú ideig abban a hitben volt az orvostudomány, hogy mindenki egy adott számú neuronnal rendelkezik, és ezek száma csak csökkenhet (körülbelül úgy, mint a petesejtek esetében). Erre a feltételezésre építették azt az elméletet, hogy a tudati működés az agysejtek és agyműködés függvénye. Azonban kiderült, hogy egyáltalán nem így van, és a kitartó szellemi tevékenység hatására fizikailag tapasztalható és hosszú távú átalakulás megy végbe az agyban.
- 5 De hát mivel is kereshetné az ember a lelket magában? Talán mikroszkóppal? Dzsálál al-Dín Rúmí mondja: „A kor nagy tudósai szőrszálhasogatók módjára vizsgálják a dolgok részleteit. Otthonosan mozognak mindazokban a tudományokban, amelyek nem a lélekre vonatkoznak. De arról, ami valóban fontos és minden másnál közelebbre érint bennünket, tudniillik saját valónkról ezek a ti tudósaitok mit sem tudnak.”
- 6 Ez valójában nem is igaz, mert a lélek nem „túl szubtilis”, hiszen a szubtilitás feltételezi az anyagszerűséget, márpedig én egyáltalán nem vagyok anyagszerű.
- 7 Aki azt mondja, hogy van lélek is, az gondoljon arra, hogy e sorok írója azt nevezi léleknek, ami e lelket birtokolja.
- 8 Mert hiszen a lélek semmilyen tudományos eszközzel semmilyen módon nem mérhető, nem megragadható, teljesen egyszerű, oszthatatlan valóság.
- 9 Ha a lélek az agy funkciója lenne (ami azt jelenti, hogy az agy lenne a lélek princípiuma), akkor az agy lenne az alany, vagyis az embernek az agyával kellene azonosítania magát. Ráadásul ha az agy volna az én, az agynak magától tudnia kellene magáról mint agyról (öntudat = agytudat). Ha az agy produkálná a lelket, akkor a léleknek az agyhoz hasonlóan egy természettudományosan vizsgálható dolognak kellene lennie.
- 10 Descartes kijelentése, miszerint „gondolkodom, tehát vagyok”, igaz ugyan, de helyette éppúgy mondhatnám azt is: olvasok, tehát vagyok, hiszen minden állítmány feltételezi az alany létét – vagyis vagyokságomat. Ugyanakkor másik oldalról nézve gondolkozás nélkül is vagyok (például a mélyalvás során), sőt a jóga kifejezetten azon tudatállapotok

elérésére szolgál, amelyekben a tudatosság teljes gondolattalansággal párosul – ugyanis csak ekkor tárul föl a jógi előtt önnön alanyának tulajdonképpeni természete.

- 11 Dzsálál al-Dín Rúmí ekképpen fogalmaz: „Az emberi lény egy szemétdombhoz vagy egy nagy halom trágyához hasonlít. Ha ennek a trágyahalomnak értéke van, akkor az csak abból fakad, hogy a király pecsétgyűrűjét rejtí magában... Vagy olyan az ember, mint egy zsák búza, mely aranykelyhet rejt a mélyén. Az emberek nincsenek tudatában a kehelynek, s így minden gondolatukat a búza köti le. Ha tudnának a kehelyről, mit érdekelné őket a búza?!”
- 12 Ugyanígy elmondhatom: ha beütök egy szöget, akkor nem a kalapács kalapál, nem is a kezem, de még csak nem is az agyam, hanem én kalapálok az agyam, a kezem és a kalapács segítségével. Magyarán szólva minden tettem forrása én vagyok, mindent én teszek, s nem azok a tényezők, amelyek énközöttem és a megtett dolog között vannak (agy, idegek és inak, kéz, kalapács).
- 13 Az első rendszeres beszámolót ezekről a tapasztalatokról Raymond A. Moody adta *Life After Life* (1975) című könyvében.
- 14 Valójában ennek éppen az ellentéte játszódik a hullamerevség kialakulása révén, ami egyfajta „prefosszilizációs” folyamat. A test, amint nincs benne élet, rögtön látványosan elveszíti egyik legfontosabb külső tulajdonságát: flexibilitását.
- 15 Ez a gondolat egyébként vallástörténetileg egyáltalán nem ismeretlen. A Biblia legkorábbi rétegének felfogása szerint ugyanis pontosan így jön létre az élő emberi lény: Isten beléárasztja éltető leheletét, mely mint élet- s tudatelv vele marad egész életén keresztül, majd halálában elhagyja. Ámde ez pusztán egy isteni erő, nem az ember személyes lelke, s így mikor Isten visszavonja leheletét az embertől, nem egy személyes lélek, egy lélek-személyiség távozik belőle, hanem egy pusztán isteni erő, amelyben és amelynek révén ő nem élheti túl testi halálát. A korabeli zsidóság ennek megfelelően nem hitt a lélek halál utáni létében.
- 16 Ez a hasonlat egyúttal azt is jól érzékelteti, hogy megfelelő eszköz híján az átvitt tudás odaát már nem gyarapítható, s a léleknek egyszerűen abból kell gazdálkodnia, amit itt megszerzett.
- 17 Nem egészen alaptalan az a feltételezés, hogy e vágy hátterében valamiféle emlékkép van, s így e vágy valójában nosztalgia.

BALOGH ROBERT

Kultúrpolitikusra már igény sincsen?*

L. Simon László (Székesfehérvár, 1972) József Attila- és Babérkoszorú-díjas író, költő, kultúrpolitikus, a Magyar Művészeti Akadémia tagja.

Az elmúlt másfél évtizedben főleg az esszé műfajában alkotott. Irodalmi pályája mellett a kulturális területen több pozíciót töltött be, volt az Írószövetség titkára, de államtitkár is volt két alkalommal, volt a Nemzeti Kulturális Alap Bizottságának elnöke, és a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója is.

Balogh Robert (Pécs, 1972) író, költő, drámaíró, újságíró.

A Szolnoki Szigligeti Színházban rendezik meg 2025. június 10. és 16. között az Országos Színházi Találkozót, amelynek versenyprogramja a teátrum igazgatója, Barabás Botond által felkért öttagú válogatótestület (Horányi László, L. Simon László, Papp Tímea, Peremartoni Krisztina, Elek Tibor) döntése alapján áll össze. Az egyik válogatóval, L. Simon Lászlóval, egykori államtitkárral, kultúrpolitikussal beszélgettünk Pécsen színházról, művészetfinanszírozásról és a kulturális területen uralkodó megosztottságról.

– *Az Ön esetében könnyen adódik a kérdés, hogy minek érzi magát? Újra író vagy még mindig politikus?*

– Politikusnak egyre kevésbé, de nem tudok elszakadni a politikától, mert akkor is volt közöm hozzá, amikor nem voltam politikus. A politika mindig érdekelt, *homo politicus* vagyok, de olyan ambícióim nincsenek, hogy visszatérjek a Parlamentbe. Viszont a politika alakításának sokféle módja létezik, az, ami hivatásszerű, a mindennapi politizálást jelenti, már nem vonz, még akkor sem, ha annak minden csínját-bínját kitanultam. Ugyanakkor sokat segített az életben maradásban az a „lecke”, az a világ, ami a napi szintű politikával jár. Nem a saját ambícióm kergetett bele a politikába, hanem az talált meg engem. De úgy sem akarok tenni, mint aki nem szívesen csinálta. Szerettem, sokat tanultam belőle és remélem, hogy mások számára is hasznot hajtottam, szívvel-lélekkel dolgoztam a körzetemért és a választókért. Nem tagadom meg a politikát, de az énképemben nem tartom magam politikusnak. Akkor sem, ha heti rendszerességgel veszek részt politikai vitaműsorokban. Úgy gondolkodom a politikáról, mint ahogyan egy író is gondolkodni kényszerül, ami egyébként tökéletesen illeszkedik a magyar literatura hagyományaiba.

– *A közelmúltban zajlott egy, az irodalmi kereteket is átlépő nagyobb vita Krasznahorkai László nyilatkozta kapcsán, amit a Kulturhuset Nemzetközi Irodalmi díj átvétele alkalmából adott a Svenska Dagbladet nevű svéd lapnak, egy szélsőjobbos tünte-*

* (Az interjú eredetileg a Szabad Pécs weboldalán jelent meg: <https://szabadpecs.hu/2025/03/l-simon-laszlo-a-rettenetesen-mely-arkokat-csak-evek-mulva-lehet-valamennyire-betemetni/>)

tésen látott felirat kapcsán megemlítette Trianont is, s úgy látta, hogy Magyarországon már nincsen remény. Ebben a vitában ön is megnyilvánult. Miért?

– Krasznahorkai álláspontja alapvetően politikai és nem irodalmi volt, bármennyire is próbálták utólag elmaszatozni. S én teljesen mást gondolok Trianonról, trianoni traumáról, mint amit Krasznahorkai szavaiból ki lehetett hámozni. Az erdélyi, a kárpátaljai magyar emlékek pusztulását látva, a kisebbségi létben, különösen a szórványban élő magyarok nehézségeivel gyakran szembesülve kifejezetten szomorú voltam Krasznahorkai mondatai miatt. De ma más a témánk, hiszen éppen az Ön városában megyek színházba a mai napon. Olyan gondolkodó embernek tartom magam, aki, ha tud, akkor ír, ha tud koncertekre, kiállításokra jár. Pécsen beszélgetünk, tegnap Szegeden néztem egy előadást az ottani színházban, ma napközben a pécsi kiállításokat jártam végig a feleségemmel, az m21 Galériában jártunk, sokadszorra tekintettük meg a Zsolnay Negyedben a Gyugyi-gyűjteményt és este újra színházba megyünk...

– Alkotó és aktív kultúrafogyasztó is. Sőt, önt – és nemcsak a saját politikai közösségében, de az ellenzéki, baloldali és liberális oldalon is – többen nem pusztán trónak és politikusnak tartják, hanem olyan aktornak, aki valóban kultúrpolitikai vonásokkal is rendelkezik. Ön is így tekint magára?

– Kultúrpolitikus is vagyok, noha erre nincsen nagy igény. Miközben mindenki a szakpolitikai viták szükségességét szajkózza, aközben nincs kivel vitatkozni, de még beszélgetni sem lehet szinte. Ha Magyar Pétert megkérdezik, hogy kit ültetne le a kormányzati babérokra törő Tisza párt egy kultúrpolitikai vitára, nem tudom, hogy meg tudna-e nevezni valakit...

– Talán a sokszor mellette feltűnő Nagy Ervint?

– Nem tudom, miről tudnánk vitázni, már ha egyáltalán valaki felkérne egy ilyen polémiára. Az utolsó ember, akivel érdemben tudtam vitázni, az Hiller István volt, aki ugyan inkább oktatáspolitikus, viszont művelt és tájékozott ember, átfogó képpel rendelkezik arról, hogy mire is való a kultúra. De azt, amit én csinálok huszonöt éve, hogy a művészeti világ valamennyi területét módszeresen figyelem és aktívan befogadom, azt rajtam kívül talán senki más nem csinálja a politikában.

– Ön két oldalon is állt, volt nagy kulturális intézmény vezetője, és volt kultúrpolitikus is a hatalom képviselőjeként. Ez nyilván olyan tudást és olyan nézőpontot jelent, amely ebből a kettős szerepből következik. Nem tudom, hány kultúrpolitikus volt ilyen szerepben, de gondolom, nem sokan. Segített ez önnek a politikai munkájában? Miben?

– Sajnos igen. Számomra a legnagyobb elismerések egyike az volt, amikor frissen kinevezett államtitkárként költségvetési egyeztetésre kellett mennem a pénzügyminisztériumba Naszvadi György költségvetésért felelős államtitkárhoz, aki régi szakember, kiváló közgazdászként végigjárta a minisztériumi ranglétrát, s kiemelte, hogy értem a költségvetés logikáját, s tudom, mennyi pénzből gazdálkodhatok. Nem mondom, hogy ez feltétlenül előnyömre vált a munkám során, de mindig is érdekelt a makrogazdaság működése. A Nemzeti Múzeumban végzett munkám alatt a kollegáim egy részét lehet, hogy fárasztotta, de hangsúlyosnak tekintettem azt, hogy amikor a múzeum stratégiájáról és a lehetőségeinkről beszélünk, amikor igyekeztem elhelyezni

magunkat egy makroökonómiai közegbe, ezért mindig gazdasági elemzésekkel kezdem az állományi üléseket. A költségvetés állapotáról, a költségvetési hiányról, az adóbevételek alakulásáról, a növekedés várható mértékéről, illetve a költségvetés azon szerkezeti kérdéseiről beszéltem, amelyek a kultúra működését meghatározták. Hogy a kollegák értsék meg azt, hogy van-e lehetőségünk egy átfogó bérrendezésre vagy nincsen! Vagy a bérfejlesztésünk mennyit ér az infláció tükrében? Vagy hogy mekkora kárt okoz a területnek az, hogy 27%-os ÁFA van a múzeumi belépőkön? Mekkora kárt okoz az, hogy ezt nem tudjuk csökkenteni? Mekkora kárt okoz az, hogy Magyarországon extrém sokan tudnak ingyen, vagy nagy kedvezménnyel múzeumi belépőhöz jutni... Ez ellen már 15 éve harcolok és mindig alul maradok a küzdelemben, mert mindig azzal jön valaki, hogy annyira közel van a következő választás és mit fognak szólni a nyugdíjasok!? Több vizsgálat kimutatta, hogy a nyugdíjasok nem azért járnak múzeumba, mert ingyenes. A jogszabályi háttérrel hasonlóképpen igyekszem naprakészen tisztában lenni. Államtitkárként sikerült a kulturális törvény átfogó módosítását végig vinnünk, s az előkészítésben tevékenyen részt vettem, sőt magam írtam meg az expozét. Előtte volt Klebelsbergnek a gyűjteményegyetemi vitában elmondott felszólalása, amit példának tekintettem, s idéztem is belőle.

– *A Facebook oldalán is komoly tartalmak vannak. Saját maga írja?*

– Kettő Facebook oldalam van. Minden írásomat, beszédemet, nem technikai jellegű bejegyzésemet magam írom. A magán oldalamhoz nincs is másnak hozzáférése. A közéletin segítenek a kollégáim a megosztásokban. Ha arra utal, hogy a színházlátogatásaimról posztolt szövegeket én írtam-e? Hát persze! Ki más?

– *Miért vállalta el a Szolnoki Országos Színházi Találkozó egyik válogatójának szerepét? Ennyire szereti a színházat?*

– Ambivalens viszony fűz a színházhoz. Valamikor sokat járok, valamikor kevesebbet. De azt hiszem, azért esett rám a választása a szervezőknek, mert tudják, hogy „mindenevő” vagyok, az operától az alternatív előadásokig mindent nézek, s figyelek. Nem nézem le egyik műfajt sem, az érdekel, hogy egy-egy műfajon belül milyen munkát és művészi teljesítményt láthatok viszont. Tehát nem az operettet hasonlítom össze az avantgárd performansszal, hanem az operettet az operettel, a prózai kamaraszínházi darabot a hasonlóval. A vidéki és a határon túli magyar színjátszás is érdekel, s kellő toleranciával fogadom el azt, hogy egy vidéki városban olyan népszínházi funkciót is be kell töltenie a konkurencia nélküli teátrumnak, amire egy fővárosi művészszínház nem kényszerül rá. De a minőségre, a közönség ízlésének a formálására vidéken is törekedni kell.

– *A színházi találkozók válogatói szoktak az általános válogatási szempontjaikról interjút adni, néha pedig utólag közreadnak naplószerű írásokat vagy szubjektív elmélkedéseket a válogatásról. Olyat viszont még nem láttam korábban válogatótól, hogy előre, a mustra előtt, a válogatás közben konkrétan leírja, hogy mire és hogyan figyel, mi alapján válogat, az egyes előadásokról készített jegyzeteiből is idézve. Ön az imént is nyíltan elmondta a szempontjait, de a Facebook-oldalán részletekbe menő beszámolókat olvashatunk. Beszélhet így erről előre?*

– Az elején megkértek, hogy ne tegyem, mert nem biztos, hogy jó ez, de én úgy vagyok ezzel, hogy mindegy, mit kértek, megcsinálom. Részben azért, mert utólag úgysem tenném meg. Tompa Gábor például erősen túlozva egyenesen azt írta nekem a minap, hogy „Jó kötet lehetne a színházi jegyzeteidből! Nincs is ilyen hangvételű, elfogulatlan és értő, tárgyyszerű és megfejtő színházi kötet magyar nyelven mostanában...”. Ez a kolozsvári magyar színjátszás ikonikus alakjától hatalmas elismerés, de megnyugtattam, hogy legfeljebb az évtizedek múlva kiadandó naplómbe kerülnek be a színházi jegyzeteim. Egyébként van olyan előadás, amelyről kevesebbet írok, mert nem akarom ledorongolni a színházat túlságosan. Nem azért, mert nem válnék a véleményem, hanem mert ez valóban túllépne a válogatói szerepkörön. Az én egyedüli véleményem nem egyenértékű azzal, ami bekerül a válogatásba, mert öten vagyunk. Ha nagyon rosszat írnék (egy esetben erre is volt példa), abból azt hihetnék, hogy nem fognak bekerülni a fesztiválra, de ez nem feltétlenül van így. Bár a válogatókkal való beszélgetésekből azt szűrtem le, hogy az értékválasztásaink határai nagyjából ugyanott vannak. És nemcsak Elek Tiborral, hanem a többiek esetében is.

– *Vannak olyan előadások, amelyekről hosszabban írt. Miért?*

– Például Márton László bemutatójáról bővebben írtam. Ő egy kortárs író, évtizedek óta ismerem és követem is a munkásságát, a Tokaji Írótáborba is eljött tavaly, örültem, hogy láthattam a drámájának az ősbemutatóját. Ezért írtam róla hosszabban. A dráma közéleti vetületére koncentráltam, főleg azért, mert azt éreztem a színházteremben, hogy a közönség is erre a tematikára reflektált igazán. A dráma által feszegetett művelődéstörténeti rétegek, hogy milyen darabokban dolgozták fel a mitológiai Médeia-t, az nem „rázta meg” a közönséget, viszont az aktuálpolitikai kiszólások igen, s az ezzel kapcsolatos problémákra világítottam rá az írásomban. Azzal nincsen semmi baj, ha valaki máshogyan gondolkodik a közéletről, mint én, azzal sincsen, ha akár a mostani kormányt, akár egy másik hatalmat bírál, ez a demokratikus nyilvánossághoz hozzátartozik. Azzal viszont van bajom, ha valaki olyanért bírálja a bármikori hatalmat, ami nem a hatalom hibája, ami nem kérhető rajta számon. Erre mutattam rá az írásomban. Az is lehet persze, hogy tévedtem.

– *200 év múlva kiderül, hogy látja a darab aktuális kiszólásait a jövő befogadója?*

– A mai szépirodalomban, főleg abban a kevés kortárs drámában, ami eljut a színpadig, mindenki – még a legjobb tollú író is – a politikai hovatartozását akarja pro vagy kontra jelezni. Emiatt annyira aktuális lesz a szöveg, hogy a mostani közönség hangosan tapsol, de néhány évtized múlva nem fognak tudni mit kezdeni vele. Nem tudják majd értelmezni, elvesznek a kódok, elvész a szituáció ereje. A régi görög drámák esetében, amit a hatalom természetéről leírtak, az ma is érvényes. Amiként Shakespeare-nél is. A Katona József Színházban láttam Jánossy Lajos regényéből készült *Itt élet*-tel kapcsolatban is el lehet mondani, hogy elsősorban azoknak mond valamit, akik a '80-as évek végét már felnőtt fejjel élték meg, s nagy valószínűséggel értelmiségivé váltak. Az egyetemista korú gyerekeim valószínűleg nem tudnának mit kezdeni az előadással, mert nincsen meg hozzá a személyes viszonyuk. Ettől függetlenül kellenek

ilyen darabok. A lokális értelmezési keretek sem azonosak. Egy érdekes apróság: a nagyváradi színházban láttam a *Revizor* című előadást, amelynek a záró jelenetében a város lakóinak a mobiljára jött egy hangos vészjelzés arról, hogy megérkezett a városba az igazi revizor. Ha ezt Szombathelyen is előadnák, nem értenék a humort az emberek, mert mi az anyaországban nem kapunk vijjogó vészjelzéseket a telefonunkba, míg ez Romániában mindennapos dolog. Például a mobilszolgáltatók vészjelzéseket küldenek arról, hogy: „Szovátán a Kacsá utcában medvét láttak, tessék figyelni!”

– *Tavaly egy korábbi válogatótól, Zalán Tibortól is ezt kérdeztem: milyen a magyar nyelvű színjátszás? Ő zúrzavart és értékszavart látott. Ön?*

– Rendkívül vegyes. Elsődlegesen azt tapasztaltam, hogy a nagyszínpadi produkcióknál nagyobb a probléma, kevés a magasabb színvonalú előadás, mint a kis-színpadi előadások esetében. Sok színházigazgatóval beszélgettem is erről. Vidéken több közsínház vezetőjének az az elgondolása, hogy nekik olyan népszínházi munkát kell elvégezniük, amellyel kiszolgálják egy adott város vezetésének igényeit, illetve a lakosság és a település vonzáskörzetének vélt közönségigényeit. Ezért bizonyos dolgokat nem mernek, vagy nem akarnak, nem tudnak megcsinálni. Ez félreértése annak a világnak, amelyben élünk most. Az egyik direktor például azon gondolkodik, lehet-e egyáltalán egy olyan darabot bemutatni náluk, mint az általam feherváron látott *Részegek*, mert túl obszcén, és mit fognak szólni ehhez a helyiek. Azt mondtam, hogy a gyerekeink, azaz az ő városának a fiataljai is 99%-ban angolul hallgatják a kortárs könnyűzenét, a legvadabb dolgokat. Ráadásul a „csúnya” szavakhoz való viszony olyan mértékben alakult át – sajnos – az utóbbi évtizedekben, hogy nem is nagyon tudunk hitelesen rászólni a gyerekeinkre, hogy ne beszéljenek „csúnyán”. Amikor mi gyerekek voltunk, akkor egy hülyéért is nyakleves járt. Édesapám körbekergetett volna a lakásban, ha az ételre azt mondtam volna, hogy „szar a kaja”, és nem csak a jelzővel, hanem a jelzett szóval is gondja lett volna, mert ez étel nem kaja, a munka nem meló, a pénz nem lóvé. Azt is mondtam ennek a színházigazgatónak, hogy abban a városban – egy egyetemi városról beszélünk – a fiatalok nagyjából ugyanazokat a tartalmakat fogyasztják a sztrímelő szolgáltatóknak köszönhetően, mint a New York-iak vagy a budapestiek. Attól félni, hogy a kortárs nyelv elriasztja őket a színháztól, vagy hogy a városvezetés a polgári erkölcs nevében megdorgálja őt, az teljes tévedés. A színházak a közönség formálásáért is felelősek. Azzal is tisztában vagyok, hogy a közönség egy részét meg kell tartani, ezért olyan darabokat is kell játszani, amivel kiszolgáljuk az igényeiket. Ha egy megyeszékhelyen csak egy színház van, nyilvánvalóan ott kell legyen a repertoáron egy könnyed, zenés darab, de a mélylélektani dráma sem maradhat ki. De ebből nem következik az, hogy stúdiószínpadon lazább, kísérletezőbb előadásokat ne lehetne színre vinni, vagy hogy ennek nem lenne közönsége. Viszont amit általánosan hiányolok, az a kiváló klasszikus magyar darabok színpadra állítása, nem értem, miért nem játszanak Németh Lászlót vagy Illyést, de Páskándit sem nagyon láthatunk itthon, inkább csak Kolozsvárott.

– *A művészeti szcéná, így a színházak is arra panaszkodnak, hogy alulfinanszírozottak, ezt az ön többes szemüvege mögül, hogy látja?*

– Úgy, hogy ez nem igaz. Illetve csak részben. Nemrég jártam Berlinben, a Staatsoper-ben a legjobb helyen ültem, az utolsó jegyek egyikét sikerült elcsípnem egy Kurtág György operára, a Beckett szövegen alapuló *Játszma végére*. 100 euró volt a jegy. A Budapesti Operaházban, ha játszanának egyáltalán Kurtágot, akkor a dupláját fizetnem volna ki ugyanezért a helyért. Viszont, ha megnézzük a budapesti Operaház állami támogatását, akkor az jóval magasabb, mint a madridi Teatro Realé. Ókovács Szilveszter megint meg fog rám haragudni ezekért a mondatokért, de igenis a kulturális intézményekben is monitorozni kell a hatékonyságot. Tehát meg kellene inkább nézni, hogyan hasznosul nálunk az állami finanszírozás. Van, ahova nagyon sok pénz jut, van, ahova nagyon kevés. A kőszínházak többségénél alapvetően nem igaz, hogy kevés lenne a pénz. Az egy másik kérdés, hogy abban a finanszírozási modellben, ahol az állam és az önkormányzat közös fenntartásában üzemelteti a színházat, ott most, a jelenlegi szolidaritási adó kivetése után az önkormányzatok egy része nem fogja tudni megcsinálni azt, amit Hankó Balázs miniszter joggal vár el, azaz, hogy az állam minden forintja mellé az önkormányzat is tegyen hozzá egyet. Tehát az állami 500 millió mellé az önkormányzat is tegyen hozzá 500 milliót. Ez ma a színházak többségében nem valósul meg. Szegeden a Pincészház vezetőjével arról beszélgettünk, hogy az olyan kis befogadóképességű színházaknál, ahol értékkeremtő munka folyik, értelmezhetetlenül kevés pénzből működnek. Azt nehezen fogadom el, hogy őket nem lehetne jobban támogatni.

– *Pécsett az előbb említett modell működik. Viszont ugyanannyi pénzért cserébe az önkormányzatok nem tudnak ugyanolyan szinten beleszólni a színházigazgatóválasztásba, mint az állam, csak formális szerep jut nekik, ezt helyesnek látja?*

– Mindennek ára van. Ha az intézményt az állam tartja fenn, akkor az állam adja a vezetőt, ha az önkormányzat, akkor a településé ez a jog. Persze azt is érdemes lenne megvizsgálni, hogy más területeken mi történik: például nagy a hallgatás akörül, hogy az állam által a települési könyvtáraknak vagy a vármegyei hatókörű múzeumoknak adott támogatást a fenntartó önkormányzatok mennyi saját forrással egészítik ki. A legnagyobb baj éppen az egyre jobban lecsúszó vidéki múzeumok esetében van, hiszen még arra is találunk példákat, hogy az önkormányzat egyetlen forinttal sem egészíti ki az állami apanázst. Joggal vetődik fel tehát a kérdés, ha a színházak esetében az állam ilyenkor átveszi a vezető kinevezésének a jogát, a múzeumnál miért nem történik valami hasonló.

– *Ha jól értem, a kis befogadóképességű színházakban folyó értékkeremtő munka emlegetésével épp a jelenlegi színháztámogatási iránnyal szemben fogalmazta meg az álláspontját, hiszen a kis társulatos alternatív színházak szintén komoly értéket teremtenek, és a kőszínházi léptékben aprópénzek hiányában sorra szűnnek meg. Ez nem probléma?*

– Erről gyakorlatilag elmondtam a véleményemet. S talán nem véletlen, hogy most alakult meg a Vidéki Független Színházi Szövetség.

– *Emlegette, hogy koncertekre is jár, a szimfonikus zenekarok támogatása ön szerint jobb helyzetben van, mint a színházi finanszírozások?*

– Katasztrófális a helyzet. Lázár János talán három éve fogalmazta azt meg, hogy most „a vidék következik”. Ez a szimfonikus zenekarok támogatásában egyáltalán nem valósult meg. Az olyan nagy teljesítményt nyújtó zenekarok, mint a pécsi vagy szolnoki jóval kevesebb pénzből működnek, mint egy kevésbé színvonalas fővárosi zenekar! A pécsi Pannon Filharmonikusok még mindig jobban járt a közeljövőben lejáró Modern Városok Programmal, de ha ez lejár, akkor a Zsolnay Negyeddel együtt a Kodály Központ és Pannon Filharmonikusok finanszírozását is újra kell majd gondolni. Nagy valószínűséggel ezekkel Pécs nem fog tudni egyedül boldogulni, azaz akár a Zsolnay Negyed vagy a Kodály Központ esetében is el kell gondolkodni az állami fenntartásba vételen.

– *Újra kell gondolni? Hol van a határa annak, hogy az állam mire ad pénzt, s mire nem? Pécsről nézve elképesztő, hogy a törvényekben mennyire minimális a kulturális célú intézményrendszer, azaz a kulturális intézmények, amit kötelezően fenn kellene tartani egy önkormányzatnak, pontosabban egy nagyváros önkormányzatának. Egy megyei jogú városnak is csupán egy művelődési ház és egy könyvtár.*

– Az alaptörvény és az 1997-es ágazati törvény értelmében egy város, mint Pécs normatív támogatást két dologra kap: egy művelődési házra és egy könyvtárra. A színház, a múzeum és a levéltár – Pécsen csak megyei levéltár van, ami a Nemzeti Levéltár tagintézménye lett – fenntartása nem kötelező feladat, bár a múzeum és a színház, a zenekar és sok helyen a bábszínház fenntartásához is jelentős mértékben hozzájárul az állam. A pécsi kulturális infrastruktúra a város költségvetési erejéhez, a helyi iparüzési adóhoz képest is túlméretezettnek tűnik, ebben az is benne van, hogy kiépült a Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa projekthez kapcsolódóan több, jelentős finanszírozásra szoruló intézmény is. Teszem hozzá, világszínvonalon, például a Kodály Központ Európa egyik legjobb hangversenyterme, a Zsolnay Negyedben az m21 Galériával abszolút európai szintű és léptékű dolog jött létre, de ezek fenntartása – úgy tűnik – meghaladja Pécs lehetőségeit. Ha a Szolnoki szimfonikusok és egy budapesti szimfonikus zenekar központi költségvetési támogatását összehasonlítjuk, akkor adott esetben akár hússzoros különbséget fogunk találni a fővárosi javára. Ez így nincsen rendben szerintem, ezeket újra kell gondolni. Jelen pillanatban a vidéki városok egy részének a meglévő kulturális infrastruktúra fenntartása is komoly gondot fog okozni.

– *A magyar színházi vagy az irodalmi élet megosztottabb ön szerint?*

– A színházi világ, mert sokkal látványosabb az, ha nagyságrenddel több pénzről kell beszélnünk. Ha megnézzük, hogy a magyar állam a Nemzeti Kulturális Alapon és a Magyar Kultúraért Alapítványon, illetve a Magyar Művészeti Akadémián keresztül ösztöndíjakra, díjakra, folyóiratokra, könyvtámogatási pályázatokra mennyi pénzt oszt ki, az gyakorlatilag három nagyobb közsínház éves költségvetésének felel meg, néhány milliárd összesen.

– *A megosztottságra jó szemléltető példa a Pécsi Országos Színházi Találkozó sorsa, nem tisztem igazságot tenni újságíróként, de az tény, hogy a két csoportosulás közötti viszony a végén azt eredményezte, hogy megszűnt egy jól működő fesztivál.*

– De lett helyette Országos Színházi Találkozó, én a rotációs rendszert nem tartom rossznak. Én egyébként szerettem a POSZT-ot. Én is jártam itt, nyilvános vitán is vettem részt itt annak idején, nagyszerű dolognak tartottam. Kár, hogy ezt a brandet feladták. De az szerencsés, hogy maga a fesztivál, a seregszemle nem szűnt meg teljesen. Ha azt megnézem, hogy az Országos Színházi Találkozóra ki mindenki nevezett, akkor néhány színházon kívül szinte mindenki. Wettstein Tiborral, a Madách Színház gazdasági igazgatójával nemrég arról beszélgettem, hogy ők miért nem neveztek. Magamtól is rájöhettem volna, hogy egyrészt kevés a premierjük, sok darabot már vagy húsz éve játszanak, másrészt a külföldi produkciók színpadra állításával létrejött előadások nem feltétlenül adaptálhatók más épületbe a technikai lehetőségek miatt. Ezzel szemben vannak olyan színházi produkciók, amelyeket „betesznek egy mikrobuszba” és minden gond nélkül szállíthatók Szolnokra.

– *Arra a megosztottságra is gondolunk kell, ami az SZFE elfoglalásával jött létre, majd folytatódott FreeSZFE-vel, ezzel már nincs mit tenni? Hagyni kell, hogy maguktól megszűnjenek az indulatok?*

– Ezeket a rettenetesen mély árkokat csak évek múlva lehet valamennyire betemetni. De megosztottság, érdek- és értékkülönbség mindig is lesz. A lényeg az, hogy ezek ne menjenek az értelmes szakmai viták rovására. Ennek jó eszköze lehet a legtöbb színházat és társulatot megmozgató és motiváló OSZT.

– *Az egyik kézben van a hatalom, a másikon pedig mi? A semmi?*

– Hatalom nem csak az egyik kézben van. A magyar színházi élet nagyon sokszínű ilyen szempontból is. Nem gondolom azt, hogy a jövőben a Katona József Színházat ne támogatná a főváros és a törzsközönsége. Az is biztos, hogy a Katona is fog találni utánpótlást a jelenlegi SZFE-s diákok között. Elég csak megnézni Vidnyánszky és kollégáinak egykori kaposvári diákjait, ők nem csupán a Nemzetibe kerültek be. A számomra ismeretlen, de tehetséges fiatal színészeknél utána szoktam nézni, hogy hol tanultak. Ha a nevük mellett ott van az EH rövidítés, akkor is megnézem az életrajzokat. Tehát Kaposvárról, vagy Budapestről is érkeztek olyan színházakba, amelyről azt gondolhatná, hogy távol tartják magukat azoktól az intézményektől. Ráadásul előadó-művészeti törvény is előírja, hogy diplomás színészeknek kell dolgozniuk a kőszínházakban, ez is egyfajta determináció.

– *A Facebookon írt jegyzeteiben bátran sorol problémákat is, említene néhányat?*

– A beszédképzés tanításának a visszaszorulása rendkívül súlyos gondokat okoz, hallani, hogy valaki járt-e művészeti egyetemre, vagy sem. A mikroport használatának elterjedése az előadásokban szintén minőségromláshoz vezethet. Montágh Imre forog a sírjában. Hiába jóképességűek a színészek, látszik, hogy ugyanazt a képzést, amit néhány évtizede az elődeik megkaptak, ők már nem kapják meg. Ma már nem fektetnek annyi energiát a beszédtechnika oktatásába. Engem talán ez zavar a legjobban.

– *Mit szól ahhoz, hogy 2024-ben a legjobb ausztriai előadás egy magyar rendező, Mundruczó Kornél nevéhez kötődik, a magyar Proton társulat Parallax c. előadása*

nyerte el a Nestroy-díjat, de ugyanez az előadás bekerült a három legjobb németországi előadás közé is, közben ezt az előadást Magyarországon nem lehet látni.

– Mit szóljak hozzá?

– *Rendben van ez így, hogy remek rendezők szorúlnak ki a hazai pályáról?*

– Mundruczó az elmúlt évtizedben filmeket rendezhetett és színházi előadásokat hozhatott létre Magyarországon az adófizetők pénzéből nyújtott támogatásból. A kérdését nem nekem kell feltennie, hanem a színházi vezetőknek. Különösen Mundruczó Kornél barátainak. Ugyan mi akadályozza meg a hazai színházi vezetőket abban, hogy meghívják Mundruczót rendezni, vagy hogy vendégül lássák a külföldön sikert aratott előadását? Az irodalmon kívül alig van olyan terület, ahol ne tudnánk sorolni a példákat arra, hogy valaki valamiért éppen külföldön lett ismert, sikeres, befutott. És utána itthon mégsem, vagy csak évtizedekkel később igazolta vissza ezt a sikert a szakmai közeg és a politika.

– *Igen, de nem tudta fenntartani a társulatát a jelen körülmények között, hát elment külföldre.*

– Azt kell mondjam – annak tudatában, hogy rám nem fogják azt a billogot sütni, hogy ellenzéki vagyok –, hogy magam is számos olyan projektet viszek, amire egyáltalán nem tudtok állami forrást találni. De van olyan projekt, amit tisztán magánpénzből finanszírozunk, ilyen az általam vezetett kortárs művészeti helyszín, a Budapest Art Bridge Galéria, amelyet Gerencsér László üzletember talált ki és szponzorál. Egy negatív példa: a Magyar Írószövetségben dolgoztam hat évig, a székházunk nem a mi tulajdonunkban van, hanem a Demeter Szilárd nevével fémjelzett konglomerátumhoz tartozik. Nos a székház rosszabb állapotban van, mint amikor 2010-ben kiléptem az épület ajtaján. Azóta nem történt semmi ez ügyben. Az épület lepusztult és lelakott. Mindenki azt gondolná, hogy az Írószövetség székházát kitüntetett figyelem övezi. Ez nem így van, s mivel magam is ott ülök az elnökségben, személyes kudarcként élem meg, hogy az elmúlt 15 évben egyetlen forintot sem tudtunk kilobbizni a székházfelújításra. Először akkor emelkedett meg jelentősen az Írószövetség kulturális támogatása, amikor én voltam a kulturális államtitkár, ez 13 éve volt.

– *Mondjam azt, hogy minden szentnek maga felé hajlik a keze?*

– Teljes joggal emeltük meg a támogatást arról a száználmas mértékről, ahová le-szorította annak idején a szocialista kormányzat. Tehát nem gondolom azt, hogy csak egy – politikai – ízlést és irányt sújtana a mai gazdasági helyzet. Nehéz egy ennyire sokrétű, színes kulturális életet működtetni úgy, hogy nem tudnak érvényesülni a piaci törvények. Még a kiemelten jó dolgokra is nehéz megtalálni a megfelelő mértékű forrást, pláne akkor, amikor az egész költségvetés megkívánja azt, hogy szigorúbban ellenőrizze a pénzköltést és valóban kevesebb pénz jut a kultúrára, mint két-három évvel ezelőtt. Ráadásul hatalmas a verseny, s ebben a térben én is versenyző vagyok.

– *Egy létező, működő repülőtérvásárlásra jutott pénz.*

– Ez egy másik kérdés. Utat építeni, repteret fejleszteni így is, úgy is kell. Nem állítható szembe az infrastruktúra fejlesztés a kultúra támogatásával. Kórházra is

szükség van, iskolát is kell fejleszteni – igaz bezárni is kellene néhányat –, de hidat építeni éppúgy kell, mint a kultúrára költeni. De mindezt úgy, hogy az összes felosztható pénzösszeg kevesebb, mint két-három éve volt. Ez áldozatokat kíván. Nem csak Mundruczó az, aki nem találta meg a terve megvalósításához az utat. Sok kormányközeli emberről is el lehet mondani ugyanezt, egyszerűen nem jutott rájuk pénz. Ha holnap a saját könyvem szeretném kiadatni, akkor végig kellene gondolnom, hogy miként tudok pályázati forrást vagy jó kiadót találni hozzá. Nem sokkal jutottam előrébb, mint amikor semmi közöm nem volt a politikához. A kultúra ebbe a szerepbe kényszerült, ráadásul ez világtrend. Mundruczó, ha nagyon akarna, tudna itthon rendezni, sok színház van. Az is egy létező szerep, hogy valaki azt mondja, azért megyek külföldre, mert Magyarországon nem hagynak boldogulni. Például Kovalik Balázs szakmailag bizonyosan nyertese volt annak, hogy elhagyta Magyarországot. De olyan képzőművészek is vannak, akik előtt külföldön sokkal nagyobb lehetőségek nyíltak meg, megtalálták a maguk piacát. Ez egy kis ország, korlátozott a felvevőpiaca.

– *Az irodalmi élet megosztottságra lát megoldást?*

– Ez is mindig így volt. Amikor a Nyugat létezett, akkor is. A megosztottság önmagában nem probléma. Versenyhelyzetet is teremthet.

– *Ismételni fogom magam: az egyik oldalon van a hatalom és a pénz. Mondjuk, ha az MMA-ra gondolok, ott van pénz.*

– Az MMA-ban sajnos az irodalmi tagozat rendelkezik a legkisebb érdekérvényesítő képességgel. Ott az építészek viszik a prímet. Az előadóművészeti, a filmes tagozat is jobban érvényesíti az érdekeit. Eszement nagy pénzekről amúgy sincsen szó. Azt sem lehet mondani, hogy az Írószövetség túl lenne finanszírozva. Sőt... Azt sem lehet mondani, hogy a József Attila Kör azért szűnt meg, mert a kormány nem adott nekik pénzt, maguk vitték csődbe a szervezetet. Vitathatatlan, hogy a folyóiratok esetén vannak gondok. Figyeltem a Jelenkort támogató kampányt is, én is előfizettem, hogy támogassam őket. Ha megnézzük a Magyar Naplót, a Kortársat, az Alföldet, az Életünket, a Forrást... Szinte mindegyik folyóirat évről évre él. Egyiküket sem stafirozták ki húsz esztendőre előre.

– *Egy-egy versre jelenleg kisebb honoráriumot adnak, mint amit egy faluban dolgozó masszőr kér el egy órára!*

– Ez felveti azt a kérdést, hogy a digitális korban tényleg arra kell e rengeteg pénznek elmennie, hogy nyomtatott lapokat állítsunk elő! Húsz éve még a nyomtatás mellett érveltem, most már amellel érvelek, hogy gondoljuk újra az egészet. De a probléma az, hogyha holnap azt mondanák, hogy a nyomtatott folyóiratok helyett már csak a digitálisakat támogatnánk, akkor azt a pénzt, amit nyomdaköltségre költöttek eddig, azt egy tollhúzással elvennék a támogatásokból. Azaz a megtakarítás nem lenne átkonvertálható honoráriumra. Az írók meg olyanok, hogy maguk mondanak le a honoráriumról, csak jelenjen meg a könyvük. Ezen lehet keseregni, de azt is látnunk kell, hogy az írók – akarva akaratlan – maguk is részesei és alakítói voltak a támogatási rendszer torzulásának.

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Pastiche-ok

LADISLAS NIGAUD DE CHÉNIENCOURT

RÓZSASZONETT

Láttam amint kinyílt a rózsakertben
egy idézetből a *mély* büszke rózsza
szirmai közt akárha röpke csókra
mennye és pokol villant egyé tekerten

*mély*séges eksztázist ígért a lelke
bűvkörébe foglalt vad illatárja
nem volt kétséges behódolni várja
foglyát a mézgacsöppök közt terelve

mert csapda volt nem is álcázva csapda
a képzelgések buja rózsakertje
rabszolgáját és önmagát becsapta

hiszen a szellő harmatát leverte
nem volt többé varázs csak rózsza rózsza
maradok mégis örökre adósa

(úgy tartják 14. századi francia költő, akinek ez az egyetlen verse maradt fenn nehezen kibetűzhető, romlott kéziratban; életéről nincsen adatunk)

LADISLAUS TÖLPEL

kellett a zsold és persze kell a hírnév
a katonának hadba épp ezért megy
alkalom csalja inkább mint a kegy
nem hivalkodik – ugye – el se hinnéd

a megvetés könnyelműsége mozgat
hitetlenséget és olykor hitet
ahogyan a sors kényének kitett

gyermeknek is csak a jó híre hozhat

becsülést majd föl nőttebb világban
merthogy ekképpen csordogál a lét
fokról fokra teltebb életre váltan

föl sem mutatva a *másik* felét
leggyakrabban nemigen tudva hol van
így hát *magukra maradnak a holtak*

*

mikor lábát a kengyelből kivette
elcsöndesült körül a harcmező
még észlelte egy távolba vesző
harang szavát és pityer szállt felette

lágymotollyal az ég felé szökő
agyába villant minden lépte tette
annak arca ki utolján szerette
a karcsúlábú szép szarvasünő

honnét e név már nem lesz magyarázat
alighanem többé nem lesz kinek
nem láthatja a kis erdei házat

a keskeny ösvényt ami nekimegy
de akkor mégis – fura sejtelem –
a szélről biztató cirógatást kap

*

talán kézben tarthatná a szerelmet
ha még kellő időben lenne gondja
rá és hogy végérvényesen kimondja
visszavonhatatlanul sorra elvet

minden kötést és köteléket
amely nyugözné egy másik világhoz
önfeledten és derűvel kiátkoz
azaz minden visszautat föléget...

ezt gondoltam míg várhattam magára
most váratlanul – komisz együgyűség –
számomra rosszul végződött a gála

azúrszín szemfödőm lesz majd a hús ég
érzem röpít már föl az égi gálya
végre tudom az ön magánya hűség

*

látom szabályát szívem asszonya
ha tetszik ha nem lerázom igádat
bőrömről lassan ráfagy már a bánat:
nem menekülök – nincsen is hova

jól esnék lennem két puha karodban
könnyítne végemen a búcsúcsók...
ó jaj nem illik sehogy sem a bók
hiszen ha szívem utoljára dobban

csak hollók várják gyászos madarak
tetememet a legvégső csatán
ahol nekem már nincsen fegyverem –

nos így ér véget ez a színdarab
és aki a hadszínteret bejárja
nem sejti rózsát sír a kedvesem

*

bocsásd meg bűnöm szánj meg Isten engem
tekints le rám és légy hozzám kegyes
láthatod is nincs büszkeség se bennem
csak fáradtan félelemmel vegyes

kíváncsisággal sepedek utánad
és nem értem hogy jött ez hirtelen
nem értem a szentség utáni vágyat
amit úgysem foghat föl értelem

Uram ne hagyd pokolra vetni lelkem
akkor sem ha nem voltam hű fiad

ha más bálványok lábánál hevertem
és azt szolgáltam aki ennem ad

elherdáltam látod zsoldját a testnek
homályló szemmel most Téged kereslek

(nevét szívesen hasonlítgatják tudósok a franciayelvű Ladislas Nigaudéval, ám nincsenek hiteles bizonyítékok azonosságukra, az azonban gyanítható, hogy nagyjából azonos korban – 16. század alkothattak; Tölpel – természetesen – németül. a fordító, aki mindkettejük szövegében elmélyedt, a franciát mintegy kétszáz évvel korábbra sejtí.)

W L A D K O N J E L E P A K

EGY SZEGÉNY RÓZSAKERESZTES TÖPRENGÉSEI

titkos jellemnek árnya rávetül
unos-untalan kóbor életemre
mit sem mozdul az ember kósza kedve
legföllebb ha egy rózsaszál kerül

útjába – vajh lehetne tüske nélkül
lehetne mint a rózsám név szerint
ugyanaz és hogy gusztusomra szépül
rendjén való ha türelemre int

hordozom hát cifra keresztemet
vele cipelve szívem ósdi terhét
de egyiket sem ereszthetem el

hogyan őrizem-e még valóban eszmét
nem tudhatom erre úgysem felel
fölbolygatva sem semmiféle emlék

*(fönnmaradt a szerző latin (csúf-) neve, a **Sorbus Furiosus**, amelyből, ha az eredetiből nem lenne világos, in floribus bárki kiderítheti származását. van adatunk rá, hogy Bautzenben született valamikor a 16. század derekán; némi vándorlások után itt, a város mellett, egy kis faluban telepedett le. Egy töredékben maradt versének kezdő sora utal erre: bemegyek majd Bautzenba piacra. Szonettjének címét valószínűleg már az utókor adta; ezek szerint nem maradt rejtve tagsága a titkos társaságban)*

LADISLAUS STOLIDUS

ÉJJELI KALAND

sötét utcákon hajnalban lopakszom
bujdokolva kerülgetem a strázsát
totam noctem gyönyörök gyöngye várt rám
in floribus megint a barna asszony

míg emlékszem szörnyű *nidor* csap orrba
lasanum koccan a párkány kövéhez
hullik az áldás dús hajamba képez
fészket magának mind a sűrű *merda*

ez hát jutalmam *instrumentumomra*
sacramentum kemény volt a kiállítás
magamfélének pedig korg a gyomra

ó bárcsak gyöngyöm egyszer volna hálás
s fordulna át hálája libacombba
a pugnam paratus lennék de nyomban

(az eredeti vers is makaróniban íródott – természetesen latin alapon. emiatt a fordítás – kísérlet. A latin szöveg egy soproni évkönyv bekötőtablájából került elő, ám egyáltalán nem biztos, hogy a szerző soproni származású volna, ugyanakkor a város színhelye lehetett a szonett témáját kínáló kétes élménynek. szójegyzék: *totam noctem* – egész éjjel; *in floribus* – virágában; *nidor* – bűz; *lasanum* – éjjeli edény; *merda* – szar; *instrumentum* – szerszám; *sacramentum* – szentség; *ad pugnam paratus* – harcra kész. A fordító megjegyzése: az eredetiben a „libacomb” helyén *perna fumata* (füstölt sonka) szerepel; ide talán – némi kétértelműséget sem mellőzve – jobbnak tetszik a választott megoldás, különösképpen az ugyancsak kétértelmű címhez idomulva.)

FÜGGELÉK

(egy téves Rimay-kiadásban maradt fenn ez a magyar vers; pontosan nem tudható, kitől, de Stolidust is gyanúba keverték – ennek okán itt a helye – alighanem joggal, egynémely szöveghelyek utalhatnak rá.)

csóró peregrinusként kóboroltam
lantom kísérte vándorlásaim
a szolgálat rozszant grádicsain
magam mégis csak fönnbre toltam

lehettem volna udvari zenész
vagy krónikás – uraknál rendre sorban
de jól tudom nem volt hogy egy akolban
bárány és farkas szépen összefért

hát megmaradtam jómagam urának
a kegyes Isten kék ege alatt
a terhekkal amiket sorsa rárak

a halandó messzire nem halad
immár síromra várva puha hantom
nincs más koloncom: marad csak a lantom

*

(egy későbbi, századokkal későbbi utánérzés – talán hamisításnak készült – amelyet a jószemű olvasó előtt már szóhasználata, spleen-es hangvétele azonnal leleplez. Filológiai logikája azonban mégis csak a ciklushoz vonzza, nehéz lett volna a mellőzést választani. fölmerült a gyanú, hogy talán Agrippa d'Aubigné alkalmi versének, amelyet Hugenotta Henrik kérésére Valois Margitnak szánt, kallódó fordítás alapján készült, erre azonban komoly bizonyíték nincsen. A vers iránt érdeklődők legtöbbje a vesztegzár szóba akadt bele – konkrétságot keresve mögötte. Ettől alighanem eltekinthetünk.),

szétködlő őszben szürke ködlovassal
régien veszteglések ámokfutása
hogy legalább egyszer még újra lássa
miként próbált menekülni a vas-

markú idő fojtó szorongatása
elől – miközben a kegyes tavasz

már semmi más csak távoli ravasz
csalétek: hajdannak csalfa mása

a vesztegzár ezúttal éppen így találja
megálljt parancsol durván mintha fájna
néz jobbra balra tompán tétován

éles nyomás hasít vesébe májba
és már csak álnok fájdalma okán
marad meredten szürke ködbe ázva

LESLIE DOLT

mi csepűrágók nem vagyunk bolondok
akárhogyan is hozza a szerep
álarc ez is – ennyit elég ha mondok
minden alkalommal újabb terep
amit elhódítunk a büszke sorstól
és megmutatjuk jó előre már
hogy aki ebbe önként belekóstol
megértse nyomban őrá is mi vár
lássa: mindenki a maga bolondja
nyalogathassa jövődő sebét
ha jót akar lesz önmagára gondja
megérti mi a világos beszéd –
mert bíz' bolondok akik nem bolondok
az a világ is – én csak ennyit mondok

*

kalandok őrzik sorsunk reneszánszát
ahogyan a kertész rózsát nevel
az ajkunkon a múlt igéivel:
az emlékezet kiforogja táncát

szemernyi bosszúságot rejteget
minden kezdődik előlről megint és
csak vállrándítás lomha kézlegyintés
hogy így lehet hogy másként nem lehet

ó jaj mennyi keserves mániával
járjuk utunkat bölcs séták helyett
gyermeteg szcéna... *kérkedése rávall*

*mindazokra kik nem lelnek helyet
sem a múltban és nem lelnek a mában
a megváltás nekik nem érkezett*

(angol, persze, angol, de jobbra franciául versel. Az, hogy színészként számtalanszor kifütyülték, nem törte meg, viszont amikor költői versenyen Walesben nem jutalmazták, hátat fordított hazájának, ahová többé nem tért vissza. állítólag Montpellierben halt meg szegényen, elhagyatva 1576 körül. Rokonszenvezett Bourbon Henriekkel, de a Co-utras melletti győzelemmel kapcsolatosan nevét nem említik, tehát előtte, 1578 előtt – távozhatott az élők sorából.

A vastag kurzívval szedett utolsó három és fél sor a fordító kiegészítése, mivel csak a sérült szöveg áll rendelkezésünkre. Családi szájhagyomány szerint angliai évei alatt Békéssy Ferenc foglalkozott az lemásolt kézirattal, amit minden bizomnyal magával vitt a galíciai csatatérre, ám Dobronoucnál az is megsemmisült.)

W L A D I S L A W D U R N O W A T Y

VÁGYAKOZIK A KEDVES ÉS A HAZA UTÁN

álmaimban megint a kedvesemmel
sétálgattam otthon a Wisla partján
a zombékosban megbújt a toportyán
és arrafelé este senki nem mert

fegyvertelen örömben járni-kelni
virágot szedni fénylő hold-ezüstben...
s ha ébredéssel álmom messze űztem
újfent az emlék kezdett érdekelni

itt délen – persze – tudtam más világ vár
a legjobban fáj hogy nincs itt a kedves
hetekkel hosszabb talán a vidám nyár

szeptemberben is füstifecske repdes
nekem viszont a lengyel ősz hiányzik
mikor kikerics vérfű ködben ázik

(fölvett név, naná, fölvett! vagy inkább ragadvány. nem is az egyetlen. viselőjéről annyit tudunk, vagy Bolognában, vagy Salamancában tanulhatott az ottani egyetemen. bizonyos névsorok Salamacát valószínűsítik. lehetséges, hogy a vers aktualizált fordítás, átdolgozás; a föltevést erősíti egy másik fennmaradt szonettje.)

DICSŐÍTI A KEDÉLYT

számárháton sivár sziklák között
vagy éppen az apostolok lován
hányszor caplattunk édes jó komám
dalolva kiket keselyű köszönt

láttuk miként tör ugart a paraszt
az olajbogyót miként gyűjti be
és igyekszik – a birkát nyírni le –
a hodályhoz mégsem hallat panaszt

hisz jön az ősz jön a vidám szüret
lányt csipkedünk búvunk hordók alá
nincs megállás a kedvben nincs szünet

mi nem licitálunk a bajra rá –
ergo: amíg élsz derülj csak ne vess
a paraszt dolgára ügyet se vess

BARANYAI LÁSZLÓ

Csinszka

ADY ENDRE ÉS MÁRFFY ÖDÖN FELESÉGÉNEK,
BABITS MIHÁLY BARÁTNŐJÉNEK ÉLETE ÉS
HALÁLA

II., BEFEJEZŐ RÉSZ

HARMADIK LEVÉL

MINDEN ÚGY ELROMLOTT

*– hol késik az utolsó mámor? – aki helyemre áll – boldog házasság? –
– képek, versek – három Berta – a műzsaság lényege –*

Drága Úrfi, maga a legbölcsebb ember a világon. Legalább nyolc éve már, hogy az életem leírására sarkalt, én két részletet le is jegyeztem belőle, de aztán megsűrűsödtek a dolgaim, egyre halogattam, mikor lesz időm alaposan átgondolni és leírni a közvetkező adagot – nyolc év lett belőle. Azért mondom, hogy Maga a világ legokosabb embere, mert azóta többször is összefutottunk, de Maga nem tett szemrehányást, még csak említést se, hogy mikor jön a következő rész, csak nézett rám, egy szót sem szólt... bennem meg egyre nőtt a szégyen meg a lelkifurdalás, úgyhogy, láthatja: itt a következő adag.

Az is nyugtathatta, hogy minél jobban telik az idő, annál több minden történik velem, annál érdekesebb lesz az írásom.

Maga azt írta a múltkor – ez a múltkor nyolc éve volt –, válaszul arra, hogy felbízattam: nyugodtan húzza meg, rövidítse a szövegemet, ha olyant talál benne, ami mások számára sértő lehet... Maga azt válaszolta, hogy nem hagyja ki a másokat sértő kirohanásaimat a könyvből, legfeljebb átírja, finomítja őket. Ezentúl legyenek elővigyázatosabb; elég, ha csak körülírom a dolgokat, nem kell mindent kimondani. De azért maradjak őszinte, találjam meg az egyensúlyt az udvariasság és az igazmondás között. S hogy a régi leveleimet is vissza fogja adni, nézzem át és módosítsam őket, mert érdemes közreadni őket.

Ha valaki részese a sorsomnak, akkor az csakis Maga, drága Pista bácsi. Mindkét házasságomat Maga celebrálta le; először Bandival, aztán szűk két évvel később Dödivel. A Maga áldott jó természetével mindként fiúval kiváló kapcsolatot sikerült ápolnia, Dödinek ma is segíti a fővárosi képeladásait.

Kedves Úrfi, ne lepődjön meg, ez a levél kissé más lesz, mint amit várt. Azt kérte, és én azt ígértem Magának, hogy sorra veszem az életem állomásait, de rájöttem: nem így akarom csinálni. Már a korábbi levelemben sem így tettem: írtam, ami az eszembe jutott. És elhatároztam, mert nekem így könnyebb, hogy ezentúl is így fogok tenni: arról számolok be Magának, ami éppen az eszembe jut, amit fontosnak tartok. De ne aggódjon: a végén, miután az összes Magához intézett leveletem megkapta, ki fog rajzolódni az életútam, amely így talán pontosabb és érzékletesebb is lesz, mintha csak szigorúan kipipálnám a fontosabb eseményeket. A pontos adatoknak, tényeknek és időpontoknak sem megyek utána – azokat Maga majd kinyomozza és beilleszti az élet-regényembe. Ha akarja, még segíték is Magának.

Oh hol a vége – hol a vége? címet adtam egyik nemrég megjelent költeményemnek; itt az utolsó szakasza:

*Az ifjúságom nem volt csalás
A hajam selyme nem volt csalás
Szívem vére részegen omlott
És mégis minden úgy elromlott.
Gögös lettem, érinthetetlen
Halódó szívem rossz, kegyetlen.
Az erő, ami földre gázol
Hol késik az utolsó mámor?*

Ebből a levélből mindent megért, de talán ez a vers is elég hozzá.

Hazudnék, ha letagadnám, hogy a Missel való szakítás – nem, nem, szakításról szó sem volt, inkább csak csendes leszakadásról, saját úton tovább haladásról –, hogy a tőle való elválás után nem volt bennem egy kis bosszúvágy, amit a ráfordított időm és fáradságom hiábavalósága miatt éreztem. A határozatlanlankodása miatt, mialatt ő talán még mindig rólam álmodozott, én már léptem is ki a kapcsolatból. Miután legalább egy hete nem jelentkezett, ezt írtam neki: „A régi, változatlan barátsággal jelentem, hogy a napokban megesküdtem Márffy Ödönnel. Új gazdámmal nagyon meg vagyok elégedve. Nagyon jó kis lány vagyok és igyekszem lenni, rád pedig nem szüntem meg nagy szeretettel gondolni...”

Ami Miskát illeti: Ott egyen a fene, ahol vagy, gondoltam.

De Márffy kipécézése nem volt előre kiterelve.

Elmondom röviden, miként esett a dolog.

Dödi már Bandi életében is sokat jár fel hozzánk a Veres Pálnéba, vettünk is tőle egy képet. Amelynek a kifizetését, jegyzem meg mellékesen, a Bandi élete végéig elodázta, és ki az az érzéketlen vadbarom, aki a vevő halála után az özvegyétől elkéri az árat? Aztán mikor már egyedül voltam – azt mondta, hogy a sok léhűtő miatt nem szeret feljárni –, nem jött. Egyszer megláttam az utcán, utánaszaladtam, hátulról megfogtam a kezét.

– Hé, maga után engem? Hogy egyedül vagyok, már nem is jön?

– Dehogyan utálok –, mondta ő. – Sőt!
– Hát akkor miért nem jelentkeznek? Bármikor feljöhetnek hozzánk, pontosabban hozzám.

– Vegyem ezt hívásnak? – kérdezte. Rögtön életre kelt a férfiúi önteltsége.

– Nyugodtan veheti.

Feljött, és a tea után megkérte a kezemet.

Ő ugyan úgy emlékszik, hogy én kérdeztem meg tőle: nem akar-e feleségül venni.

– Akárhogy is volt – mondtam neki –, te valamit válaszoltál erre. Arra is emlékszel, hogy mit?

– Azt, hogy akarom. Vagyis, hogy akarlak.

– Feleségül is vettél. Én csak kimondtam, amivel te, mulya ember létedre, sokára jöttél volna elő. Olyan rosszul jártál vele?

Dödi csak hallgatott erre, végül a fejét rázta.

– Akkor meg minek erről annyit beszélni? – zártam le a kérdést.

Megpillantottam az utcán az ipsét, hopplá! gondoltam, ez látszatra átlagos fickó, de egyébiránt egy festőzseni.

A Bandinak sok festő barátja volt, de ő maga inkább a személyükhöz kötődött, nem a képekhez. Minden egyes modell-ülés kinszenvedés volt neki.

Dödin az első percben látszott, hogy a festés megszállottja, soha nem fogja úgy elhagyni magát, mint Babits tette, és tönkre sem teszi magát, mint Ady. És nem mellékesen, egy egészséges és okos, szép kisbabát tud majd csinálni nekem. Különben nem is tűnt átlagosnak, mert magas és elegáns, büszke arcú férfi volt; hozzánk, a Veres Pálné utcába, elegáns huszártiszti egyenruhában – mert a háborúban haditudósítóként, pontosabban rajzolóként be volt hívva – járt fel. A két festő-fejes, Rippl-Rónai és Kernstok egyaránt nagy véleményrel volt róla, tagja, sőt hangadója volt a legprogresszívabb festői tömörülésnek, a Nyolcoknak, ugyanúgy, vagy talán még könnyedebben, színpompásabban festett, mint példaképe, Cézanne.... ráébredtem: ez egy figyelemre méltó ember! Ráadásul mindig is imponált a magabiztossága és a határozott fellépése.

A költők versei, amint megjelennek, hatnak, azonnal vihart kavarnak. Ha valaki tud erről valamit, akkor az Ady hitveseként én tudok. Nagyváradon egyszer le is csukták. A festőkkel más a helyzet. Hiába ugyanoly progresszív gondolkodásúak, mint a költők – jelzem, a két társaság ilyen-olyan barátságok és egyéb kapcsolatok révén alaposan össze van gabalyodva –, a képek nem fejtenek ki azonnali hatást. Az elkészültük után az alkotóik hosszasan csócsálgatják, javítgatják, míg végre kiálítható állapotba kerülnek, a kritikusok kifejtik a véleményüket róluk, aztán előbb az újságokban, rissz-rossz nyomással, később a művészeti lapokban, azokban már élvezhető küllemben jelennek meg... és sokkal később és szórtabban kezdenek el hatni, mint a versek vagy egyéb írások.

Kedves Úrfi, ne higgye, hogy a Márffyval való házasságom előtt nem tettem fel magamnak a kérdést, hogy érdemes-e harmadszor is újra próbálkozni? Egymás után végigcsinálni az unalmas, mindennapi tennivalókat, vagy pedig kiszállni a verkleiből.

Ami a költészetet illeti: nekem, mint Ady özvegyének szerencsém volt, mert amit papírra vettem, rögtön lehozták. A Bandi regényes élete és halála miatt az emberek énám is kíváncsiak voltak; ki az a fiatal lány, akivel az istenük együtt élt.

Csakhogynem is tudom, hogyan vagyok a verseimmel. Az ember egyrészt büszke arra, amit pillanatnyi ihletből, vagy fáradságos munkával sikerült összehoznia, másrészt meg néha szégyelli ezeket a költeményeket, mert, ha valaki, ő tudja a legjobban, hogy egy zseni hatása érződik rajtuk, egy olyan zsenié, akivel együtt élt. Furcsamód, azokon meg különösen, amelyeket akkor írtam, amikor a verseit már ismertem, de őt magát még nem. Örüljek, hogy megjelennek, vagy szégyelljem őket? Többnyire restelkedem miattuk, de azért büszke vagyok, ha nyomtatásban látom őket.

A tanítómról meg a nagyapámról szóló novellák még úgy-ahogy elmentek, bár azokra is ráfért volna a csiszolás. Idő kellene még, hogy új csucsai történeteket hozzak létre – ahogy Maga szokta mondani, drága Úrfi: Sitzfleisch. Az állandóan kötekedő, minden kákán csomót kereső felfogással felfigyelek az igazságtalanságra; persze, ehhez nem ártana levetkőznöm a modorosságaimat. Az írás is egy szakma, amihez nemcsak tehetség, hanem türelem is kell. Az Athenaeum erdélyi írásokat kér, de egyelőre még a körvonalát sem látom annak, amit megírhatnék.

Ami a festészetet illeti: mialatt Kernstok a vörösök alatt vállalt szerepe miatt Bécsben meg Párizsban volt száműzetésben, a verőcei művésztelepén, amit Bandira bízott, nagy nevekkel voltam együtt, én is festegettem, s jódarabig abban a hitben éltem, hogy hamarosan belőlem is ismert művész lesz. Csakhogy, miután visszatért, Stoki azt mondta, hogy még tanulnom kell, rutinszerzésre nem évek, hanem évtizedek szükségeltetnek.

Mi van akkor – tettem fel magamnak a kérdést –, ha a tehetségemet nem a saját festői karrierem, hanem Dödié szolgálatába állítom? Állandóan engem rajzol és fest, annyi képet csinált már rólam, főként kint a kertben, hogy az utóbbi éveket Csinszka-korszaknak nevezi az életében; így is tette közzé egy róla készült újságcikkben. S ott volt mellette, egy virággal borított fa alatt az aktom. Rengeteg embert ismerek, jók a kapcsolataim – ha nemcsak ő, hanem én is dedikálom a képeit, talán jobban eladhatók.

Ezen még gondolkodom, még vele sem beszéltem erről – Maga hall róla először.

Maga a Vonyica gyerekéről, fogadok, sem sokat tud, csak látta imitt-amott szaladgálni a házban, mikor nálunk volt. Talán Vonyicáról sem, csak azt érzékeli, hogy a házban segít nekem főzni, rendet tartani, takarítani. Ha, mikor kérem, behozza nekünk a kávé vagy a teát. Kis, román lányka volt még, nálam alig két esztendővel idősebb, akit a nagymama a faluból hívott fel a csucsai kastélyba segíteni, de olyan igyekvőnek és tisztességesnek bizonyult, hogy úgy döntöttünk, ott tartjuk. Saját szobát kapott, tiszta ruhát, életében nem volt olyan jó dolga, mint nálunk. Aztán magunkkal hoztuk Budapestre is, először a belvárosi lakásba, utána meg már velem jött ki ide az Istenhegy alá, mert a nagymama meghalt időközben, itt lett felnőtt, anyányi nő belőle, és itt neveli a balkézről való lányát, Bogyót, aki már teljesen magyar kislány.

Azt írtam: neveli?

Ketten neveljük.

Néha, mikor az anyja az ebédet készíti – bevallom, bár tudok főzni, nem vagyok egy mesterszakács – én foglalkozom vele. Bár a levelem elején az írtam, hogy eleinte még bíztam benne, hogy a Dödivel összejön majd a gyerek – nem jött össze. Pedig próbálkoztunk becsülettel. Így aztán saját gyerek helyett ő lett a nevelt lányom, én veszem neki az iskolakönyveket, füzeteket, plajbászt meg ceruzát, mindent, ami az iskoláztatásához kell. Nemsokára befejezi az elemi iskolát, ápolónővérnek szeretne kitanulni.

Ezerkilencszázhusz januárjában született; akkor még a Veres Pálné utcai lakásban laktunk. Három hónapra rá a nagymama meghalt. Ahogyan ez már dukál: egy halál – egy születés.

A nagyim halála, mint minden elmúlás, először megviselt, és megijesztett – hú, egyedül maradok Vonyicával, ráadásul a három hónapos babájával? –, de aztán megkönnyebbültem. Egyedül szinte ügyesebben el tudtam látni a feladataimat, mint vele. Nincs, aki hátráltasson, ossza az ést nekem. Már apám halálakor ráébredtem, mikor kicsúszott a száján, hogy „végre megszabadultam tőle”, hogy egész életét a vele, mármint a testvérével, az én apámmal való hadakozás hatotta át. A halálakor ugyan megjátszotta magát, a gyászba borult nővért alakította, de a miazmás kiszólásaival, amíg tudta, tovább rontotta a közérzetemet, s csak miután ő is elment, szabadultam fel teljesen.

Kezdem azzal, hogy azt már kisgyerekkoromban megtudtam tőle, hogy másik lánya kiköpött másom, s hogy vele személyesen is foglalkozik, s mint engem, nem ad be hideg s rideg nevelőintézetekbe. Sőt, még külföldre is elviszi kirándulni magával.

Többször elviszi? Engem is elvitt volna, csak ő nem engedett el. Úgy tudom, az volt apám elképzelése, hogy nemcsak hasonlóan öltöztet, hanem együtt is neveltet minket – ebből a nagymamám ellenállása miatt nem lett semmi. Megismerkedtem volna vele, de a nagymamán soha nem adott rá lehetőséget.

Nem értettem apámat, és bár konkrétan nem érzékelttem, csak az irántam érzett szeretetével tudom magyarázni, hogy mikor a nagymama ilyen ellenségesen állt hozzá, miért fizette Csucsá fenntartását, miért fizette a méregdrága a svájci neveltetésemet, és később az ellátásunkat? Amikor már Bandi is ott lakott velünk.

Noha kezdetben ellenkezett, elfogadta a házasságunkat. Erlesbeck Kamilla, akinek a házában érte a halál, azt mondja, hogy végnapjaiban a Nyugatot olvasgatta, Bandi költeményeivel barátkozott, készült a hónapokkal későbbi, esedékes kibékülésünkre.

Kisgyerek koromban, ha leutazott Budapestről Csucsára, – a saját birtokára! – hogy engem lásson, és ajándékot is hozott nekem, a nagyanyám ridegsége és ellenségessége miatt egy-két nap múlva sértetten és megalázva vonult vissza, és arról, amit hozott, rögtön kiderült, hogy ócska, másodosztályú játék. Egyszer láttam, amint a mama javítani próbálja az egyik apámtól kapott hajasbabámat; most, utólag jövők rá, hogy akkor nyomta be a szemét, hogy használhatatlannak tűnjön.

Bandival a nagyanyám az első blikkre összebarátkozott. Megint csak utólag jövök rá: csak azért, hogy az apámat tönkre tegye vele. Már mint azzal, hogy hagyja udvarolni nekem, mert talán elvesz feleségül. Mint ahogy el is vett.

Ugyanezért nem szerette a Lám Bélát – az apám bírta őt. Okos, komoly fiúnak tartotta, aki, ha befejezi a mérnöki tanulmányait, sokra viszi még. Jó partit látott benne, örült volna, ha hozzá megyek. Én meg, mikor Ady megjelent, otthagytam őt, a jegygyűrűjét lehúztam és eldobtam. Tulajdonképpen ezt házat meg a telket is, ahol Dödivel most lakom, Apának köszönhetem. A pénzben ránk hagyott vagyonára meg az értékpapírjaira jobb, ha nem gondolok, mert azokat Bandi elég szerencsétlen módon eltőzsdézte – ezzel az erővel akár el is kártyázhatta vagy lóversenyezhetne volna –, de a Veres Pálné utcai lakás az ő irodája volt; az is tőle maradt ránk. És miután a Veres Pálnét eladtam és Márffyval összeköltöztem – egy önkormányzati lakást bérelt a Dráva utcában; a városházán kedvelték őt, örökké benne maradhattunk volna, de ő nagy kertre és virágokra vágyott –, a saját házunkat, itt a Szamóca utcában a Veres Pálné árából építettük.

Lám Béla, akit az előbb említettem, egyszer csak megjelent itt nálunk, a Szamóca utcában. Csak úgy az eszébe jutottam, és mivel feljött Kolozsvárról, meglátogatott. Megörültünk egymásnak; elmondta, hogy Kolozsváron van egy jól menő mérnöki irodája, de boldogtalan, mert a felesége, aki egy orosz nő volt, s akit a háború után Novoszibirszkából hozott magával, elhagyta, visszament a szülővárosába, mert nosztalgiaja támadt a hazai táj iránt. Ödön, mint afféle kultúrlény, egy darabig beszélgetett vele, de aztán elment a dolgait intézni; végülis Béla nem az ő, hanem én vendégem volt. Én meg fogtam, belülről bezártam az ajtót és először az ingnyakát gomboltam ki, levettem róla a kínosan szoros csokornyakkendőt – ilyent vélt szükségesnek hordani szegény –, aztán a inget is, levetkőztettem szépen, és mielőtt meg tudott volna szólalni, különben nem is akart, nem is tudott, én már alája feküdtem és magamra húztam. Hogy a manapság divatos szerzőt, Vicki Baumot idézzem: odaadtam magamat neki. Lefekszem vele, le én, gondoltam, hadd legyen egy kis öröme szegény embernek, ha már a feleségének, honvágya lett és visszamenekült a távoli Szibériába, ahonnan előkerült. Nem furcsa, hogy akad olyan valaki, aki Erdély virágos, madárdalos hegy-völgyeiből az ottani fagyos vidék iránt érez nosztalgiajt?

Meg amúgy is tartoztam neki ennyivel.

Utána megállapítottuk, hogy akár hozzá is mehettem volna, vele biztosabb körülmények között éltem volna, mint a Bandival. Talán egy sikeres mérnöki vállalkozást is indíthatott volna apámmal, ha másként nem, apám pénzzel beszállt volna. Pontosabban, ezeket csak ő mondta, és csak bólogattam neki, nem ellenkeztem.

Mint egy afféle önbizalomhiányos, buta férfiember, megkérdezte tőlem: jó volt-e nekem vele? Mit felelhettem volna; persze, hogy jó volt. Nagyon jó! Aztán a Dödi után érdeklődött: hogy kielégít-e a házasságom. A szerelemi életünket akarta kérdezni, de nem merte. Boldog vagyok-e a Dödivel?

Kénytelen voltam egy kiselőadást rögtönözni neki.

Hogy boldog vagyok-e a Dödivel?

Mielőtt erre felelek, én is felteszek neked egy kérdést, egy igen egyszerű kérdést. Láttál már tökéletesen boldog házasságot? Ugye, hogy nem láttál. Így-úgy boldogot még talán – a mienk is ilyen. Elárulok neked valamit, de nem kell elárulnom, mert te jobban tudod nálam: olyan, hogy boldog házasság, olyan nincs. Mármint egy-két éven túli boldog házasság. Az ok egyszerű: az ember, a férfi és a nő összeférhetetlensége. Mindkettőé; nemcsak a nőé vagy nemcsak a férfié. De kiegyezett házasság azért – na, ez egy jó szó: „kiegyezett” –, amelyben a felek elfogadják és nem teszik minduntalan szavá a másik hibáit, olyan van. És sokak szemében ez a boldog házasság.

A férjem meg nagyszerű plein-air festő, Magyarországon talán a legjobb, akivel kiegyensúlyozott házasságban élek. Ez is egy jó kifejezés. „Kiegyensúlyozott házasság.” Egyelőre Rippl-Rónait tartják a legnagyobb piktornak Magyarországon, de ő jóval fiatalabb, nemsokára eljön az ő ideje. Különben a világ legcsendesebb festője, van, hogy egy hétre beveszi magát a műtermébe, a kaját beadom neki, csak vécézni jön ki, meg néha azért, hogy a kertben beállítson egy színt magának.

Arról bölcsen nem ejtettem szót, hogy bár a világ legnyugodtabb embere a párom, túl sok elismerést, becézést nem kapok tőle. Ahogy mondják: elvan egyedül, mint a befőtt. Észre sem venné, ha tartós szerelmi viszonyt tartanék fent valakivel. Én, csak, mint a modellje érdeklém, szebbnél szebb aktképeket fest rólam, de mint nő, csak ritkán keltem fel a figyelmet. És ha igen, becézó szavak helyett utána akkor is csak a képeiről tud beszélni. Neki még a vampot sem kell csinálnom; akár keltem magam, akár nem, pik-pak, már meg is volt, megy vissza a műtermébe.

Azzal viszont tisztában vagyok, hogy festés közben néha lefekszik a modelljeivel. Szereti eljátszani a donhuánt, de többnyire csak a szája jár. Az úgynevezett nőügyei miatt elvileg akár patáliát is csaphatnék, de ahogy egykor Bandinál, most sem teszem meg. Rájöttem, hogy a férfiak többsége csak jártatja a száját; nem is nekünk, nőknek akarják megmutatni, hogy milyen nagyok, hanem egymásnak, egymást akarják túllicitálni. Ha ez neki jó – tegye.

Egy dologra viszont ugrok: arra, hogy iszik. Nekem ne igyon, volt már egy ivós emberem, bele is pusztult. Társaságban kiveszem, otthon kiverem kezéből a poharat.

Van egy tébolyodott – nem is tudom, hogy valóban tébolyodott-e – divat most: ahelyett, hogy a duciságukkal, jólakottságukat kérkednének, a nők minél soványabbnak akarnak mutatkozni. Ha követni akarom a divatot, nekem is le kéne fogynom legalább negyvennyolc kilóra. Most hatvankettő vagyok, ami az egy-ötvenhatos magasságomhoz képest bizony sok. Nemcsak a divat miatt – amúgy is érzem, hogy a derekamon meg a hasamon túl sok a hár. Vonyica ismer egy csalhatalan csalánrecept-kúrát, amely közben ugyanúgy jóllakhat az ember, mint korábban; feltétlenül ki fogom próbálni. Mire legközelebb írok, olyan sovány leszek, hogy alig tudom megtartani a tollat.

Lám Béla elment, vissza Kolozsvárra, nem hagyott maga után maradandó nyomot.

Tudja, kivel lenne jó találkozni?

Nem fogja kitalálni: Lédával. Szeretnék kezét csókolni neki, hogy megőrizte és átadta nekem Bandit; tulajdonképpen ő tette naggyá és ismertté. Ahogyan hallom, nem tudta kiheverni a kapcsolatuk felbomlását, magába zárkózott. Én? Én szerintem tudom, mármint kiheverni, de ezt másnak kell eldönteni, nem nekem.

Azt tervezem, hogy jövőre, miután teljesen készen lesz a központi fűtés, nagy partikat szervezek ide. Az talán előzi a néha rám törő letargiát. Óriási, kétholdas kertünk van, tele virággal és gyümölcsfával. Fetter bácsi, egy sváb kertész tartja rendben. Itt megvalósulhat az, amit a Veres Pálné utcai lakásban Ady hirtelen jött leromlása és halála miatt nem sikerült megcsinálnom; nálam lesz Budapest leghíresebb, irodalomrokat, képzőművészeket és közéleti személyiségeket felvonultató szalonja. Olyan, mint de Stael asszonyé volt a múlt század elején Párizsban. Akár kint a kertben is élvezheti egymás társaságát meg a zenét a vendégssereg; Vonyica a házimindenes, és Fetter bácsi mellett alkalmi személyzetet is a hívok majd. Egy jó kamazenekart is kell keresnem. Dödi, bár nem kérdeztem erről, biztosan benne lesz, mindig sziporkázik, ha eljátszhatja a háziurat. Pláne, ha közben egy-két képét is sikerül eladnia.

Az egybekelésünk után fél évre rá Babits is megházasodott, a barátja korábbi barátnőjét, Tanner Ilonkát vette el. Maga biztos ismeri őt, Babits úgy hordozza körbe, mint egy győzelmi kardot, vagy inkább egy nyaka köré tekeredő boát. Előbb-utóbb meg fogja fojtani – meg is érdemli.

Mivel egymással nem sikerült, bosszúból álltunk mással össze?

Meglehet.

Én jártam jobban.

Be kell vallanom, igaza van, hogy írásra sarkall. Mert itt csak dicsérem magamat, örülök neki, hogy készen van a házunk, amelyben életem végéig ellehetek – de olyan nagy dolog ez? Akinek egyszer egy igazi kastély állott a rendelkezésére? Hatalmas parkkal? Aki az apja révén, de akár a saját tehetsége és tudása révén minden lehetett volna? Mert mi vagyok most? – egy festőnek, egy ügyes, remélhetőleg nagy sikerek előtt álló festőnek az asszonya. Olyan nagy dolog ez? Nem kéne saját jogomon, a saját tehetségem révén előbbre tartanom?

Van itt egy másik komplikált kérdés is, mégpedig az, hogy én Ady Endre műzsája voltam-e vagy sem. Mert sokan annak neveznek, és ez idegesít. Nahát, ezt úgy ahogy van, nem bolygatnám. Szívem szerint tiltakoznom kellene ellene, legalábbis árnyalnom a meghatározást, de én sosem tiltakoztam, elfogadtam. Minek ábrándítsak ki sok ezer, sok százezer embert? Minek bocsátkozzam meddő vitákba? Bandi halála után Babitsnak a társa voltam egy rövid időre, és miután hozzámentem, a Dödinek ma is a párja vagyok.

Az emberek azt hiszik, hogy a műzsa olyan személy, aki a benne lévő művészi hajlamot nem, vagy csak kismértékben fordítja alkotásra, ám isteni adottsága van arra, hogy a párját zseniális alkotások létrehozására ösztönözze, és ha nem ő lenne a párja, nem születnének meg a másik tolla vagy az ecsetje alatt – zeneszerzők

esetében kottáról lehet beszélni – azok a zseniális alkotások, amelyek vele, általa születtek.

Az isteni adottság még csak stimmel, de az ösztönzés már nem. Eszem ágában sem volt a Bandit és a Miskát, most meg a Dödit ösztönözni.

Az úgynevezett múzsa vagy nem sarkall alkotásra, mert fogalma sincs arról, amivel a másik foglalkozik, vagy ha van is fogalma, nem érdekli. Nem törődik vele. Hogyan jön mégis létre általa az alkotás? Úgy, hogy egyszerűen csak ott van. Létezik, elvan a párja mellett, de a puszta léte olyan ösztönző erővel hat, hogy a másik dolgozni, alkotni akar, letenni a számára valamilyen komoly, maradandó értéket. Meg akarja mutatni.

De ha nem ő, akkor más lenne ott. Ez kissé viccesen, sőt, kiábrándítóan hat: léteznek olyan férfiak, akik nem bírják ki, hogy ne legyen ihletőjük. Hogy úgy mondjam, szükségük van rá. Adynak egy darabig Léda volt a ihletadó társa, aztán én. Ady halála után én Babitscsal próbálkoztam, aztán miután kiderült, hogy mégsem akarok a mellette maradni, Szabó Lőrinc nője, Tanner Ilonka nézte ki magának és váltott át rá Babits mellett elég erősnek érezte magát, hogy – micsoda művészi szárnyalás! –, bár van becsületes magyar neve is, Kazinczy hitvese után, aki valóban számított a magyar irodalomban, regényesen Török Sophienak neveztetni magát, s rosszabbnál rosszabb versekkel írja – nem is írja, hanem rágja – bele a nevét a magyar irodalomba. Ettől kezdve ő lett a Miska múzsája.

De vannak egészen furcsa esetek is. Ismerek olyan költőt, aki, ha a serdülőkorú unokaöccse nincs a közelében, nem tud verset írni. Schiller rohadt almájáról biztosan hallott már. És arról, hogy Kincsem, a csodaló addig nem volt hajlandó a híres goodwoodi versenyen rajthoz állni, míg a múzsáját, a trénerre fekete-fehér macskáját utána nem vitték? Akkor aztán futott, hogy megmutassa; utcahosszal nyerte meg a versenyt.

A másik oldalról, mármint a fekete-fehér macska oldaláról úgy fest a dolog, hogy az ilyen figurák – láss engemet, aki egymásután három, nem akármilyen alkotónak is a ihletője voltam – anélkül, hogy odafigyelnének rá, mindig és mindenhol múzsaként szerepelünk. Mintha ránk, a homlokunkra lenne írva ez a szó. Megtestesítjük az önbizalom-hiányos zsenik vágyait, alkotóképessé és sikeressé tesszük őket. Mindig mi választjuk ki a hozzánk illő tehetséges embert, nem az minket.

Hogyan lehetséges az, hogy nemcsak az ünnepélyes, hogy úgy mondjam: fennkölt alkalmakkor, hanem a hétköznapi életemben is, ami, így utólag visszanezve, egyáltalán nem volt hétköznapi, mert ahelyett, hogy mint minden más rendes nő, a háztartásomat veztettem volna, a kedvteléseimnek, a festésnek és az írásnak hódoltam, tehát egyáltalán nem voltam hétköznapiak mondható; hogyan lehetséges tehát – mert kétségtelen, így volt, kellett lennie, hisz' így szerepeltem a feljegyzéseikben, a hozzám írott leveleikben és verseikben, a rólam festett képeikben –, hogy ezek a zseniális alakok minden egyes nap, a hétköznapiakon is egy tágra nyitott szemmel, elomlóan lágy és kiszolgáltatottan, csakis reájuk vágyakozó múzsát láttak bennem, és akként is jelenítettek meg?

Vagy én ítéltem meg hamisan magamat, vagy ők változtak meg, kerültek át valamiféle zavarodott tudatállapotba, amikor találkoztak, és együtt éltek velem.

Hát ennyit a múza mivoltomról, drága barátom. Jól ki van ez találva: alkotó és az ő múzsa. Zsák és az ő foltja.

Az alatt a pár hónap alatt, míg Miskával voltam, egy csomó verset írt hozzám, íme, az egyik egy részlete:

*„Mély, fémfényű, szürke, szépszínű szemedben, édesem,
csodálatos csillogó csengők csilingelnek csöndesen,
csöndesen – hallani nem lehet, talán látni sem:
az látja csak, aki úgy szeret, mint én, édesem!”*

Vagy Bandinak egy verse; ő egész ciklust szentelt nekem. Még halálos betegen is asztalhoz ült, hogy kikínlódjon magából valamit, hogy bizonyítsa vele... mit is bizonyítson? Azt, hogy én vagyok a legcsodálatosabb nő a számára? Hogy ő a nemzet legnagyobb költője? – nem kellett, tudtam magamtól is, de csak erőlködött szegény:

*„Nézz, Drágám, rám szeretve,
Téged találtalak menekedve
S ha van még kedv az aljas világban,
Te vagy a szívem kedve.”*

Írhatnék erről többet is, de azt hiszem, a múzaságról ennyi bőven elég.

Maga hívta fel rá a figyelmemet, hogy egy angol irodalmi ügynökség, Pinker a neve, azt tervezi, hogy kiválasztja, és négyezer fonttal díjazza a világ legjobb regényét. Négyezer font? Az egy jól kereső középosztálybeli angol huszonöt–harminc évi fizetése. Itt nálunk legalább a felével több. Meg kéne írni ezt a könyvet. Annál jobb témája, mint nekem, senkinek sincsen: a csucsai kastély ad hoc megépítése, háború, változó politikai helyzet, a szüleim és nagyszüleim drámája, az én összekerülésem és együtt élésem a század legnagyobb költőjével, aztán egyik legjobb plein-air festőjével... Csak neki kellene ugrani. Persze kérdés, mikor írják ki a pályázatot, lesz-e időm rendszeren kidolgozni, leírni? Érdemes belekezdeni?

Nem is tudom. Ha odafigyelek, szoros száron tartom magamat, talán létre tudom hozni. Csak a Maga intése, sugalmazása miatt nem adom fel, és vágok bele, drága Úrfi.

Nem égek már a lelkesedéstől, de látja, hallgatok a szavára. A következő levelemben beszámolok majd róla, mi valósult meg a terveimből. Talán sikerül egy kis elszántságot kicsikarni magamból. Közben azért erre az írásra is odafigyelek, és feltétlenül számítok arra, hogy segít majd összeállítani, elhagyni a fölöslegeket. Ahogy mondják: második esély, második születés. Vagyis most már a harmadik.

Lehet, hogy megpróbálom.

A végére írom csak, holott már mikor nekikezdtem, is nyomasztott, és ide is félve jegyzem csak le, mert tudom, hogy kedvelte, és azzal, hogy kiadom magamból, talán csökkentem a rám nehezedő nyomást: a két kuvaszunk közül, akik miatt egyszer megdicsért, hogy bár nem komondorokkal, mint Csucsán, de itt Budán is őrzöm még Erdély légkörét, őrzöm a régi magamat, valamennyit abból a kislányból, romantikus várúrnőből, aki akkor voltam, szóval a két kuvaszunk közül egyik, Vihar, a fiú, három napja meghalt. Mi semmit sem vettünk észre rajta: lefeküdt este, igazából mi feküdtünk le, mert, hogy ők mikor pihennek el, csak a Jóisten tudja, és reggelre már nem jött elő a házából. Nem hiszem, hogy megmérgezték, mert, ha mérgezett húst dobtak volna be, a másik is evett volna belőle. Az pedig megvan még. De hogy' van meg?! Azóta kedvetlen, csak jön-megy, lógatja az orrát, nem ugat, a hívásra nem reagál. És azóta nem is eszik, alighanem el fog pusztulni. Az állatorvos azt mondja, legyünk türelemmel, túléli. Mi türelemmel leszünk, de ha közben a párja után hal? Elhatározta, hogy vége, nem akar élni tovább? A Vihart fent, a diófa alatt hiába temettük el, még puszpángbokrot is ültettünk a sírja fölé, hantolhatjuk ki, mert a Szellő melléje kerül majd.

Még valamit, drága Úrfi!

Ez a pár levél az én életemről szól; Boncza Berta, Csinszka életéről. Csakhogy időközben elképzelhetetlen dolgok estek meg a világban; egy világháború tizenöt-millió ember halálával, vörös uralom a hazámban, országhatárok átrajzolása, népek idegen uralom alá kerülése. Ezekről nem ejtettem szót. Nem kérte, és az ismereteim sem elegendők ahhoz, hogy pontosan elemezzem őket. Maradok a saját kis történeteimnél – nekem éppen elegendők ahhoz, hogy maguk alá temessenek.

NEGYEDIK LEVÉL

Kedves Úrfi,

ezt a levelet a szokásos, negyedévi Szamóca utcai bál, vagyis állófogadás előtt írom. Már évek óta működik az, amiről már jó egy évtizede álmodoztam: időnként nálunk gyűlik össze Magyarország művészeti és közéleti társaságának krémje. Álmodoztam, de minék: egyik-másik híres vendégem éppolyan ócska, semmirevaló alak, mint a manapság oly felkapott franztadti proli írónőnek, Mollináry Gizellának a hősei. Még el sem kezdődött a fogadás, de már most, mielőtt gyűlni kezdenének a népek, elegendő van belőlük. Elegendő, totálisan elegendő. Teljesen fölösleges volt idecsődítenem őket, nem is tudom, hogyan bírtam ki eddig velük. S miként fogom azt a hat–nyolc órát átvészelni, amely a hajnali eltakarodásukig eltelik? Pár napja elkezdtem írni egy verset, most befejezem, van kedvem hozzá, könnyen megy. A címe azonos lesz ennek a levélnek, ha úgy tetszik: regényrészletnek a címével:

MINDNYÁJATOKBAN CSAK MAGAMAT SZERETTEM

És akkor már a vers is:

*Mindnyájatokban csak magamat szerettem,
Egyébként hozzátok semmi közöm nincsen.
Adtam nektek bőven. Volt miből. Tehettem.
De meg nem vettetek. Semmiféle kincsen.*

*Melyik az igazi? Vagy el sem jön soha?
Leélem életem meddőn és egyedül?
Nem baj. Így is jól van. Az élet ostoba.
És a végén ugyanis minden sírhant bedül.*

Ez a rövid kis versike megint csak magyarázat arra a hosszú kihagyásra, ami a legutolsó regény-részletem küldése óta eltelt. Maga olyan bölcs rezignációval kezelte ezt a majd' másfél évtizedes szünetet, mint korábban; száz évet kellene megélnem ahhoz, hogy ilyen sebességgel meglegyen az életrajzom. De megnyugtatom: nem kell sokat várnia. Slágvortokban vázolom fel, miről szándékozom írni Magának, de ismerve magamat, lesz, amire a tervezett témáim közül nem keríték sort, másokról viszont, anélkül, hogy beterveztem volna őket, beszélek. Semmi baj: az alcímeiket azután adom csak meg, miután végeztem a levéllel.

*– az élet ostoba – saját gyerek – unatkozó nőcske –
– földrengés Münchenben – és a szívbe – el fog jönni –*

A konyhában Vonyica két kölcsön-lánnyal együtt készíti a szendvicseket, Bogyó is segít nekik. Én meg, bár már kiöltöztem és ki is festettem magamat, gyorsan levelet írok Magának. Megvan az oka.

Nevetséges üggyel kezdem. Drága Úrfi, akárhány évem is volt rá; bevallom, nem sikerült lefogynom. Sőt, híztam is még vagy két kilót. Inkább hármat, négyet, hogy őszinte legyek. Volt, hogy hatvankettőről lementem ötvenháromra, rém büszke voltam magamra, gondoltam, negyvennyolcnál, amit kitűztem magamnak, nem is állok meg, de aztán jött egy nap, amikor vendégeket vártunk, Bölöni Gyurit, Itókával, a kedvencét, marhapörköltöt főztem neki, nokedlivel, kovászos uborkával adtam fel, de olyan finom volt, hogy – hiába próbált Vonyica elhessegetni – főzés közben bele-belekóstoltam, és persze a végén velük együtt vacsoráltam. No és hogy a bűnözésem teljes legyen, másnap reggel, pedig nem volt kevés, hidegen elnassoltam a maradékot. Aztán már ugyanis mindegy volt, ettem, ami jött.

Ha nem a nagyütkörben, hanem csak a kéziben figyelem magamat, azzal is főként az arcom bal felét, és a hajamat oldalra húzom, még elmegy, de a hasamon és a fenekemen, sőt, a derekamon is nagy zsírpárnák vannak; egyedül a karom és a lábszáram

a régi. Persze hogy olyan ruhákat hordok, amelyek ezeket hangsúlyozzák. És bár tudom, hogy ez Magának nem tetszik, erősen rúszozom magamat, mostanában egy kárminpiros lippenstiftet használlok, ami miatt mindenki odafigyel rám. Ja, és a szemöldökömet is festetem, lassan már azt is elfelejtem, hol volt az eredeti.

Ma este, ígérem, nem fogok sokat enni. Talán semmit sem. Inni? Azt talán, de keveset.

Meg kell vallanom Magának, hogy hiába igyekeztem, a Bogyónak nem tudtam a pótanyja lenni. Könnyű volt azt mondani, hogy imádom, és úgy szeretem, mintha a sajátom lenne, mert ott volt az anyja, aki valóban szereti. A gyerekek érzékenyek, nem lehet becsapni őket. Az, hogy eljátszogatok vele, elmegy. Moziba és színházba is elvittem, rendben. De a télen, mikor egyszer este lefektettem, és ráparancsoltam, hogy a hálóingé alá trikót és hosszú bugyit is vegyen, mert hideg lesz éjszaka, s ezen hosszan elvitatkoztunk, a végén odavetette: te csak hallgass, nem vagy az anyám!

Ez eléggé lehangoló beszólás volt, megnémultam; de vádolható emiatt? Ha jól meggondolom, túl azon, hogy modortalan volt, csak az igazságot mondta. Hiába, hogy anyjaként szeretem, nem az enyém, nem vér a véremből. Kiderült, és aztán egyre nyilvánvalóbbá vált: az csak egy álom, önbecsapás, hogy a második anyja vagyok, nemcsak egyvalaki a körülötte mozgó figurák közül.

Csakhogy én hirtelen gyerek nélkül maradtam, bár az ismerősöknek továbbra is azt mutatom, hogy össze vagyok forrva vele.

Kinőtt alólam, én meg a magam gyereke maradtam.

Kortalan, kicsit céltalan, felnőttfejjel is nevelhetetlen gyerek. Olyan, akiben túl sok volt a felelősségérzet – vagy mondjam inkább így? – gyávaság, hogy egy új embert, egy új lélegző lényt megteremtsek és felneveljek. Lecsúsztam arról az útról, amin járnom kellett volna. Nagy hiba volt nem szülni meg egy babát, akinek a sorsa értelmet adott volna asszonyi létemnek. Minden, amit célját vesztett anyaságom helyett tettem, céltalan és fölösleges volt.

Drága Úrfi, nagy parti lesz itt ma nálunk, a Szamóca utcában.

Nehogy azt higgye, hogy ezt azért említem csak, és azért írok ilyen hosszan arról, hogy nem sikerült Bogyó pótanyja lenni, mert el akarom odázni annak elmondását, ami a Károllyal esett meg; nem. Persze, fogalma sincs, kiről beszélek. Károly a Dödi öccse, üzletember. Ma este itt lesz. De akármi is történik majd, az életem akkor is hiányos lesz. Hiányos, mert, ami hiányzik az életemből, az egy gyerek. Egy saját gyerek. Mindent megéltem már, mindent kipróbáltam, de ez nem adatott meg.

Ez a levél, legalább is az a része, amit most írok, nem írói alkotás. Láthatja: egy japanasz csak.

Nő vagyok; értelmes és gyermektelen nő. Nem meddő, csak gyermektelen. Ma-napság egy modern nőtől azt várják, hogy produktív életet éljen, vegyen részt a családja megtervezésében, de egyvalamit nem lehet kihagyni a közös létből – azt, hogy szüljön egy vagy több gyereket. Ez az, ami nekem sohasem sikerült. Hiába vagyok a társaságom megbecsült tagja, és bármennyire is különlegesnek tartanak, oda-

figyelnek a véleményemre – nincsen gyerekem. Hiába éltem, kár volt megszületnem; nem teljesítettem be asszonyi küldetésemet.

Ami egy párkapcsolatot tartósan egybetart, az a gyerek. Lehet fontos dolgokban egyet nem érteni, veszekedni, akár gyűlölködni is, de mivel a gondjait közösen kell megoldani – a félresikerült gyerekkorom ellenére, amelyben sem anyám, se apám nem volt, mondom ezt –, a gyerek kisimítja a házasságot. Hogy miért vagyok ebben ilyen biztos? Mert annál kegyetlenebb, keserűbb árvaság, mint ami nekem jutott az Erzsébet Intézetben meg a Le Marronnierben, nincsen. Ha lett volna gyerekem valamelyik páromtól, azt hiszi, nem tartottam volna ki mellette, akár az ellenében is? De nem lett.

Kinek is szültem volna?

Adynak? Megölelni sem tudott, mikor hozzámentem, nemhogy gyereket csinálni.

Vagy a Miskának? Ő talán alkalmas lett volna az apaszerepre, de vele korán megszakadt a kapcsolatom, pedig talán másképpen alakul, ha teherbe esem.

A Dödivel aztán hiába, hogy nem védekeztem, sehogy sem jött össze. Ha eddig nem jutott eszébe, hogy hiányzik a gyerek, ezután sem fog. Elvan a képeivel, minden új festménye, amin dolgozik, a legújabb a gyereke, csak ezekre tud figyelni. És Magának bevallom, ha nagynéha megengedtem valakinek, mint legutóbb egy angol fiúnak, hogy elcsábítson, – mind azt hitte, hogy csábít, pedig alaposan előkészítettem a lehetőséget –, akkor sem. Pedig hagytam volna. Talán bennem van a hiba. És talán az is mulasztás volt tőlem, hogy nem mutattam meg magamat nőorvosnak. Szégyelltem magam, mindig abban reménykedtem, hogy most majd talán...

Vagy – az is felmerült bennem – szüljek majd egy babát Károlynak, ha összejön? Negyven éves vagyok, nem fiatal már, de talán sikerül. Csakhogy ő nem fogja vállalni, nem is vállalhatja, felesége van, gyerekei vannak, soha nem lesz igazi apja annak a gyerekeknek.

Akkor most végre eljutottam oda, amiről lényegében írni akartam Magának, kedves Úrfi. Kínos ügy, módfelett kínos, de hát már annyi hasonlóan kellemetlen dologról számoltam be – ez miért maradjon ki? Annál inkább, mivel a jelenlegi helyzetemben jóval fontosabb, mint a korábbiak.

Korábban nem beszéltem Károlyról, Dödi testvéröccséről. Azért nem esett szó róla, mert bár a házasságkötésünk óta ismerem, ott volt az esküvőnkön is, nem játszott szerepet az életünkben. Néha, sátoros ünnepek alkalmával összejöttünk, van két fia, tíz, tizenkét évesek, azok is ott szoktak lenni, de semmi több. A színházak körül mozog, úgy tudom, valamilyen gazdasági nagyfőnök, de közben egy utazási irodának is a vezetője, amelyik Nyugat-Európába viszi innen az embereket, irodája is van Münchenben.

Nahát, ebben az irodában én jártam, amikor a rokonsággal együtt városlátogatáson voltunk kint.

Ketten voltunk csak a helyiségben, a titkárnő nem sokkal előtte ment haza, hozzám lépett, és se szó, se beszéd, a heverőre taszított. De olyan ügyesen, hogy nem hanyatt érkeztem le, hanem átfordultam közben, és a kezeimmel tompítottam az esést.

Az első gondolatom az volt, hogy azért teszi ezt, mert földrengés van a hátunk mögött, és leszakadt a helyiség mennyezete, meg akar menteni. De rögtön rájöttem, hogy nem földrengés miatt teszi ezt és nem is a mennyezet szakadt le. Egy mozdulattal felrántott, feltérdeltetett, a szoknyámat a derekamra csapta, bőszárú, csipkés alsó volt rajtam, azt félretépte, és mielőtt ellenkezni tudtam volna, kegyetlenül magáévá tett. Egy szó sem hangzott el, talán én sikongattam halkan. Két percnél nem tartott tovább az egész.

Utólag, miután százszor végig gondoltam az esetet, azt írhatnék róla, amit akarok, de nem tudom megindokolni, hogy miért némultam szinte teljesen meg. Miért nem kiabáltam? Tiltakoztam? Talán, mert olyan erőszakosan és könyörtelenül csinálta? Mintha egy mély kútba löktek volna, amelyben csak zuhanok, zuhanok lefelé, olyan volt.

Utána rám parancsolt: Szedd rendbe magad! és mielőtt talpra álltam volna, kilépett az irodából. Nem, hogy nem tudtam szót váltani vele, még az arcát sem pillantottam meg. Vártam, hogy visszajöjjön, de nem jött. A munkatársai miatt nem akart mutatkozni? Ott időztem, legalább egy óra hosszát, míg végre elindultam a szállodámba.

Erről most azért nem írok többet, mert nemsokára találkozom és beszélek vele. Utána majd megírom, mit mondott. És esetleg tanácsot kérek: hogyan álljak majd ahhoz, amit a tudtomra ad?

A magyar társadalomra jellemző, hogy engem Ady özvegyeként, és nem Márffy feleségként tartanak számon. Ez tulajdonképpen felháborító. És nem csak azért, mert a Bandi effektív soha nem volt párom, nem volt köztünk testi kapcsolat, Dödivel meg volt, hanem azért is, mert Márffyt nem tartják olyan nagyra, mint Adyt, pedig az ő ismertsége nem csak erre a kis házra vonatkozik, hanem egész Európára. És az egész világra szólt volna, ha a honvágya miatt nem siet vissza Amerikából, és rászán egy kis időt arra, hogy mutogassa, körbe hordozza magát meg a képeit.

Azt kérdezte tőlem, hogy valóban zseninek tartottam-e magam fiatalkoromban, mint ahogyan azt Tabéry Géza hangoztatja? Mármint nem azt hangoztatja, hogy ő zseninek tart engem, hanem hogy én tartottam magamat annak.

Bár másnak nem nagyon dicsekszem velem, Magának bevallhatom, hogy így volt; valóban azt gondoltam magamról, hogy zseni, vagy ha nem is olyan zseni, mint a Bandi volt, de különleges képességű ember vagyok. A közeli rokonok nászából vagy degeneráltak és ideggyengék, vagy pedig zsenik születnek, és mivel sem degenerált, sem ideggyenge nem voltam, csakis zseni lehettem. A szüleim közeli rokonok voltak, az apám a nővére lányát, a saját unokahúgát vette feleségül. Innen van, hogy miután a családi történetekhez Lutryban hozzáolvastam Lombrosót meg Donaggiót, meg voltam győződve a magam zsenialitásáról, és ezt mondtam is Tabérynek – ki másnak mondhattam volna akkor?

És hozzátennék ehhez még valamit. Bár senkinek sem dicsekedek vele, hogy ne hívjam ki az emberek irigységét és rosszindulatát, meg vagyok győződve, hogy a felfogóképességem és az idegérzékenységem miatt még most is messze kirívok az ismer-

rőseim sorából. Ha fiatalon megfelelő képzést kapok, talán nagyhírű festőművész lett volna belőlem. Csak felnőttfejjel ma már kínosnak érzem, hogy beiratkozzak egy kezdőknek indított festőiskolába.

Az elején még azt írtam Magának, kedves Úrfi, hogy megfogadom a szavát, és nemcsak az írásomra figyelek oda, hanem az életemre is. A kettő különben együtt jár: aki komolyan dolgozik, komolyan is él. De hiába szerettem volna, képtelen voltam rávenni magamat valamire. Csak beszélek a terveimről, de évek óta jóformán nem csinálok semmit. Jövök-megyek, fontoskodok szervezkedek... a semmiért. Ráadásul újságokon, magazinokon kívül már semmit sem olvasok. Unom a kimódolt történeteket, nem érdekel az irodalom. Egy kívülálló szemével unatkozó kis nőcske lettem. Egy kívülálló szemével? Belülről, a magam szemével nézve is.

De, elárulom, Úrfi – és ezt nyugodtan kihúzhatja majd, amikor a Magának címzett levelemeimet a kiadáshoz sorba rendezi –, én nemcsak ott Svájcban, a genfi tó partján, hanem már előtte Csucsán vagy Kolozsváron is egyhangúnak, unalmasnak éreztem az életemet, Pesten, az Erzsébet Nőiskolában pedig különösen, és ugyanolyan unalmasnak érzem most itt Budán, a Szamóca utcában is. Mindig arra vártam, hogy történjen végre valamilyen fontos dolog velem, de hiába sikerült összekerülnöm Bandival, aztán Mihállyal meg Dödivel; így utólag róluk, a velük való kapcsolataimról is csak azt tudom mondani, hogy a közvélekedéssel ellentétben sem velük, sem általuk nem történt semmi érdekes és izgalmas dolog az életemben, és arra is rájöttem, hogy már nem is fog.

Ugyanakkor hiába akartam, mégsem bírtam férfi-támasz nélkül meglenni. Holott ők jobban vágyakoztak rám, mint én rájuk. Beidegződés, rossz beidegződés csak – túl kellett volna lépnem a családi meg a társasági szokásokon. De sosem volt erőm önállóan szervezni az életemet.

Egyetlen tervem, elhatározásom sem vált be.

A teljes életet kerestem, a boldogságot. Talán nincs is boldogság. Vagy ha van is, erősen személyfüggő. A boldogság–boldogtalanság nem a körülményektől, hanem az embertől függ, aki megéli őket. Egy királynő is lehet boldogtalan, holott minden földi jót megkap, mert olyan valaki után vágyakozik, akivel a rangja miatt nem kerülhet kapcsolatba, és egy muzsik, egy rabszolga, aki naponta tizenhat órát robotol, is lehet boldog, mert este végre lefekhet a párja mellé, átölelheti és szépeket álmodhat. Én, ha boldognak éreztem magam öt percig, a hatodikban hatalmába kerített a boldogtalanság – mindig megtaláltam magamnak azt, aki vagy ami miatt sikerül rosszul éreznem magam. Ahelyett, hogy magasról tettem volna rá.

Tudja, mi érdekel egyedül? A meghalás folyamata. Nem a halálé, hanem a meghalásé. A fokozatos átmeneté. Amikor lassan megszűnsz az lenni, aki voltál, és azt a pontot lesed, ami után már nincsen semmi... olyan, mint az elalvás, csak még olyanabb. Amikor még érzékeled az embereket, de tudod, hogy már kívül, fölül vagy a világukon. Hogy miket érzel, miket gondolsz, érzékelsz közben az elmúlásról, levésről, nem levésről. Nahát, ez érdekel. Az lenne jó, ha végig kísérhetném ezt az állapotot, és utána beszámolhatnék róla.

Erlesbeck Kamillától tudom, aki apámnak egykori titkárnője, s egyben szeretője is volt a Magyar Közigazgatásnál, s aki akkor már, mivel az apám nagybeteg volt, ugyanolyan gondosan ápolta őt a pestszenterzsébeti házában, mint ahogyan én Adyt... tudom, hogy csak azért tartotta a haragot velünk, jobban mondva Bandival, mert ő kemény levelet írt neki, amellyel engedélyt követelt a házasságunkhoz. Az ő hozzájárulása kellett volna ahhoz, hogy elvehessen.

Nahát azt a levelet, pontosabban a levél hangvételt nagyanyám tanácsolta Bandinak. Ez a tanács szintiszta, szándékos megtévesztés volt, mert, ha valakinél, az apámnál követelőző hanggal nem lehetett célt érni. A nagyanyám tisztában volt ezzel. Így aztán – két konok férfi – nem békült meg egymással, és tartották magukat a két éves türelmi időhöz. Csakhogy az apám – erről írtam már neked – nem sokkal előtte meghalt. Ez a nagyanyám gonosz praktikájának az eredménye volt. Én az esküvőnkön hallottam tőle a kijelentést, de akkor nem figyeltem rá, és csak később, villámként hasított belém: „most-dőftem kést a fivérem szívébe!”

Vagyis Miklósnak, öccsének a szívébe.

Ennyire gyűlölte.

És arra is rájöttem, hogy az apám nemcsak azért taníttatott, hogy művelt legyek, jó férjet találjak magamnak, hanem hogy az ő halála után ne legyek olyan kiszolgáltatott, mint az ő kegyelemkenyerén élő testvérei. Akikről, még a köztük felálló feszültség ellenére is gondoskodott. Biztosan benne élt az édesapja rettenetes vége – a halála esetére akarta a jövőmet, a jó állás lehetőségét biztosítani. És ha nem is mondta, abban is bízott, hogy előbb-utóbb ismert ember lesz belőlem.

Valakitől azt hallottam, hogy a nagyanyám csak azért volt ilyen kérlelhetetlen, mert zavarta, hogy apámnak, miközben hozzánk járt le Csucsára, rendes családja, háztartása, gyereke volt fent Pesten.

Ugyan már! Csak a bosszú, az vezérelte.

Meleget adó tollai alatt nem lehetett megnőni, csak összezúzódni.

Azt mondják, az ember sorsának, karakterének kialakulása a gyerekkorban dől el. Nahát, én a gyerekkoromban, életem meghatározó éveiben, csecsemőkoromtól egészen hatéves koromig nem kaptam mást a nagyanyámtól, mint olthatatlan, esztelen gyűlölködést. Megkeserítette a gyerekkoromat.

A történészeken kívül senki sem tudja, mi lett a Boncza gyerekek – Malvina, Berta és Miklós – apjának a sorsa. Erről ők sem beszélnek szívesen. Ezernyolcszáz-negyvennyolcban, mikor itthon a dicsőséges forradalom és a szabadságharc zajlott, a kültartományokban, így a mai Romániában is, korántsem övezte akkora dicsfény és lelkesedés a magyarokat, mint itthon. Parasztlázadás tört ki ellenük, amely során sok derék embert lemészároltak; köztük gróf Bánffy Miklós jogtanácsosát, Boncza Eleket is. Az én apai nagyapámat. Hogy e brutális gyilkosság ne nyomassa a hozzátartozókat, az apám mindenkinek azt hazudta, hogy a feleségével együtt ő is kolerában hunyt el. Mivel a haláluk nyomasztó emlékét nem tudta megosztani másokkal, magában szenvedett csak.

Mikor bejelentettem neki, hogy a Bandihoz szeretnék feleségül menni, megkérdezte a barátait, hogy mi a véleményük Adyról, és hogyha az ő, mármint az apám helyében lennének, hozzá adnának-e. Mind azt mondta, hogy Adyt nagy költőnek tartja, a legnagyobbnak, de hogy hozzáadna-e...? Erre már inkább nemleges válaszok jöttek.

Nem lehet mismásolni, ötlöni-hatolni. Nem lehet folyton megúszni. Fekete-fehéren kell fogalmazni, hiába minden mellébeszélés és viszonyítás, ez egy görög dráma, melynek apám, és nagyanyám a főszereplői. Egy pontban ki kell jelölni tragédiánk sarokpontját. És ez nem más, mint a nagymamámnak, Török Károlynénak a lánya, az én anyámnak a halála miatt érzett engesztelhetetlen gyűlölete a testvére, Boncza Miklós iránt. Anyám halottas ágyánál egymást gyalázták és összeverekedtek, s utána, míg éltek, nem beszéltek egymással.

Persze, ha tovább gondolkodunk rajta, és azt firtatjuk, hogy mi volt ennek a gyűlöletnek a kiváltó oka, eljutunk oda, hogy a nagyanyám szerint az öccse – az én apám – magához erőltette a huszonhat évvel fiatalabb, tanítónőképzőt akkor végzett gyönyörű, fiatal leányát, gyakorlatilag a saját unokahúgát, aki, félvén a családja anyagi támogatásának elmaradásától, nem mert ellentmondani. Apám szerint viszont szerelemből ment hozzá. Anyám annak rendje és módja szerint teherbe esett, s kilenc hónapra rá meg is szült engem. Csakhogy – megint csak a nagyanyám szerint – apám a kórházi helyett az otthoni szülést erőltette, mely során anyám fertőzést kapott és pár nappal később meg is halt.

Ez igazi, feloldhatatlan görög dráma; Oedipus király története ehhez képest könnyű kis gyerekmondóka.

Merjem én e drámai történetet, a saját drámai történetemet az előzményeivel és kihatásaival együtt boncolgatni? Kedves Úrfi, ki kell, hogy ábrándítsam – nem fog menni. Se kedvem se erőm nincs hozzá. Ha rajtam múlik: nem lesz új, nagy magyar regény. És hallom, az első vendégek is itt vannak már, Doktor Schamschula, az Iparkamara ügyvédje a feleségével. Dödi fogadja őket. Mennem kell.

Ami a Károlyt illeti: itthon megpróbáltam megkeresni az utazási irodájában, de nem jutottam el hozzá, nem volt bent. Az otthoni számán is hívtam, egy női hang szólt bele, alighanem a felesége. Erre letettem. De semmi baj, a mai estélyre neki is küldtem meghívót, Döditől tudom, aki beszélt vele, hogy el fog jönni. Kíváncsi vagyok, akar-e tud-e valamit mondani nekem.

ÖTÖDIK LEVÉL (A NEGYEDIK FOLYTATÁSA):

Kedves Úrfi, vége az estélynek, hajnal van, lassan reggel. Hárman a szalonban, a heverőkön alszanak, betakartam őket, annyira berúgtak, hogy nem mertem hazaküldeni őket.

Dödi is elbúcsúzott, bevonult a hálóba lefeküdni. Nem hinném, hogy lesz kedve még egy ilyen fogadást szervezni. Legfeljebb búcsútort – azt igen. Én is szívesen részt vennék rajta, kihallgatnám az embereket, kinek mi a véleménye rólam. Persze, mindenki szépeket mond csak, de én majd odalebegek azokhoz is, akik a teraszon

külön vonulva társalognak; ők vajon miként vélekednek rólam? Mert akárhogyan is, az lesz az igazság.

Tegnap délután, miután a vendégek érkezni kezdtek, abbahagytam és félretettem ezt a levelet, de mivel van hozzáfűzni valóm, nem adom fel, hanem folytatom. Új címet is illeszték hozzá:

VÉGE A BÁLNAK – RENDESEN

Ezt a verset tíz éve írtam, de hogy ma is felidézhető, azt jelzi, hogy már akkor is ugyanazok a gondolatok foglalkoztattak, mint most:

*Egy szép órában – Kedvesem
vége a bálnak – rendesen.
Mosolyom megfagy – csendesen
s nem kell a játék – Kedvesem.*

*Két kezem – illedelmesen
Összeteszem majd – rendesen
Szemem lesütöm – csendesen
S nem gondolok Rád – Kedvesem.*

*Sohase vágytam – Kedvesem
feküdni ilyen – rendesen
s bevárni illedelmesen
míg porrá leszek – csendesen.*

Egyedül maradtam – talán egész életemben így kellett volna lennem.

A hozzám intézett levelek közül előkerestem egy régit, Zöllner Ducinak, egykori Le Marronieres iskolatársamnak egy ezerkilencszáztizenháromban, tehát több mint húsz esztendeje hozzám írott levelét. Az áll benne:

„Az élet nem egyéb, mint kicsinyes események, apróságok láncolata, nem történnek ma már egetverő tragédiák, szerelemi regények, ha pedig történnek, csakis a szereplők hátrányára, jobb, ha az ember belekormányozza az életét egy nyugodt, biztos mederbe.”

Hát én belekormányozom az életemet, bele én, egy holtbiztos mederbe.

Ha nem kerülök össze Adyval, nyilván másként alakul a sorsom.

De hogyan?

Normális, sikeres életet éltem volna?

Azt hiszem, nem.

A különlegességem, pardon, a különlegességemnek az érzése már gyereklány koromban is bennem volt, mindenképpen az érdeklődés előterébe akartam kerülni. Oda is kerültem; születésem óta, talán a szüleim rendkívüli viszonya miatt egyfoly-

tában munkált bennem ez a vágy. És emiatt hoztam rosszabbnál rosszabb döntéseket. Váratlanul rám rohanó vágyak, szerelmek, dühödten dúló ellenérzések, sőt, gyűlöletek irányították az életemet. Már gyerekkoromban kiveszett belőlem, sőt, bennem sem volt a türelem, a józan mérlegelés és döntéshozás képessége.

Szóval nem szegény Bandi volt az – bár ő mindvégig csak magával törődött –, aki miatt félrecsúszott az életem.

Minek szenvedek én itt ezzel a fogalmazással? Minek ugrok neki száz átjavítás után is százegyedszer, hogy tökéletesre csiszoljam? Soha, tudom, soha nem érem el azt a tökélyt, azt a pontos, lényegyet mutató megfogalmazást, amit ő egy leírt verssorával fel tudott mutatni, vagy amit Dödi szinte transzban, önkéntelenül, oda sem figyelve a vászonra ejtett. Életről és halálról akarok írni, de még a magam elvetélt vágyaihoz sem jutottam el. És amíg csak ügyes, okos kis észrevételeket teszek, s nem nyúlok úgy magamba, mint ők, nem küzdöm, kaparom ki a magam lelkéből az igazságot, nem vagyok művész, nem vagyok író; én egy szánni való kis senki vagyok.

Lutryban egy nagy elhatározással egymás után számba vettem az összes hibámat, a sznobságomat és sértődékenységet, elhamarkodott ítélkezésemet és véleménymondásomat, könnyelmű gazdálkodásomat, és elhatároztam, hogy kijavítom őket. Nagy önismeret kellett hozzá; egyrészt a beismerésükhöz, másrészt pedig annak elhatározásához, hogy a kijavításukkal megváltoztatom, egyenes irányba terelem az életem folyását.

Nem estem rögtön neki, arra gondoltam, hogy hagyom, hogy a hibáim és gyengeségeim összegyűljenek, megerősödjenek, aztán nekiállok, és ha nem is egycsapásra, de szorgos, konzekvens munkával kijavítom, eltüntetem őket. És büszke voltam, hogy számba merem venni a rossz tulajdonságaimat, és arra gondoltam, hogy most majd lesz időm kijavítani, jóra fordítani őket, lesz időm a magam jellemén, viselkedésén alakítani. S hogy az észrevételük szinte fontosabb, jelentősebb dolog, mint a kijavításuk, mert ahhoz nemcsak ész és érzékenység kell, hanem elszánás és odafigyelés is. A hiúságom, például, hogy nem bírok úgy egy tükör előtt elmenni, hogy meg ne álljak és ne nézzem meg, hogyan festek. És persze, hogy ne igazítsam meg a hajamat vagy azt a ruhadarabomat, amivel nem vagyok megelégedve. Vagy az például, hogy nem bírom megállni, pedig, tudom, meg kellene, és számolnom lassan legalább tízig, de inkább húszig, ötvenig, hogy egy észrevételre, egy megjegyzésre ne mondjak azonnal ellenészrevételt, ellenmegjegyzést. Nemsokára eljön az idő, gondoltam, amikor odafigyelek magamra, és nem szólok mindenbe azonnal bele.

Csak hogy nem jött el.

Hiába teltek el azóta évek, két évtized, ugyanott vagyok, vagy még ott sem, ahol akkor voltam. Nem elég csak magamba nézni, bátornak lenni és feltárni a hibákat, ki is kell tudni javítani őket. Hát én nem tudtam, nem mertem. Talán meg sem kellett volna fogalmazni őket, hogy a beképzeltségem ellenére ne derüljön ki, milyen ócska, másodosztályú kis nőcske vagyok. Legalább akkor nem ismerném őket. Vagy nem ennyire. Ez most csak egy következmények nélküli önvád a részemről, látszólag könnyed kijelentés, de az életem tragédiája rejlik mögötte: ma is ugyanolyan ko-

molytalan, szétszórt alak vagyok, mint az, aki akkor elhatározta, hogy komoly, felelősségteljes nővé változik. És félek, hogy most már hiába fognék hozzá, nem sikerülne.

Bandi veronából fél grammokat kapdosott be álmatlanság ellen, Juhász Gyula hárommal fenyegetőzik. Hogy annyi már elég, végleg. A Bandi készletéből maradt még ennyi, talán több is. Ő egyébként, mikor már minden összeomolni látszott fölötte, ugyanazt mondta, mint Juhász: bekap három pasztillát, és megold vele mindent. Ha történik velem valami, mindenki agyérgörcsre fog gyanakodni; a veronálnak pont olyan tünetei vannak, mint egy több napig elhúzódó, végzetes agyérgörcsnek.

És mindig szerepet játszottam. Erről, bármennyire is akartam, figyeltem és figyelmeztettem magamat, hogy ne tegyem, már csak azért se, mert mindenki észreveszi és pojácának néz miatta, nem tudtam leszokni. Egy adott helyzetben nyugodtan lehettem volna természetes is, de nem; eleve színjátékot csináltam belőle. Viselkedtem, és ezzel a többieket is rákényszerítettem arra, hogy ők is viselkedjenek.

De most már ennek is vége... háláisten többé nem kell figyelmeztetnem erre magamat.

Drága Barátom, ha azt hiszi, hogy a Károly miatt, aki elutasított, lépek ki ebből a kócerájából, fel kell, hogy világosítsam: nem! Nem miatta teszem. Más, fontosabb okaim vannak.

Bogyóról már írtam Magának. Hogy nem fogad el pót-anyjának. Nincs gyerekem, nem is lesz. Utólag, miután ezt tisztáztam magamban, jöttem rá, hogy ha lett is volna saját gyermekem, nem lettem volna jó anyja neki.

Valószínűleg úgy tettem volna, mintha minden gondolatomat ő kötné le. Egyszer-egyszer felvidített, de hosszú távon csak zavart volna. Unalmas lett volna. Ha születik – mert a Döditől születhetett volna – ugyanúgy beadtam volna egy nevelőintézetbe, ahogyan az apám beadott engem. Azzal az ürüggyel, hogy ott tökéletes nevelésben és tanításban részesül. És ha már itt vagyunk, érdemes elgondolkozni rajta, az apám engem miért adott be az Erzsébetbe meg a Le Marronierbe? Mert nem hiszem, hogy az ottani edukáció volt a legfőbb oka. Vagy nem akarta, hogy a lába alatt helytelenkedjek? Egyre többször jár az eszemben, hogy egyik sem; a nagyanyámtól akart eltávolítani, ne mérgezhessen a gyűlöletével. Meg kellene kérdezni őt, mit mondana erről? Régi dolgok már ezek, ő a túlvilágon van már... tényleg: ott majd megkérdezhetem tőle.

Talán nem is baj, hogy az eltávozás, a meghalás folyamata, bámilyen hosszúra is nyújtom, a halállal véget ér, mert onnan már más benyomások érnek: a másvilág élménye. Hogy milyen halottnak lenni. Itt már szinte mindent kipróbáltam – ott vajon mi van?

Egyelőre nem látom át, hogy miként, de hogy látjuk egymást az apámmal és beszélünk majd, az biztos. Kár, hogy a vele folytatott eszmecserekről nem tudom majd tudósítani Magát – beleírhatná a rólam szóló könyvbe. És talán a féltestvéremmel, Emíliával is összefutok majd, apám másik lányával. Kíváncsi vagyok, annyira hasonlít-e énrám, ahogy Kamilla néni mondta? Az mindenesetre nagy hiba volt a részemről – nem is csak hiba, bűn egyenesen – hogy míg apám betegen feküdt nála, nem mentem ki meglátgatni őt. Remélem, megbocsát majd.

Ady volt a hibás, ő nem hagyta.

Én Lutryban sokszor gondoltam a halálra. Ez egy tipikus kamaszlány tünet, elmúlik, volt, nincs, vége, de bennem valahogy megragadt, ma is eszembe ötlenek az akkori gondolatok. Hogy csak fekszem, szépen kiterítve, a hajam bedauerolva – Dödi húga fogja berakni majd –, a szám kirúszozva, az arcom kisminkelve, és jönnek, csak jönnek sorban az ismerősök, és nem győznek csodálkozni, hogy ez még mindig milyen szép, szinte szebb, mint életében. Azt nem tudtam csak eldönteni, milyen ruha legyen rajtam. Azt, amiben elsőáldoztam, már kinőttem, nagylányos fehér ruhám akkor épp nem volt, később meg már nem volt szükségem fehér ruhára. Pedig jól mutattam volna benne.

Később meg azt képzeltem magam elé, hogy az a világoszöld franciás, hátul a dereka fölött húzott nyersselyen egyberuha van rajtam, amit Zsizi esküvőjén viseltem, és ugyanúgy vagyok kifestve, kirúszozva, mint akkor. És a hajam is rendesen be van dauerolva; hogy néz ki egy halott rendetlen hajjal?

Szerintem maradhat ez, liliom legyen a kezemben.

Tudom, az a véleménye, hogy gyerekes dolog a halálról képzelődni. Akkor az a sokmillió ember mind gyerekes, akik számára Nofretéte, Ehnaton fáraó feleségének képmása örök idol? Három, vagy négyezer éve ő a világ legszebb nője, miért baj az, ha én is olyan szeretnék lenni, mint ő? Mint egy egyiptomi hercegnőt, magamat egy koporsóban, szép ruhában, szépen berakott hajjal, kifestett szemmel és szájjal, látni. Az utókor csodálna engem – én meg az utókort csodálnám.

Dödi nemrég mutatott egy francia magazint; ebben egy fiatal, Modigliani nevű olasz festő képei voltak láthatók. A legtöbb képén a fiatal feleségét örökítette meg.

Ó, Úrfi, ennek a nőnek is mennyire szeretnék a helyében lenni!

Ezek a képek a maradandóságot sugallják. Halhatatlanná tették a nőt, pedig ő, ahogy olvastam, a férje halála után a gyerekekkel a szíve alatt kivetette magát az emeletről. Rettenetes történet. De ha van öröklét és van örök szépség, akkor a róla festett, a görög idolként titokzatosságát megidéző képmások, amíg világ a világ, megőrzik őt az örökkévalóságnak.

Nem is tudom, azaz tudom, hogy én miért játszottam mindig a halál gondolatával. Hogy úgy mondjam: a jegyese voltam. Most csak realizálom. Nem Bandinak a szemem láttára történő, a nihilbe hajló pusztulása volt a kiváltó ok, legfeljebb csak hozzájárult – én már jóval előtte eljegyeztem magamat a végzettel.

A jegyességem most is fennáll: Nem Bandival, hanem a halállal. Én már eleve egy nemlétbe, az anyám nemlétébe nőttem bele, az volt az alapélményem, és azután is, minden egyes haláleset csak növelte bennem a jegyesség érzését. Olyan fontos dolog élni? – amikor mindenki átkerül oda.

Különben nehogy azt higgye, hogy Dödi rólam készített képeivel elégedetlen vagyok; remélem, ezeken még száz meg talán ezer év múlva is olyan csodálatos leszek, amilyennek ő látott engemet. Kár, hogy a házasság miatt az utóbbi időben már nem festett új aktképet rólam. De arcképet még készít; olajképet, pasztellt és grafikát is; ezenen nem látszik, hogy meg vagyok hívva.

Károly került, igyekezett nem beszélni velem. De én hozzáléptem, és férevontam:
– Nem kéne beszélünk arról, ami Münchenben történt?

Mi történt Münchenben? kérdezte.

Hát ami az irodában. Nem emlékszel?

Mi történt az irodában? játszott a tudatlant. Tudtommal te nem is jártál ott.

Károly, ne viccelj...

Én nem viccelek, mondta. Félek, te viccelsz. Nem is beszéltem Münchenben veled.

Úgy tesz, jöttem rá, mintha semmi sem történt volna. Le akarja tagadni.

Az első reakcióm az volt: És ha szólok Ödönnek?

De nem mondtam ki, mert rájöttem, hogy Dödi nem hinné el. Nemrég azt adtam elő neki, hogy transzban vagyok, látom Bandit, aki bejön ide a lakásunkba és azt kérdezi, hogy van-e borunk, mert inna. És te azt felelted neki – mondtam Dödinek –, hogy nincs, mivel egyikünk sem alkoholist.

Ezt csak azért találtam ki, mert féltettem attól őt, hogy ha iszik, olyan pocsolyszerű lesz, mint Bandi volt annakidején. Játéknak szántam, afféle színjátéknak. Csakhogy ő nem volt humoránál, és azt felelte, hogy Ady már rég meghalt, nem lehet itt, miket beszélek. Az volt a baj, hogy már korábban is mondtam neki ilyesmit, és ha most előjönne azzal, hogy Károly hogyan viselkedett Münchenben, nem nekem hinne, hanem neki.

Ugyanazt kaptam Károlytól, mint amit fiatalon a Berde Karcival műveltem. A részemről csak gonosz, perfid játék volt az egész, komoly érzések, magyarázat nélkül szórakoztam vele. Károlyban, nem volt ilyen felelőtlen gonoszság – neki csak egy egyszeri kaland volt, egy Fall, ein Unfall, ami megesett, egyszerűen megrémült attól, hogy én folytatni akarom, és menekül tőlem. Nem akar engem. Ha utálna, haragudhatnék rá. De így még csak azt sem.

Úgyhogy bár a tegnap délután írott levelemben azt írtam, hogy tanácsot kérek Magától Károllyal kapcsolatban, vegye úgy, hogy ez tárgytalan. Nem kérek tanácsot, nincs már szükségem rá.

Biztosan ismeri a Hamletből Laertesnek az utolsó jelenetben elmondott szavait: A király az ok, mindenben a király!

Nahát, én ugyazt mondhatom el, csak nem a királlyal, hanem a nagymamámmal kapcsolatban. A nagymamám az ok, mindenben a nagyanyám!

Rájöttem, hogy az életem igazi drámája nem a nagyanyám apám iránti gyűlölete volt, hanem az, hogy engem ennek a gyűlöletnek az eszközéül használt. Nem érdekelte, hogy az én boldogságom is áldozatául esik ennek a gyűlöletnek.

Nem törődött az unokája lelkével, az unokája életének a megkeserítésével – a bosszúja éltette csak. Utána, hogy győzött, és a testvérét is a sírban látta, maga is befejezte.

Az apám sokkal tisztességesebb szülő volt, mint ahogy azt a köztünk lévő feszült viszony miatt kezdetben gondoltam; ő nemcsak Bécsbe és Berlinbe vitte el a másik lányát Emíliát, hanem elfoglalt politikus létére otthon, a közös lakásukban tanítgatta

németre és franciára. Ővele foglalkozott, velem miért nem? Miért nem tanítgatott, mikor én voltam a törvényes gyereke?

A gyűlölete tartott távol tőle, az nem engedte, hogy megismerjem és szeressem az apámat. Nem beszélve arról, hogy ő sem ismerhetett meg engem, távolról tudta csak a sorsomat követni. A nagyanyám az ok, mindenben a nagyanyám!

Bár az ő ellátását is az apám fizette, ellene nevelt. Az anyámat szerette, én csak a hitvány mása voltam a számára. Gyűlölet-tervéhez tartozott, hogy bár kisgyerekként nem kellett volna még tudnom róluk, kíméletlenül ráirányította szememet az apám férfititkaira. Kislány koromban úgy beszélt apám pesti szeretőjéről és a lányáról, hogy csak megutálni tudtam őket.

Ha az intrikáit sokáig nem vettem észre, mégsem vagyok olyan éleselméjű, mint amilyennek hittem magam.

Hogy miért írom ezeket Magának?

Ha valaki maga válik meg az életétől, a környezetében mindenki azzal vádolja magát, hogyha mondott volna, vagy tett volna valamit érte, biztosan nem teszi meg a végzetes lépést. Ha más nem is, de Maga tudja, drága Úrfi, hogy ez nemcsak egy múltó ötlet, hebehurgya elhatározás a részemről; már kora ifjúságomtól kezdve fontolgatom. Valóban lélekbúvárnak kellett volna mennie, meg akarta menteni az életemet azzal, hogy az életem regényének megírására kényszerít. Csakhogy, kedves Úrfi, ahhoz, hogy az ember örömét leli a gondolatai papírra vetésében, a szakma szabályait is bírnia kell. Negyven éves koromban egy szakmát elsajátítani? Ugyan már...

Lehet, hogy az ember élete hamar elenyészik, de város, amit Maga hozott létre és fejlesztett ki a mai formájára, marad. Marad, és még az olyan emberek munkájával is, akik rövid ideig élnek csak benne, csak nő, növekszik. Én egy sírral a temetőben járulok hozzá a városához – ez is több a semminél.

Meg akarom mutatni annak a kislánynak, aki voltam, és aki ma is vagyok, hogy hiába teltek el évek, hiába lett közben felnőtt belőlem, ugyanolyan rettenthetetlen vagyok, mint régen, és meg merem tenni, amit akkor elterveztem.

Áltam az ajtajánál és könyörögtem neki, hogy engedjen be, legalább egyszer még szeretném újra átélni, átérezni azt, ami kint, Münchenben történt... igen, voltam nála, könyörögtem, de nem bocsátott be. Erről már tegnap be kellett volna számolnom Magának, de szégyelltem magam, nem mertem bevallani.

Nem engedett be, azt mondta, nincs itt semmi keresnivalód, úgy tett, mintha nem történt volna köztünk semmi, mintha nem történt volna meg a legnagyobb, ami nő és férfi között megtörténhet, ami az életem sötét alagútjának a végén a felcsillanó fényt jelentette.

Visszalökött a sötétbe.

Még valamit, egyetlen barátom! Azt kérte tőlem, hogy Magát hagyjam ki a történetemből. Dehogyan hagyom ki, drága Úrfi, inkább megírom, hogy Maga nélkül, az állandó noszogatósa, – már megbocsásson – zaklatása nélkül nem jöhetett volna létre ez az életírás. Ha nem írom le, nem gondolom végig, és látom át az életemet, nem merem

levonni azokat a konzekvenciákat, melyek a végső megoldást sugalmazzák. Ha az életem könyve őszinte és becsületes lesz, és vele az életem is, Magának köszönhetem.

Úrfi, Maga azon kevesek között volt, akik vigyáztak rám, segítették átvészelni a rám törő viharokat. Velem, mellettem élt, a barátom volt.

A Bandi nem segített. Inkább őt kellett segíteni. Olyan volt, mintha a gyerekem lenne. Az elesett, szánandó gyerekem. Ha kettesben voltunk, mert gyengének mutatkozni. A Miska is, bár ő alig beszélt, nem mondta mi bántja, de mikor rájöttem, ő is, mint egy gyerek, hozzám bújt, hálásnak mutatkozott. A Dödi nem ilyen. Neki nincsenek gyenge percei. És érzelmei sem. Vagy úgy tesz, mintha nem lennének. Ha vannak is, titkolja őket, nem látszanak.

Most, ahogy sorra vettem a fontos férfiakat az életemben, rájöttem, hogy mi volt a hiba, hol rontottam el az életemet. Azaz, miért nem éltem boldogan és kiegyensúlyozottan.

Mert egyik emberem sem hasonlított az apámhoz. Minden férfiban őt kerestem, de nem találtam.

De ha igazán őszinte akarok lenni magamhoz, és ki akarom bontani azt a mélyen, a hétköznapi dolgok mögé zárt megfoghatatlan lényeket, azt az önmagában rejlő igazságot, amit csak ihletett pillanatokban érinti meg az embert, az egykori párjaim, de senki, senkisem, még az apám sem számít. A lelkemben lévő űrben csak én vagyok, egyedül én magam, mindenki más nélkül lebegek a tökéletességben. Ez az az állapot, amit ha egy ritka pillanatban sikerül is elérnem, a következőben már elfoszlik előlem, nincs, hiába keresem, kergetem, újra a hétköznapi valóságban vagyok.

Talán ezt sikerül elérnem majd a tettemmel.

Vissza a földre! kedves Úrfi, csak Magán múlik, hogy a leveleimből mit szerkeszt bele a rólam szóló könyvbe.

Most elköszönök Magától.

Szerettem élni, színesen, sokféleképpen.

Szívemben apró tüzeket hordtam, az őszinte tettű, igazságában szabad emberért; élni, vallani, sokat tenni akartam. De az erőm, a küzdeni akarásom hite elhagyott. Véges volt.

Ha munkáiban, fogalmai szépségében, gondolataiban tovább élek: nem éltem hiába.

Gyakran gondoltam arra, miért voltam olyan, amilyen voltam? Nem is csak az, hogy miért voltam, hanem miért lettem olyan?

Nem találok más választ, mint hogy az apám vérét örököltem. Az anyám finomsága és érzékenysége mellé az apám dacos, minden áron önmagát megvalósító természetét. Mindig és mindenhol nekem kellett a legokosabbnak lennem, minden helyzetből nekem kellett győztesnek kikerülnöm.

Hogy a végén itt álljak totál vesztiesen.

SZAUER ÁGOSTON

Földúton

A reflektor egy rést kívág,
a valósághoz még kevés.
Hogy van csillag, hegység, virág,
talán csak következtetés.

Másolatok

Virágcserep. Az édenkert tekint rád.
A tenger szakszerű akvárium.
A polcok könyveit már mind megírták.
Mely verssorunk ne lenne plágium?

Reinkarnáció

Életek közt
pőre lélek,
éjjelek közt
földi fények,

nappalok közt
könnyű felleg,
létigék közt
hosszú csendek.

Teremtés

Libben az ég,
nagy buborék,
isteni álom,

messze repül,
végtelenül,
mennyei tájon.

Vers

Ahol a szónak
ereje dobban,
legyen a szóköz
tele titokkal,

ahogy az Úrnak
felel az ember,
ahol a vízcsepp
maga a tenger.

Írásjel

Két semmi között van
hárompontnyi lét,
ahogy hóban látni
egy madárpihét.

ADAMIK TAMÁS

Krúdy Gyula: Ál-Petőfi.

Lehullt csillag fénye című regényének értelmezése

A REGÉNY STRUKTÚRÁJA

A regényt rövid előszó vezet be. A törzsanyaga két nagy részből áll. Az első rész a következő hét fejezetet tartalmazza, előtérben a bujdosóval: I. Az ötvenes évek rozmaringjai; II. A várpalotai titok; III. Füredi emlény; IV. Az utazó vándorlegények; V. A Bujdosó nyoma; VI. A Bujdosó feljegyzése; VII. Egy marék paprika. A Második rész nyolc fejezetből épül fel, előtérben a bakonyi betyárral: VIII. A „költőt” elfogják; IX. A postarablás; X. „Szép vidéknek szépséges leánya...”; XI. Mit látott a postamester?; XII. Betyár, szerelem, bor; XIII. Nincsen olyan asszonyhajszáll, amelynek a végét megfoghatnánk; XIV. Isztricsné elmenekült vadkanja; végül a XV. A Bujdosó örökre eltűnik. Tanulmányomban a következő kiadásra hivatkozom: Krúdy Gyula *Regények és nagyobb elbeszélések* 9. Nagy kópé (1921), Hét Bagoly (1922), Ál-Petőfi (1922). Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2009. Az *Ál-Petőfi* a kötet 332–477. oldalain olvasható.

Az *Előszó* hét bekezdésből áll; mindegyik témája: Petőfi Sándor eltűnése (halála) és nagysága (332–334). Azt hiszem, legjobban úgy mutathatjuk be ezt a bevezetést, ha mindegyik bekezdésnek első mondatát idézzük: „Most már mindörökre belépett a magyar titkok közé, akinek megfajtésán még sokszor elmereng az álmodozó magyar a messzi éjfélek csendjében is” (332). „Világrajövedele, rövidre szabott, de a magyar búza bőségével fizető élete, prófétákéhoz hasonlatos, tanú nélküli égbe röppenése nagy rejtélyként maradt azok előtt, akik a hegységek alakjában, a folyamok futamodásában, az erdők zúgásában is szeretik a nemzet sorsát, jövődjét keresni” (332). „Mindent szeretnénk róla tudni, és csak árnyékként látjuk nagy messziségből külső emberi alakját; a belső ember, a belső Petőfi oly mélységbe tűnt előlünk, mint Attila koporsója” (332). „Ami fennmaradott róla: jóformán képzelem, amint álmunkban látjuk visszatérni néha halottainkat” (333). „Nem tudunk róla többet, mint egy átutazó vendégről, aki darab ideig társaságunkban volt, és annyit mondott el életéről, napjairól, amennyit jónak látott” (333). „Csak egy július végi nap emlékét őrizgetjük konokul véges memóriánkban, amely napnak a lehanyatlása után nem látta őt többé senki, sem elevenen, sem holt állapotban” (334). „Eltűnt, meghalt: ismételjük, mert szörnyű álmokkal volna telve éjszakánk, ha azt hinnénk, hogy Petőfi Sándor 1849. július 31-ike után is életben volt” (334).

Ha az egész regény cselekményének kisebb részeit akarjuk megállapítani, akkor *I. rész*nek az első három fejezetet tekinthetjük, amelyekben megismerkedünk a Bach-korszak társadalmi viszonyaival, a helyszínnel, szereplőivel és e regény fő témájával: 1849. július 31-én eltűnt Petőfi Sándor, és a korabeli közvélemény megoszlik a tekintetben, hogy meghalt-e, vagy csak rejtőzködik, bujdosik. Az *ötvenes évek rozmarinjai* című első fejezete (335–345) az Esterházy grófok tiszttartójának, Kandúr János úrnak családját mutatja be, Mariska nevű feleségét és két leányát, Juliskát és Zsuzsikát. A Kandúr kisasszonyok a *Vásárnapi Újságot* olvassák, és a benne található információk alapján Juliska meg van győződve, hogy Petőfi él, Zsuzsika szerint pedig meghalt a fejedregházi csatában. A kisasszonyokat többnyire Porti Feri (Ferkó, Ferke) postamester látja el hírekkel. A legújabb: „Csak annyi bizonyos, hogy itt van, a környéken van” (ti. Petőfi Sándor, 344). A *várpalotai titok* című második fejezet (346–350) így kezdődik: „A préházon, fehér falon feketében: az 1785-ös esztendő száma állott, és 1855-ben 'Petőfi Sándor' lakott benne. Tündérországból volt a préház: a várpalotai Loncosos szőlőben, ahonnan a dombról az egész világot lehetett látni, kereken, búbjósan, andalgóan” (346). Elterjedt a hír, hogy Loncososon, Radics János régi préházában bujdosik Petőfi Sándor, asszonynepek tudnának róla mesélni (347). Feltehetőleg Radics János táplálja (348). *Füredi emlék* című harmadik fejezetben (351–362) a Balatoni Dalárda szerenádát ad a bujdosónak. Szénfy Gusztáv volt a dalárda megalapítója, és híres *Daloskönyvecskéje* mindenféle ismerteté vált. A dalárda négy tagból állt: körül állták a préházat, „aztán valami olyan hangot adtak, mint a légy zümmögése” (361). Ekkor azonban zsandárok rohanták meg őket, de a házban nem találtak senkit. A dalnokokat foglyul vitték a községházára. Itt vallatták őket, melynek során kiderült, hogy egyszerű kirándulásról volt szó, amelyet Amanda a saját szőlőjében rendezett barátaival. Amanda igazi neve Radics Mária, és testvére a piacbérlő Radics Jánosnak, aki a szőlőt kezeli.

A *2. részt* a negyedik, ötödik és hatodik fejezet alkotja. Az *utazó vándorlegények* című negyedik fejezetben (362–373) felkerekedik egy nagy kasornyahintó (vesszőből font oldalú hintó) Badacsony felől, és hozza a tiszttartó családot, Kandúr úr feleségét, Mariskát és két leányát, Juliskát és Zsuzsikát. Az asszony nép Balatonfüredet akarta látni, meghallgatni a vendéglői cigányzenét. Juliskának és a postamesternek azonban más céljuk is volt: Veszprémet is útba akarták ejteni, s onnan egy ugrás Palota, ahol a postamester tudomása szerint az Ál-Petőfi rejtőzködött (363–364). Juliska mindenféle jóval el akarta látni: sódarral, pirosla sült kappannal és ruhaneműkkel. Egy vándorlegény jött szemközt, egy suszter; felvették a kocsira. Kisörsnél egy drótostót is. Délben megálltak, az asszony nép abroszt terített le, a postamester földbe ásta a borosüveget, a drótos leült a vándorlegénnyel szemben. Ekkor egy újabb vándorlegény érkezett, tarka kendő volt a nyakán, pattanásos volt az arca. A postamester borral kínálta, s kérdezi, miért járja az országot. Mire ezt válaszolja, „elárultak, én vagyok Petőfi Sándor” (370). A *Bujdosó nyoma* című ötödik fejezetben (374–379) a tiszttartó hölgyei lassan magukhoz térnek. Petőfinek nem volt pattanás az arcán – jegyezte meg Juliska. A postamester pedig kijelenti, hogy minden harmadik ember

örült, mire Mariska tiltakozik: ő, ha két lányával van együtt, nem örült. A kasornya-hintó a palotai szőlők között bukácsolt. A postamester előre ment, hogy el ne ijessze a Bujdosót. De Radics Jánossal találta magát szemben, aki a prэшáz faláról ezt a feliratot igyekezett lekaparni: „*Itt bújdosott Petőfi Sándor / Míg volt tarisznyájában sódar és bor*” (376). „Beste lelke! – rikácsolt az öreg Radics. – Kiette a kamrámat, kiitta a pincémet, végezetül pedig még neki áll feljebb” (376). Ő mindig azt híresztelte magáról, hogy ő Sarlai, egyszerű takácslegény. Azután egyszer elszökött. Végül a postamester megkérdezte, hogy írást hagyott-e hátra. Radics azt felelte, hogy valamit firkált egy komáromi képes kalendárium fehér lapjára. Ezt a kalendáriumot az eresz alatt megtalálta, és átadta a postamesternek. Ez A *Bujdosó feljegyzése* című 6. fejezet (379–385) arról szól, hogy Pesten is megjelent egy Ál-Petőfi. A Fehér Hattyú szállodában egy cilinderkalapos fiatalember elloptott egy aranyórát, és amikor elfogták, Petőfi Sándornak mondta magát (385).

A 3. részt az *Egy marék paprika* című hetedik (385–395) és A *'költőt' elfogják* című nyolcadik fejezet (396–402) foglalja magában. A 7. fejezetben a szőlőhegyen a környékbeli ismerősökkel találkoznak a Kandúr-család tagjai; azok is a Bujdosót kíváncsiak meglátogatni. Egyszer váratlanul megjelenik Amanda, más néven Radics Mária, és elindul a Radics-szőlő felé. Erre felkerekedik az egész társaság, hogy kilessék Amanda és a Bujdosó titkát. Körülállják a prэшázat. A Bujdosó ott ült a prэшáz eresze alatt, és dohányt vágott. Amanda pedig bográcsban főzött valamit. A postamester meglátta a Bujdosót, de az egyáltalán nem hasonlított Petőfire. Sloff ügyvéd megszólította: „Sarlait, a takácsot keresem.” Mire Amanda ezt válaszolta: itt lakott, de a zsandárok elugrasztották. Akit Bujdosónak néztek, Szénfy Gusztáv, pesti zene-tanár volt, jelenleg füredi fürdővendég. Amanda elkergeti a látogatókat, mondván: „Most pedig kifelé a szőlőmből” (395). A látogatók rémülten ,menekülnek. Sloff ügyvéd gúnyosan megjegyzi: „Miért szaladtok? ... Most kezdte kínálni a gulyáshúst, amit a tűzhelyen főzött. Nagyon kitűnő eledel volt az, csak egy marékkal több róz-sapaprikát tett a lébe, mint afféle lángoló menyecske” (395). A 8. fejezetben Bakony és a betyárvilág a háttér: „Zúg a Bakony, és Sobri Jósikáról, a régi szép betyárvilágról, a szabadságos életről dúdolgat annak, aki álmatlanul hallgatja” (396). A Bujdosó elmenekülve oda téved Mátyás király pusztapalotai vadászkastélyának romjai közé. Isztrics grófné itt akad rá, elfogja és sajátjának tekinti. A Bujdosó engedelmeskedik neki, mert attól fél, hogy ha nem teszi, akkor a grófné börtönbe juttatja. A nyolcadik fejezettel tehát a bakonyi betyárság is megjelenik a regényben.

A 4. részt A *postarablás* című kilencedik fejezet (403–414) és a vele ellentétes hangulatú „*Szép vidéknek szépséges leánya...*” című tizedik fejezet (414–439) együttese képezi. A 9. fejezetnek főszereplője Amanda, akit Füreden ért az a hír, hogy tulajdonát, a Bujdosót Isztricsné bárónő elhurcolta. Rögtön csomagolt, Várpalotán termelt a bátyjánál, és örökségének negyed részét kicsikarta a fősvény Radics Jánosból. Ezután össze-szúrta a levelet egy pusztapalotai asszonnyal, és általa levelet küldött a Bujdosónak, amelyben kifejezésre juttatta szerelmét, mégpedig az *Az én szerelmem...* című Petőfi-verssel (405).. A Bujdosó szintén versben közli, hogy nem mehet. Amanda dühöng,

és bánatát elsírja a postamesternek, és megvádolja Isztricsnét azzal is, hogy ő szervezte meg a postarablást. Porti Feri postamester megbotránkozik ezen, és leteremti Amandát. A 10. fejezetben az író visszatér az 1. fejezet témájához, a Kandur család házához: „Az egykori Esterházy-házban, ahol a tisztartó-család lakott, volt egy szoba, amely a Balaton felé nyílt gyengéden sodrott függönyökkel borított ablakaival, és ez volt a ház szentélye, mert itt függött a falon Petőfi Sándor képe, amint egy vándor piktor egykor emlékezetből lefestette a költőt” (414). Azonkívül voltak a falon különböző rájárák, amelyek alatt beüvegezett kéziratok lapultak. Ezekkel kedveskedtek egymásnak a kisasszonyok névnapkor vagy karácsonykor. A legszebb gyűjteményük a másolt Petőfi versekből a Kandur-kisasszonyoknak volt Kisörsön. A legtöbb verset Juliska gyűjteményében Hoszpoczky Levente nevű mérnöksegéd másolta. A mérnöksegéd szinte minden héten újabb versekkel lepte meg a Kandur-kisasszonyokat. „Benn, a ház szentélyében nagy munka volt. A berámázott versek már annyira betöltötték a szoba falát, hogy Hoszpoczkynek létrára kellett állani, hogy az újonnan hozott verseket felakaszthassa” (416). E fejezetben érkezik meg hajón Lisznai Kálmán és Lauka Gusztáv Budapestről, hogy az Ál-Petőfit leleplezzék. A fejezet legszebb részlete az, amelyben Lisznai Kálmán elbeszéli Petőfi Sándor eltűnését 1949. július 31-én az orosz túlerővel szembeni csatában a fejéregyházi síkon (431–439).

Az 5. rész a *Mit látott a postamester?* című 11. fejezet és a *Betyár, szerelem, bor* című 12. fejezet, melyekben regényes események zajlanak. A 11. fejezetben (439–446) a postamester meghalván azt, hogy Lisznai Kálmán és Lauka Gusztáv azért érkeztek, hogy az Ál-Petőfi terjesztőit leleplezzék, legjobbnak látta, ha eltűnik a színről, hiszen mint postamester ő volt e hitnek legfőbb terjesztője. Lovat nyergelt tehát, és elvágtatott. Két oka volt ennek: először is saját biztonságaért aggódott, másrészt Isztrics grófnénak akart szívességet tenni, ha figyelmezteti arra a veszélyre, amely egyrészt Amanda részéről, másrészt az Ál-Petőfit kereső írók részéről fenyegeti. Legvégül pedig féltett gondolata az volt, hogy az egész hitetlen világ csalódhatik a takácslegényben, mert mégiscsak kiderülhet egyszer, hogy valóban Petőfi Sándor a Bujdosó. Bakony környékén a régi Sobri-tanyát kereste fel a postamester. Kukoricásban lapulva figyelgette a tanyát, és egyszer csak kilépett a házból a Bujdosó. Sütkérezett a napon, majd leült az eresz alatt álló asztalkához, és írni kezdett. Egyszer azonban megjelent egy elegáns hölgy is, Isztricsné. Bujdosó mint hű szolgája köszönti, a báróné elnézést kér azért, hogy az utóbbi időben elhanyagolta. Mire a Bujdosó megjegyzi, hogy meg van elégedve, nem akar többé gróf lenni. A grófné megfeddi, hogy ismét felébredt benne az álszerénység, pedig már készül vacsorát adni a tiszteletére. A 12. fejezetben (447–456) Amanda borszállító kocsin utazik a városba, ahol egy pincében találkozik Sloff ügyvéddel. Majd rögtön előadja, hogy Isztricsné elszöktette a bujdosóját. Az ügyvéd megígéri neki, hogy le fogják győzni a büszke asszonyt. Elindulnak, és a város végén egy viskóban egy szilaj képű, mokány fiatalemberhez mennek, aki elmondja, hogy börtönben ült, mert ráfogták, hogy zsvány. A fiatalember szép Petőfi-versekben beszél. Közben egy cigány öregasszony levest hoz enni neki, és amikor eszik, minden kanál leves után egy-egy zsvány nevét mondja ki, így: Bün-

közösi Bandiért. Isztricsné azt mondja, hogy a bujdosók patrónája. Petőfiről pedig azt, hogy nincs, csak volt. Elmúlt Petőfi a betyár világgal együtt. Vannak-e társai a betyárkodáshoz? – kérdezte Amanda. Leginkább azok akarnak betyár lenni, akik el akarják kerülni a katonaságot – válaszolta a fiatalember. Amanda ajánlkozik: legyenek betyárok, és először Isztricsné üssenek rajta. A betyár elmosolyodik, hogy egy fehérszemély akar a társa lenni. Sloff ügyvéd megjegyezte: Nem kell maga ahhoz, egy fiatalember elvégzi a rábízottakat. A betyár erre áldomást akar inni. Sloff ügyvéd kiment, hogy az öregasszonnyal bort hozasson. Amíg távol volt, Amanda és a betyár megbeszélték a maguk dolgát. Mikor visszajött, Amanda a haját igazgatta, a betyár pedig elégedetten mosolygott. Közben a vénasszony megérkezett a borral, és el is kezdtek inni. Sloff ügyvédet hiába várták kliensei.

A regény 6. részét, a befejezést az író a *Nincsen olyan asszonyhajsza, amelynek a végét megfoghatnánk* 13., az *Isztricsné elmenekült vadkanja* 14. és *A Bujdosó örökre eltűnik* című 15. fejezetekben adja elő. A 13. fejezetben (457–465) Amanda és a Betyár Várpalota és Veszprém között egy országúti csárdában tervezik közös életüket. Amanda bosszút forral Isztricsné ellen, aki elvette tőle Bujdosóját. Közben a Betyárt fölkergette a padlásra, azzal, hogy jön valaki. Valóban új vendég érkezett, Porti Feri, a postamester. Amanda ígéri, hogy elrejtíti őt úgy, hogy a zsandárok ne tudják megtalálni. Felküldi a szénapadlásra. Éjfél felé ismét új vendégek érkeznek: Lisznyai Kálmán és Lauka Gusztáv, akik Isztricsné kastélyába akarnak eljutni. Amanda kiöltözik és vacsorára hívja őket, majd őket is a padlásra küldi aludni, és ezt gondolja: Most már mind együtt vannak. A 14. fejezetben (465–471) Isztricsné lakomát rendez dunántúli ismerőseinek, mert Bujdosót e napon akarja bemutatni: dokumentálni akarja, hogy már van új „kisgazda” a háznál. Felsorolja neki az elegáns és gazdag ételeket, de Bujdosó egyáltalán nem örül, és azt válaszolja: ő sülttököt szeretne enni. Isztricsné dühében majdnem sírva fakad. A 15. fejezetben (471–477) megérkeznek a vendégek, és hozzáfognak a lakomának. A Bujdosó új ruhában, megnyiratkozva ül az asztalfő mellett. Bizay, a vőfély, miután bőségesen evett, felemelkedik, elkezd beszédét, és csak nagy sokára tér rá a lényegre: az özvegyiség nem tarthat örökké, az úristen sokáig éltesse az új párt... Éljen a derék mátkapár – hangzott Skublics. „De most hirtelen pohárcsörrenés verte túl a lármás zenét. A Bujdosó ejtette el poharát, és halottsapadtan hátrahanyatlott. Egy éles asszonyhang rikoltott az ajtó mellett: „Eljöttünk mi is szerencsét kívánni a nagyasszonynak. Isten éltesse a mátkájával együtt” (475). Amanda állt ott Lisznyai Kálmánnal és Lauka Gusztávval. Amanda ezt kiáltotta: „Egy országos gazembert, egy hírhedt szélhámost jöttem én leleplezni, aki visszaélt a nagyasszony hiszékenységevel, és Petőfi Sándornak adta ki magát, hogy a szíve jóindulatát megnyerje.” (476). „Hisz mindenki tudja, hogy Sarlai, a téthi takácslegény ő!” (476). Erre Isztricsné bevonta a Bujdosót a másik szobába. Bujdosó visszanézett a küszöbről. „Gúny és megvetés, végtelen keserűség volt az arcán.” „Aztán többé nem látta őt senki. Pár pillanat múlva kocsirobogás hallatszott az udvarról. Csak Amanda tudta annak jelentőségét. Kirohant az ajtón, mintha a kocsi után vágtatna. Egy nagy sikoltás hallatszott az ámbitusról. Aztán nem jött vissza ő sem a házba. Elment a Betyárjával, aki odakünn várakozott rá” (477).

AZ ÁL-PETŐFIK A REGÉNYBEN

1. Krúdy Gyula rögtön a regény elején tájékoztatja olvasóit az Ál-Petőfi-jelenségről. A regény 1. fejezetében Kandur-család tagjainak a beszélgetéséből ugyanis kiderül, hogy az 1850-es években Magyarországon bizonytalanság uralkodott abban a tekintetben, hogy él-e Petőfi vagy meghalt a fejéregyházi csatában. Akik hittek abban, hogy él Petőfi, azokat is zavarta az a tény, hogy az állítólagos Petőfik mind külsőben, mind jellemben elütöttek attól a Petőfitől, akire a kortársak emlékeztek. Zsuzsika az 1. fejezetben így reflektál erre: „De inkább legyen halott az imádott költő, mintsem ő kövesse el azt a sok szélhámos-ságot, csalást, amelyet az utóbbi években az ő nevével véghezvittek” (337). Majd véleményét ezzel egészíti ki: „Eddig minden bujdosó Petőfiről kiderül, hogy hamisítja a költő alakját. A miskolci patikáriussegéd, aki még inkább hasonlított a költőhöz, csak rövid ideig tudta félrevezetni a tarcali, bodrogkeresztúri, pthrügyi kálvinista papokat, végül is szökni kellett neki...” (338–339).

2. Porti Ferke, a postamester ezt mondja Petőfi Sándorról: „Ő visszatért a Dunántúlra, ahol valamikor ifjú diák volt” (342). Később ezt fűzi hozzá: „Azt mondtam, hogy, kikopott Magyarországból? Még rosszabb történt vele. Nem hitték el többé, hogy él, elevenen sírba tették. A régi barátai a szeme közé nevettek: „Te régen meghaltál!” – mondták neki. Azt beszélik: Jókai valósággal megfutamodott előle, amikor egy sötét este megszólította az utcán. Igaz, hogy szegény Jókainak sok van a rovásán, még mindig jobb volna neki Sajó álnév alatt írogatni, a hatalom szemmel tartja, a minap is becsukták, ha igazat mond a fáma. Napról napra rondább, ijesztőbb lett Ő, aki valaha bálványa volt az országnak. Akik valóban tudták róla, hogy kicsoda az, aki éjnek éjszakáján bebocsátást kér: azok féltek tőle. Rövid, titkos vendéglátás után igyekeztek megszabadulni tőle. Még maga Kápli is, aki fennen dicsekszik barátságával, néhány pohár bor elfogyasztása után szélnek eresztette a hazátlan költőt” (343). Erről a félelemről tanúskodik a regény alábbi kijelentése is: „Rongyos, útszéli kocsmák állásaiban, csárdák betyároktól szutykos lócáin lelik a felírást, hogy „Ma éjjel itt hált Petőfi Sándor” (343).

A Kandur család többek között azért is a regény jelentős szereplői közé tartozik, mert Juliska, mint romantikus kisleány szintén rejtegetett egy bujdosót. Azóta anyja vigyáz rá: „Engemet félt, szegényke. Attól félt, ismét el akarok szökni valamely csizmaszagú vándorlegénnyel. De az négy év előtt volt, gyermek voltam, rajongó, eszeveszett gyermek, aki hitt a mesékben és álmokban. Ma – sóhajtottá romantikusan Juliska – már semmit nem akarok. Tudom, hogy korán meghalok, mint a *Ciprus-lombok* Etelkája. Az a bizonyos Borcsik, akit a nádasban rejtegettem gyermekfővel, valóban csak egy borbély volt, de szépen tudott szavalni. Ez a csalódás felejthetetlen szívemnek” (342).

3. Az *utazó vándorlegények* című 5. fejezetben, a Kandur család nőtagjai kirándulást szerveztek Balatonfüredre kocsival. Csak Juliska és a postamester tudta, hogy Palotán rejtőzködő Ál-Petőfi ezen utazás alkalmával meg akarták látogatni. Vándorlegény jött szemközt, azt a postamester megszólította. A jámbor suszter német volt. A legény

megivott egy pohár bort, felült a bakra. Kisörsnél egy drótostóra találtak, őt is felvette Porti Ferke a hintóba. De drótostót sem mondott semmit, hiába kérdezte. Porti Ferke ezért leteremtette. Mire a drótos szép magyarsággal ezt mondta: „Az én nevem Hallgass. Van-e az úrnak egy pipadohánya, megköszönöm” (367). Ennek megörült Porti Ferke, Mariska pedig kényelmes helyet csinált neki, és így mentek tovább. Délben megálltak, az asszony nép abroszt terített a földre, és ebédelni kezdtek. „A drótostót elfoglalta helyét a vándorlegénnyel szemben, és Mariska asszony könnybe borult szemmel nézte, mily jeles pártfogásnak örvendenek ételei” (369).

Ekkor az országúton új alak bukkant fel, tarka kendő volt a nyakában, mint egy vándorszínésznek. Borotvált arcán pattanások voltak. Hetykén kifogásolta, hogy az előkelő társaság egy drótostóttal ebédel. Szemtelen fráter, mondta a drótos. A vándorszínész viszont azt vágta a szemébe, hogy a drótosok nem vettek részt a szabadságharcban. Mire a postamester megkérdezte a vándorszínészt, miért bujdosol. A vándor így felelt: „Felébredtem tehát a segesvári csatatéren, mikor már halottnak hittek, hogy ne fájjon majd elhagyni az életet... hogy örömmel hagyjam el hazámat, és pihenést lelek a másvilágon. Magyarország most tele van az ifjan, kielégítetlenül meghalt honvédek hazajáró lelkeivel, akik még tíz évig is siránkoznak korai halálukon. Egy Petőfi nem állhat be a sírok közé. Neki akkor kell meghalni, amikor végleg betelt az étellel” (371). De külseje nem hasonlít Petőfiére – mondta a postamester. Mire a csavargó: „Belátom, nehéz, hogy Petőfi Sándor még a földön van” (371). Az útlevél adatai nem illenek önmre – mondja a postamester, majd kijelenti: „Ez az ember a szent nevét bitorolja” (372). De a csavargó csak evett, majd többek között így szólt: „Már mondtam, hogy az én szívem a csatatéren kővé vált, földi fájdalom meg nem ingathatja. Gránit, töretlen gránit van azon a helyen, ahol régente a legérzékenyebb szív dobogott. Tudom, hogy ön másodszor férjhez ment feleségemet szeretné eszembe juttatni, annak a névnek emlegetésével. Nos, megnyugtatom önt, postamester. Én magam adtam Júliának azt a tanácsot, hogy holttá nyilvánítsa, és férjhez menjen...” (372).

„Ez az ember nem lehet Petőfi!” – kiáltotta Juliska. A postamester megkérdezte a drótost: Te mit szólnál ehhez. Mire ő: ha ilyen könnyű a dolog, akkor: „Én Kossuth Lajos vagyok” (373). Erre a vándorszínész és a kéményseprő elkezdtek egymásra ugatni, mint két kutya (373). Mire a hölgyek összepakolják kosaraikat és továbbmennek. „Szegények – sóhajtott a postamester. – Temérdek jó magyar ember megbolondult a keserves időkben. Örültek országának ez. Szegény jó Tompa Mihályról is azt hallom, hogy betegsége gyógyíthatatlan. Nem sok hasznát látja a Bónis Pogány Karolin-féle örökségnek” (373).

4. A *Bujdosó nyoma* című 5. fejezetben a postamester a Bujdosó rejtékhelye felé közeledve így elmélkedik: „Ha ez sem lesz az igazi Petőfi, örökre lemondok arról, hogy valaha is feltalálhassam a költőt. ... (Valahogyan oly exponáltan érezte magát abban a hitében, hogy Petőfi valahol él és rejtőzködik, hogy néha azt vélte: egész Magyarország őt lesi. Az országos vitát még nem zárták le, sokan jelentkeztek az újságok hasábjain, akik itt-ott szavahihető emberektől „hallották”, hogy Petőfi él, de

a saját két szemével a balatoni postamester látandja Segesvár óta a költőt: ó, hányszor kitervezte ezt Porti Ferke! Véget vet egyszerre az országos kétségeknek. A költő él, halljátok legújabb költeményét, egy vérbeli, igazi Petőfi-verset természetesen, nem olyant, amilyent az a nagybányai kópé írt, amelyről könnyű volt megállapítani, hogy hamisítvány. Hogy is kezdődött az a vers? *Táncoljatok, lányok, táncoljatok! / Itt bujdosott Petőfi Sándor, / Míg volt tarisznyájában sódar és bor.* Holott mindenki tudja, hogy T betűvel Petőfi Sándor csak a hazafias verseit kezdte” (375- 376).

5. A 6. fejezet témája szállodai lopás. Nagy Kristóf, a Fehér Hattyú szálloda hatalmas háziszolgája elbóbiskolt cipőpucolás közben. Arra riadt fel, hogy ezt ordította egy fehér nadrágos, mezítlábás férfi: „Fogják meg! Tolvaj! Elvitte az aranyórát!” (379). Ez a mezítlábás üldözött egy tarka-barka, vándorszínész külsejű fiatalembert, akinek jellemző tulajdonsága fülig érő cilinderkalapja volt. Fényes csizmában rohant le a lépcsőn. Az üldöző zömök, testes férfi volt. Előrelátható, hogy a tolvaj egerutat nyer, ha Kristóf idejében fel nem ébred. „Fogják meg! – ordított még egyszer a kétségbeesett hazafi (380). Mire Kristóf talpra állt, és a menekülő elé ugrott. A menekülő azonban megütötte és elrohant. De Kristóf utánaeredt, hogy elfogja. Az ész nélkül rohan, de egy három emberből álló katonai őrzőjét feltartóztatja. A tolvaj hirtelen elkialtja magát: „Emberek, mentsetek meg. Én Petőfi Sándor, bujdosó honvéd vagyok!” (383). Ekkorra Kristóf is odaért, és erős kezével megragadta tolvajt. A tömegből ezt kiáltotta egy kéményseprő: „Ki kell szabadítani Petőfit!” (383). Erre nagy zűrzavar keletkezett. A tolvaj azonban az aranyórát Kristóf szabadon lévő markába csúsztatta. „A felizgult háziszolga nagyot taszított a legényen, hogy az a katonák közül a tömegbe esett. (Volt annyi esze, hogy többé ne mutakozzon)” (384). A kéményseprő ezután, látva a háziszolga durva bánásmódját, most már Nagy Kristóf ellen fordította a tömeget: „Üssétek a Fehér Hattyút! – üvöltötte” (384). A kiszámíthatatlan tömeg egy pillanat alatt megrohanta Nagy Kristófot, aki csak nagy ügyel-bajjal tudott visszamenekülni a Fehér Hattyú szállodába (385)..

6. A mindvégig szereplő Ál-Petőfi megjelenésében és ellátásában fontos szerepet játszanak az egykori barátnők, Amanda és Isztrics grófné. Amanda eredeti neve Radics Mária, Isztrics grófnéjé pedig Szesztai Fránci volt. Egykor az Anna bálon Fránci elcsábította Amanda ifjú kérészt. Ezt akarja most Amanda megbosszulni. De nemcsak ezt. Eredetileg Amanda találkozott a bujdosóval, a saját és testvére, Radics János szülőjében álló prészházban helyezte el, és ott gondoskodott róla: ellátta és szerelemben éltek. E rejtett szerelmet azonban irigy emberek megjelenésükkel megzavarták, és arra készítették a Bujdosót, hogy megszökjék. Egyszer ugyanis eltűnt a Bujdosó. Bakony felé vette útját, és Mátyás király pusztapalotai vadászkunyhójának romjai közé tévedt, s ott maradt, mert nem tudta, hogy merre menjen tovább (398). Isztricsné, akinek betyárlova volt, a híres Sobri betyár nevét viselte, és ösztönösen jártas volt a sötét Bakonyban, felkereste a Bujdosó rejtekhelyét, mely birtokának részét képezte. Az ágak között rejtve kileste a Bujdosót, és ilyennek látta külsejét:

„Gyengéd arcború, selymes szakállú, ábrándos szemöldökű fiatal férfi volt, akiről tízlépésnyire megérezni, hogy magnetikus hatással van a vérmes, szenvedélyes fekete

nőkre. Feltűnt kezének dologtalan fehérsége. Dús gesztenye haja mint egy asszonykendő övezte homlokát. (Isztricsné leginkább a haját szerette volna megtapogatni, hogy valóban ott van-e a feje búbján az a szarvacska, amelyről Kápli Lajos, a lutheránus pap beszélt.)” (398).

Az a kíváncsiság vezette ide Isztricsnét, hogy pontosan megtudja, „igazi Petőfi bujkál a Bakonyban, vagy a takácslegény? „Jó estét a jó embereknek” – köszöntötte. A Bujdosó felugrott, felkapta iszákját és vándorbotját és indulni akart. Isztricsné azonban leintette: semmi értelme sincs, hogy elfusson, mert vadászaival elfogja. Maradjon tehát nyugton, ő gondoskodni fog róla. Mire a Bujdosó így válaszolt:

„Szánalomra méltó ember vagyok, ennyi az egész. Nem tudok egy helyben megmaradni: Valami hajt előre, amint a szélmalom forog, ha rágyújt a szél. Kegyelem, asszonyom, én mindig imádkozni fogok önért, ha utamon hágy. Csak már reggel volna, hogy kitalálnék ebből az átkozott erdőből” (400).

Ezután a grófné megkérdezte, hogy Amanda leányasszony vezette-e ide. A Bujdosó tagadta. Ekkor az asszony elmondta, hogy neki is volt a bujdosója, egy pajtában tartotta, egy bizonyos Apostagi. Ismeri-e – kérdezte. Ismertem, mondta a Bujdosó:

„Patikárus-segéd volt Miskolcon. Ő adta ki magát Petőfinek a Tisza mentén, Lökön, Dadán a kálvinista papoknál. De rövidesen ráismert egy miskolci ember, hogy őkelme legény volt a Szabó-féle patikában” (401).

Isztricsné a lovához vezette a bujdosót. Egy hosszú szíjat oldott le nyergéről. Egyik végét a Bujdosó kezére hurkolta, a másikat a ló fejszerszáamához kötözte. Felugrott lovára, közelebb hívta a Bujdosót, és megtapogatta a fejét. A haja alatt ott volt a szarvacska, amelyről a lutheránus pap beszélt. Tévedésről tehát nem lehet szó. Magával vitte.

7. Az utolsó Ál-Petőfivel a *Betyár, szerelem, bor* című 12. fejezetben találkozunk. Egy hete érkezett a városba, és Erdélyi Dani fedezte fel a muzsikus cigányoknál. Sloff ügyvéd vitte el Amandát hozzá. Krúdy így mutatja be:

„A város végén, földbe csúszott viskóban egy barna, szilaj képű, lobogó szemű, mokány külsejű fiatalember lakott.

Amint látogatói megérkeztek: szokás szerint lehúzta csizmáját, és megmutatta a véraláfutásokat és sebeket, amelyeket a börtön vasbilincse hagyott lábán. Azután lekuporodott a szoba közepére, és karját úgy illesztette lábához, mintha nehéz vasban ülne. Aztán felvett a sarokból egy darab kőkemény kenyeret, megmutatta látogatóinak, mire azok hiába próbálták a kenyeret megtörni, a fiatalember azonban megmutatta, hogy kell abba beleharapni” (449).

A látogatók megkérdezték tőle, hogy miért került börtönbe. „Rám fogták, hogy zshivány vagyok” – felelte, és elszavalta ezt a Petőfi-verset:

*Hej zshiványság, derék szép zshiványság.
A te véged hatalmas mulatság;
Lesz belőled, úgy hord a szerencse,
Szárak fának száradó gyümölcse.*

Amanda fürkészve nézegette a fiatalembert. Kihajtott galléros, szennyes ing, ócska katonanadrág fedte a testét. Nagyon illett szájába *A zsványtság vége* című vers, mert az arca valóban úgy el tudott sötétedni, mint egy haramjáié. Kunkorgós, fekete bajsza, lobogós, zilált hajzata, mélytűzű tekintete csakugyan odavaló volt a Bakony sűrűjébe” (450).

Közben egy öreg cigányasszony egy fazékban paszulylevest hozott neki. A harmadik kanál után ezt mondta: „Ez pedig a *Piroslik már a fákon a levél...* című költeményemért. Minden kanálnál Petőfi Sándor egy betyárversét idézte, amíg a fazék kiürült, és az ajtó elé tette” (451).

Végül kijelenti: „A betyárok költője voltam én, amíg szegényeket elfogdosták, felakasztották, sehol sem akadtam többé reájuk vándorlásaimban”. „Ön tehát Petőfi Sándor?” – kérdezte Amanda. „A barna ember csendesen ingatta fejét: „Hogy én ki vagyok, azt soha senki sem fogja megtudni!” (452).

Ezután a fiatalember előadást tart a bakonyi betyárságról, majd megállapítja:

„A betyár volt a legszerencsétlenebb és a legkedvesebb alak a régi Magyarországon” (454).

Mivel azonban eddig csak az Alföldön betyárkodott, Nem ismeri a Bakonyt. Amanda viszont jól ismeri, és társul szegődik hozzá. Közös vállalkozásukat áldomással pecsételik meg. Míg Sloff ügyvéd meghozza a bort, a szerelemre is tudnak időt szakitani (456).

A regényben tehát a következő Ál-Petőfikkel találkozunk: 1. A miskolci patikárius, aki csak rövid ideig tudta félrevezetni a kálvinista papokat (1. fejezet, 338–339). Isztricsné Apostagi néven bújtatta (8. fejezet, 401). 2. Egy bizonyos Borcsik, akit Juliska rejtegetett, csak borbély volt, de szépen szavalt (1. fejezet, 342). 3. Vándorszínész kinézetű fiatalember, aki tarka kendőt visel a nyakán, és ömlik belőle a szó, pökhendi hazudozó, aki olykor Petőfinek mondja magát, olykor nem. Végül összeveszik a drótos tóttal, és mint a kutyák ugatják egymást (4. fejezet, 368–373). 4. Egy nagybányai kópé, aki azt a verset írta, amely így kezdődik: *Táncoljatok, lányok, táncoljatok! / Itt bujdosott Petőfi Sándor, / Míg volt tarisznyájában sódar és bor* (5. fejezet, 375). 5. A Vándorszínész külsejű fiatalember, aki aranyórát lopott Pesten a Fehér hattyú szalodában (6. fejezet, 379–385). 6. A *Vasárnapi Újság* legutóbbi számában Kőrösi Csoma József ír egy Petőfi báróról, aki Isztricsnénél rejtőzködött Marcaltőn (4. fejezet, 364). 7. A mokány betyár, aki olykor tagadja, hogy Petőfi Sándor, olykor állítja (12. fejezet, 449–456).

ÖSSZEGZŐ KÖVETKEZTETÉSEK

Az általunk használt kiadásban a *Jegyzetek* címszó alatt Kelecsényi László a mű forrásaival kapcsolatban Barta Andrásról idézi a következő jelentős megállapítást:

„Az Ál-Petőfi történet is a családi legendaörökségből származott Krúdyra, csak-hogy ennek forrása nem a nagypapa, hanem a várpalotai születésű nagynanya, Radics

Mária volt. Bizonyára tőle hallotta Krúdy először a selyemtakács Sarlai és a miskolci patikáriussegéd történetét. Nagyanyját név szerint is szerepelteti a regényében. (Talán bizony nem is legenda, amit formás történetté alakított Krúdy, hanem Radics Mária a valóságban is összeköttetésben állott a Bujdosókkal?) (497).

Czére Béla monográfiájából pedig a mű eszmeiségére vonatkozó alábbi fontos megállapítást idézi:

„Az álromantikához, a csodaváráshoz, a legendateremtő, gyanúsán termékeny képzelethez közeledik látszólag kritikus szemlélettel Krúdy: valójában azonban mégsem a nemzeti önvizsgálat a célja, hanem a Bach-korszak hangulatának felvillantása, a közügyektől, politikától elzárkózott kúriák korántsem szürke életének rajza. Élni, szeretni akkor is akartak az emberek, s az *Ál-Petőfi* adoma-fűzérből épp az derül ki nagyon szellemesen, hogy a Petőfi-kultuszt és a betyárromantikát miként használták ki a nemzeti érzést aprópénzre váltó szélhámosok, és széplelkű honleányok s hazafias érzelmű asszonyok hogyan játszották ki a merev társadalmi erkölcsszabályokat a 'nemzeti küzdelem' takarója alatt ” (498).

Én pedig hangsúlyozni szeretném, hogy regényben felbukkanó azon személyek közül, akik Petőfi Sándornak adják ki magukat, csak egy olyan akad, aki mindvégig árnyalja a regény cselekményét, és még egy, aki két fejezetben, a 13-ikban és a 15-ikben is megjelenik a betyár alakjában; a többivel csak egy-egy fejezetben találkozunk. A mindvégig szereplő Ál-Petőfinek legfőbb jellemzője, hogy ő nem mondta magát Petőfi Sándornak. Krúdy ezt így mondatja ki Radics Jánossal: „Sarlai”. Igen, ő azt szerette magáról híresztelni, hogy foglalkozásra nézve egyszerű takácslegény. Sohase mondta magát másnak, hiába rágták a szájába a látogatói, hogy ő a bujdosó Petőfi Sándor. Nem, ezt nem vállalta, még ha úgy könyörögtek is neki. Éppen csak én neveztem a háta mögött Bünközdi Bandinak, mert egy takácslegényt mégse rejtegetek a házamnál” (378). Ennek ellenére „a bűvérű Amanda és a bakonyi betyárok patrónája, Isztrics grófné mégis kinevezi ellentmondást nem tűrően Petőfi Sándornak” – állapítja meg Czére Béla (229), aki a regény befejezésével kapcsolatban ezt írja e két hölgyről:

„A regény így nagyrészt a két vetélytársnő harcát ábrázolja játékos humorral, archaikus ízekkel, majd Amanda vigasztalódását a betyárnak kinevezett legénnyel, végül Amanda bosszúját, amikor az álbetyár segítségével rajtaüt az asszony Isztricsnéen, hogy az ne tudja a szeretőjét 'legalizálni' a Luca-napi traktán. Itt, ezen az egy ponton bicsaklik meg a regény borotvaélen táncoló cselekménye, s válik nyilvánvalóvá, hogy a stilizált szerelem játékszabályai és a valóság sehogy sem illeszkednek össze. Ez a szerelmi társasjáték ugyanis megköti a hősnők kezét, épp ezért, amikor Amanda 'leleplezi' az Ál-Petőfit, a játék logikája szerint Isztricsné kénytelen kiadni a fiatalember útját. Ez az áldozat azonban csak akkor lenne hiteles, ha az emberek valóban azt hinnék a 'leleplezésig', hogy Isztricsné foglya valóban Petőfi Sándor, erről azonban szó sincsen” (229–230).

Szerintem Czére Béla téved, amikor feltételezi, hogy a regény befejezésének kulcskérdése, hogy az emberek elhiszik-e, hogy a Bujdosó Petőfi Sándor vagy sem. Azt

ugyanis, hogy a bujdosó nem Petőfi Sándor, egyértelműen bizonyíthatják Petőfi azon kortársai és barátai, akik még élnek az 1850-es években. A kulcskérés az, hogy Amanda és Isztricsné szerelmes-e a Bujdosóban vagy sem. Ha ugyanis szerelmes a Bujdosóba, akkor el is hiszi, hogy ő Petőfi Sándor. A 9. fejezetből világos, hogy Amanda szerelmes a Bujdosóba. Ezt az *Az én szerelmem* című Petőfi-vers első és utolsó versszakának az elküldésével jelzi a Bujdosónak. Ez a két versszak így hangzik: *Az én szerelmem nem kies liget, / Hol csendes tóban hattyúk ringanak, / Fehér nyakok míg bókot integet / A vízbe néző hold sugárinak. /.../ Az én szerelmem rengeteg vadon; / A féltés benne mint haramja áll, / Kezében tör: kétségbeesés vagon, / Minden döfése százszoros halál* (405).

S hogy Isztricsné is szerelmes a Bujdosóba, azt Krúdy egyértelműen kimondja: „Tudott-e bátorságot önteni Isztricsné a Bujdosóba? Ha szavaival nem, tán a csókjaival és öleléseivel, amelyekből minden órában kijárt a Bujdosónak, amíg a nevezetes vacsora fött” (470). Majd lentebb ismét: „Az Isztricsné korabeli asszonyok minden időben úgy megfogták a szerelmet, mint a hurkatöltőt, hogy a megfeszülésig kitöltsék a hurkát: kés volt a szerelem a kezükben, amellyel elvágták a csirke nyakát; lélegzetük volt a szerelem, amely oly forrósággal töltötte el belsejüket, hogy vonaglott belé a szívkamrájuk is” (470). Ez a szerelmes asszony szerelme fellángolása idején igen is elhihette, hogy a Bujdosó Petőfi Sándor. Az imént idézett hely előtt ugyanis ezt mondja neki: „Te félénk, te szegény! Hát nem mondtam már neked, hogy mostanában azt hiszi a világ, hogy a bujdosó Petőfi Pesten leskelődik a régi felesége után? Senki sem gondolja, hogy itt vagy” (470). Ez a hely bizony azt mutatja, a szerelmes Isztricsné elhiszi, hogy a Bujdosó Petőfi Sándorral azonos.

De azt is vitatnám, hogy a regény befejezése annyira egyértelmű, amilyennek Czére Béla értelmezi. Hogy a befejezés szándékosan többértelmű, az nyilvánvaló a regény utolsó soraiból. Lássuk e sorokat:

„Ezzel felemelkedett székéről. Egyetlen parancsoló pillantással maga után vonta a Bujdosót. Belépett a szomszéd szobába. A küszöbről a Bujdosó visszanézett. Gúny és megvetés, végtelen keserűség volt az arcán. Farkasszemét nézett az egész társasággal.

Aztán többé nem látta őt senki.

Pár pillanat múlva kocsirobogás hallatszott az udvarról. Csak Amanda tudta annak jelentőségét. Kirohant az ajtón, mintha a kocsit után vágatna. Egy nagy sikoltás hallatszott az ámbitusról. Aztán nem jött vissza ő sem a házba. Elment a Betyárjával” (477).

Nézzük meg, hogy az idézett szöveg milyen lehetséges történetet foglalhat magába! 1. Isztricsné megfogja a Bujdosó kezét, behúzza a szobába, de ott a Bujdosó kitéphette magát Isztricsné kezéből, kirohanhatott, és rejtélyes módon eltűnhetett. Ezért írja a Krúdy ezt a súlyos mondatot, külön sorba szedve: „Aztán többé nem látta őt senki.” A senki azt jelenti, hogy Isztricsné sem, de a többiek sem. Ez esetben nem tudjuk eldönteni, hogy a két hölgy közül melyik sikított, de valószínűbb, hogy Isztricsné. A kocsirobogás pedig azt jelenti ez esetben, hogy a Bujdosó kocsin menekült

el. 2. Ha Amanda sikított, ezt azért tette, mert a Bujdosó Isztricsnével együtt szökött meg. De e második lehetőséget kizárni látszik ez a külön sorba szedett, súlyos mondat: „Aztán többé nem látta őt senki” (477). Másrészt az a sok jelenet a regényben, amelyek azt sugallják, hogy a Bujdosó mindkét nő mellett boldogtalan volt. Ahogyan Amandától elszökött, ugyanúgy elszökhett Isztricsnétől is, hiszen ő maga mondja a regényben önmagáról: „Szánalomra méltó ember vagyok, ennyi az egész. Nem tudok egy helyben megmaradni: Valami hajt előre, amint a szélmalom forog, ha rágyújt a szél. Kegyelem, asszonyom, én mindig imádkozni fogok önért, ha utamra hágy. Csak már reggel volna, hogy kitalálnék ebből az átkozott erdőből ” (400). Tehát egy hasonlattal felnagyítja az előző mondat hírétékét, igazságtartalmát.

Legvégül egy újabb Ál-Petőfi kiadásra hívjuk fel a figyelmet: Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2024. E kiadvány fülszövegének utolsó két bekezdését idézzük:

„A regény szereplői kalandokon át a hamis Petőfit, a hajdani takácslegényt keresik és kergetik, mint elveszett álmaik, mint soha be nem teljesülő reményeik megtestesítőjét. Olvasmányaitól megszáduult, álmukat szövögető ifjú kisasszonyok, érzékiségükben megsértett érett asszonyok, nemzeti múltunk nagyságán busongó öreg hazafiak jönnek-mennek a regény lapjain.

Krúdy Gyula *Ál-Petőfi* regénye hatalmas kavalkád: mindenki üldöz mindenkit. A fordulatos történet mesélése közben a maga teljes szépségében ragyog fel Krúdy Gyula pazar írói világa. Nyelvi eszközei, utánózzhatatlan stílusa, borongós képei, humora, bölcsességei elkápráztatják a mai olvasót is.”

BIBLIOGRÁFIA

- Krúdy Gyula: *Regények és nagyobb elbeszélések* 9. Nagy Kópé (1921), Hétfagoly (1922), Ál-Petőfi (1922). Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2009.
- Kárpáti Aurél: Pesti Napló, 1922. december 31.
- Barta András: Utószó Krúdy Gyula A magyar jakobinusok, Ál-Petőfi. Két regény. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, 219–329.
- Márai Sándor: A százéves Krúdy. Griff Verlag, München 1978, 18–19.
- Czéze Béla: Krúdy Gyula. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.

G É C Z I J Á N O S

Terzinák a zöldekről

C S E R É P L Á S Z L Ó N A K

A kert a megszokott zöldnek látszik.
Közelről fenyőére, moháéra
emlékeztető. Mígnem a néző

ráébred, nem a szeme festi fénylő
Tizian-zöldre, amelybe élő
piros és kék színárnyalat vegyül,

mint salátalevél a fejes salátában.
Bábel-tornyaként emelkedik? Magszár
az, ami a magas égbe vezet!

S a Dante nyomán maradt éterek
foszfortartalmúak, sisteregnek,
ahogyan a zöld gyufafejek,

ha fellobbannak. Igen, a kert
távolról zöld. Közelről fenyő, moha,
Tizian, Dante és gyufafejek.

GÉCZI JÁNOS

Portugál dekolázsok

KATALÓGUSOK, ALEXA KÁROLYNAK

Hogy hányszor lesz vége a világomnak, még nem tudom. Azt igen, hogy már kétszer részesedtem belőle.

A másodikat érdekesebbnek találtam, mint az elsőt. Az bizony régen lehetett, mivel nem dátumszerűen működik az emlékezetem, mindazonáltal az év rémlik. Egykoron nem készültem fel rá, aztán amikor ott álltam dermedten a végtelen előtt, egzaktabbul: előtt és alatt, hiszen nem élém feküdt, hanem szürkén fölém tornyosult, csakis annyira futotta a figyelmemből, hogy megállapítsam, nincs esztétikája.

Majd, hogy ott, a belga Ostendében, csakis azok mondhatják, hogy a kelet végén járnak, akiknek északi tengeri, kis túzással óceáni a nézőpontjuk. A vízről jöve lesz a nedves és háborgó birodalomnak vége, amelynél tovább már nem járhat a vízlakó.

Amikor az Atlanti-óceán nyúlványának, az Északi-tengernek nevezett, a Brit-szigetek és Skandinávia közötti hatalmas térségnek a térképeit kezdtem tanulmányozni, hajóutakat és mélységi jelzéseket találtam. Ezek sem segítettek ahhoz, hogy jelképesíthessem az ég- és a vízszíneken kívül csakis a sodrás- és a hullámfajtákkal leírható, azaz felszínesen érzékelhető mélységet.

Másodszor Európa legnyugatibb pontján láttam a világvéget. Ez két hete volt. Portugáliában, hasítottplakát-vadászat közben. A világhálón ellenőrzöm, a napon, amikor ott jártam, a látogatók közül hánynak került fel a fotója. Százhuszonnégyet láttam olyanokat, akik a szüntelenül fúvó szélről formázott növénytápanyagokat fényképezték. A sárga és lila szirmokkal virító kristályvirágszőnyegeket, a hagymások közül a korai tengerparti liliomokat, a sárga fészkesvirágúakat. A törpe cserjéket, a rövid életű gizgazokat senki sem érzékelte vagy nem találta rögzítésre érdemesíthetőnek. Kevesebben voltak a madárfotósok. Ezüstsirályok, fecskesirály, kis bukó, s leginkább az óceánperem fölött viharfecskék. De legtöbbször a legmagasabb pontra telepített világítótoronyot fotózták, háttérben az érdektelenül szürke Atlanti-óceánnal.

Ez lenne a Szikla-fok, vagy ahogy a rómaiak nevezték, Promontorium Magnum. A Cabo da Roca. Luís de Camões azt állítja, itt kezdődik a tenger. A portugál királyok nyári rezidenciájától, Sintrától nyugatra, talán ha húsz kilométerre, Lisszabontól 40-re.

Én, aki semmit sem tud a tengerről-óceánról, annál többen a szárazföldről, inkább úgy vélem, itt végződik a kontinens. Ezért joggal tekinthető e földrajzi pont a világ(om) végének. S e helyszínre a fényzöld, az égbék mellett a szürkés kőzet és a vörösesbarna árnyalatú vasas talaj színárnyalatai a jellemzőek.

Marokkóra az okkersárga, Meteorára a mézsfehér, Rómára a terrakotta, Vicenzára a Palladio által tervezett paloták építőanyagának a téglaszíne a jellemző, Portugáliát

a mindenhonnan előszivárgó rózsaszínekkel kívánatos bemutatni. E színeket eredendően onnan ismerem, hogy teljes árnyalati változatukban jelen voltak a lovasi/paloznaki szőlőskertem házában. Azokat kőlapokon leltem egy lerakatban. Olcsón, ezért portugál márvánnyal borítottam a padlót, mert a hegyoldal vörös földjéhez és az almádi vöröskő teraszomhoz éppen passzolt.

A Cabo da Roca talajszíne majdhogynem megegyezik a vicenzai tégláknak az árnyalatával. Poros vagy száraz földvörösnek is mondható. (A portugáliai utam előtt Vicenzában jártam. Schio, ahol dekollázsoltam, az északolasz település közelében található kisváros, kelmékhez szükséges gyapjú eladásából gazdagodott meg. S mivel a schioi tereken kicsinek ítéltam a plakátválasztékot, s a fellelhetők többjén képeket nemigen találtam, beautóztam a barna Vicenzába dekoratívabb nyersanyagért.)

A második világvege, ahogyan a portugáliai vízparton látszik, növényi és ásványi színekben pompázott. Mégis inkább a mindenhol fellelhető rózsaszínes foltok, ereszetek, pöttyek, pacák, árnyalatok lettek a meghatározóak – hiszen nem a helyi élővilág, a helyi ásványok jellemezték, hanem a Portugáliában szerte felfedezhető pasztellkolorit.

A portugál főváros azzal vett le a lábamról, hogy a plakátjaik papírja is rózsaszín. Ez a színükön aligha látható jól, de ha felszakad a felület és megnyílik a papír mélye, egyszeriben kiderül, hogy miféle árnyalatokként rejtőzik a mélyben. Rózsa, fukszia, puncs, flamingó, sárgadinnye, korall, őszibarack, pacsuli, babrózsa, püder, mályva – e növényi, gombai vagy állati rózsaszíneket és minden más egyebet lehet bármelyik helyi plakátpapírban fellelni, s túl rajtuk az arc, a test, az orca, az ásványok és a meteorológiai jelenségek jellemzőit. Lisszabon katalógusában egybegyűlnek a rózsaszínek, mind-mind megtalálható és látható, az összes előáll, hogy az első magyar nyelvű szövegben való előfordulása idejétől, 1416-tól megnevezhetővé vált s többé nem a piros szín változatának számított.

E szín okozza, hogy a lisszaboni dekollázsaim, amelyeket a járókelők és az időjárási események alakítottak, az összes korábbi tépett plakátműveimnél roncsoltabbak, lepusztultabbak. A hasítások, tépések, szaggatások, vakarások, koptatások, dörzsölések, horzsolások, szabások, nyesések, vágások, csavarások, szakítások, vakarászások, kefélések, koptatások, dörgölődések hiába, hogy a megsemmisülés pillanatáig juttatták a házfalakon, tárlókon hosszú ideje kiragasztott hirdeteményeket, a pusztulás során feltárlukozó rózsaszínek nem hagyták, hogy bekövetkezzék a nyomtatványi végpusztulás.

A fejedelem második kalandos élete

A fejedelem mély álmában számára ezidáig ismeretlen zajokat hallott. Halk zsongás volt az, de különös dallamok vegyültek e szokatlan zsbongásba. és ezek nemigen voltak számára harmonikusak. Inkább valami idegenföldi zenészek kelletlenül viselt mutatványára emlékeztette őt, akiket ugyan mindig szívesen látott vendégül az udvarában, mert úgy illett, ha már rábeszélték művelt udvaroncai.

De ez a mostani hallomás zaklatni kezdte ezidáig ernyedte idegeit. Idegen nyelven, mely nem latin volt, talán ánglius, lüktetett valami lelketlenség, amely időnként elhalkult, azután valami csilingelést követően, egy kellemes asszonyi hang mindig valami számára ismeretlen portéka vásárlására buzdított, majd folytatódott az előbbi zenebona. A nyugtalanító zörgések, görgések közben mégis volt valami megnyugtató a számára: mintha az anyanyelvén hallott volna tompa foszlányokat, bár azok is nagyvagyó éktelen, rövid és alig érthető mondatok voltak a fülének.

Most két asszonyi hang is hallatszott. Az egyik unalmasan nem szólt többet, minthogy: „csak ennyi? valami mást? Kápé vagy kártya.” A kápét kópéfélenek, inkább góbénak, afféle agyafúrt székelly atyafinak gondolta, a kártyát meg maga is az ördög bibliájának nevezte, de nem értette, hogyan kerülnek ezek egy lapra? Az utóbbi fehérnép számokat ejtett ki a száján: ezerkilencszázkilencvenöt, kétezer. A másik, kifejezetten kellemes hangon tette hozzá: „készpénz, egy pillanat”. S e pillanatban váratlanul, finom női ujjak érintését érezte, majd váratlan és zaklató élményben volt része: egy röpke pillanatra mintha a saját szülőanyját látta volna. Éppoly szép vonású női arc volt, mint amilyennek mindig őrizte a székelly lófő nemesi család leányát, fiatalon megözvegyült anyját a szívében.

Emlékei hamar kezdtek volna feltolulni, de ez erősen kifestett hölgy, bár igen kellemesül illatozott, mégsem volt oly tökéletes jelenség. Ráadásul egyetlen mozdulattal túladdott rajta: a következő pillanatban a másik fehérnép izzadt kezét érezte, azután egy fémes kattantást követően, menten valami igen szűk cellában és sötétben találta magát.

Nem is volt ideje, hogy felmérje társaságát, mert a cellácska hamar nyílt. Amikor újra zaj és fény támadt, ugyanazokat a zaklató hangokat hallotta újra, s az előbbi unalmas és fáradt asszonyi hang újra csak számokat mondott, majd szánandóan bűdös kezével még az arcát is érintette, nagyon kellemetlen érzés volt, de legalább újra szabad levegőt érzett. Azon nyomban megpillantott egy ifút. Annak arca arra az alsóbb sorból való gyermekkori barátjára emlékeztette, aki hős apja halála után is hűséges maradt hozzá, akkor, amikor senki sem tudhatta, hogy gazdag vagy kisemizett sors vár-e majd rá? Aki azután elkísérte még a havasalföldi hadjáratra is, még

ha származási hiányosságai miatt apródi szerep aligha juthatott volna neki. Mindketten csak tizenöt évesek voltak, amikor az első csatájukba mentek. Egyikükön fényes páncél, másikukon szerény sodronying. De Isten kegyelméből túléltek. Vállukat veregették hatalmas vitézek, borral kínálták őket a saját kupájukból.

Miközben ezek a képek tolultak elő, azt látta, hogy az iménti fiú arcát valami rongyos csuklya övezi, valamint igénytelen, lompos minden, ami csenevész testét borítja, mindkét füle be van dugva valami fényes dugóval, amelyekből bár halkán, de valami idegesítő dübörgés hallik kifelé, és testét a törökök néger rabszolgáinak módjára ingatja, ráadásul meglehetősen bűdös az ő ízlésének. Ami közben azon me-rengett volna, hogyan lehet két hasonló arc között ily hatalmas jellemkülönbség, egy pillanat alatt a fiú füstös ujjai markolásának és némi réz vagy egyéb olcsó fémek tompa zörgésének érzete közben ismét egy sötét bugyorba került. A szűk helyen puha melegséget, de takony- és hűgyszagot is érzett, amely némely borsmenta illat által nyújtott némi enyhét.

Röpke pillanat múlva rengető puffanást hallott, mintha valami ajtót csaptak volna be bosszúsan, azután azonnal morgásféle zajt, majd ugyanazt az előbbi dübörgést hallotta, ami az imént az ifjú fülcimpájából szűrődött ki, de immár az ő fülét is bántó erővel, majd úgy érezte, mintha lovasfogat ragadta volna el. Nem sokáig tartott ez érzés. Kisvártatva hirtelen mozdulatlanság szorította a sötét zseb oldalához, ott is valami papírfélékhez. Tompán szűrődtek be egy diskurzus otromba hanghordozású szavai, amelyekben az egyetlen jó az volt, hogy ugyan nem szépen hangzó, de legalább magyar szavak is vegyültek, igaz, nem sokat értett azokból: na bazmeg, tojjad gyorsan a lét, nem érek rá ilyen kis köcsögökkel sokat tökölni, aztán vigyed a cuccot. Ekkor annak a fiúnak a keze melléje csúszott, elvette mellőle azt a papírost, egy újabb morgorva hangot hallott, s akkor őt is megragadta és a másik papíros mellé fogta. Abban a pillanatban egy erős kéz markolását érezte, mely marokban több más papírost és valami kis szúrós szagú tasakot szorítottak az arcához. De csak egy pillanatig, mert az a durva hangú nyavalyás hagyta, hogy a fiú kivegye a tenyeréből a bűdös staniclit. „Na húzás!” szólott az erős marok embere.

A fejedelem most az előbbihez hasonló morgást, de kicsinyég finomabb zajt hallott, közben újfent elsötétedett a világ, férfiembertől szokatlan, rózsavízszerű illatot, valamint szívdobogást érzékelt, amely pedig nem a sajátja volt, inkább mintha valaki mellkasának feszült volna. Nem volt hozzászokva ily állandó és kényszerű mozgáshoz, így tenmaga szíve is erősebben vert, amely mintha mégis együtt dobbant volna azzal a másikkal. Talán éppen emiatt némi megnyugvást érzett, s végre újra valódi álomba merült. Meglehet, még csak félálom volt az. Nyugalomra vágyott, ám újra az előbbi különös képek és gondolatok izgatták: miféle, számára ismeretlen föld hordoz hátán ily alakokat, kik az ő szép nyelvét otrombán és szívtelenül beszélnek, kikben nincs semmi büszkeség, kellem és szív? Még a porkolábok sem beszélnek ily otrombán. Csak nem az övéi ezen emberek is? Isten tudja, minő szél futta őket.

Közben testét fáradt ernyedtség járta át és szelleme sötét, csendes álomba burkolódzott.

Kisvártatva újra kényelmetlen zajokra ébredvén, hallotta, amint az iménti férfi hang azt mondja: „Túl csinos vagy ahhoz, hogy ne nekem dolgozzál. Tudnék én többet is nyújtani számodra ennél a helynél.” Mire egy kedves asszonyi hang így szólott: „Számomra ez elég. Ahhoz, hogy a gyermekemet neveljem.” „Áh, szóval gyermek, meg ilyesmi. Na jó, majd jövök még és beszélgetünk erről.” „Rendben” – mondta az asszony.

A szagos kéz érintését érezte, amint hozzáért, és egy hideg márványlapra tette, s ezt hallotta: „Ez a tiéd, remélem elég jatt egy kóláért”. A fejedelem ebből semmit sem értett: miért elég és mi az a kóla? Egy pillanatra egy nagyon bájos fiatal asszony arcát látta, és sajnálta, hogy nem nézheti tovább.

Üdítő élmény volt egy röpké pillanatra, úgy, amint ifjú korában egy pillantást vetett egy szép fehércselédre, s olyankor mindig elfogta a vágy, s jobb szeretett volna maga is cseléd lenni, s naponta látni a leányok tiszta szépségét, s talán meg is kapni azt. Atyaég! Mennyi, de mennyi lehetősége lett volna az udvarban ifjú korában, de még több, ha nem lettek volna kötelmei, hacsak egyszerű apród lett volna, aki, ha nem az erdőben és a mezőn vadra, de a piacon vadászatott volna a pórnép szépséges leányaira, akik, ha egyetlen aranytallért megcsillantott volna nekik, a mennyekbe röpitették volna... Kupákból tokajit hörpölve, sült vadkant trancsírozva, áfonyamártásba tunkolva, mezítelen keblekben gyönyörködve, mézes csókokat elnyerve. Hah!

Reggel egy puritán asztalon találta magát. Ott hevert a hűvös lapon, s az ablakon túl valami különös szürke építmény, mint valami erődítményféle látszott: milyen magas és milyen tág üveges lőrések vannak rajta, gondolta magában. Minek ez a magasság, s mire ezek a tág lőrések, ahová könnyűszerrel be lehet ágyúzni?

Amint ezen mélázott, felhangzott egy ifjú leányka hangja, aki előröppent valahonnan. Kisvártatva egy nemes leánykához méltatlan szürcsölést hallott (az illata alapján, valamiféle édeskés ital lehetett), aztán pórnépi csámcsogást, majd teli szájjal (óh, mily otrombán) szólt a leányka: akkor este tali.

Mintha a korábbi hölgy hangját hallotta volna még egy másik helyiségből: kedves és kellemdús hang volt, bár mintha meglehetősen fáradtsággal vegyült volna: a telefonod itthon ne hagyd! „Azt? Soha!” S ebben a pillanatban finom, kisleányi kéznek érintését érezte, amint megragadja, s eltünteti őt valami újabb sötét zugba. Különös, enyhe, levendulás, nedves takonyszaggal kevert illatot érzett, amint valami lágy papírféle simult az arcához. Még onnan is hallotta halkan: „Köszike a kétezrest. Tudod, sokra nem elég. A sulí büfében talán valamire, de, holnap pláza mozi. Na csá”.

Már maga sem tudta, mi tévő legyen. Soha életében nem tapasztalt még ilyen különös és tehetetlen sodródást. Mintha megbénult és elnémult volna. Általában mindig az történt, amit elgondolt, óhajtott, kegyeit keresték, még a gondolatait is tiszteletben tartották mindazok, akik körülvették. Most azonban oly fáradt volt, oly elcsigázott, s csak remélte, hogy ez álomból mielőbb felébredvén, a saját baldahinos ágyában heverve, hitvese lágy simogatására ébred. De már azt sem bánta volna, ha bizalmas szolgálja izgatottan ébresztené valami életbevágóan fontos és hirtelen támadt udvari gond okán. Ha felébredhetne... Aztán fájó rémület ragadta el: lehet, hogy ez

nem is élet, meglehet, csupán a porhüvelyének kálváriája mindez? De hiszen a porhüvely kriptában nyugszik. Úgy tudta, hogy a lélek távozik, s útjára indul. Most indult volna való útjára? Nem lehet! Már látta (s talán csak pillanatra), de a valódi üdvösséget. Visszaküldték volna? De hát mi végre? Hát ki tett meg mindent az Úr nevében, a nemzete érdekében, ha nem ő? Kétségbeesésében azt gondolta: hát az a nyavalyás bűnöző jobb lator talán különb volt nála? Csak azért, mert megfeszítve, az utolsó pillanatban megbánta bűneit? Elég volt ennyi a végső megbocsátáshoz: „Még ma velem leszel a Mennyeek országában.”

Ez az egész, mindaz, ami vele most történik. a tisztítás eszköze volna? Hogy különös idők, erősen új idők származas nyelvezetű és szörnyű stílusú embereinek a világában kell vezekelnie? Talán tenmagának is felelőssége volna ez új világ, ezért ítéltetik most szembesülésre?

Az a süldő leányka azt mondá, hogy: „köszí a kétezrest,” Köszí, Meg pláza mozi. Miféle nyelvezet ez, melyben csak kicsinyt sejkik föl a magyar? Miféle kétezresről beszélt az a kis csámcsogó? Ami sokra nem elég? Mégis érték lehet.

Már ezt hallva is furcsa érzés töltötte el: lehet, hogy kívülről látja mindezen történeéseket, s még saját magát is? De hiszen nem látja magát, de oly érzése van, mintha mindent látna, érzi a szagokat, érintéseket, zajokat, s lelke részese e különös, meglehetős pórias történeéseknek. Haló poraiban is meghasadhat valaki elméje?

Most zaklatottságánál is erősebb volt a fáradtság, mely úrrá lett rajta: álmatlan, mély alvásba zuhant.

Csilingelő dallamot hallott és rezgést érzett, s azonnal újra ébren találta magát. Finom kis kéz csúszott mellé, majd elvette azt a rezgő tárgyat. Még halkán hallotta azt is, amint az a kisleány valami olyasmit mond, hogy „mingyá a suliba vagyok”, „Azután már nem hallatszott az a kis ostoba hang.

Ám különös dolog történt ebben a pillanatban: látott egy papírdarabot a földre hullani, s e papíroson meglátta a saját arcmását. Soha nem tapasztalt megvilágosodás járta át, amint látta saját nyomtatott portréját azon koszos, szürke és érdes, valami szurkos felületen heverni, arcmása mellett kétezer volt jelölve számmal és betűvel: valóban kívülről látja a vele kapcsolatos történeéseket, s bár minden rezdülést és szagot érez, valójában mégis minden tőle függetlenül történik. Nincs befolyása semmire, még ha úgy érzi is, hogy hatalmánál fogva rendelkeznie kellene, mégsem tud beavatkozni, nem tud hatással lenni semmire. Szörnyűsége volt számára e tehetetlenség érzete. S erősen ijesztőnek tűnt az, hogy immár tisztábban látott sok mindent, mit korábban nem értett. Bár kívülről, de mégis tisztán látta, az arcmásával díszített papírost heverni a talajon, amikor lehajolt érte egy fiatal nő. Amint az asszony kézbe vette, szétnézett, majd gyorsan eltette egy kis bugyellárisba. Amikor kinyitotta e kis erszényt, a fejedelem egy röpke pillanatra, másik papírost is megpillantott, egy kékes tónusút. Mellbe vágta e markáns arcélú férfiember portréja, valamint a szám, ami látszott rajta: ezer. Ez egy király! Hunyadi Mátyás. Bár kívülről látta mindezt, még mindig nem értette, miféle dolog a saját és ily pompás és erős király arcmásának egymás mellé rendelése.

Óh, minő álom mindez? Vagy valóság? Igen az! De ez egy másik világ, amiben találta magát. Mégis, tehetetlensége, s a döbbenete ellenére, egyre érdekesebb volt. Mindaz hogy mindenkinek érzi szagát, a lég fuallatát, a zajokat, s mi több, mintha teljességgel benne lenne mindezen történetekben. Most valami különös és egyelőre eddig nem megélt jó érzés fogta el: úgy vélte, valamely földöntúli, égi erők talán feloldották a korábban vállán cipelt terhek súlya, egyáltalán a döntések, s a felelősség alól, s csupán arra ítélték, hogy lássa, mi több, kicsinyt részese legyen, megtapasztalja azt a világot, amelyre immár tetteleg nem lehet hatással.

Kedves párbeszédet hallott most:

„Jó, hogy látlak Marika. Hogy vagy? Ó, igen, én is örülök. Mit vásárolsz? Áh, így hó végén csak pár fontos dolgot: kenyeret, tejet, vajat. Legalább a gyerekek legyen mit ennie, vinnie. Hát igen. Nem lehet könnyű neked, így egyedül nevelni. Csak halkan merem mondani, hogy egyetlen ezresem volt, amikor elindultam. S képzeld el, találtam még kétezer forintot. Elhiheted, hogy megörültem. Azt az ezrest holnap elviheti a gyerek az osztálypénzbe az iskolába, s így kihúzzuk e pár napot.”

Akkor egy csilingelő hangot hallott, s egy asszonyi hang azt mondta: ezerkilencszázkilencvenöt, kétezer. Az előbbi kedves hangú asszony elővette őt, mármint őt, a kétezrest és kifizette a kenyeret, a tejet, a vajat és egy apró csokoládét. Azután újra egy sötét bugyorba került.

Ez a jelenség ismét felzaklatta, s megvilágosodása fájdalommal töltötte el: tenmaga immár valami papíros formájában jelent értéket. De miféle értéket? Való életében bármely, legkisebb darab ezüst, amelyen megjelent arcmása, ennél jóval értékesebb volt. S miféle világ az, ahol egy rongyos papírlapra nyomtatják az ő képét, s azért szerezhethet valaki élelmet? Ráadásul ily keveset? Egyetlen megnyugtató ebben az volt számára, hogy legalább elegendő ahhoz, hogy anya s leánya ne éhezzen.

Egy kicsiny erdélyi ezüsttallér, mely őt ábrázolta, s amely kis darabka legalább valódi ezüst volt, a piacon talán két hízott libát is ért. Nem szólvá arról, amit arany forintnak neveztek: egyetlen arany forint, amin az ő arcmása volt látható, elegendő volt ahhoz, hogy egy vidéki fogadóst olyannyira fellelkesítsen, hogy az embert, s lovát akár néhány napon át jól tartsa, szobát, sültet, bort, s abrakot biztosítva. Legalábbis emberei ezt mondták, s miért ne hitte volna? Azt azonban csodálkozva, s némi büszkeséggel élte meg, hogy ő maga, mint értéket jelentő eszköz kétszeresét éri annak, amit a nagy Hunyadi arcmásával illetnek. Ez új világ mégis fontosnak tartja az ő szerepét? Óh, mily csodálatos, hogy ha nem is ő, de Erdély még mindig fontos e tájon, s ez új korban.

Jó érzések töltötték el, s e megnyugvásban újra mély és hosszú álomra szenderült.

Arra ébredt, hogy valaki azt mondja: „Most érkezünk, átvezettem az éjszakát. Jó és göröngyös utakon, Pestről hajtottam idáig. A gyerekek még alszanak az autóban, a feleségem meg nyugtalan, lesz-e szállásunk? Az én hibám. Azt mondtam, nem kell foglalni, itt mindig találunk. De én a harminc évvel ezelőtti tapasztalatom alapján indultam el. Van ötlete, fiatalember, hova a csudába menjünk?”

A fiú meglepődött, hogy épp őt szólította, mert ő maga nem igen tűnhetett egy igazi helyi embernek: pásztor volt ő, aki ezen a napon nem öltözött ünneplő gúnyába, s éppen csak azért jött le a hegyről, hogy a sajtokért kapott pénzért beszerezze a következő hetekre a legszükségesebb dolgokat a piacon: zsírt, szalonnát, kásának valót és pálinkát.

„Elvezetem magukat egy házhoz, ahol mindent ösmernek.”

A ház előtt a férfi benyúlt a zsebébe, s elővett egy kétezrest, s a fiú markába nyomta.

„Fukar egy kurafi” – gondolta a legény. Aztán alaposan megnézte a pénzt, zsebre tette, s a dolgára indult.

Esteledett, amikor a fiú újra lepihent a Hargita egyik tágas, zöldellő, meredek rétjén, az ő rétjén, a kedves nagy s öreg tölgye tövében. A rétet az emelkedőn égbeszökő fenyők sűrűsége ölelte, csupán néhány tölgy állott ott őrzőként, jelként. Ezek közül is az egyik kivált kedves volt neki. Talán azért, mert tudta, milyen vén, milyen mély s erős gyökerei vannak e földben, s meg mert gyakran próbálta elképzelni, mi mindent láthatott már. Csendes magányában olykor faggatta is.

Az alkonyi tájat bámulta, amint a kis juhászkutya segítségével összeverődött nyáj egyre elhaló bégetését és az eszténa kutyák ritkuló, öblös vakkantgatását hallgatta. A dolgát ma is jól végzett pásztor elégedettségével döntötte hátát a vén tölgynek. A mellénye zsebéből elővette azt a szerény jutalmat, amit korán reggel, lent a városban kapott attól a magyar férfitől. Nézegette. Bethlen Gábor fejedelem barnás tónusú portréja mintha szólt volna hozzá. Csak halvány sejtése volt arról, hogy mennyit érhet a piacon e bankó. Símogatta, finoman kettéhajtotta, majd nagy tisztelettel becsúsztatta a kabátja titkos zsebébe. „Eztán már nálam marad, sokra nem elég, arra bizonyosan igen, hogy mindig velem vagy majdan fiaimmal legyen a Nagyságos Fejedelem”.

DIÓSZEGI ALBERT

Gyros gyorsversek

*hommage à
Weöres Sándor et
Fodor Ákos*

pókháló lobogása

örökkéváló pillanat

higanyheggesztő

szakbarbár

fűzfaszomorító

közöny

a tót Hályogková

a nemzet is ég

minden ugyanoda fut máshonnan

rokka

az olajfa sírt

Gecsemáné

vakolat köröm alatt

küzd

tányér szélén maradt utolsó falat

különc

baracklekvár rám

élményfürdő

asztal alatt morzsa rettegése

titok

földbefúrt orr

disznóság

földgömb tömlőc

berácsolva

tanár, rendőr, orvos, sír, kövess...

felír(h)at

Elrejtteni a szépet:
a víz alatti ének
alkalmas.

szabálytalan haiku

emelkedő

inverz lejtő

felhördül a függöny

közönségsiker

gondolatkísértet

rögeszme

a jégkocka el van vetve

rossz ötlet, fáj a torkom

gyászszalag szivárványon

függönyhasadáskor

A tó, ha tudna, merre folyna?

vízszintes

a vérrög alvadt idő, felröhög

feltörő emlék

homlok a falhoz

történelem

Melan Kóla

korszakos üdítő

sárga, mert még zöld

érettségi fok

Metszed a magas gallyat
de
a madaraknak mi marad?

gyümölcs

serke a gyönyörű lány hajában

szeplő

gilisztaláb

rejtőzködő

szemgerenda

vakfolt

lehettem volna

cv

csak cipelni egy Isten formájú űrt

feladat

még a csapból is víz folyi

helyénvaló

sértéstepertő

szóropogó

alázat

gy

patatánc

ló bál

szavazás (*lásd: két hexameter*)

A: Tomóceuszkatatiki

B: Gyugyu

nem az enyém

lopott titkaimba visszavonulok én

méla

eltűnt kedvesem színes árnyéka fűt

körfürkész

baljós

igazgyöngy szűrés

magzatszívhang-vizsgáló

csíkos

a homoródalmási padlás
porban fürdő fénye

örök remény

bontatlan ajándék

mobilitás

abortusz busz

torlódó

hordozza fagyott gondolatát a tó

légszomj oltó

oxigéntérkép

óvatos

alázatos lázadók

elhalt villámlovaglás	cikázó asszociáció
életketrecbe zárt arc	dagerrotípia
egymásba korhadt keresztek	halom
zárka	becézés
pribék gyötrelme	lelkiismeret
szatírszemérem	emberarcú
első tavasznevetésen	illatmás-mese kezdete
betűk édes íze a számban	elgondolt bók
Weöres Sanyika	Hamvas Béla párlata
kamerakutya	vizslát
markomból pereg az emlék	lyukas homokóra
addigi hite meggyőződésé kopott	fakó
véresre markolt emlék	ragacs

csenddé lett	festői nyugalom
a torinói ló halála	Nietzsche könnyűkre
exponenciális uram	tőkés
az óceán fenekén víz van	elnyomottan
nyakadra fon, öl, táplál, éltet	köldökszinór
girbegurba vonalak fornak egybe ujjakat	oldozhatatlan
árnyék ad teret a fénynek	visszavonuló
megharmincévesedett	érés
áradó fényének nincs árnyéka	Jézus
hagyásfa	haldokló ragyogás
Pilinszky szálkái szíven szúrnak	ezüstmondó
1984 előtt egy évvel ne fuss hagyj fel minden reménnyel	83

HORVÁTH JÚLIA BORBÁLA

Szőnyegbombázás, ámen*

Valahol a világban, most is fekszik valaki háborús romok alatt. A teste tönkrement, az elméje még ép, gondolkodásra képes. Felmérte helyzetét, hogy az elkövetkezendő órákban végigélheti a halálát. Vagy az életét? Amíg sajog a seb és szivárog a vér, addig van remény. A test nem adja egykönnyen, szeretné összetereelni a szétépett tagokat...

MI VAN VELED?

Ha nem küzdesz valamiért, meghaltál. Fekszel odalent, fölötted a szikes föld. Hallod, ahogy koppannak a kemény földrögök, mintha jégeső verné a tájat. Durván és szenvtelenül gyűlnek a rétegek, s mire megtelik veled a gödör, egyre tompábbak a puffanások; most már lehetetlen kiásni magad.

Bomba mart a földbe, tölcsersebet ütött a felszínen. Pár év, és benövi a fű, a kráter viszont megmarad, és az arra járó utódok majd azt hiszik, ufó szállt fölöttük, amíg aludtak. Csendesen, nesztelenül suhant át a légtéren, kikerülte a radarsugarakat; fejlett földönkívüliek készíthették – magyarázzák az Univerzum glóriáját az irigy földönbelüliek.

Honnan tudnád, mi történik veled? Fekszel nyugodt békességben, kihasználva, hogy számodra szünetel a küzdelem. Ráérősen szívod magadba a levegőt, ügysz, ne túl sokat fogyassz, mert hamar elfogy a drága oxigén. Ujjaiddal a nyakad körül babrálsz, megoldod az ing nyakát, alatta hűvös a fém, de nem süt a hidege; az arany barátságos, puha fém, tán azért van belőle oly kevés.

Matatsz tovább. Hiszen ez a melleden viselt kicsiny medál!, rózsafoglalatban Anyánk, szelíden néz reád, s ha már így alakult, mondasz hozzá egy imát. Most segíts!

Lejjebb csúszik a kezed, íme a kitűző. Rájössz, hogy aznap reggel ünnepséghez öltöztél, s szíved fölé a gyár, amely kenyeret adott a szádba, emblémáját akasztottad. A nyakkendőű következik, beleszúr a tenyeredbe. Örülsz, talán még soha ennyire a fájdalomnak, hiszen rájössz, hogy élsz.

Fölemelnéd a karodat, de nem megy. Nem kutatod okát, jobban érdekel a tű, ami beléd állt. Jól emlékszel rá, hiszen te készítetted a két szép ép kezeddél, a gombján körfelirat:

„A legkiválóbb minőség. Szívós keményre edzve. Weiss Manfred anno 1882.” Elmosolyodsz. Nemhiába a legkiválóbb minőség!

Szinte már nevensz, szívós és kemény a gyártmányod. Akárcsak TE. A büszke munkás, aki a gyárban dolgozik, s úgy érzi, nem is melós ő, hanem egy kifinomult

* Mutatvány egy regényből. A könyvet a szombathelyi Szülőföld Könyvkiadó fogja megjelentetni.

szervezet alkalmazottja, havonta csaknem kétszáz *fixszel*. Műszak után lehányjátok magatokról a ruhát, a bőrtökről gondosan lesikáljátok a fáradt gépolajat – volt-nincs munkásosztály.

Amikor kilépsz a gyárkapun és elindulsz a csepeli szabad-kikötő homályában, ugyanolyan vagy, mint a hazafelé igyekvő villamosvezető, a kereskedő, a házmester, s mire befutsz Pestre, már fogalmazónak érzed magad. Dolgozni, enni, aludni. Élni? Ritkán. És f-élni?

Inkább kíváncsivá tesz a helyzeted, és a múltból merítve fejtegeted, mi vár rád. Annyit tudsz, hogy féltél már jobban is, de elmúlt. Az persze nem teljesen igaz, hogy nem aggódsz, de megpróbálsz elhelyezni magad a túlélési listán.

Láttad, mi lett apádból, amikor felrobbant a kezében egy gránát. Fiumében történt, kicsi voltál, alig emlékezhetsz rá. Inkább a pukkanás rémisztett, mintsem a csonkolás, a vérhez közel voltál még, hiszen pár éve, hogy megszült az anyád.

A gyári munkások cirkálók és bombadobók fegyvereit készítették, naponta átment kezük alatt a halál. Nem gondoltak rá, és miért is lett volna lelkiismeret-furdalásuk, hiszen ártatlan szórakozásnak indult a tűzijátékok világa. Kilövöd, süvít, a magasban szétnyílik a töltény, rózsapermet és ezüsteső hullik alá, úgy érzed, tiéd a mindenség, és soha el nem ér a halál.

Nem is ért el! Méltatlankodsz, mert fiatal vagy, és rengeteg tűzijátékot akarsz még megélni, holott apád eltiltott a sparhelttől is, mert nem akarta, hogy úgy járj, mint ő. Családi hagyományként szenvedted tovább e keresztet, és a durrogtatás lett a veszted.

Eleinte nem fogott rajtad az átok, s utcai suhancként petárdákkal dobálóztál; miért baj az? Vihogtatok a fiúkkal, és szórakoztató volt belebámulni a halálra vált járókelők arcába.

Példakép is akadt: a napóleoni háborúkat túlélő újdonság, a Mauser-Norris modell, a félautomata fegyversorozat. Wilhelm és Paul Morris szörnyetegét számos hadsereg alkalmazta, és sikerét követően továbbfejlesztették. Már a prototípus is *tökéletesen* működött: tesztelés közben kilötte a szülőapja szemét.

Pillanatnyi helyzetedből adódóan nem akarsz ilyesmire gondolni. Nyújtózkodol a föld alatt, kényelmes és elegendő a hely, nem úgy, mint az otthoni faágyban, amelyben alvás közben a sarkad mindig hozzáér a lábtőhöz. Megszoktad, hogy recseg alattad a deszka borda, s amikor a feleséged forgolódik, felriadsz, félálomban átöleled, beszívod az ismerős, langyos párárt, és együtt recsegettetek tovább, azután mámor-ittasan elalszotok.

Itt, ég és föld között, a tompa zajok világában van hely bőven, csak vigyázni kell, nehogy összekeveredj más csonkokkal. Székláb, fazék, seprűnyél, színes porcelánszilánkok, kemény vaskazetta, mi lehet benne?, nyúlnál utána, de érdektelenné válik, mert meglátod a rongycafatok közé rothadva a Csepeli Újság tépett számát, címlapon a méretes betűkkel:

„Kitört a II. világháború! 1939. szeptember 1-jén a német katonák bevonultak Lengyelországba!” A fotóképen vándling-sapkás katonák, szorosan masíroznak az út-

testen, középen egy katonanő diktálja a lépést; eins-zwei, egy-két. Az utcára csődült emberek megbámulják őket, feszesen nyúlnak előre a karok: Heil!

Pár éve már, hogy a gyári hírlapban olvastad a cikket, sietve átlapoztad, mert mit idegesítenek ilyesmivel, hiszen amióta világ a világ, nem telt el úgy nap, hogy valahol ne hadakoztak volna egymással a népek. Nincs hát min csodálkozni, komoly újságnak pedig írnia kell minderről, s 'Fridi bácsi' kiadta, hogy munkásai legyenek tájékozottak.

Ekképp gondozta a munkáspolgárokat Weiss Manfréd és a 'Püspök', Wekerle Sándor, akiket számos és áldásos tevékenységüket követően majd éppen azok söpörnek el, akikért harcoltak: előbbit a proletárdiktatúra, utóbbit az államosítás.

Amikor kezdedbe került az új szám, unott-urasan lapozgattad. Örültél, hogy új címet kapott a lap, mert a *Proletár* nem tetszett neked, hiszen TE nem a tengődő, nincstelen tömegek között sűrítesz: biztos állásod van, tető a fejed fölött, eszel, iszol, gyermekedet a gyár óvodáztatja.

Kávéházak teraszán láttad, ahogy a keménykalaposok hírt kérnek a kávéhoz, és ha már betértek egy kis olvasásra, rendelnek. Az újságok Thonet-keretes olvasókban hevernek a bejárat közelében, a vendégek orrukra csíptetett szemüveggel; ah, micsoda novitás!, bújják az oldalakat. Ha betéved egy ismerős, fennhangon köszöntik, leültetik az asztalukhoz hogy együtt kiokoskodják, mit rejtenek a hírek. Amikor megunják és végre felnéznek a fejükből, észreveszik a szépasszonyokat, s amelyikükkel ingerkedni érdemes, annak tucatszám fizetik a minyont.

Attól vajon boldogabbak, hogy tudják, mi történik a világban? Morogtál, s irigykedtél a kényes urak gondtalanságára, még ha tudtad is, hiába csillog, hiába fénylik, hamar letűnik a tökéletes pillanat. Azon tűnődtél, akarnának-e végtelenül élni, ha tudnák, mit hoz a jövő. Noha ritkán kutattad, mi miért történik, elméletek nélkül is sejtetted, hogy előbb-utóbb minden visszatér önmagába, s a világban valójában semmi de semmi új nem történik.

A hírek mégsem hagytak hidegen. Óvatosan méricskélteél, TE mire jutottál a világ szövevényében: munkám van, rendes feleségem, hetente eljárunk a fürdőházba, a gyereket állatkertbe visszük, vasárnap rántott csirke az ebéd, a munkából hazafelé menet a fiúkkal megiszunk egy sört. Kell ennél több?

Nem kellett. Eddig jutottál a föld feletti gondolkodásban, s a föld színe alá kellett zuhannod ahhoz, hogy komolyan belegondolj, elégedett lehetsz-e. Újból az inged körül babralsz. A jelvényt óvnád, ami ha leesik, lehetetlen megtalálni a kazalban, talán ezért túlél mindent, és később jól jöhet az azonosításnál, hogy továbbra is megkülönböztetett fgyelemmel bánjanak veled.

Amióta Pestre – voltaképpen a gyárba – költöztetek, az apró, napi bosszankodásokon kívül semmi sem mérgezte a boldogságodat. Igaz, hogy messziről indultál, de a szakmád mesterévé váltál. Miután kijártad az iskolát és letelt az inasév, olyan fényesre esztorgáltad a gombostűket, mint senki a részlegben.

Nem szabad lebecsülni a gombostűipart. Bármilyen nyúlász, azt tökéletesen csináld! Nevelte beléd anyád, és hagyta, hogy kisgyerekként a varrógépén köszöröld ügyeségedet, amikor feltaláltad neki a fűjtatós lábpedált. Ha gép hangját hallod, melegség

tölti el a szíved. Felrémlik előtted az étel- és szappanszagú szoba, amelyből nyílt a hálókamrád, nagy titkaid kis tanyája. Magadnak szeretted volna a dicsőséget, hogy neved egy találmány révén bekerüljön a nagyok könyvébe, de ahogy nőttél, kopott a lendület, és megfeledkeztél róla.

Mondhatom, sokat vesztettél. Nem is oly sokára, az ötvenes években ugyanazon varrógépet 'Rákosi Mátyás taposó'-nak hívják majd, midőn lesz a Weiss Manfrédból Rákosi Művek, és az öntvény közepébe a „WM” helyett az „RM” monogram kerül. Azt követi a CSM, a Csepel Művek; de megsúgom: nem telik el száz év, s újból a „WM” lesz a legnagyobbra tartott márka.

Ugye? hogy a világban nem történik semmi!? Replikázol most meg, huncutul pödörnéd a bajszod, amit nemrég a nejed kedvéért kezdtél növesztetni, de a nagy pukkanástól, ami futás közben ért, leégett az egyik fele. Majd kinő! Gondolod, s biztatlak, tarts ki, mert akárhogy is, de a hajak, körmök, szőrök túlélnek az embert.

Pár hete hallottál valamit a gyárban: a háború első áldozata egy lengyel vasutas lett, aki Westerplatte-ban, a német csúcscsatahajóról indított géppuskatűzben vesztette életét. Vojtek? Wojciech? Najsarek, botladozik a nyelv, amint formálja a nevének annak az embernek, akit legkevesebb ötven vagy hetven? millióan követnek a halálba.

Az esetet megnyugtató távolságban érezted magadtól ahhoz, hogy napirendre térj felette, a gyárban viszont fokozódott a termelés, amely a háborús rémálom közelítését jelezte.

Reggel, miután megittátok a kávé, megigazította a gallérodát. Imádtad, ahogy rendezget rajtad, és nem mindegy neki, milyen külalakkal lépsz ki az utcára. Azt mondta, vigyázz magadra!, amit elengedtél a füled mellett. Idegesített, mert annak idején anyád is épp ilyen hangsúllyal óvott, amikor utadra bocsátott. A nejed ezúttal hozzátette: bármikor újakezdődhet. Nem akartál riogatást, azt hitted, csak a ma létezik, a holnappal pedig majd akkor foglalkozol, ha elérkezik.

Holott a jelzések téged is megtaláltak. Az újságok főcímen harsogták, hogy a szovjetek 1941. június 26-án délben repülőgépről géppuskatűzet nyitottak a Kőrösmező-Budapest útvonalon közlekedő gyorsvonatra. Alig telt el fél óra, ugyanők vagy mások?, a Rahó-Máramarosziget között robogó vonatot lőtték, azzal megtalálták Kassát. Huszonkilenc bomba, harminckét halott; szinte mindenkire jutott egy.

Az egyik lőszer nem robbant fel, és az oldalán virító cirill betűk elárulták a származásukat. A lakosság ennél jóval kreatívabb volt a magyarázatok mezején; a Szovjetunióba menekült csehszlovák repülők megtorlásától kezdve a kassai rendőrfőnök – korábban asztalos – árulásáig sokféle árnyalat megjelent arról, mégis kik végezték el a mézszármunkát. Szegény, szegény emberek!, ennyire lángolt a seb, amit ütöttek a testen, mely a hazájuk volt.

Kassa bombázása akkor történt, amikor a legjobban fájt. A könnyes-virágos visszacsatolás után a 'hazatérés' mámorában élt a lakosság. Határtalanul jöttek-mentek a magyarok, szippantottak a hazai levegőből, betértek ebédre a vendéglőbe, kifliért a pékségbe, és azon a napon sokan nem jöttek ki belőle élve. Mindnyájan

Felső-Magyarországon haltak meg – sovány vigasz, igaz-e? –, bárkinek is állt érdekében, hogy tüzet nyisson megint csak a Kárpát-medence földjére.

Nem derült ki, hogy német-sárgára festett szovjet gépek, vagy szovjetnek mutatott német gépek voltak-e. Mindenesetre Magyarország vezérkari főnöke, Werth Henrik, ah! még aznap, ah! hadat üzent a Szovjetuniónak. Ha nem tudnád, akkor velük együtt TE is beléptél a II. világháborúba.

Hogy az ország hirtelen hadviselővé vált, alig hitték el a budapestiek. A szirénaszót színházi jelentnek vélték, a légoltalmi gyakorlatot zaklatásnak. A legfőbb kényelmetlenségük a gumiabronchshiány volt, s hogy villamos helyett sínbuszok közlekednek a belvárosban. Rövidesen ezt is megszokták az emberek. A sínbusszal elmentek meg nézni az épülő Árpád hidat, a HÉV-állomást, s arról ábrándoztak, hogy az Astoriánál végzett próbafűrást követően igazi világvárosi metróhálózathoz jutnak.

Budapest az első gyilokbombát e viszonylagos idillben nem az amerikaiaktól, hanem a szovjetektől kapta. Távolsági repülőek voltak. Tizenkét bomba Pestre, tizenhét Budára. Meghalt tizenegy ember, hatvanegyen megsebesültek. Jó érzékük volt a pilótáknak, tudták, hol rejtőzik az érték Rózsadomb legjava és Kispest szegénynegyede között.

Amikor lenéztek a földre, mázsás hízókat láttak. A sok mosléktól kétoldalt kidomborodott a szürke oldaluk; tompán döng a bendő, amikor megütöd. Jó lesz szalonnának!, úgy feküdtek ott a fel nem robbant bombák, hasukban az aljas puskaporral. Sunyít a külső és készülődik a belső, amint szikrát kap, pörkös parázsdarabok élednek, s amikor a lángocska eléri a robbanóanyagot, már késő visszaszívni a halálos döntést. Meneküljön, aki bír!

Irinyi János, ha tudta volna!, Teller Endre és tudóstársai, ha tudták volna!, s a jó kínai petárdások, vajon mikor döbbentek rá, hogy visszaüthet rájuk, aminek feltalálásában segédkeztek. A Hirosimára és Nagaszakira dobott atombomba pusztítása mélységesen megrendíti majd a tudóstársadalmat. De nincs megállás, a világvezérek az atombombát követő hidrogénbombát a fegyverkezési verseny csúcsának tartják. Már a megelőző modellt, a *Little Boy*-t is igen reményteljesnek vélik; becézzgetik, simogatják, Japánban meg azt hiszik, vége a világnak, amikor becsapódik a kicsike.

A mindenkori hadurak izgatottan tervezgetik, miként kerekedhetnek ellenségeik fölébe, s keresik a tökéletes gyilkost. A hidrogénbomba tisztább, és környezetkímélőbb, mint az atom – bizonygatják –, szerényebb a károsanyag-kibocsátás, és a pontosabb célzásnak köszönhetően kisebb tölcsért váj a földbe. Micsoda gondosság, kösz szépen! Földanya mit szól ehhez? Nem kérdezték, és egyetlen nőt sem, hogy *matriarchaként* mit szól az eszetlenkedéshez, s utólag csak örülhetünk, hogy nem Little Girl-nek keresztelték legkedvesebb förmedvényüket.

Hányszor elésztáztatok a Városmajorban!, a gödörnél, amit hagyományos löveg fűrt Budapest földjébe. A robbanás kíméletlenül átvágta a fák gyökereit, mintha hajszalékeket csipkedne. Mi is volt a kráter helyén, fű-fa-virág-ember?, túlnan a nézők, innen a katonák vizsgálták, hol lehet a fenék. A kráter alja a föld középpontja felé mutatott, a hatóság műanyagszalagokkal körbekerítette a nyílást, nehogy beleessen valaki.

Nos, pár évvel és néhány buszmegállóval arrébb, ugyanilyen gödörben fekszel TE is. Talán a bombaszáj kisebb, ami benyelt. Egyelőre nem jött senki, hogy felkutatson, annyira friss a támadás híre. Holott dehogy friss!, Budapest bombázását évekkel korábban elhatározták. Nem tudtad? Mit tud az istenadta nép?, mely könnyösen, olykor szitkozódva rája át magát a tragédiáin.

Fiatalember lévén mindig az utolsó oldalról kezdted az újságolvasást, de ha előlről is próbálkoznál, honnan tudnád, kinek higgy? A miniszterelnök neve? hát a kormányzóé? Az övét tán tudod, és addig jó, amíg nem érdekel egyiké sem, mert az azt jelenti, hogy nincs miért beleártani magad a nagyok dolgába. Élvezed a közjót, amit az államemberek teremtenek számodra, utánuk jöhet a következő, ki hasonló alázattal szolgálja népét – jó is lenne...

Kállay Miklós miniszterelnöknek és a magyar vezetésnek állítólag fogalma sem volt róla, mi készülődik. És hol volt a hírszerzés? Feleselsz, és igazad van, mert kiugrás helyett megszállás lett a vége, és a határ menti vármegyékben egyszerre több lett a lőszer, mint a virág. A lakosság pár évig, hónapig? örvendhetett. 1938: a déli Felvidék, 1939: Ruszinszko (Kárpátalja); 1940: Észak-Erdély és Székelyföld, 1941: Délvidék – a hazatérési sorrend, s az ártatlan magyarok azt hitték, végre igazságot kaptak – holott háborús *deal* történt, az igazság áruba bocsátásával.

Miniszterek, gazdaságiak, kis- és nagyemberek együtt őrlődtek: ugrani vagy maradni? „Határvonal a háborúban részvétel!” hangoztatta Teleki Pál, s óva intette a kormányt az egykori magyar területek teljes revíziójától: „Ha Erdély [is] visszajő, ezzel örökre elköteleztük magunkat a németeknek, akik majd aztán követelik az árát.” Mindent vissza! Dörögte a nép, s könnyen szájalt, mert kizárólag a szívére kellett hallgatnia. A kormány rettegett népe igazától, s úgy gondolta, hogy „az ország maga lesz az ára a revíciónak.”

Közép-Európa lerohanását Franklin Roosevelt amerikai elnök és Winston Churchill brit miniszterelnök az 1943. januárban megtartott angol-amerikai csúcstalálkozón elhatározta. Észak-Afrika és Dél-Olaszország után mi következünk. A környező kisállamokkal együtt katonai célponttá váltunk, s mialatt a támadók ideértek, volt idő kifejleszteniük a stratégiát.

Kállay lehetetlen helyzetbe került: a tét most már Magyarország fennmaradása volt az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. A miniszterelnök 1943 februártól Horthy Miklós kormányzó tudtával kapcsolatba lépett a nyugati szövetségesekkel, és létrehozott Svájcban egy pénzügyi alapot arra az esetre, ha nem sikerül sem a kiugrás, sem a megegyezés. És ha megnyerjük a háborút?, kérdezed, féllábbal a sírban. Helyes hozzáállás, csak legyen elég hited hozzá, mert rajtad már csak az segíthet.

Isztambulban tárgyaltak a felek, amelyről a német vezetés is értesült. Az utókor majd 'hintapolitikának' nevezi, amiért Magyarország mindkét féllel alkut akart kötni. Adolf Hitlert nem érdekelte a vergődés, és elégedetlen volt a magyarokkal. Egy: nem vagytok elég jó (lelkes) katonák. Kettő: megbízhatatlanok (árulók) vagytok. Három: a zsidókérdést nem megfelelően kezelitek (mentitek őket). Négy: kormányotok az ellenséggel kollaborál (Kállay-kettőst jár).

S hogy valójában ki volt az ellenség? Hitler 1943 őszétől módszeresen készült az ország katonai lerohanására, amit pedáns ember lévén a következő év március 19-én végrehajtott. Magyarországot megszállták a németek. A szövetséges agresszorrá vált, Magyarország moccanni sem bír, s lesz belőle az utolsó csatlós. Köszörülöd a torkod; helyeselnél vagy ellenkeznel?, és utódaid sem így tanulják majd az iskolában. De ne izgasd fel magad, eljön az idő, amikor Magyarország képes lesz megírni egyetemes és igaz történelmét, s azt átadni a gyerekeinek.

Az újságok részletesen cikkeztek róla, hogy a kormányzó ellenezte német csapatok Magyarországra telepítését. A Führer 'formális megszállásnak' nevezte (ugyanazt a XXI. században 'különleges katonai műveletnek' hívják). Horthy ellenállt, az utolsó tárgyalásra magával vitte a fegyverét, hogy ellenálljon, amennyiben parancsmegtagadás miatt letartóztatnák. Végül épségben hazatért, de pár héttel később Magyarország elszenvedte az első pusztító amerikai bombázást; a földön a németek, a föld fölött az amerikaiak támadták: bevégeztetett!

A 15-ös számú légi haderő huszonegy bombázója, hét kiképzett vadászpilóta-csoport, ezeröttszáz négymotoros nehézbombázó és nyolcszáz kísérő vadászgép várt bevetésre. Közlekedési csomópontok, ipari központok, 'hátszági' kiszolgáló objektumok támadása (a XXI. században roppant elitélően 'terrorcselekménynek' hívják az ilyesmit).

Az angollal ellentétben, az amerikai tervek között nem szerepelt? a szőnyegbombázás. Nem elég hatékony, zavaró a robbanást kísérő füst, a pilóták könnyen elvéthetik a célt – ezek voltak az ellenérvek. Ki kellett találni valamit, és az, a gyors és teljes légi lerohanás volt.

Mozdultál? Igen, láttam. A lábad!, mintha rúgnád a bőrt; csatár vagy, bátran és magabiztosan kapura törsz, mögötted a csapat, a középpályások, a védők és egy csodakapus. Gól, góóól!, hallod? Ugyanolyan hangos a lelkesedés, mint annak idején, amikor a fiumano srácokkal játszottatok az utcán, és nem érdekelt, hogy lehorzsolod a térded, kifulladásig hajtottál tovább.

Most már tetszene akár az is, mi?, védeni a hazát. Mennyire utáltad a pátoszt. Már a szó is annyira hevületes: 'haza'. S még hogy meghalni érte... Az utolsó előtti órán megértheted, miről beszéltek az ősök. Fújatsz, zihálsz, mintha a csatatéren csörtetnél, s éppen csak ledöltél. Csak még egyszer lenne lehetőség elfutni a veszély elől. Törmelékdarabok táncolnak a melleden. Levegőt pumpálsz a tüdődbe, az oxigén dúsítja a véredet, erőre kapsz. Kelj fel, hallod? Indulj előre!, és próbáld legyőzni az ellenfelet!

De jaj, hosszú másodpercek óta nem moccan a mellkasod. Ez a legrosszabb hír. Nem lélegzel. Térj magadhoz!, fájjon inkább a szétroncsolódott lábad, égjen, szaggasson, hiányozzon belőle egy darab, káromkodj, és káromold azokat, akik ezt tették veled. Szidd magad, hogy miért kellett éppen akkor erre járnod, de kérlek, lélegezz! Mondj bármit, csak ne csússz át a szépségek világába, mert onnan nem akarod többé kiásni magad. Ne dőlj be a fájdalommentes nemlétezésnek.

Na, végre!, újra lélegzel. Már veszed a levegőt, hogy pörölj: mindez Lujza nagy-zolása miatt történt, mert ha maradsz a szüleiddel a WMM-lakótelepen, akkor nem kellett volna átvágnod a városon, és belefutni az ellenség karjaiba. Valóban nem, de csúnya dolog, hogy amint kicsivel jobban vagy, máris a nejedet okolod, de ha ez kell a túléléshez, legyen!

Lujza a költözéssel megpróbálta otthagyni veled a gyárat, a teljes lövöldözős hóbelevanccal együtt. Azt akarta, legyél inkább ács, hentes vagy kereskedő, mit bánta ő, csak hagyd a bombaipart másra. A vég szempontjából nincs jelentősége, mert előbb-utóbb besoroztak volna, és elképzelhető, hogy most szélteben Magyarországon, valahol Sajkás és Sósmező között lapulnál egy tömegsírban.

Azt állítod, hogy van, aki gyöngeségre, betegségre hivatkozhatva megúszhatja? Ha felépülsz, megpróbálkozhatasz a kiderítésével. Először is majd olvass katonai könyveket, amelyek leírják, hogy a pusztítási sorrendben a fegyvergyárak és az utánpótlásvonalak lerombolása után a közigazgatási és az infrastruktúra következik, s ha a civil körletek elsőre véletlenül kimaradnának a szórásból, később azok sem ússzák meg.

L u j ... a mutatóujjaddal megpróbálsz leírni a nevét. Éppen mint annak idején a homokba. Százszor, ezerszer körberajzoltad a betűket, most mégis dühös vagy magadra, mert ha nem szeretsz belé, s a legszorosabb értelemben nem kelsz egybe vele, és ha nem mentél volna el a rohadt pezsgőjéért... ha... ha... ha...

Pörölj csak tovább!, hiszen emberi nyűg a bűnbakkeresés; azért hibáztatni valakit, mert haladni akar, és csakis egyenesen előre menni hajlandó. A feleséged is áldozat, és pillanatnyilag úgy néz ki, hogy egyedül fogja felnevelni a lányotokat. De TE még nem vagy áldozat, s a nejed nyilván megbocsátaná, amiket összehordasz itten ebben a rohadt állapotodban – amennyiben sikerül kimásznod a gödörből.

Miért történt? Kérdezed életed legelhalóbb hangján, s végre kinyitod a szemed. Elmondhatom, ha annyira érdekel. Arthur Harris légi marsall volt az, aki így elbánt veled. 1942-ben kidolgozta az ún. 'szőnyegbombázási koncepciót'. Az úgy történik, hogy az első hullám támadói – akik odafentről még tisztán látják a célpontot – felvezetik a többi repülőt, amelyek a kijelölt nyomvonalon haladva ellövellőzik a rájuk bízott lőszert. A második hullám ilyenformán vakon megszabadul a lövegektől, majd gyújtófényt eresztenek a terepre, hogy megvilágítsák, mit végeztek.

Milyen pontos, milyen szakszerű módszer!, nemhiába a brit bombázóerők parancsnoka találta ki. Elképzelései szerint a szisztematikus rombolással a civil célpontok – vagyis a lakosság – bármi áron azt akarja, hogy legyen már vége, s így morálja könnyedén megtörhető.

Mondd, te megtörtél? Fizikailag mindenképp, de az utódok, és akik olvassák mindezt, nem felbőszülnek-e inkább, s nem nyugszanak addig, ameddig a világgal be nem fejeztetik az öldöklést. Gondolja az örök reménykedő, miközben alig hisz az ember emberségében.

Köhögés jön rád, ez a legjobb esemény. Hányd ki magadból a sok szörnyűséget, ami elkapott. Öklendezel, felfordul a gyomrod, végre megindul a nedvkeringés.

A könny kimossa szemedből a földrögöt, ami a zuhanáskor beleesett. A füled is kitisztult; hallod?, hogy nem messze más is jajgat, és segítséget kérne, ha kapna.

Nem vagy egyedül. Van akiknél sokkal kedvezőbb a helyzeted; ők már nem mocnának. Zokogás, fohász, hörgés. Talán az utolsó, amellyel távozik a testből a lét. Válaszolni akarsz, megkérdezni azoktól, akikkel kortól, nemtől, státustól függetlenül már együvé tartozol, hogy tessék mondani, mi most meghalunk?, de nem jön ki szó a torkodon, véres nyáladék csorog a válladra, eddig észre sem vetted, hogy kitörted a nyakad.

A Budapest elleni első bombatámadásban ezerhetvenhárom ember meghalt. Eisenhower tábornok Európa amerikai főparancsnoka 1943 novemberben adott rá parancsot; gyorsan, nettül képzelte: hamar túlvagyunk rajta, elvégre Magyarország bukott kisállam, nem lesz, aki sirassa.

Eredetileg 1944. február 2-ra tervezték a támadást. A tábornok azonban fülest kapott a brit hírszerzéstől, miszerint Németország Magyarország megszállására készül. A hír zavart okozott a hadfejekben, mert ugyan miért támadná szövetségesét az ellenség?, hacsak nem azért, mert eltérnek elképzeléseik. Mindenesetre az amerikaiak úgy döntöttek, kivárják, lesz-e a magyaroknak bátorságuk és lehetőségük szembe szegülni parancsolóikkal.

Amúgy ítéletidő volt aznap, jeges széllel, fekete felhőkkel, igazán ramaty látási viszonyok bombázgatáshoz, kedvezőek viszont a halasztáshoz. Te is húztad a csíkot reggel, hogy minél hamarabb bemenekülj a gyárba. Szinte beestél a műhelyajtón, mohón felhörpintetted a forró citromos teát, kapart a torkod: nem tán tüdőgyulladás készülődik?

Egy ideje vizsgáltattad magad, nem értetted, miért hörög nyáron a tüdőd, holott csak télen szabadna neki, s továbbra is szorgalmasan szívta befelé a vasreszelékből felszálló port. Ellettél volna akár évtizedekig egy közepes tüdőtágulással, erre most itt van: rezeg a léc, s nem tudni, egészségügyi- vagy hadi adat válik-e belőled.

Végül elmaradt a februári bombázás, és a továbbiakban bárhogy alakul a sorsod, a kegyes történelem két hónap haladékot adott, amit épségben leélhettél. Lujza aztán fújhatta, úgy tettél, mintha nem hallanád. Számtalanszor megbeszéltétek, hogy gondolj inkább magadra és a családodra, mert veszélyes helyen dolgozol, és ha baj lesz... akkor először ott lesz.

1944. április 3-a csodás reggellel ébresztett, képtelenségnek tűnt, hogy éppen aznap történjen rosszaság. A gyári ünnepségre indultál. Szépen megterítették a díszteremben, uzsonnával és koccintással várta Fridi bácsi a melósokat, hogy műszak előtt megünnepeljék a kétszázezredik tölten elkészítését. Apád, szegény, hogy örült volna!, a fiának sikerült, ami neki nem: elismerést kap a munkájáért, s kiváló lett a kiválók között.

Remélted, hogy megdicsérnek, kézszerítást, oklevelet, tán még béremelést is kaphatsz, délután pedig irány haza!, dörzsölgetted a tenyered. Azt tervezted, viszel pezsgőt, elvégre odahaza lakásavatás lesz; hogy is mondta az asszony?, utána visszavonultok

– most már a felnőttek célszerűsített hálósobájába; tavasz volt, rügyet bontó április, méltatlan ártatlan halálokhöz.

Akkor szembesültél először a valósággal, amikor a Duna felől megláttad a repülőt. Rajongva kémlelted az eget, és elkapott a futás mámora, mintha a via Szapáryn suhantál volna végig gyerekként Fiumében, s nem bírtad megérteni, a sebesség miként zsugorodik össze, amint idelent együtt szaladsz a géppel.

Hagytad, hogy a közeledbe jöjjön, szinte az arcodig ért. Alaposan vizsgáltad, felderítő vagy vadász?, leginkább a szárny alatti rész érdekelt, és a művedet kerested rajta. Elvégre kollégák vagyunk – gondoltad – és azt hitted, bennfentes lévén az ellenség bevesz a csapatba; holott háborúban a cimboraságnak árulása a neve.

Dörrenések hangja hallatszott, mintha hegy gyomrából lőttek volna. Nem, nem olyan volt, mint a moziban, és olyan sem, mint amilyeneket a kikötői sikátorok mélyén hallottál. Életedben először érezted magadon a lövéshullámokat, a bomba szelét, amikor baltával faragja az élt. Szétterülnek a repeszek, elborítják a menekülő testét, s amikor lágy részbe fúródna, elesel.

Országosan húszezer halott volt a végszámla. Az Öt Wing nevű kötelék (négy-százötven bombázó és a százharminchét kísérő vadászosztály) hajnalban felszállt Nápolynál. Ha lenne kedved hozzá, sorolnád: a B-24-es Liberátorok, a B-17-es 'repülő erődök', 2-2,5 tonnányi robbanóanyaggal a fedélzeten. A Tuzla- Eszék- Baja-Monor vonalon haladva kifejezetten a (Csepel-Tököl) Dunai Repülőgépgyárat, és a ferencvárosi pályaudvart célozták.

Pár órája még pihent a lelkük, amikor az olasz fellegek fölött szálltak, ahol aranyos hegycsúcsok nőnek ki a paplanfelhőkből. Némelyik alig magasabb, mint egy lakóház, csak épp lakója nincs; ragyogó szépség, hallgatag magány, gyönyörű aláfestőzenével.

Tetszett a pilótának, hogy arra jár, ahol a madár se, és kivételezettnek érezte magát, hogy mindezt láthatja. Mennyivel kényelmesebb, mint megmászni a Gran Paradiso-t! Ez járt a fejében, s szívesen kikapcsolta volna a motort, hogy átélje a tökéletes zuhanást finom földet éréssel.

Oldalt és hátul röptek a kollégák. A sisak alatt diadalittas arcok, elvégre Európát meghódítani indultak, dicsőséget vinni az otthoniaknak, kiknek hazáját soha nem borította bombaszőnyeg. Magasságot csökkent! Recsegőre sikerült az utasítás, a pilóta engedelmeskedett, noha alig bírt szabadulni az azzurrótól; úgy tudta, övé a világ, hiszen fölébe kerekedett.

Megkezdődött az ereszkedés. Ártatlan szánkózás, amíg a gép párhuzamosan repül a felhőmezővel, távolságtartón, ahogy a sorvezető nélkül írt betűk is irtóznak hozzáérni a vonalhoz. Felhők belsejében közlekedni tisztára lutri; a nyálkás nyirokanyagba itt-ott beleszúr egy bágyadt fényfarok. Az orr óvatosan belenyúl a habokba, kóstolgatja a rejtélyes szűrkeséget, amiből lesz záporosó vagy jégverés. Megrándul a géptest, nem tudni, mi a fönt, és mi a lent, s érkezik-e szemből egy hasonló tapogatózó.

Bízván a radarban és a földi irányításban, kicsi az esély ütközésre, de hát láttunk már karón varjút; főképpen légsavarra tekeredett darurajt. A pilóta hosszú percek

át a végzet vendége. Kattogás, darálás, amint a műmadár végig bukducsol égi lépcsőkön, aztán túljut az utolsó döccenésen; megvan, kint van, és a Kárpátok karéjában kibontakozik a táj.

Ott vagy benne TE is. Picike pontocska, amely egyenletesen halad előre, hóna alatt a nyomorult szatyrával. Gyanútlanul lépkedsz, a fejed telve tervekkel és kellemmel, s a biztosnak tűnő tudattal, hogy téged nem érhet baj. Odafentről érzékelhetetlen a mozgásod, térben és időben jelentéktelen, van belőled milliárdnyi apróság.

A pilóta előtt feltűnik a hegylánc, az időtlen, természetes határvonal. Zöld erdők, síkságsávokkal, kissé távolabb egy hosszúkás tóforma, sárgult rétek, amelyeket északról dél felé átszel – a magyarok úgy is mondják: ezüst szalag – a Duna folyó. Derűsen pillog a vize, s miután leveti magáról a reggeli harmatot, beindul rajta az élet.

Nem sokkal később, a hadakozók a partvonal teljes szakaszát felvonulóterepnek használják, s jámbor Duna óvón magába süllyeszti a rondaságokat: bombahüvelyt, gránátot, tankot, repülőt, és minden szemétséget, amit beléje hajítanak. Az ellenség kifejezetten szereti a folyóvonalat, mert kiváló tájékozási pontot nyújt és az ország középpontjába vezet.

A legegyszerűbb megoldás Budapest bevételehez: délnyugat felől behatolni a Balatonig, a Dunántúli-középhegység fölött kissé elfordulni, ott a lövegeket kioldani, megszőrni vele a nagyobb városokat, azután a Duna-Tisza közén egy fordulóval kezdődhet minden előlről. Pontos recept, ha már ilyen fontosak vagyunk mi, itten a kontinens szívében.

A pilóta nem érzeleg, a tengerentúlon más léptékhez szokott. Vonalzóval húzott államhatárokhöz, sok-sok mérföldnyi ürességekhez, miután nincs tisztában azzal, hogy Európában minden négyzetcentiméterért meg kell küzdeni. Final approach!, az utolsó utasítás az agyelforulás előtt, amit a támadás követ. Találkozunk a végén! Könnyű azt mondani, mert mi van, ha visszalő az ellenség? Akkor lehet csak igazán nagyot esni, ami a lehető legrosszabb, mert jobb felrobbanni a levegőben, mint lassú tűzön, de biztosan elhamvadni.

Szép és megható pillanat lehetett volna, midőn összenéztek a pilótával. Ő meg-sajnál, mert meglátja benned a lelket, és szíveskedik pár száz méterrel arrébb lepottyantani a bombáját, s akkor TE hálásan megemeled előtte a kalapodat, és eliszkolsz. Mindenki jól járt volna: ő időben megszabadul a lövegeitől, TE pedig épen maradsz. De nem így történt, és még kalapod sem volt.

A pilóta a kötelékből kiszabadulván tett egy tiszteletkört, mintha mégis megadná a menekülés lehetőségét, és kereste a rést. TE ráérősen álldogáltál a szélben, udvariasan közelebb mentél, mintegy segítetted őt, hogy meglásson. A patyolatfehér inged úgy világított, mint a vitorlavászon, tán még a vasalásnyom is látszott rajta. Eltéveszthetetlen célpont voltál.

Kábán bámultál előre, és a híradóban bemutatott gyári futószalagra gondoltál, amelyről ömlöttek a más formájú, de hasonló szándékú lövedékek. Soha nem láttad még működés közben, amit gyártottál, s ami oly kétségbeejtően egyforma, bárki késztette is. Sima testű, festett bődön, oldalán kicsiny szárnyakkal, kidolgozott betűkkel

a felirat: 'Practice bomb'. Vagyis mindenre jó; tekintet nélkül egyéb emberi értékre pusztítja, ami az útjába kerül.

Én nem lövöldöztem! Lám, de jó, erőre kapsz, amint közelít a büntudat. S miért lenne büntudatod? Ennyi erővel a romlott élelmiszerek csomagolói vagy a benzinautók gyártói is bűnösök lehetnének. TE mindössze a lemeztokot raktad össze, ráadásul nem az amerikaiaknak, hanem a hazáddal szövetséges erőknél; és különben is: eljőhet azon pont egy háborúban, amikor már nem kedv kérdése a honvédelem.

Téged nem soroztak be, mert már be voltál. A WMM gyár dolgozói hátszói katonákká váltak azzal, hogy hadianyagot gyártottak. Nagyon egyet értettél, mert magától ugyan ki kívánczogna, hogy testközelben harcoljon az ellenséggel. Lujza még a folytatásban sem tévedett. Az Angolkisasszonyoknál azt tanulták, hogy: 'A nő régi bevált fegyverei a tű és a fonál felveszi a versenyt a puskákkal'. A nejed megjósolta: ha a fronton fogytán az *ember*, ami férfit jelent, akkor a modern időkben nőket állítanak az elesett férfiak helyére, és akkor ki őrzi odahaza az életet?

Arra biztosan nem emlékszel, amikor még Fiumében, egyik este apád felolvasott, s női pilótáról írt az újság. A gyönyörű, félórás repülésről, az ünneplő tömegről, amint a kordonon átugrálva rohantak a nézők és autogramkérréssel ostromolták a hősnőt. Lilly Steinschneidernek hívták az első magyar női pilótát. 1912-ben! Ki nemkülönben, mint a férfiak, a tehetségét próbálgatta. Őt követték az amerikai, német és szovjet vadászpilóta-nők. Az orosz pilótanőket mi másnak?, mint 'éjjeli *bozsorkáknak*' nevezték, a lelövésükért vaskereszt járt a Bundeswehr-ben.

Apád félredobta az újságot, mert mit keres egy nő az *úrbén*, anyádnak tetszett és hallgatta volna még; de béke volt, megtehették, hogy hamar elfeledkezzenek róluk. Lujza méltán tartott a besorozástól, és azt sem akarta, hogy téged elvigyenek. Nem tiltakoztál, természetesnek vetted, hogy a férfiolet velejárója a katonáskodás, és háborús időkben kötelesség bevonulni. Akkor még választhatnál.

A pilóta, aki fölötted körözött, vajon önként ment? Történt-e, hogy nem értett egyet a feljebbvalóival, vagy nem úgy hajtotta végre a parancsot, ahogy elvárták tőle? Túlélő katonák beszámolóiban olvasható, hogy a fronton harcolók gyakorta figyelmeztetik egymást: mindenki fedezékbe! most mi jövünk! Vagyis lövünk. Azután cserélnek. A nap végén a szakaszvezető itt is, ott is beírhatja a listára, hogy a lőszer elfogyott – jöhet a tűzszünet, szíveskedjete a vezénylőtábornokoknak tárgyalóasztal mögé ülni.

A hadifoglyok? Olykor egymást gyógyítják. Mindegyik másért került oda; a 'hazaárulókat', értsd: akik nem hajlandók senkire sem löni, együtt őrzik az elfogott ellenséggel – ha már olyan nagy barátok lettek. Már gagyognak egymás nyelvén, el akarják mesélni, honnan jöttek, hogyan éltek, és nekik semmi közük az egészhez.

TE is csak álltál. Nem akartad bántani azt a pilótát. Lenyűgözött a látvány és összehúztad a szemed, látni akartad, ahogy kiold a bomba, ami eltalálni készül. Az imént még egészen kezelhető méretű tárgynak látszott, de egyre nőtt, és gonosszá válva zuhant feléd. A járókelők szétfutottak, mint a nyulak; egészen átható volt a ki-

áltásuk; őszinte, torokból kiszakadó ordítás, melyben nincsenek szavak, csak a zsigeri felismerés: tényleg elpusztulunk.

A pilóta vesztetten nyomta a gombot, kattanás, durranás, felszálló füst, káromkodás. Bosszankodott, hogy elsőre nem sikerült, s odavetette a tüzérnek: Guy, jöhet a következő! Guy pedig fáradhatatlanul töltött, töltött, és újratöltött az odakészített szörnyekből.

Az ilyen kicsikének két gyújtószerkezete van: orr- és farok. Az első közvetlenül a becsapódás után robban, a hátsót késleltetővel látták el. Alig egy másodperc és néhány méter mélység a különbség a két robbanás között; imponáló hatékonyság. Guy vigyorog, nem dolgozott hiába, a pilóta fejben kipipálja: talált, elsüllyedt.

Amikor pontosan a fejed fölé ért, előrenyújtottad a karod. Elkapni?, vagy elterelni akartad, és töredék pillanatra elhitted, hogy sikerül. A lövedéktest nagyra nőtt feje kitakarta előled a napot, s ráeszméltél, hogy aminek kívül-belül minden porcikáját ismered, az most ellened fordult.

Hogy most már másképp csinálnád, és a robbanást követő bombatölcser szélére navigálnád magad? Hidd el, azzal sem jártál volna jobban. A becsapódás fél kilométeres körzetében minden mozog. Nem, nem rögtön dől össze a ház, mindössze megrendül az alapja. A téglák képtelenek tartani a frontot, eleresztik egymást, előbb lezuhan a szemöldökfa, az áthidaló, a kódíszek, és kihullanak az ablakok. Üvegtáblák zuhannak a járdára, elnyomva az asszonyok csörömpölő hangját: nem szabadott volna hagynunk!

Amikor rájöttél, hogy rád esett a választás, életedben először érezted, hogy olyan erővel állsz szemben, amely elől nincs menekvés. Lebegtél már szélviharban, álltál villámsújtott fa közelében, de tudtad, hogy kijutsz a bajból, mert jobbára rajtad múlik. De most...

B. TÓTH KLÁRA

Alaine

Megvette a saját koporsóját,
egy évvel a halála előtt, kényelmesen
megágyazott benne, időnként
belefeküdt, és minden vendégét
megkínálta a próbafekhelyel.
Kért, fessek rá valamit, írjak is rá,
olyan morbidnak tűnt, nem vitt rá
a lélek, akkor még nem látszott
betegnek, vidám és energikus volt,
mint aki előtt még ott áll az élet
sok izgalmas kihívása...

Fehér hosszú ruhában akart feküdni
a ravatalon, ez is a gyász átértékelése
volt nála, mindenben, a halálában is
segíteni akart, hogy elfogadjuk
a krisztusi kegyelmet, a túlvilágra
összpontosítsunk.

Mennyei réten

A somkeréki erődtemplom padjait
Umling Lőrinc varázslatos virág-
füzérei, csokrai díszítik három
évszázada, mintha csak oda lennének
szórva az előlapra, az oltárasztalra,
minden szabad felületre, ahová
csak férnek, izegnek-mozognak,
megremegnek, mintha valamiféle
belső szélfuvallat mozgatná
a hajlékony virágszárakat
egy mennyei réten.

HEGEDŰS GYÖNGYI

Az arkangyalokról

tiszteletes úr, arkangyalok zuhannak az égből!

épp az ünneptelen félévben, mári néni? – válaszolta lakonikusan apám.

hát akkor mi volt az, amit láttam az előbb?

nem tudom, a maga szemei lehet előbb nyíltak meg, mint az enyéim, mári néni. mindig a pap szemei nyílnak meg utoljára.

ne viccődjék már velem tiszteletes úr, ha onnét nem látni, ahonnan maga néz, akkor sehonnan sem.

honnét, mári néni? a fejemből?

már megint viccődik a tiszteletes úr, hát onnét, ahova maga jutott a hitben.

nem jutottam én sehová a hitben, mári néni, én csak úgy hitbe estem, ahogy mások szerelembe.

na úgy-úgy, ahogy mondja tiszteletes úr. ezért mondom, hogy magának látnia kell, ha én látom.

hát ez az, akkor már én maradtam hitben járásban, maga meg már a látásban jár. amúgy jobb az, ha együtt látjuk, mint, ha együtt hisszük, mári néni?

jobb. mer nem akarok egyedül maradni a látással és az arkangyalokkal.

az is lehet, én azért nem látom mári néni, mert nem merem látni. kell hozzá a maga bátorsága.

jajaj, nem addig van az, nem vagyok én bátor, tiszteletes úr, még az ágy nyöszörgésétől is félek, nemhogy az arkangyalok zuhanásától.

miért, hogy nyöszörög az ágy?

hát az úgy, mint a templompad az úrvacsorához felálló méltatlanok alatt.

a nyöszörgésől megmondja, hogy méltatlan? akkor maga már hallásban is jár, nemcsak látásban.

úgy-úgy tiszteletes úr, ha maga is hallaná, ahogy én, oda nem adná azt a bort meg kenyeret. úgy higgye meg, pletykásabbak a templompadok ám, mint az asszonyok a faluban!

honnan tudja egyáltalán, azzal a maga fehérre meszelt hitivel, hogy arkangyal, és nem közrendű angyal?

egyszerűen csak tudom, ez nyilallott először az agyamba, tiszta idegzsába lettem tőle. és nem szabadulhattam.

és mit mond a nyilallás, jó-e rossz-e, hogy zuhannak le az arkangyalok az égből?

hát ezt akartam én éppig magától megtudni!

nem tudom, erre nézvést kevés a kijelentés. el nem hinné, milyen keveset tudunk az arkangyalokról. hát még a zuhanásukról.

de most már többet tud róluk tiszteletes úr, mert én már elmondtam magának. na, békesség istentől!

apám nézte az öregasszony berlinerkendős hátát egy darabig, aztán bement a parókiára. ott magához vette a kertkapu kulcsát, hogy most már azt is becsukja, fordult vissza, a kertben csapódott a testébe mári néni unokája. egyszerre fulladt a rohanástól és a sírástól.

tiszteletes úr, menjék, húzza meg a harangot, a mama egy fél órája meghalt!

és apám rohant fel a templomhoz, hogy nyöszörögjön a templom összes eresztéke. addig húzta a harangot, mígnem olyan feszesre terítette ki a harangzúgást a völgyben, mint ponyvát a magasból zuhanóknak.

KOVÁCS ISTVÁN

Fotók, festmények, szobrok, röplapok és egy sírkőbe vésett cselló

BÚCSÚ SÍK DÓRÁTÓL

I.

A pillanatfelvétel,
ha az öröm villanófényével készül,
az örökkévalóság emlékeztetője.
Az örökkévalóság más,
mint az időtlenség.
Az időtlenség maga az illékony idő.
Csapdája a megszokás.
A megszokás
a létezés észrevétlen vergődése.
Megszokás-létünk
mintha az egymáson áttetsző napok
egymásra torlódó
pillanatképeiből állna
unos-untalan.
Mígnem váratlanul
földereng,
metszőn kirajzolódik,
majd életre kel egy kép...
Nem,
nem az emlékezteté...
Hanem a létre-döbbenésé.

Éppen Éva asszonytól,
a fotográfia teremtéskori paradicsomából,
a Pajta Galériából jövünk
Török László
lelkembe keretezett arcképével,

amelyen áttetszik
masinájával együtt villanó tekintete
s benne a hajdan
váratlanul világsőséget nyert
rendhagyó családfotó...
És benne az is,
hogy úgy fogadta a díjat,
mintha mi sem történt volna.

És mintha mi sem történt volna
megyünk el Veronika
és a magyarrá lett
svájci angol Charles
nyomdamúzeuma előtt,
amelynek tizenkilencedik századi sajtóját
március idusán mindig lefoglaljuk,
ő pedig a kupica pálinkával együtt
kiosztja a korhű betűkkel nyomott
tizenkét pontot
és Nemzeti dalt.
Szemben a múzeummal
egy igazi angol hölgy,
Albion egykori tornászbajnoka,
az egészségében napról-napra
fogyatkozó Amanda kéri
töretlen jókedvvel
és tréfásan is hű magyarsággal,
hogy huszonegy nyerő macskája közül
fogadjunk örökbe
legalább tizenkilencet,
mert velük is nyerni lehet a nagy macskapartin,
de nevüket jól jegyezzük meg,
mert kikérdezi.
Szerencsére
csak három trónkövetelő kacorkirály
szegődik nyomunkba,
s követ nyávogva birodalmuk határáig,
ahol lebecsülik út..

II.

Meredek lejtő...
Réka unokám,
aki éppen akkor múlt hét éves
és én, az alig hetvenhét éves öregapó,
araszolgatunk lefelé egymást kísérve
és korkülönbségünkkel kísértve a múltat.
Szemmagasságunkban megemelkedik
a polgármester Guszti
felújításban hónapokra
megakasztott faluházának
eső ellen beponyvázott teteje...
Mi mesébe illőn köszöntjük
az állványmankókra támaszkodó
absztrakt-fejkendős öreganyót...
Győző ecsetje alatt
bizonyára visszanyeri
hajdani házalakját,
szellemét,
amelyet a régiek közül
a még köztünk élő
Ica néni őriz.
Dalma festett madarai
már most is élettel csivitelnek tele
a kibelezett kiállítótermet,
amelyre napi huszonnégy órán át
Ági ikon-Arkangyala vigyáz majd
és vasárnaponként Trixi.
Addig
Orsi és Gyula háza a legszebb
a közönségszavazat
meg az olvasottságáról
és loísmertéről híres Laci szerint is.
A jókedv örökös bajnokaként
Béla is rábólint,
aki esténként két botjával
Salföld útjait róva
már többször megkerülte a világot
az Egyenlítőn kiállított
szobrai mentén.

Oldalt csalánkiütéses tekepálya,
méhzsongás-zsivaj,
vadszőlő növi be
a rég meghalt bajnokok
levegőbe vésett, dermedt mozdulatát,
amelynek emléke
minden dobással tarol ma is...
A bábuk,
a jókedv bebábozódott szobrai
harsányan ledőlnek
az országzászló
széltől szertelen árnyékában.
Robajuk felriaszthatná
a kérészéletű jelen időt,
amelyet lefelé ereszkedve
eltaposgatunk.
De nem vesszük észre.

III.

És nem vesszük észre őt sem,
pedig ott áll...
És mintha örökké ott állna
félszeg szépségében,
gyöngykagyló-arccal,
az elhaló szonátaszóló kecsességével
tartva csellóját,
amelyből mintha szárnyra kelnének
Vivaldi tavaszköszöntőjének
örökkévalóságot bevilágító dallamai.

Várná talán,
hogy Réka unokám,
ki az ő
Varsóban cseperedő keresztlánya,
utánuk kapjon,
szaladjon,
emelkedjék értük az égig,
s hozza vissza őket ide a földre...
Mert bizonyára úgy tervezi,
hogyan életének

majd évtizedek múlva
ráköszöntő alkonyáig
a *Négy évszak*
harmónia-füzéréivel
díszíti föl a mindenség
hangversenytermeit,
csellójátékának csermelyes csillámaival
riasztva el
a feje fölött keringő halálmadarakat.

De mi nem vesszük észre őt...
Csak most,
hogy örökké tűnődön...
örökké eltűnőben ott áll...
nehéz csellóját szívéhez szorítva.

PATAK MÁRTA

Mint egy átok

Régi szokásom, hogy az esti hírek után levezetésképpen átkapcsolok valamilyen természetfilmes csatornára, hisz mégiscsak könnyebben emészthető, hogy oroszlanok végeznek a gazellával, mint hogy egy fiú huszonhét késszúrással megöli a saját apját. Ma mégsem kapcsoltam át, maradtam a csatornán, bár ne tettem volna, mert de kíváncsi voltam a beszélgetésre. A sok reklám után alig kezdődött el a beszélgetés, rögtön megjelentek a képernyő alján a rövidhírek, és az egyik rögtön elvonta a figyelmemet a beszélgetésről, mert eszembe jutott róla egy fiú az intézetből, ahonnan nyugdíjba mentem. Végignéztem az éjszakába nyúló műsort, utána hiába próbáltam elaludni, azóta sem sikerült, nem megy ki a fejemből az a régi történet.

Ha módomban állt volna, én biztos megkérdeztem volna annak a fiúnak az anyjától, hogy miért nem állt a sarkára miért nem mondta ki, hogy én nem fogom tudni szeretni azt a gyermeket, kérem, könyörgöm, segítsenek. Miért nem követelte sírva az orvosától, hogy tegyenek kivételt vele, játsszák ki a törvényt, tudom is én, hogyan, de szabadítsák meg ettől a nem várt magzattól, mert ő nem tudja, mit csinál vele, ha kénytelen lesz megszülni. De nyilván nem tiltakozott, vagy az orvos nem akarta már elvenni, mert késő volt, úgyhogy végighányta az első három hónapot, és valahányszor rájött az öklendezhetnék, titkon abban reménykedett, hogy a nagy erőlködésben magától majd leszakad a méhfaláról az a beágyazódott húsdarab, ami már egy emberkezdemény, és mint a gyomortartalmát, a szervezete egyszerűen kilöki magából. Másban nem nagyon bízhatott.

Hamar be kell látnia, hogy ez egyre valószínűtlenebb, és a kilenc hónap elteltével világra is jön majd egy önálló, tőle teljesen független lény, aki ártatlanságával óhatatlanul részvétet ébreszt az emberben. Valószínű, hogy nem az a természetes anyai ösztön diktálta érzés ébred föl benne, ami egyidős az emberiséggel, hanem valamiféle kimondatlan részvétel egy lény iránt, akinek meg sem kellett volna születnie. Ezt a súlyt aztán nem bírja elviselni, és még kéthónapos sincs az a csecsemő, amikor úgy dönt, hogy véget vet az életének.

Így képzelem, bár túl egyszerű képlet ahhoz, hogy mélyebb okokat ne feltételezzek. Az a két hónap pokol lehetett neki, de ha még a kilencet is hozzáadjuk, vagy csak azt a hetet, amikortól már biztosan tudta, hogy terhes maradt, akkor beláthatjuk, nem lehet pusztán azzal elintézni, hogy véget vet az életének, hisz végső soron nem jókedvűből döntött, halála sokkal inkább a barbár férfi tettének a következménye, aki ezt művelte vele. Kegyetlenebb módon, mint amikor háború idején a katonák a lelki hadviselés, a megaláztatás, a lealacsonyítás legszofisztikáltabb formájaként sorra erőszakolják meg a hátország lányait, asszonyait. Az a férfi békeidőben tette, amit tett, bár talán a mozgatója ugyanaz volt, mint a katonáké, még ha nála nem is egyszerűen a tudatalatti késztetés, a fajfenntartás ösztöne működött, hanem a nő elutasító visel-

kedése gerjesztette, aki kétségbeesetten merészelt volna ellenállni az ő férfiúi erejének, és gyenge nőként az évezredes erőtvény nevében sem volt hajlandó alávetni magát neki. Így történhetett.

Az a fiú már az intézetben megtapasztalta, ha valaki nem kerekedik felül az erejével, akkor másban kell jeleskednie, hogy ne tapossák el, és ennek szellemében is cselekedett minden helyzetben. Az intézeten belül mások a viszonyok, mint a kinti világban, ott nincs kihez menekülni, mindenki hamar megtanulja, hol a helye, aki esetleg nem, annak megmutatják a korban, erőben, befolyásban fölötte állók. Nincs egyéb kiváltság, származásnál, szociális helyzetnél vagy szimpátiánál fogva adott különbség, ők rangban egyformák, egyformán senkik, egymás szemében éppúgy, mint a társadalom szemében. Ezt én így tapasztaltam.

Apja nem lévén, anyja halála után a nagyszülei nem tudták vállalni, belerokkantak már a születésének körülményeibe, és ezt két hónap múltán még a lányuk elvesztése is tetézte, úgyhogy az unokájuk csecsemőotthonba, majd később a nevelőintézetünkbe került. A futószalagon egy lett a sok közül. Keveset állítok, ha azt mondom, nem tudtam megszeretni, de nem azért, mert eleve nem érezhettem részvétet, szánalmat vagy akár egyfajta anyai gyengédséget az intézet összes neveltje iránt, hiszen nekem is voltak kedvenceim, de hogy valaki ilyen önkéntelen viszolygást váltson ki bennem, mint ez a fiú, akinek jó húsz éve a nevét sem ejtettem ki a számon, arra a pályafutásom során még nem volt példa, pedig negyven évet ledolgoztam a szakmában. Most is csak erről a rövidhírről jutott eszembe.

Nem tudom, hogyan derítette ki, milyen körülmények között jött ő a világra, mikor az intézetben sem tudtuk, ki az apja, az anyagában csak annyi szerepelt, hogy ismeretlen, az anyja vezetéknévén anyakönyvezték. A nagyszülei, akik nem tudták magukhoz venni, az apja kilétéről állítólag semmit sem tudtak. Belátom, nem szép dolog, ha illet állítok egy volt növendékünkről, de már akkor sejteni lehetett, hogy ez a fiú ha felnő, mindenre képes lesz. Nem tudom, hány kisállat tanúskodhatna a kegyetlenkedéseiről. Persze, ebben legtöbbször társa is akadt, nem is egy, de a felbújtó mindig ő volt, a többiek csak mentek utána, mert volt benne valami delejes vonzerő. Ha ördögtől megszállt gyereket kellett volna megmintázni, jó alany lett volna hozzá. Az intézetünk réme volt, Isten bocsássa meg nekem, hogy így beszélek.

Huszonnégy éves volt, amikor hozzánk is eljutott a híre, hogy mit csinált. A tanóján fölkereste az apját, vagy akit annak mondtak neki a faluban vagy ahol az információt szerezte, és azzal jelentkezett nála, hogy a hirdetésre jött, ért a lovakhoz, a marhákhoz, a disznókhoz, világleletében állatokkal dolgozott. Szó szót követett, a férfinak jószerivel ideje sem maradt a csodálkozásra, hogy miféle hirdetésre, mikor a fiú valamilyen ürüggyel betelerelt az istállóba, a kutyákat elhallgattatta, majd a férfit hátulról leütötte, aztán a marhakötéllel fölakasztotta a gerendára, és a már védekezésképtelen embert egyszerűen kiherélte. A részleteket az újságíró mesélte el nekünk, aki később a börtönben a miértek felől faggatta. Én máig hajlok rá, hogy ártatlanul halt meg az az ember, ha a nagyszülei nem tudták a faluban, hogy ki erőszakolta meg a lányukat, akkor majd pont egy idegen fogja tudni. Sokkal inkább el tudom

képzelné, hogy a kocsmában néhány fröccs után egy rosszakarója küldte oda a tanára.

Mikor meghallottam, utána napokig nem tudtam aludni, félek, hogy most is így járok, hajnalban majd megint fölébredek, eszembe jutnak a régi történetek, és csak forgolódom reggelig. Olyan ez nekem, mint egy átok. Jön előttem, látom, hogy a véres a nadrágja, kérdeznem sem kell, rögtön tudom, hogy valamilyen fióka lába, kölyök állat szeme vagy farka bánja.

Sose tudtuk rajtacsípni, mindig valahol elrejtette a gyilkos szerszámot. Az épületből kiengedni sem lett volna szabad, de huszonnégy órán keresztül mégsem tartattuk bezárva, az a harminchektáros terület meg elég sok búvóhelyet kínált, nem állhatott folyton a sarkában egy nevelő. Volt uradalmi kastély, a régi időkben még a mostaninál is nagyobb volt a parkja, erdő rész is tartozott hozzá, a grófi család hajdani mauzóleumával együtt, amit már a háború alatt kifosztottak az oroszok. Ha sikerült kiszökniük, az intézet legrettegettebb vásott kölykei ott bújószkáztak, ott ijesztgették a frissen beavatott társaikat, és ott firkálták tele minden trágársággal a még éppen maradt falrészeket. A mauzóleum előtti kis tavacskában régen még talán csónakázni is lehetett, az idő meg az enyészet aztán teljesen elmocsarasította. A nádist alig lehetett megközelíteni. Ez volt a fiú kedvenc helye.

Abban az időben még nem volt olyan szokványos a kültéri kamera használata, nálunk, ott az isten háta mögötti nevelőotthonban meg pláne nem, úgyhogy akik nem féltek a testi-lelki fenyegetéstől szabadon garázdálkodhattak. A jóisten a megmondhatója, mi mindent műveltek ott egymással vagy az ott élő állatokkal, amit sikerült megfogniuk. Az én látóköröm szerencsére odáig nem terjedt, meg a felelősségem se, azt hiszem, nem is bírtam volna ennyi évet végigdolgozni, ha még az intézetben kívüli dolgokért is felelnem kell. Azt sem tudom, felelt-e érte egyáltalán valaki, hogy kiszökdöstek. Hallgatólagos megállapodás volt a falu meg az intézet között, amolyan területen kívüli státuszt élveztünk, ha a falubeli gyerekek és felnőttek nem látták kárát, akkor szinte minden fölött szemet hunytak, ami a kastély meg a mauzóleum körül történt.

Nem tudom, milyen családi háttérrel jött ez a fiatalember, aki az imént eszembe juttatta hajdani növendékünket, fennállnak-e nála egyáltalán olyan enyhítő körülmények, mint annak idején a mienknél, és az ítélet kiszabásakor majd figyelembe veszi-e őket a bíróság. Azt tudom, hogy annak idején a bíróság figyelembe vette a fiú születése körülményeit, meg hogy állami gondozottként nevelkedett. Azt beszéltek, egyik intézetbeli kollégánk jócskán hozzájárult a tanúvallomásával. Már nem él, így bátrabban kimondhatom, hogy kamasz kora óta a saját alantas késztetéseinek eszközéül használta azt a fiút, a fiú ezzel tudta sakkban tartani, és a kolléga ezért mindent elnézett neki. Mindezt az igazgató tudtával.

A bírói indoklásban is benne volt, hogy a tanúvallomások alapján a bíróság figyelembe vette a vádlott fogantatásának, megszületésének körülményeit, a kénthónapos kori elhagyás tényét, intézeti gyermekkorát. Azonban nem hiszem, hogy mérlegelték a mellékkörülményt, hogy néhai kollégánk nem önzetlenül tanúskodott mellette,

nyilvánvalóan neki érdeke volt, hogy a fiú mielőbb szabaduljon. A rossz nyelvek szerint az apja ellen is ő hergelte, felkutatni is ő segített neki, bár ez csak feltételezés volt, én mindenesetre el tudom képzelni.

Nem tudom, mi lehet most vele, él-e még egyáltalán. Gondolni sem szeretek rá, a hideg futkos a hátamon tőle. Mindenesetre a bírák helyében sem lennék, mikor apagyilkosok ügyében kell döntenüök, és a büntetés kiszabása előtt mérlegelniük kell minden körülményt, esetleg pszichológust is meg kell hallgatniuk. Bár ha jól belegondolok, így logikus ez. Ha igazságosak akarnak lenni, akkor olyan szellemben kell eljárniuk, mint a hetvenes években az a német bíróság, amelyik ítéletével nagy port kavart egy szárd vendégmunkás fiú esetében. A fiú az Opel gyárban dolgozott, és egy szóváltás során halálosan megsebesítette a munkatársát, aki néhány óra múltán bele is halt a sérüléseibe. Sokan éljeneztek, de legalább annyian kárhoztatták is azt a bíróságot, amiért szerintük túl enyhe ítéletet hozott az olasz vendégmunkás ügyében, aki nyilván nem előre megfontolt szándékkal ölte meg a munkatársát. A bíró bátran kiállt a kamerák elé, és részletesen megindokolta a nyilvánosságnak, hogy miért született ilyen enyhe ítélet. Ugyanis nem mindegy, ki hogyan szocializálódott. Érkezése előtt az a fiatalember jószerivel csak birkák társaságában élt, az apja meg a nagyapja is birkapásztor volt abban a szárd faluban, és a bíróság az ítélelehozatal során végig ezt a körülményt tartotta szem előtt.

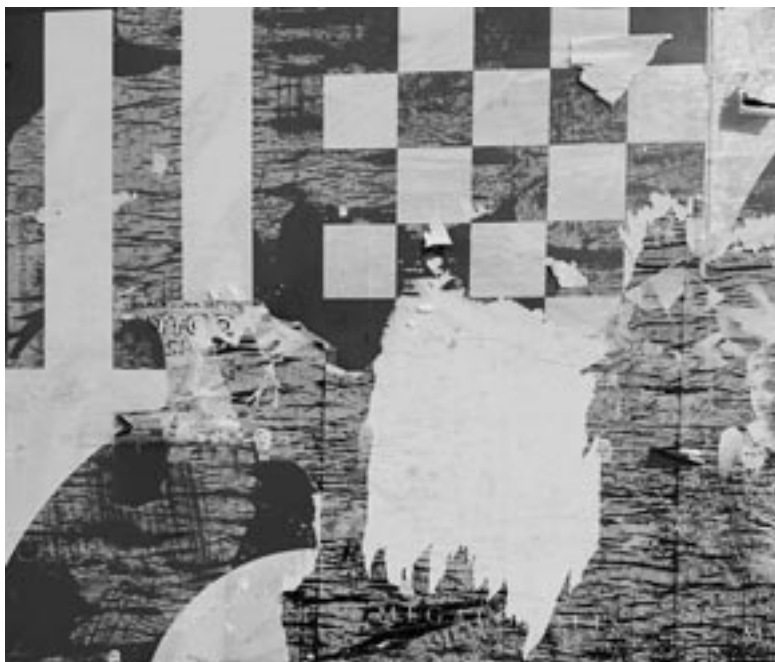
Legjobban a mi növendékünk anyját sajnáltam mindig, meg tudtam érteni, hogy nem látott más kiutat, nem sok jót remélhetett az életben azok után, ami vele történt. Nem csodálom, hogy végzett magával, hogy is tudta volna kiheverni, amitől olyan fiatalon tönkrement az élete. Azt mondják, ha a nőben nem ébred föl a szülés után az anyai ösztön, akkor sosem tudja megszeretni a gyermekét. Hát ez a szerencsétlen lány is így volt vele. Ha mindez a háború után történik, akkor még csak akadt volna fogságból hazatérő férfi a faluban, aki ha nem is rögtön, de egy idő után elveszi azt a megesett lányt, aki a front alatt átvonuló katonák áldozata lett. Sajátjaként neveli föl aztán azt a gyermeket, akiről eleinte mindenki tudja, idővel aztán mindenki el is felejt, hogy milyen körülmények között fogant. Volt elég gondjuk akkor, semhogy egy gyerek születésének részletein rágódjanak.

Nem és nem tudok elaludni. Azt hiszem, annak a fiúnak jócskán szerepe van benne, hogy nyugdíjasként hiába hívnak, eszem ágában sincs visszamenni az intézetbe. Pedig szép emlékeim is vannak, és tudom, égető szükség lenne most ott tapasztalt szakemberekre. De nekem is csak egy életem van, és ha belegondolok, több volt a rossz, mint a jó, régi dolgok miatt sokszor így is csak forgolódom éjszakánként, nem hiányzik nekem, hogy a nyomasztó emlékeket újabbakkal tetézzem. Az én időmben sem volt könnyű, és azóta csak tovább romlott a helyzet. Egyetlen intézet sem képes pótolni a családot, még a nevelőszülő sem. Igen ritkán előfordul, hogy egy-egy gyereket sikerül megmenteni, viszont aki két éves koráig nem tapasztalhatja meg, milyen az anyai érintés, akkor azon hiába kérünk számon bizonyos érzelmeket.

Mint ez a fiú is annak idején. Nem csoda, hogy ez lett belőle, de ki tehet róla? Én egyszerűen nem tudtam szeretni. Talán a pártfogója, aki állítólag az apja vagy vélt

apja ellen hergelte. Ha egyáltalán ez igaz. Különben nem is értem, miért ölte meg az apját. Az anyja miatt? Aki elhagyta? Nem inkább az iránta érzett megvetésnek kellett volna sarkallnia őt bosszúra minden nő iránt? Hiszen az apját nem is ismerte. Válhatott volna belőle egy sorozatgyilkos, aki egyszerre több nőt is magához édesget, különféle ügyekkel felcsalja őket a lakásába, aztán végez velük, majd elássa őket, vagy valahogy másképp megszabadul tőlük. De hogy fogja magát, kiderítse, ki a vér szerinti apja, odamenjen hozzá a tanyára és végezzen vele, ehhez valami több kellett, mint a pártfogója hergelése. Próbálok elaludni, és másra gondolni, de ez a, talán nem is elhanyagolható körülmény nem hagy nyugodni. És mindez egy szalaghír miatt, ami eszembe juttatta.

Próbálok nem magamra venni a világ összes nyomorát, van éppen elég nyomasztó emlékem az intézetből. Itt nálunk a faluban békés emberek laknak, el sem tudom képzelni, hogy nálunk ilyen kegyetlen gyilkosság előfordulhatna. Hogy egy fiú fogja magát, és valamilyen indítatásból huszonhét késszúrással megöli az apját. Én hinni szeretnék benne, hogy ilyesmi itt nem történhet meg, noha azt is tudom, hogy mindannyian Káin gyermekei vagyunk, és kisebb-nagyobb mértékben, de mindannyian magunkban hordozzuk a lehetőséget. Egy biztos, elalvás előtt jobb, ha továbbra is csak természetfilmet nézek.

MOLNÁR MIKLÓS

Liba, libidó, libertás

KITSINYDED PAMPHLET

A FÉRFIAK VIOLENTIÁJÁRÓL

„A franciák szeretnék azt a látszatot kelteni, hogy hisznek még valamiben. Tengernyi a szócséplés. Semmiben sem hisznek már. Csak szavaik vannak. A franciák kiüresedtek.”

Louis-Ferdinand Céline

Hazafelé inalok Párizs legbűzősebb utcáján, a rue Saint Denis-n, s fitos orrotskám elől kutyaürülék, lóganaj, poczegödör, szennyes rongyok bűdösségét hessegetem. A napválasztó tsillag ugyan látszik már az égen, ámbátor nappali még a világosság.

A hepehupás gyalogjárón szemközt jön vélem egy fitsúr, s tüzetesen föltekinti betseim. Szépnek ugyan nem szép, de nem is tsúf; arányos termetű, közepesen magas, elegant, fején czylinder, vállán ébenfekete köpönyeg, kezében aranyfogantyús sétapálca. Megáll s megszólít, ilyenformán: „Pardon, hölgyem, elfogadná karomat?”, „Botsánat, drágalátos kisasszony, beszédem volna kegyeddel...”, „Szép jó estét, kisasszonyka, hogy s mint? Hová oly sietve, még orra bukunk...” Annyit tudhatok meg róla mindösszesen, hogy Athos, Porthos vagy Aramis a neve, s „alchymiát studíroz”. Leszólítottál, lovag úr, sexualis jószágként jelöltél meg országnak-világnak szemei előtt. Nem firtattad, hogy kíváncsi vagyok-e rád, azt sem vártad meg, hogy szemed közé pislantsak. Alig is vehettek észre ez idáig. Minő tisztesség, hogy nem hátulról jössz, s nem seggemet szólítod meg. Végtelen kegyességében kiválasztottál magadnak. Gerjedelem gyötör tán? Nyomban elalélok. Ohó, édes úr, nem ereszkedem szóba véled, füttyölök rád.

A lovag úr nem tágít mellőlem. Hajtja a magáét rendületlenül. Viszketni kezd nyelveteském, aligha tartóztathatom meg magam a megszólalástól. Irgalom atyja, ne hagyj el: kávétskára hív meg. Elfogadom, el én, azzal a kikötéssel, hogy jó fertályóra múlva útjainknak el kell válniuk. Elfogadom meghívását – tsupán mert szükségem van valakire, akinek kiönthetném szívemet leszólításom szította háborgásomban, s mivelhogy tsak te vagy kéznél, impertinens jómadár, majd tenéked – egyébiránt ingyen sem kívánja társaságodat se testem, se lelke. Elfogadom meghívását, hátha kikerekedik belőle valami. Ha szerentsém van, s elegendő materiának jutok birtokába, tsinos kis pamphletet ábdálhatok egybe a férfiak ferocitásáról. „Tudok egy jó kis fogadót a közelben” – így a lovag, s hintájához gardíroz. Meg sem kérdi tőlem az akasztófárávalója, hogy óhajtanék-e beszállni, máris nyitja előttem az ajtót.

Nintsenek tenéked erőszakos szándékaid, sóczé? Vissza kellene-e utasítanom, hogy beüljek hintódba? Avagy szolgamód engedelmeskednem, miként nemünknek garmadája, a férfiúi nem örökös pressióiba fásulván? Vajon számot kellene-e vetnem

azzal, hogy az effajta sérelmek s a meggyalázás között nintsen qualitasbéli, tsupán fokozati különbség? Formaliter mostanáig szabad akaratomból tselekedtem. Formaliter tsupán, mert ha meg találom tagadni, hogy beszálljak a lovag hintájába, azt bizonyítanám, hogy nem áll szabadságomban risico nélkül beszállni. Ürüggyekkel hozakodom elő, arra hivatkozom, hogy gyalogszerrel szívesebben mennék, kivált, hogy közel is a fogadó, egyszerűbb is lenne, friss leget kívánok szippantgatni s a többi. Úgy teszek, mintha a hintóba ülés merőben practicus okokból nem conventionalna. Burkolt üzenet rejlik szavaimban, ám a lovag átlát a szitán, ekképp szólván: „Ugyan-ugyan, szép kisasszony, tsak nem fél tőlem? Nem fogom megenni!”

Ámbár egyetlen szóval sem hangoztattam, de érzékeltettem, hogy erőszaktól tartok, ő pediglen olyképp tett említést ugyanerről, hogy erélyesen tagadta a lehetőségét. Minő mismásolás! Én tudatlanságot színlelek, ő zsarol; azt a látszatot keltjük, mintha nem tudnánk: az asszonyállat szerelmi dolog, pajzán holmi a societasban. Midőn azt mondom, hogy kedvem ellen volna hintájába szállnom, látszat szerint szabad személyként szólok, mintha tsupán holmi dologi körülményt tennék szóvá. Valójában – noha fejteksémben ezt nem fogalmaztam meg ily tisztán – két okból is berzenkedem: egyrészt iparkodom elkerülni, hogy az urats megerősakoljon hintájában, másrészt a hintóba való beszállásomnak óhatatlanul valamiféle czinkosság a socialis jelentése, s én nem óhajtok efféle czinkosságba keveredni. Minduntalan attól kell tartanom, hogy viselkedésem fölhívás pajzánkodásra. Azazhogy félek: a lovag úr úgy tesz, mintha viselkedésemet tsábításként értelmezné, hogy játszva igazolhassa magában erőszakosságát, s tetejébe még el is tagadhassa.

Homályos félelmem mindönk közönséges tapasztalatából fakad. Minket, nőket sosem tekintenek a hímerőszak áldozatainak, mindig tsak czinkostársainak. Ez az eszelős paradoxon is arra szolgál, hogy elfedezze nagy nyomorúságunkat, nemünk leigázott voltát. Mert ha a nő ismeretlen férfiú szállására megyen, s ott erőszakot tesznek rajta, mindenek azt mondják: „magadnak kerested a bajt, úgy kell neked, hiszen azáltal, hogy betetted lábad a férfiú szállására, hallgatólagosan beleegyeztél a történendőkbe”. Imhol mindeme szemenszedett botorságoknak s összes nyomorúságunknak tsimborasszója: a férfiak úgy tesznek, mintha elhinnék ama badarságot, hogy mi, nők szeretjük, ha erőszakkal vesznek birtokba bennünket. Ezek az ideák a női sexus passiv voltának hímek koholta legendájából táplálkoznak. E legenda mögé egyetemes társasági igazság van rekkentve: velünk, nőkkel szerelmi tsetsebtse, sexualis objectum, nemi jószág gyanánt bánnak. „Hölgyek hallgatása beleegyezés”, „Amely hölgy azt mondja: nem, azt gondolja: talán – vagyishogy igen” – s más efféle. Amiből is világosan kitetszik, hogy mutatkozhatunk mi közömbösnek, elutasítónak vagy habozónak – mindig egyetértésünk vindicaltatik. Patvarba, így tagadtatik meg tőlünk kitsiny szabadságunk, így tagadtatik meg tőlünk a sexualis autonomia. Mondhatunk mi bármit, ügyet sem vetnek ránk – minden szavunkat vágyukhoz igazítják, s kényükre-kedvükre értelmezik. Ha netalántán mibennünk ébredne vágy, kétértelműnek tekintik, vágyakozva-elutasításnak, meghódolásnak – semmiképp sem tulajdon választásunknak s kezdeményezésünknek.

Több- s különféle ürügyeket ötölök ki, hogy ne kelljen beszállnom az úrfi hintájába. Miként mondtam, mindezekkel azt iparkodnám elkerülni, nehogy kettős trumfhoz juttassam ökelmét – jelesül alkalomhoz megszeplőtlenítesemre, s czinkosságomnak látszatához. De bármily ékesen tsitsergek is, kiszolgáltatom szabadságomat a kóficznak. Ő tökéletesen megérti, mi lappang vonakodásomnak megette, s úgy válaszol burkolt ellenvetéseimre, hogy látszatszabadságomra apellál, mégpedig olyképpen, hogy categoricusan tagadja tiltakozásom jogos voltát. Czáfolja félelmemet, hogy netán szerelmi játékszerként bánna velem: „Nem fogom megenni! Mi, férfiak nem vagyunk se mumusok, se cannibalok; nem bánt a bátsi! Hölgyem, kegyed szabad. Ha beszáll hintómba, szabadon tselekszik. Ha nem száll be, ennenmagát fosztja meg szabadságától, hiszen nevetséges tabuknak rendelődik alá”, mondja, más szóval: „Éretlen tsitrire valló félelmek, s minő comicusak!”

Ó, a férfiak zsarolásai! Naiv libuczinak, nyárspolgári tyúkotskának mondogatnak bennünket, ha nem ugrunk nyakukba dölyfös fütyijük legelső mocczanására – s mi mindennek még! A „szerelmi szabadság” címkéjű agresszióval szembeni ellenállásainkat „berezelt pruderie”-nek bélyegzik. Temérdek az oly urats, kinek szemében a szerelmi szabadság *aequivalens* a férfiak kiváltságos szabadságával, s a nőké alá kell hogy rendelődjék az övékének. Minket, nőket sokkalta többet támadnak nemünk miatt, sokkal inkább nevetségessé tesznek, mint bárki férfiembert bőrének színéért. A nők lekitsinyülésénél nints gyalázatosabb crudelitas. A nő emantipatiójának legelső stadia: láthatóvá tenni szabadságát – legalábbis kísérletet tenni rá. Szabadságunk megvívása nem tsupán oeconomiai kérdés, miként bölts, derék, betses férfiak elhitetni próbálják velünk. Az emberi faj gondjainak oeconomiai megoldása tsak kerge férfigyakban képezhetett meg. Ne menjünk lépre duzzadó heréjű üdvöztők mételyes szavainak. Meg ne próbáld, te szűz! Anya, ne szülj oeconomust! Oeconomia – mi az, nővéreim? Hímtanítás a világ meggyalázásáról, az aggressivitas catechismusa, a phallos hittana; szolgálati szabályzat gyarmatosító martalóczoknak. Az oeconomia, polgártársnők, *masculin harcsmodor*: világzabáló, világgrondító, világgyakó kanok harcsmodora, stratagema szemétdombokat rohamozó kakasok használatára, természetzhangyák fölvonulási terve.

Vegyétek észbe, mily otsmányul militaris a férfiak nyelvezete. A nyelv, az emberi beszéd keresztyül-kasul meg van erőszakolva. „Hüvely”! „Vagina”! Nőtestvérek, tudjátok meg, s borzadjatok el: *vagina* latinul eredetileg azt jelentette, hogy 'kardhüvely'. Vagyis kéjfringiai tokjai vagyunk, nősző spádéiknak kapszulái, hágó pangánétjaik iskátulyái. A férfi mind phallomaniás: a farkával gondolkodik. Minden férfinban vérengző conquistador lapul, minden férfi egy-egy odysseiat szeretne megírni a farkával. Ehhez értenek, semmi más: bekeríteni, meghódítani, bevenni, ledönteni, szétkefélteni, legázolni, a romokat otthagyni, kéjgőzösen tavonulni. A világ egyetlen hatalmas meghágandó női nemi szerv a szemükben. Nézzétek meg fegyvereiket, ez undok mechanisalt phallosokat: nyilak – dárdák – buzogányok – kelevézek – lándzsák – kopják – gerelyek – török – handzsárok – jatagánok – szablyák –

koszperdek – kardok – puskák – ágyúk – rakéták – megannyi meghosszabbított hímvessző, gyilkos penispótlék.

A férfiak létrehozta civilisatio, kedveseim: egyetemes phallikus hadviselés, ejaculatióról ejaculatióra rángatózó örökös hadiállapot, oecologiai útonállás. Édes barátneim, ne kapjon el a zendülés vad árja szózatomra! Nézzétek égbe nyúló templomait: egy andromorph istenség hímtagjának hivalkodó szimbóluma mindvalahány. És szellemük ejaculatum-éptményei! Narcisticus fogalmi gondolkodásuk! Minden fogalmuk egy-egy kis phallos, harczy szerszám: addig szurkálnak, vagdalkoznak, döfölnödnék nyálkás kis fogalmaikkal, míg le nem tarolnak mindent, semmi sem marad épen, ahol megjelennek. Zatskót üríteni! Ripityára kúrní! Föltsinálni az universumot! Fiat coitus, et pereat mundus! (*Difficile est satiram non scribere.*) A létezést holmi rejtekező vaginának képzelik, és mindenáron le akarják ránczigálni a bugyogóját. „Tudásvagyuk” póre haramia-mentalitás: behatolni, lemezteleníteni, széttágítani, belelőni, elsülni, elsütni. És kérkedő filosofiájuk is mitsoda: arrogans kanoskodás, mentalis bagzás, fogalompötlesek mutogatása s rázogatósa. Művészetük, pöffeszkedő tudományuk minden ízében phallicus és onanikus. Mindent beragatsósítanak onójukkal. Világunk kéjváladékukban fulladoz.

Ó, libertás! Ó, én LIBertinA, lépre mentem e duzzadó heréjű urats álnokságos szavainak, elhittem, hogy szabad vagyok, tsupán mert szabad szeretnék lenni. Bizonyítani akartam, hogy be merészelek szállni, *beszállhatok* egy idegen lovag hintájába, azzal az egyedüli szándékkal, hogy megiszom véle egy kávétskát. Balgán akként vélekedtem, hogy szándékom az, ami: se több, se kevesebb, honorabilis és félreérthetetlen.

Halad a hintó, kevésbé lakott városrészbe érünk. Megkérdem, hová megyünk. A lovag úr azt válaszolja, mindjárt szélünkhez érkező, közel már a fogadó. S folyvást tsúri-tsavarja a szót, játssza a valóságnak játékait. Elsőbben ráállok e játszódásra, bár nem tudom, mire végzem. Szerelmi természetű kérdésekkel zaklat, eleinte nem feszélyeznek, de aztán nyíltan trágárrá válnak. Íme a második utalás erőszakos hajlandóságaira. Érthetnék belőle, olvasnom kellene utalásaiban. Beszédje merő erőszak. Szavakat mondani, melyek úgy vetkőztetnek le, hogy megneveznek – egy módja testünk birtokbavételének; erőszaktevés. A nyelv az erőszakosok bűntársa. Mind czinkos, aki beszél. Meg is mondom ezt néki, mert szükségét érzem okát adni, miért nem hajlok most válaszolgatásra. Hány, de hány magyarázatra kényszerülünk mi, nők, abbéli iparkodásainkban, hogy úrrá legyünk a férfiúi rosszhiszeműségeken!

Ebben a szemvillanatban képzik meg bennem, hogy az úrfitska alighanem le fog kapni a húsz körmömről. Eddig a pillanatig egyetlenegyszer sem ötlött föl bennem, hogy teketóriázás nélkül megerőszakoltatom. Azt mondom néki sebtiben (mindig csak ürügyek, kibúvók, nyelvi bújótkák!): későre jár, ezen nyomban szeretnék hazamenni. Kérve kérem, tegyen le a következő keresztútnál. Azt válaszolja az alávalója, hogy tsakugyan nagyon késő van immár, hogy kotsisa nem tudja megállítani a lovakat, s hogy tüstént megérkezőnk.

Fás liget közepén áll meg a hintó, kies erdei lak előtt. Kiszállunk, bemegyek véle zsványtanyájába, s esengve kérem, mielőbb vigyen vissza a városba. Asztalhoz ültet, virginalján Couperin *L'Intrépide*-jét játssza, kávéval s *Lacrimae Christivel* traktál. Bálokról, utazásokról, clenodiumokról tsevegünk. Kezét térdemre teszi. Eltolom. Visszateszi. Újfent kikoszarazom. „Miért nem akarsz? Nem akarsz egy tseppetskét mulatozni?” „Nem, ez nem volt szándékomban.” „Akkor nem is erőltetem” – feleli, s tulajdon érvelésétől megtáltosodva, még hevesebben ostromlásomba fog. Haragra gyúlok. „Hát jó”, mondja, „ennyiben hagyom: de ülj át, kérlek, pamlagomra, ott comfortabilisabb”.

Átülök a pamlagra. Capitalis ostobaságot követtem el. Talán bűbájúzás gyanánt tselekedtem így – tudom is én. Érzem, ha kimutatnám félelmem vagy irtózásom, fokozódna birtoklási vágya. De mivel ő réges-rég eltökélte magában, mitévő lesz, semmit sem változtathatok szorult helyzetemen. Guvadt szemmel, mint ketske a sóra, bámul képembe; úgy tetszik, hypnotisálni akar. Tékintete mintha közvetlenül a schlit-zéből törne elő. Méltányolnom kellene tán, hogy szétduzzan a vágytól, s legott ölébe pattannom? Kapiskálva, hogy delejezése nálam ugyan nem üt be, pimasz *griffel* fogdosni kezdi tsípőmet s fenekem tájékát.

Mihelyt a pamlagra teszem tagjaim, classicus módi szerint ledönt, s erőnek erejével átölelni iparkodik. Rúgkapálok, kézzel-lábbal tiltakozom, föltápaszkodom, fölkapom czulámat, s az ajtó felé iramodom. Üstöllést megragad, karjai közé ránt, s visszadob a pamlagra. Megint erőszakosan ölelgetni próbál. Védekezni törekszem: miként ily helyzetekben szokás. Beleharapok hüvelykujjába. Fogaim rendületlenül az ujjában. Bőszülten fölpattan, vérző hüvelykjét bámulja: „Átkozott ribancz! Hogy merészelted ezt tenni vélem?” Hogy gebednél meg! Intelligens maradok, magyarázom: tsupán védekeztem. Minő fárasztó magyarázkodás, s minő hiábavaló!

„Ehhez nem volt jogod!”, mondja jogsértésekre érzékeny, fiscalis elméjű támadóm. „Ugyan mit ártottam néked?” Míg fájdalmát panaszolja, többször megráz s ütlegel. S megfenyeget, ilyenformán: „Mostan pedig, kitsikém, ha továbbra is ellenkezni merészelsz, ellátom a bajod.” (Öklével államra sújt.) „Lyukat égetek a pofikádba. Hülyére verlek. Az erős én vagyok” etc. Kétségbeesem. Dörén azt képelem, könnyekkel megvédhetem erényemet. Olyasvalamit mond, hogy „bögéssel most már sehová sem jutok”. Erőt veszek zokogásomon. Iparkodom lelkére beszélni, s megértetni véle, mily kevésbé lelné benne gyönyörűségét, ha erőszakkal ágyába döntene. Megéri néked, gaz phallocrator, hogy meghágy egy minden porczikájában tiltakozó marionettfigurát?

Tudtomra adja: már akkor eltökélte, hogy „övé leszek”, midőn megpillantott a rue Saint-Denis-n: s magáévá is fog tenni, punctum. Erre mondjak cadentiát! Körülnézek a szobátskában: mivel védekezhetnék? Nem lelek semmi alkalmatost. Jaj-veszékeléssel semmire sem jutnék – a környék néptelen, erdei vadak ha meghallanak sivalkodásom. Inasa ugyan nem jó segítségemre, hisz czinkosa néki ily üzelmekben. Azt rebegem magamban: hogyha folyton-folyvást kapálódzva oltalmaznám poraim hüvelyét, nem juthatna hozzá, hogy vágját töltse rajtam. Ha viszont rabiatus fenevad,

elveszejtethet vagy félholtra verhet. Fájdalmaimat nem számítva azt koczkáztatnám, hogy daganatokkal s kék foltokkal kellene megjelennem tsaládom színe előtt. Magyarázkodnom kellene, miként kerültem e kutyaszorítóba („szegénykém, hogyan is gondolhattad...”), végezetre engem okolnának; rajtam ragadna a casus szégyene.

Mit így elképzeltem néhány pillanat alatt, mindaz sokkalta szörnyűsegebbnek rémlett, mint ha átengedem magam a gazficzkó kényére, s kivárom a történendőket. Nem óhajtottam meghalni, sem holtomig jelet hagyó sérüléseket szerezni. Megbetstelenítésem, idáig való erőszakosságai s megalázásai révén, már mindenképp consummaltatott. Hirtelen eszembe jut, hogy a hónapnak ebben a szakában igen könnyen teherbe eshetem. Ezt megmondom néki. Meglepetésemre így válaszol: „Bízd reám, ügyelni fogok. Mit képzelsz felőlem, takonypócnak nézel?” Azt hiszi tán, most megnyerte iránta való betsülésem, holott sosem is vítta ki.

Az otsmány actus – számolom – harmincz másodpercig tart. Egy férfi, író s intim jó barát, kinek elbeszéltem e históriát, megkérde tőlem, vajon élveztem-e? Teringettét! Ő bizonyosan nem különböztet szerelmi erőszak meg szeretkezés között, miként nem különböztetnek ama férjurak sem, kik feleségök frigiditására panaszkodnak, a „házastársi kötelesség” teljesítését kérve rajtok számon. Barlanglakó ősapáink s ősanányaink korában is úgy volt ez, amiként manapság: a házasság felek közti szerelmi érintkezésnek uralkodó formája mindközönségesen az erőszaktevés, házasságon kívül szintazonképp.

Athos, Porthos vagy Aramis úrfi persze nem „ügyelt”. Szemére vetem, de – folyvást lovagi maga-betsülésére ügyelvén – eltagadja. *(Immár két hónapja nem jött meg vérzésem. Kétségek közt hánykolódom: mitévő legyek? Kihez forduljak? Gyermeket szüljek ettől a cégéres latortól?)*

Magunkra kapjuk gúnyánkat; a lovag úr oly pimasz, hogy nem átallja kimutatni tsalódottságát. Megkérde tőlem: tsakugyan nem találtam kellemetesnek együttlétünket? Midőn bátortalantul, szemérmesen szándékomat nyilvánítom, hogy immáron hazatérnék, iméntinél is horribilisebb orczátlanságában azt firtatja a pokolfajzat, nem óhajtom-e véle tölteni az éjszakát? Gyűlöletet, ébenfekete gyűlöletet, mind tsak gyűlöletet érzek iránta, és rettentő vágyakozást, hogy megleczkéztessen, kipo-roljam, eltángáljam. Szörnyűséges perczek! S tsetsebetsémben tartogatnom kéjvándékát, mit arczába kellene köpnöm!

Intellectusomhoz menekedem: „okosodni” próbálok. Személyéről kérdezgetem. Orromra köti, hogy néki bevált metódusa ez „az ilyen czafkákkal”, mindig így bánik velük – ha igent mondanak, ha nemet, de „legtöbbjük repesve igent mond”. Kutya teremtette! S elégtűl képpel kijelenti a himpellérje, a félelem s gánts nélküli lovag, hogy tartja a szavát, s visszavisz a városba. Hintájában azzal iparkodik igazolni a szerelmi erőszakot, hogy a nők „természettől fogva alantásnak születnek”. Mások munkáján élőködő hitvány naplopó! Tiéd az ország, a hatalom és a ditsőség. Eszel, iszol, szórakozol s bujálkods. Nints más dolgod, mint szart, húgyot, ondót, haját, korpát, szörzetet, körmöt, rossz szagokat, verítéket, nyálat, taknyot, turhát, fülzsírt, gennyet, hányást, léha gondolatokat, marczone szándékokat termelni. Téged szolgálnak a tör-

vények, jaj mindenkinek, aki kétségbe vonja kiváltságaidat. Hogy omolnának porrá palotáid, jégeső, üszög, tűzvész emésztené el földjeid termését, értéktelenednének limlommá részvényeid, borítanak fekélyek tagjaidat, s pusztulnál el szörnyű kínok közepette!

Lesújtónál lesújtóbb betsmérléseket hallat: „némbert tsak dereka fölött mondhatni szépnek s emberszabásúnak, derekán alul gyehehna, sötétség, bűz és enyészet, kénköves szakadék, eleven húst zabáló boszorkánykemencze, nints otsmányabb productum a teremtésben”. Ezt kapom utánrúgásként, ezt a verbalis porig-alázást. Elvetemült bűvegytanoncz – mitsodás tenéked az édes szülőanyád, s mitsodás a te atyád? Furkósbottal kellene móresre tanítani téged, nyomorult kurafi! Avagy tán nem volnál felelős tenmagadért s tselekedeteidért, földnek férge, te? Teszed, magad-tehetetlenül, amit tenned adatott? Testoszon hormonjaid teszik, hogy teszed, amit teszel, s toszod, akit bírsz? Kitsoda felelős mindezekben, s ugyan kitsoda felelős értem magamért? Van mindennek felelőse?

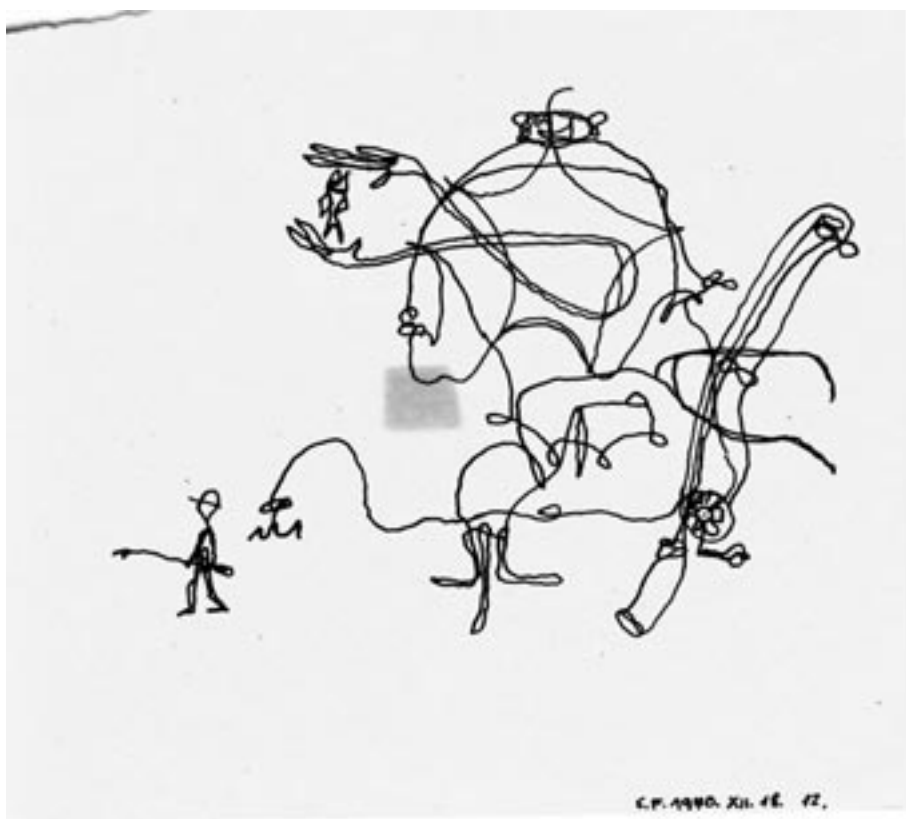
Mire kirak hintájából, olyannyira sikerül magamba fojtanom dühömet s bosszúvágyamat, hogy bénultan állok az út szélén, s a hintóajtó betsukásához sintsz bennem erő. Tsak álldogálok, s Ronsard egy verssorát dünnyögöm magam elé: *J'ai honte de ma honte, il est temps de me taire.*^{*} Meg kellett volna simogatnom Athos, Porthos vagy Aramis úrfi szánalmasan fölfuvalkodott képét, mielőtt kirakott hintájából? Elegendő materiával szolgált kitsinyded pamphletemhez, szakasztott úgy, ahogy elvégzém magamban: megszólíttatom egy fitsúrral, s megyek elébe a történendőknek szaporán. Vagy tökön kellett volna rúgnom, hogy gyönyörűségét lelje a napválasztó tsillag szilánkokra robbanásában?

^{*} „Szégyellem szégyenem, némulni volna kedvem” (Vas István fordítása).

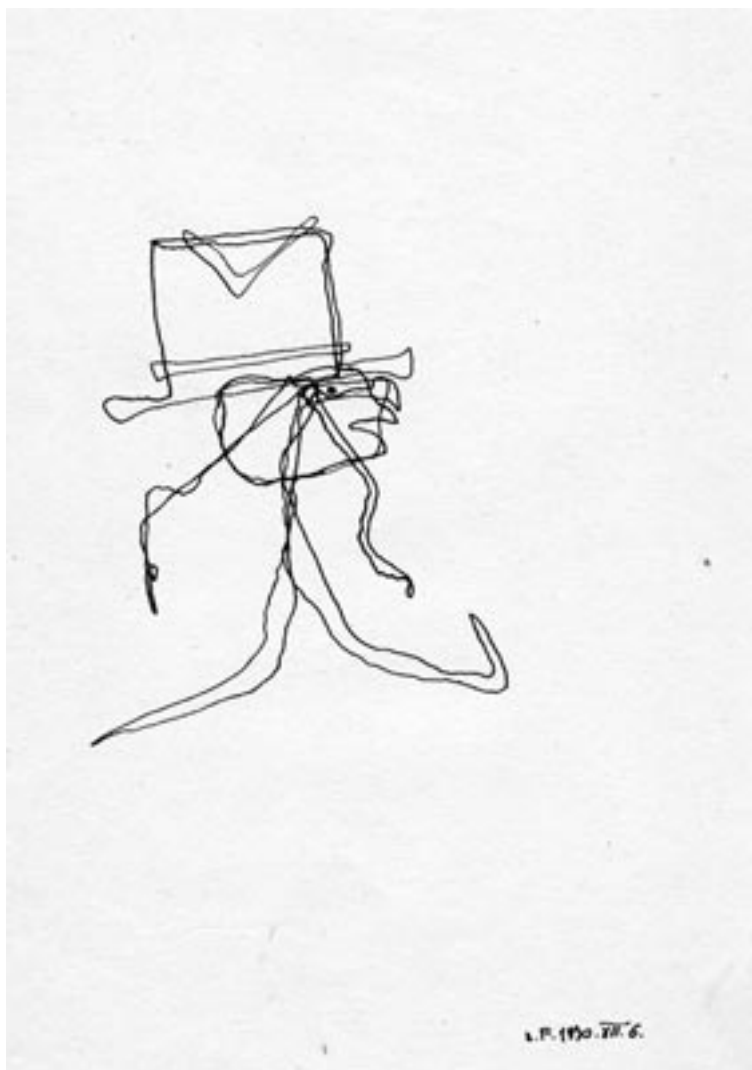

FALUDI ÁDÁM

S.F. mester légrajzairól

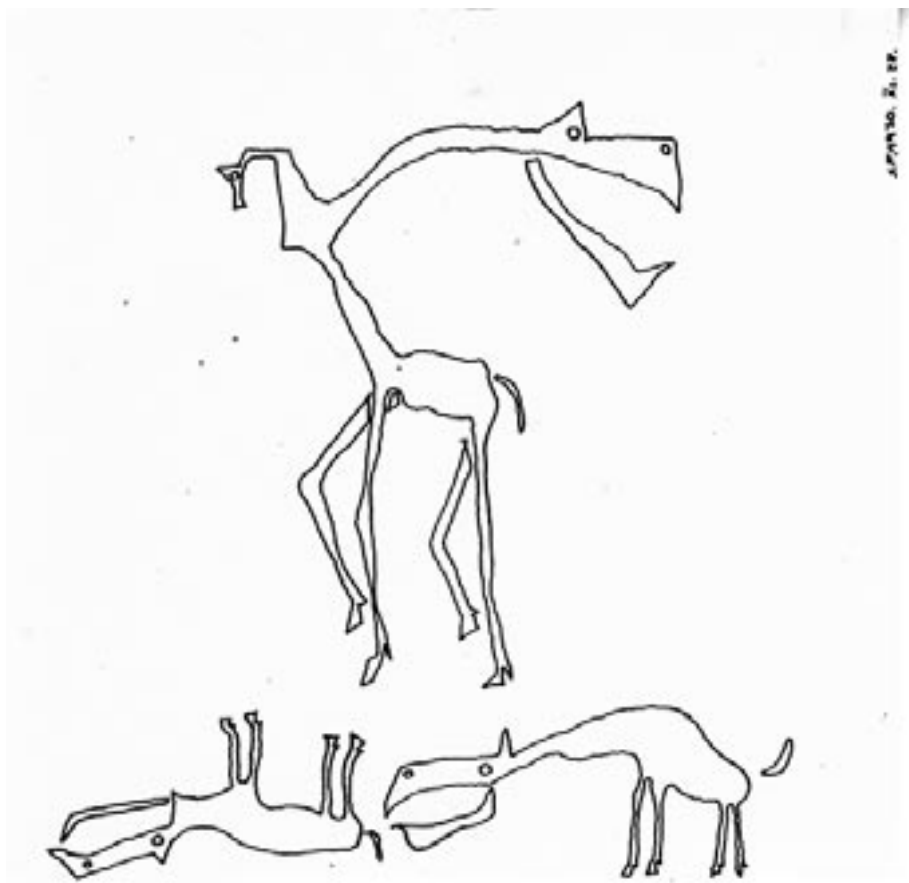
A járt utat járatlanra. Ezért lépegetek itt ennyire óvatosan a semmiben. Talán lehetnyivel felette, de ez a csekély távolság elhanyagolható, hiszen itt fent és lent között lebegőben már érzékelhetetlen. Súlyos súlytalanságot érzek Távolságtartás? Engem felhorgásztak ismeretlen szándékú kliklopszok, szirének vagy egyszerű pecárok ide a mennyekbe. A Teremtő óvja őket, fogalmuk sincs, hogy mit cselekedtek, mennyire melléfogtak! A jövő napjai már másodszor is elmúltak! Na, mindegy. Legalább többször nem kell szólnom. Olyan optimistán megy le a nap, mintha feljönne. Itt a Nemo pont. Ne ússz tovább!

A kalapvető határozott léptekkel megy toronyiránt, hogy folytathassa munkáját. Ebédidő után vagyunk, lebzselni is lehetne, de mi értelme a lebzselésnek? Egy kalapvető nem lebzsel, nyomában nem repül hű társként a fugázóölyv. csak megy magában orra állását követve a baltacimföld, esetleg a lucernás irányába. – Hajdanán itt állt a *Csemői borozó* – mutat mulatságos mozdulattal egy kiemelkedésre –, de egyszer aztán elfogyott még záróra előtt, azóta bóbiskol itt a bánat a szolgafán billegve. Na, ennek kéne végre valahára rendesen bebábozódni! – sikkant egyet az útkanyar – A sör az élet bora! – kondul válaszul a harang a templomtoronyban. Micsoda csillagállás! A kalapvető megtörli egy szembejövő orrát és boldogan él, amíg meg nem hal.

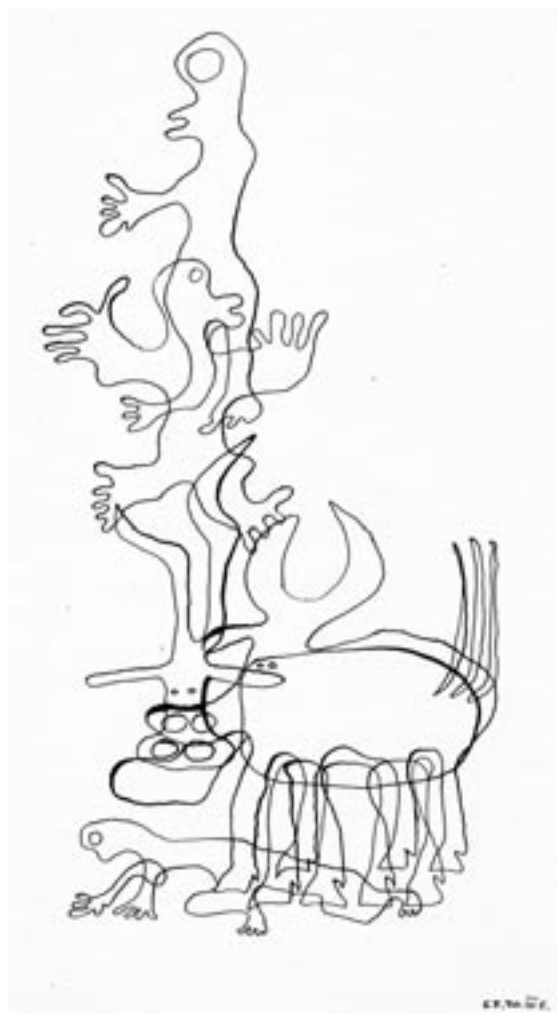

A kondérkeselyű a zuhanó madarak, más néven karvalytyúkocok családjába tartozik. Mindig nagyobb annál, mint amekkora, ezzel megtéveszti a bábész bográcszókat. *Putty!* Csak ennyit hallani a hirtelen felhangzó sívítást követően, és a kondérkeselyű karmai között máris ott van a kiszemelt falatunk, amiből bizony mi már nem eszünk! A *keselyűk károgaása a Holdnak tartott oroszlán teteme felett.* A stukagalamb is csalódottan kanyarodik el a rét végi tölgyes felé, mert jól ismeri a dörgést. A kondérkeselyű egy ingyenélő rohadék, ezt errefelé mindenki tudja. Olyan, mint egy összefércelt diktátum. Dögölne meg.

A lókotró a domb mögött lakik, onnan figyel a lehető legtöbb irányba, hogy időben észlelje a mozdulatlanságot vagy éppen a mozgást, esetleg a kettő közötti ugyancsak ritka állapotot. Gyakorlatilag mindent. Mindent vagy semmit, ha úgy akarod – dúdolgatja olykor a hatvan évvel korábban népszerű táncdalt. Régi dal, amelyik szintén ugyanaz maradt. Néha kotor egyet, néha többet, de ezzel nem vonja magára senki figyelmét, mert a vidék régen kihalt lényeknek lakhelye volt. Nincs itt senki, nincs itt semmiféle látnivaló, oszoljunk, miegyebek! Csenevész bokrok levelét fogyasztja ételként, egy beton ciszternából iszik, néha felnyihog, amikor átesik a dal túloldalára és azon veszi észre magát, hogy a rejtély, *bilincsbe vertél, hiszen ez banális* szavakat *fonetizálja* - ilyen sorrendben. A lókotró ekkor az égre nyihog. Ezt halljuk most.

És ennyi elegendőnek is bizonyul. Vagy nem. Ez egy ilyen hely. Elfogadhatjuk, de el is vethetjük tetszésünk és nem tetszésünk szerint. A lókotróra a kutya sem kíváncsi, a nyihahákra pedig legfeljebb a kíváncsi idegenek, ráadásul a nyihahák egy másik és folyamatosan zsugorodó világban élnek. A kíváncsi idegenek szintúgy. Csak mi pazaroljuk itt a drága időnkét időnként, miközben füttyölünk a lókotróra. Nem lesz ebből baj? Nem akarunk mi meghalni!

A százlábú szarvas egyszer villáskulcsot álmodik és megtorpan álmában. Értelmezni szeretné álmának pillanatnyi állását, de védtelen szellemi termékei folyamatosan hagyják el, mint régen a hajóspatkányok a süllyedő hajót. Aki vízi jártassági igazolvány nélkül járkal a vízen, bizony könnyedén rajtaveszthet. Oly sok mindent rejtget a mély! Van, aki nem is gondolná. Csak megy, akár egy túlfűtött gőzmozdony az indiánokkal és bölényekkel teli prérin a viadukt irányába. Előbb azonban még ott az alagút is. Bodorodik a füst! Micsoda látvány! Ne engedjük elterelni a figyelmünket! Határozzuk el; a továbbiakban nem engedjük meg magunknak, hogy a százlábú szarvas eszünkbe jusson. Ez az igazi megpróbáltatás. És a villáskulcs? Miközben anya csak egy. Százlábú szarvas, százlábú szarvas, százlábú szarvas, százlábú szarvas, százlábú szarvas, százlábú szarvas, százlábú szarvas, százlábú szarvas,

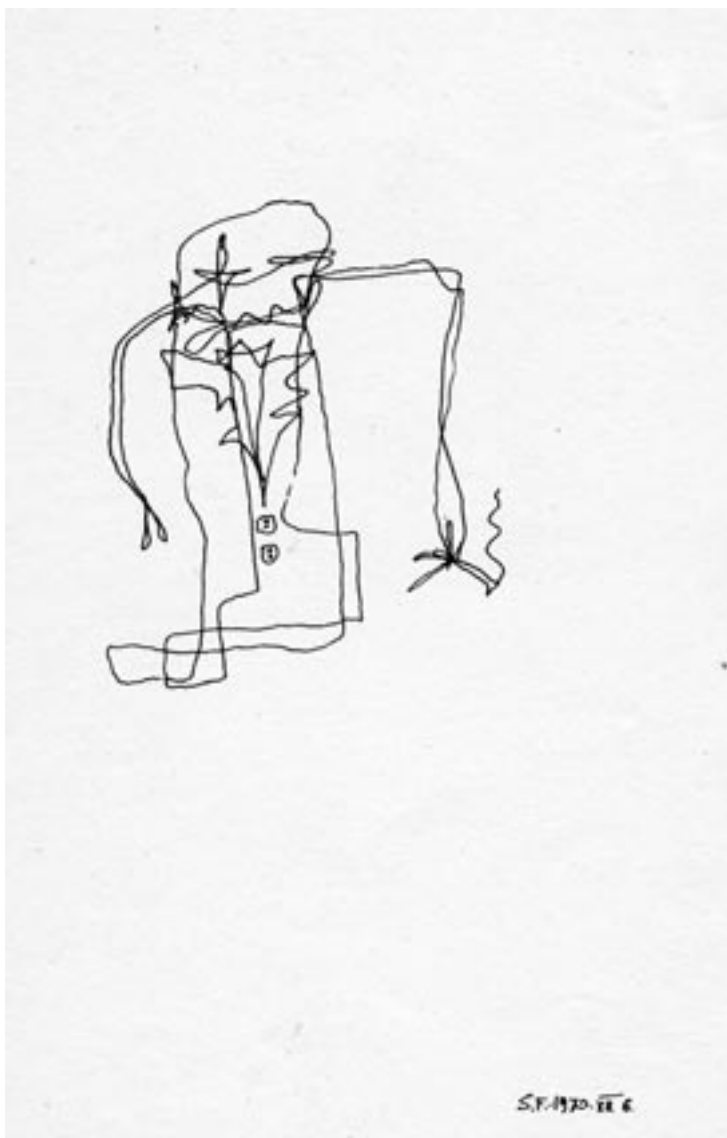
A szoba sarkában egy puffnak nevezett ülőalkalmatosságon áll egy virágcserep. A virágcserepből egy könnyező pálma avagy filodendron igyekszik a legmesszebbre eljutni nevelő edényétől. Igazán jó úton jár, a fűtéscsőbe, függönytartóba és bármibe kiválóan tud kapaszkodni. És csak megy, megy, akár az idő, és egyre újabb kapaszkodókra lel, a vége láthatatlan lesz, ígéri egy idősebb légyökér. És hopp! Egy *hímpánz* erdei porolórúdnak nézi, aztán cirkuszi trapéznek és ráugrik, hogy bemutathasson egy világszámot. *A Prakker fantáziát.* A hímpánz egy különleges, apró termetű félmajom, többet még a tudomány sem tud róla. Az ég vizében odébb egy piros-kék ribanckomp, más néven gumimatrac ringadoz, de mi még nem határozunk. Nem tudjuk hová tegyük a virág végét és azt sem, hogy a kompnak milyen sorsot szánunk. Akad tennivaló bőven. A kínáló alkalom most jön velünk egyesbe.

Az áprilisi négyek énekét hozza vissza a szél, megyünk koszorúzni a vasút és a bútorraktár közötti huzatos temetőbe. Felszabadulás van. Volt. Lesz. Nincsen jó idő, koszorúzni megfelel, mert a koszorúzásnak teljesen mindegy, honnan fúj a szél. Benyeled az ünnepi beszédet, utána verset mond egy gyerek. Szavalatnak hívják ezt a versmondást, nem tudni miért. Nem érdekel senkit a szavaló, se a szavalat tartalma. Ha van tartalma a szavalatnak, akkor sem érdekel senkit. A szavalatok tartalma minden körülmények között érdektelen. Meg hideg is van. A novemberhét talán még rosszabb. Utáljuk. Vékonyan és szépen kell öltözni. A lányokon jobban látszik a fázás. Bimbójuk feszíti a matrózbólúkat, nem is szükséges a fiúk fejébe látni, az arcukra van írva minden. A hideg miatt nyögés se hallik. A madarak röptéből könnyen megjósolható, hogy mit hoz a jelen, a jövő és a múlt. Akár haza is mehetnénk a fényes sellők nyomát követve, de mi addig itten maradunk, míg a gazda, házigazda a furkósbottal nem közelít. Fénylő április négy, tea hála halála légy. Szírének is vannak szép számmal, jutna mindenkinek, nem maradna szárazon egyik sem. Akár egy jutalomfalat a mi édes gazdánktól. *Nodehát* akkor meg miért nem?

Az igazi *légrevűben* pad alakú felhőkről lógtatják le lábukat a nézőteret megtöltő érdeklődők. A nézőtér a tekinteteket egyetlen pontba irányítja, ahogyan a gyűjtő lencse a fénysugarakat. Ez a gyűjtőhely a porond, ahol a képzeletünk megszabadul béklyóitól és a béklyó alól kibukkanó gúzsztól. Mert gúzsba is kötötte a biztos megoldásra törekvő terelőmester a képzeletünket. Mert ugye a képzeletünk, amikor szabadjára engedjük, hát bizony a képzeletünk az csapong. Nem bír magával. A légrevűben pedig egészen egyszerűen túlboldoggá lesz. Akkor jön a terelőmester és nagy ostorcsattogtatással átugratja egy tornaszekrényen meg egy tüzes karikán a képzeletünket, majd ezt még kétszer megismétli. A mocsok. De a közönségnek tetszik. A közönség ül és tapsol, a zenekari erkélyen csorog a rézeleje, a Jerikói Harsonások kitesznek magukért. Denszingindesztrít! A porondon két meztelen lovárnő libeg át, hogy feledhetővé tegye az előadást, de hiába. Képtelenek feltenni a pontot a légrevűre.

Felszívódási kísérlet idejére keressünk magunknak füstérezékelőtől mentes helyet. Nagyon ritkán nem ütközünk akadályba, de nekünk komoly jártasságunk van ezen a területen. Jártassági engedélyt is kaphatnánk, de nem igényeljük. A vízen járáshoz sem szükséges a vízi jártassági igazolvány. Állunk a vészben, mérlegelést színlelünk, miközben valójában fogást keresünk. Állunk merészen. Kívánj jó fogást, mielőtt bezár a folyó. Utolsó cigaretta vacsora után azokban a régi szép időkben, amikor még élve dohányozhattál az ágyban. Szalongáz. Bizony az! Hosszú, valójában végtelen messzeségben kanyargó láthatatlan füst ödög a falak között.

S A J Ó L Á S Z L Ó

mit tudtam én

K - N A K

piros pöttyös ruhácskádban láttalak
meg téged liftnél két copf nem érted el
a gombot a nyolcadikra mit szabad
tudtam te is mi az amit nem lehet
gombot nyomtam ajtóig kísértelek
kezedben igazi pók bent plüss mackód
oviban katicabogár a jeled
hogy ebből mi lesz mit tudtam én akkor

vittél haza hernyót tücsköt bogarat
gyerek se felnőtt csak állat érdekel
míg a földszinten mosogató alatt
csótányt irtottam kettőt fogsz és nevelsz
csendespihenőn nem alszol térdepelsz
a sarokba önként mástól magadtól
is elhúzódsz *anyuka rossz vége lesz*
hogy ebből mi lesz mit tudtam én akkor

elmentél vitt anyád egyke nála vagy
lakhatatlan szigetünkről végleg el
én is sodort a pillanatáradat
a zajló életben elsüllyedt csepel
még egy gyerek fiúk férfiak neked
combodon farmer kezem nem barangol
sok idő múlt míg megérintheztelek
hogy ebből mi lesz mit tudtam én akkor

az első csók nem volt ügyetlen tapadt
két sokat tapasztalt száj *így még gyere*
minekidemárabutaszó szavak
két nyelv két nyál egy baszás ígérete
te a liftgombot végre elértelek
benyomom jó egyéjszakás kaland volt
ma még a tiéd holnap másé leszel
hogy ebből mi lesz mit tudtam én akkor

bújócskát játszottunk megtalálatalak
te engem alagút végén fény dereng
téged kitapogatva már roskatag
nem tudom meddig maradok még neked
két copfod fogom kibontom élvezek
törölj le arcodról moss ki hajadból
vedd fel a pöttyös ruhád ha kérhetem
hogy ebből mi lesz mit tudtam én akkor

AJÁNLÁS

majd ha bevégeztetett és nem marad
belőlem semmi akkor is ott leszek
a terráriumodban botsáska adj
tücsköt halott száraz eleven etesd
most hogy nem vagyok mi lesz velem veled
tudtuk rossz vége lesz semmi test vagy por
egymásra talált a szép a szörnyeteg
most és mindörökkön örökké akkor

A szövegben magyarnóta-, sláger-, Ady-, bibliai, Jean Cocteau-idézetek, -parafrázisok.

PELLE JÁNOS Mount Sinai

MOLNÁR FERENC REGÉNYE

1.

A hotel ablakából láttam a konflisokat. Ha esett az eső, elmosódottan, ha havazott, a hópelyheken át. A Fifth Avenue túloldalán, a park szélén sorakoztak, utasokra vártak. A kocsisok cilindert, fekete mellényt és fehér inget viseltek. De volt, akinek a fején fekete bowler hat volt. Ha zuhogott, és ez gyakran előfordult, kapucnis malaclopó köpnyeget vettek és felhúzták fehérre festett konflisuk védőernyőjét is. Ilyen fiakereket csak itt, New York-ban látni. A lovakon színes hám, a fülük mögött papírvirágok. Mintha nem is utasokat, de esküvői vendégeket vinnének egy díszes lakodalomba. Egyetlen egyszer, öt évvel ezelőtt lementem, beültem egy kocsiba és körbevittem magam a Central parkban. Egy óráig tartott az út, a végén már untam. Megnéztem a diadalívet, a szánhúzó kutya szobrát, a csónakázó tavat, a Bethesda teraszt és a Belvedere kastélyt. Elmentünk az állatkert előtt. Nyáron, éjjel, amikor az autóforgalom úgymenynyire elcsitult, hallottam innen az oroszlánok üvöltését, néhányszor még a pávák rikoltozását is. Gondolkodtam rajta, hogy egyszer bemegyek, de aztán letettem róla: a növényevők és a ragadozók mindenütt egyformák. A madarak és a hullók is. Annyi minden mást megnézhetnék ebben az óriási városban, de semmi sem érdekelt igazán. A metró sem. Utaztam vele Párizsban és Londonban, az elég volt. Már minden nevezetességet láttam. Vagy ha nem, elképzeltem őket, úgy sokkal izgalmasabbak.

Tizenkét éve lakom ebben tizennyolc emeletes, francia reneszánsz kastélyra emlékeztető szállodában. Azután, hogy lejöttem a hajóról, egyenesen idejöttem. Ideiglenes menedéknek tűnt, de itt ragadtam. Sokan hívtak, hogy lakjak náluk, de nem láttam értelmét, hogy elköltözzek. Itt, az új világban minden ugyanaz, az emberek is egyformák. Úgysem tudom belakni ezt a hatalmas kontinenst, elég nekem Manhattan is. De még az is túl nagy arra a kis időre, ami még hátra van.

Elöttem hatalmas park, benne óriási víztározó, és három tó. „Kék tó, tiszta tó, melyből az élet vize árad”. Vagy inkább Rodostó. Az autóforgalom tompa zaja a tenger morajlását idézi. „Ex Turcia nulla redemptio.” Innen sincs visszatérés. Most már csak egy elvégzendő feladatomban van, az utolsó. Eszembe jutott, hogy a pesti zsidók, már akik életben maradtak, talán még most, haldoklásom közben is irigyelnek. Már ha egyáltalán eszükbe jutok az oroszoktól. De ha nem szállok fel az utolsó hajók egyikére, hanem visszamegyek hozzájuk, valószínűleg úgy végzem, mint a nebbich Szomor. Akit annyira gyűöltek a nyilasok, hogy még tüntettek is ellene, aztán a gettóban éhen veszett. Szomorú sors, de mire számítsan az, aki ezt a nevet vette fel?

Már alig eszem, pedig itt a hotelben válogathatnék az ételek között. De csak szendvicseket rágsálok, alig tudok lenyelni belőlük néhány falatot. Lefogytam, vért hányok, undorodom az ételektől. És feketét fosok, mint akit megfertőzött a kolera. Vagy azoknak a betegeknek híg, rizsléhez hasonló volt a széklete, és nem volt benne vér? Ez is, az is undorító. Már nem emlékszem, olyan régen volt. Az apámtól tudom, hogy ha a mintából tenyésztéssel kimutatják a *vibrio cholerae* baktériumot, néhány óra, de legföljebb egy-két nap alatt beáll a halál: a beteg kiszárad, elgyengül, a vére besűrűsödik, az öntudata megzavarodik, a pulzusa kimarad. A kezeletlen esetek hatvan százaléka exitál, magyarázta Apa.

Mennyire boldog voltam azon az ősön! Érdekelt a járvány, az én okos orvos apám pedig örült, hogy elmagyarázhatta nekem, mire képes a tudomány, hogy megmentse az emberek életét. A térképen mutatta, hogyan közeledik a kórság: Indiából, a Gangesz vidékéről jött, ahol még egész évben pusztító cholera asiatica volt a neve. Aztán Iránon át eljutott Oroszországba, a cár birodalmába, ahol Bakuban tízezreket ölt meg, és nevet változtatott. Lett belőle cholera nostras, a mi koleránk, az európai ragály, ami csak fél évig dühöng. Ogyesszából hajón jutott el Hamburgba és onnan Franciaországba is. Hozzánk Galícia felől közelít, de már az Al-Duna mentén is pusztít. Most Magyarország van soron, de mi felvesszük vele a harcot. Robert Koch és Louis Pasteur, a legnagyobb tudósok is bíznak a magyar orvosokban. És most végre a miniszterelnök és a kormányzat is riadót fújt: rajtunk a világ szeme!

Szép októberi nap volt, semmi sem utalt arra, hogy hozzánk is betört a járvány. Egy hónapja folyt már a tanítás a református gimnáziumban, ragyogóan süttött a nap, Már nagyon untuk, szabadba vágytunk. A latin óra közepén jártunk, épp a főnévragozást gyakoroltuk a vérszen közeledő dolgozatírás előtt. Deklinacio prima, többsége nőnemű, mint puella vagyis lány, deklinacio secunda, többségük hímnemű, mint dominus, aztán deklinacio tertia, de van még deklinacio quarta is, mindegyik megspékelve kivételekkel, az ördög sem képes fejben tartani az összeset. Ekkor nyitott be a pedellus, és súgott valamit a tanár fülébe, aki ettől láthatóan bosszús lett. De nem tehetett mást, mint kihirdette:

– A városházán úgy rendelkeztek, hogy az órának vége. Pesten is felütötte a fejét a kolera, mindenki menjen haza. Fertőzésveszély miatt a tanítás szünetel. Az iskola majd értesíti a szüleiteket, hogy mikor folytatjuk. Addig is kerüljétek a csődületet és ecetes vízzel mossatok kezet!

Alighogy a latintanárral elhallgatott, az osztályunk felbolydult. Mi, ötödikesek összekapkodtuk a tanszereinket, lerobogtunk a lépcsőn, kitódultunk a Lónyay utcára. Csatlakoztak hozzánk a felsősök, a kálvinista templom mögül, az Oroszlán utcából pedig jöttek az Iparrajz iskolások is, mert őket is hazaküldték. Kék, festékes köpenyt viseltek, néhányan még az ecsetet is magukkal hozták. Jókora csődület verődött össze a Kálvin téren. Mind fiúk, tele energiával, örültünk a váratlanul jött vakációnak. Hangoskodtunk, nevettünk, lökdösődtünk a szökőkút körül. Ott volt Csele, Weisz, Csónakos, Geréb, Csengey, Richter, Barabás, Kende és persze én is, a kis Neumann-Nemecsek. Persze nem szökén, mint a regényben, hanem hollófekezte hajjal, ami tíz

múlva már megöszült. Velünk voltak a többiek is a szomszédos osztályból, Áts Feri és a Pásztorok is. Örültünk az életnek, fiatalok voltunk, habzsoltuk az életet. Csak Boka nem jött, ő már az osztályból is hiányzott, soha nem létezett, csak a képzeletemben. Elengedtük a barna villamost, ami éles csikorgással befordult a Stáció utcába, és szaladtunk a Múziumba játszani, a kertbe, ahol egykor einstandolták a golyóimat. Útközben hangzott fel az egyhangú, lelkes kiáltás, melyről az egész város beszélt:

Éljen a kolera!

Este Apa alaposan leteremtett.

– Mit műveltetek délelőtt, amikor hazaküldtek benneteket? Elment a józan eszetek? Azt hiszitek, hogy a kolera tréfa? Hónapok óta készülünk a fogadására, és ti ki-nevetitek? Tudjátok, hányan halnak majd bele? Máris negyvenöt beteg székletében mutatták ki a bacilust. A többségük nem éli túl. Nem sajnáljátok szegény embereket?

Kicsit megszeppentem, különösen azután, hogy megmutatta a vörös zászlót és a piros lámpát, amit városházán kapott. Ezeket nappal és éjjel ki kell tenni a házunk kapuja fölé, hogy aki elmegy a körúton, lássa, hogy itt orvos lakik, akihez segítségért fordulhat.

Mit tehetett volna dr. Neumann Mór, ha valaki kolerás beteghez hívja a József-városban? Nem emlékszem, hogy egyszer is keresték a lakását. De hiába is jöttek volna, mert alig tartózkodott otthon: hónapokra beköltözött a Ganz gyárba, ott szállt szembe a kórsággal. Elment a beteg munkásokhoz, elszántan harcolt a fertőzés ellen. Az iskola zárva volt, kíváncsi voltam, mit művel az apám. Három nap múlva rávettem, hogy vigyen magával Angyalföldre. Felszálltam kopott, kétkerekű kocsijára, amit Muci, a kis sárga ló húzott. A doktor úr előkelőbb fogatot is megengedhetett volna magának, de neki ez is megfelelt.

Kora reggel végigügettünk a Váci körúton, át a Ferdinánd téren, ahol ideiglenes barakkokat húztak fel a fertőzötteknek. Tovább a széles úton, ahol már földszintesek a házak, és a mellékutcák nincsenek kikövezve. Elhaladtunk a gyárak előtt, láttam, hogy a kapuk előtt szegényesen öltözött, sovány, sápadt férfiak ácsorogtak. Még mindig remélték, hogy a portás behívja őket és munkát kapnak. Aztán az Agyag utca és Váci út sarkán visítózó asszonyokba futottunk. Tüntetni gyűltek össze a környékről, sírtak, kiabáltak, sok százan lehettek. Lovas rendőrök vették körül és kardlapozták őket.

Mi történik itt? – kérdeztem rémülten Apát.

– Tegnap átkutatták őket, és elvették a ruháikat. Nemcsak az asszonyokét, a férfiakét és a gyerekekéét is. Azt hiszik, hogy a hatóság elkobozza a gönceiket, pedig csak gőzzel fertőtlenítyük őket, aztán visszakapják. De nem lehet velük beszélni, senkire nem hallgatnak.

Apa maszkot adott rám, és elvitt egy házba, ahol a Ganz gyár munkásai éltek. Levegőtlen, sötét és szűk lyukakat láttam, tele nőkkal és gyerekekkel.

– Látod, fiam? Itt, a nyomorban terjed a kolera. Ha olyan tágas és meleg, tiszta és levegős lakásuk lenne nekik is, mint nekünk, és olyan tiszta vizet innának, mint mi,

nem kapták volna meg a betegséget. De a fertőtlenítésnél többet nem tehetünk értük. Mi, orvosok sem gyógyíthatjuk meg a világ összes baját.

Kopogtak. Két feleségem közül az egyik: Lili vagy Margit. Vagy Vanda? Nem, ő már meghalt. Itt, a hotelben. Csak nem akarom felfogni, mert annyiival fiatalabb volt, hogy azt hittem, évtizedekkel túlél majd. Ki lehet még? Esetleg a szerviz. Ajtót nyitottam. Két fekete nő állt az ajtóban, mögöttük fém kocsi. Rajta takarítószerek és egy jókora, kerek porszívó, akkora csővel, mint egy elefánt ormánya. Nem halogattam tovább a takarítást, túl kell esnem rajta. A gép mindjárt elkezd üvöltöni, a másik nő meg nekiugrik a bútoroknak. Elmenekültem a fürdőszobába, magamra zártam. Aztán onnan is mennem kell, remélem, addigra a hálóban megágyaznak.

Levetkőzőm, a zuhany alá állok. Mielőtt magamra engedem a meleg vizet, még egyszer szemügyre veszem a testem. Ki tudja, talán utoljára. Előbb vagy utóbb, de inkább előbb kórházba visznek, és ott nem lesz egész alakos tükör, hogy megnézzem magam. Mit mondjak, gyalázatosan festek. Még nem vagyok kopasz, de az ősz hajam már hullik. A látványom gyászos. A szemem táskás. Inkább aktatáskásnak mondanám, ha még lenne kedvem viccelni. Legalább tizenöt kilót fogytam a betegségtől, ráncos, májfoltos lett a bőröm és meglötytyedt. A pocakom még így sem tűnt el. A lábam visszeres, kiállnak a csontjaim. Soha nem voltam izmos, fizikai munkát soha nem végeztem. És nem is sportoltam, még úszni sem tanultam meg. Egykori önmagam árnyéka vagyok. A reggeli merevedéseim is elmaradtak, farkam már jó ideje nem adott hírt magáról. Idejét sem tudom, mikor használtam másra, mint pisálásra.

Miért épp ezt az undorító testet örököltem Apától és Jojó mamától? A kis Neumann Feri kicsi volt és kövér, fehér bőré és puha testű. Olyan, mint egy osztriga, fúj. Vagy mint egy adag puding. Mindenkitől megijedtem, ha hangosan szóltak hozzám, elsírtam magam. A kis Laci, aki két éves korában meghalt és az anyám élete végig siratta, biztos olyan jóképű, barna férfi lett volna, mint Sándor bátyám. Érte rajongtak a nők, hat gyereket csinált nekik és a kritikusok is szerették. És Böske, a húgom is félresikerült, csenevész teremtés lett, igazi zsoké... Cigány Pannának csúfolták, egy időben versenylovak hátán ült, úgy mutatta be őket, aztán eladta őket. Ki se tette lábát az ügetőről, tippekkel is kereskedett. Két kézzel szórta a pénzt, és úgy káromkodott, mint egy kocsis. Szégyenkeztem, ha csak hallottam róla. Vajon miből él most, a kommunizmus alatt?

Ocsmányul nézek ki. Látszik rajtam a betegség, ami elvisz. Gyomorrák, mondta el őszintén a jó Lax Henrik doktor, aki már Pesten is gyógyított engem. Itt az orvosok nem titkolóznak a betegek előtt. Valami csoda révén jutott ki Amerikába, ahol még most is küszködik azzal, hogy elismerjék a diplomáját. Addig is kezeli az ideszakadt magyarokat, akik megbíznak benne, ugyanúgy, mint én. Operálni persze nem operálhat, de a diagnózisát minden további nélkül megerősítették. Elő is készítették az ágyamat a közeli Mount Sinai Hospital-ban, itt, a Fifth Avenue-n. Ott majd egy amerikai sebész nyitja fel a hasam és vágja ki belőlem a daganatot. Már persze ha tudja. Ne várjak sokat a műtétől, azoknak, akik olyan állapotban vannak, mint én, nincs sok esélyük. Persze lehet szerencsém is, ha a tumor még nem szóródott szét.

Ha nincs a gyomromban metastasis, még húsz évig is élélhetek. De csak ez hiányzik, hogy kilencvennégy éves koromig egyem a száműzöttek kenyerét. Pestre már biztosan jutok el újra, pedig mit nem adnék érte, ha újra sétálhatnék a Margitszigeten...

A legjobb lenne drasztikusan lerövidíteni az agóniát. Mikor öljem meg magam, ha nem most? De nem teába szórt altatóporral, mint egykor, amikor Irén szakított velem, hanem úgy, mint aki komolyan gondolja. Azzal a kis női pisztollyal lövöm magam agyon, amit apámtól örököltem, és magammal hoztam Amerikába. Még öt történet van benne.

Három éve, amikor még több volt a lelkerőm, egyet ellőttem. A hideg kis csövet a szívemhez nyomtam. „El fogom sütni”, mondtam hangosan. Emlékszem, oly erővel nyomtam a bordáim közé a szögletes csövet, hogy fáj. „Hopp! — mondtam hangosan és a fájdalomig szorított csövet elfordítottam. Aztán még mélyebbre nyomtam a testembe, de már nem irányoztam a szívemnek. „El fogom sütni... de nem megy a szívembe, nem megy a szívembe”, ordított bennem egy ujjongó hang, amitől boldog lettem, és megnyomtam a ravaszt. A pisztoly kicsit szólt, de megütötte a mellem. „Vaktöltés volt benne”, gondoltam kijózanodva és ellöktem a kis eszközt, mintha undorodnék tőle. Két ujjam rányomtam a cső helyére, de nem találtam a sebet. Nem fáj, olyan volt, mintha semmi sem történt volna. De egy perc múlva hűvöset és nedveset éreztem a hónaljам tájékán. Rányomtam erre a helyre a tenyerem és az arcom elé tartottam. Véres volt. „Meg volt ez töltve, mégis.” Most megint a cső helyéhez nyúltam, a másik tenyeremmel. Az is vérnyomot mutatott. „Keresztüllőttem magam”, mondtam és mélységesen elcsodálkoztam, hogy ez ilyen egyszerű és olcsó dolog volt. Csak súrolt a golyó, két lyukat csinált a bőrömmön: az egyiken be-, a másikon kiment.

Miközben halni készültem, folyton járt az eszemben, hogyan fogadja majd a közösség és a nagyvilág, hogy önként távoztam az élők sorából. Ki sajnál majd és ki örül annak, hogy végem van? Vagy ki mérgelődik majd, mert még akart valamit kérni tőlem, amit már nem kaphat meg? Ugyanakkor éreztem, mennyire kilátástalan az életem, emiatt sajnáltam magam. Valójában együtt sírtam másokkal, és a részvét tárgya én magam voltam: undorító, visszataszító gyengeséget éreztem. Üresség és semmisség töltött el, magasztos pillanatnak nyoma sem volt akkor, amikor meghúztam a ravaszt.

Az igazság az, hogy nőként viselkedtem, pontosan úgy, ahogy ezt Weininger leírja, mint a zsidók jellemző tulajdonságát. Tettemben nem volt semmi magasztos, mint az árja római hősnőknél, épp ellenkezőleg. Öngyilkossági kísérletem férfiatlan volt, amit az is mutatott, hogy egy női revolverrel akartam megölni magam, ami fegyvernek csak játékszer. És még azzal sem mertem úgy célozni, hogy komolyan kárt tegyek magamban. Egyáltalán, miért akarok mindenáron szabadulni a boldogtalanságtól, ami az élet része, miért születtem erőtlennek és puhánynak? Valójában soha nem tettem fel a kérdést, mi a célja a sorsomnak, nem tudtam mit kezdeni a nekem kiszabott idővel. Hiába mondogattam, hogy az életnek értelme lehet és kell is hogy legyen, erről soha nem tudtam meggyőzni magam. Ezért kerestem a halált, de ahhoz gyáva voltam, hogy férfiasan szembenézzek vele és úgy fogadjam.

Lax doktor bekötözött, és megígérte, hogy nem mondja el senkinek, mit történt. Nem adtam fel a tervet, úgy döntöttem, hogy legközelebb elszántabb leszek. Anatómiai pontossággal célzok majd, telibe találok a szívem. Abban a szempillantásban meghalok. De most már nincs hozzá energiám. Amikor ilyen közel van a halál, miért siettessem? Apa sem tudta rászánni magát, hogy használja a pisztolyt. Ő vette, még a múlt században. A Húvösvölgyben nyaraltunk, és félt, hogy betörnek hozzánk. Aztán magával vitte a kórházba, ahol sokat szenvedett, mielőtt meghalt. Az éjjeli szekrény fiókjában tartotta, de nem nyúlt hozzá. Igaz, neki, mint orvosnak, adtak morfiumot a kollégái. Azt, amit Lax doktor nekem nem volt hajlandó felírni... persze az is lehet, hogy az ő receptjét el se fogadnák egy itteni patikában.

Amikor a mentők értem jöttek a hotelbe, eszembe jutott, hogy kár lett volna próbára tenni magam, és újra fegyvert fogni. A szobalány, aki felhozta a reggelijét, látta, hogy már annyi erőm sincs, hogy felkeljek és leüljek a reggeliző asztalhoz. Ő szólhatott a főportásnak, az meg az igazgatónak, hogy a 835-ös lakosztályból el kell vitetni a lakót. A direktor beszélt a hotel orvosával, aki kihívta a mentőket. Azok fél óra múlva már megjöttek. Két fiatal, fehér férfi volt, egyenruhában. Sejtelmük sem volt arról, hogy ki vagyok. Nekik csak egy öregember voltam a sok közül, akinek nem fontos a neve. De a címet tudták, hogy hova kell vinni engem.

Az egyik személyzeti liften levittek a földszintre és kitoltak a mentőkocsihoz. Nem néztem meg, mi a márkája, alighanem Dodge. Ezt a típust sokszor láttam már, amikor szirénázva robogott el az ablakom alatt.

Where are we going now? – kérdeztem magyar kiejtéssel a mentőst, aki hordágya mellett állt.

To the Mount Sinai, you are already waited. Don't worry, old chap, we will be there soon.

Vagyis már várnak, Lax doktor már telefonált, hogy visznek. Talán azt is elmondta valakinek, hogy ki vagyok. Az orvosok, meg az ápolók már csak egy halni készülő külföldi öregembert látnak bennem. Old chap, ez vagyok én.

A mentősök a felvételi osztályon egy ágyra tettek, majd elmentek. Ekkor odajött hozzám egy fehér köpenyes, fekete hajú fiatal orvos. Magyarul megszólított.

Molnár Ferenc, a híres író? Megtiszteltetés számomra, hogy találkozunk.

Anyám rajongott magáért, minden darabjára elvitt.

Mi történt a szüleivel?

Anyám még kiküldött Amerikába. De ő már nem tudott utánam jönni, mert az apám megbetegedett. Végül mindkettőjüket a Dunába lőtték.

Trauriger Abgang, gondoltam miközben az orvos a szívem vizsgálta, és lehunytam a szemem.

Miért szerettem annyira a Szigetet? Húsz évig nyaraltam ott, amíg tehettem, visszajártam. Vártam, hogy elmenjen az utolsó dunai hajó, és körülvegyen a nyáráji csönd, amelybe kellemesen olvadt valami halk harmonikaszó, amely a vízen át jött Óbudáról. Néhány lámpa csöpp tűzpontja csillogott a túlsó parton, s amikor az utolsó nesz is elhalt, hallani lehetett egy nagy malom bugását. A malom a parton állott, s mind a hat emelete ki volt világítva. Tizenkét emeletesnek látszott, az alsó hat sor ablak a Dunán reszketett, a felső hat fenn sorakozott a nagy kőkockán.

A levegő tele volt tubarózsával, amelynek olyan erős volt a parfümjé a nyári éjszákakon, hogy azt hittem: a szememmel, fülemmel is érzem. Alattam halkan locsogott a folyó, s az ég telis-tele volt csillaggal. A hangok egészen másfélék voltak, mint aminőket a városban hallani. Itt a parti köveken megijeszti az embert a Duna, amikor szeszélyesen nekik loccsan. A bokrokból surranó zöreje hallatszik, messziről sóhajtanak a fák, s ami a legkülönösebb, néha egyszerre elhallgat minden, nem szól a Duna, visszafojtják lélegzetüket a bokrok, s az egymásra boruló nagy fák hirtelen elcsöndesednek.

Tündérvilág volt Buda és Pest között. Egyikhez sem tartozott, lebegett közöttük. Vele én is, mint mindenki, aki átjött hajóval vagy csónakkal. A fejemben magammal hoztam a piszkos és rohanó várost, mégis elszakadtam tőle. Felülről láttam az utcákat és a házakat, megbocsátottam lakóinak elszánt törtetésüket, hiszen csak azért olyan könnyörtelenek egymással, mert életben akarnak maradni. Az a sötét, szennyes ár, amelyben ők levegőért kapkodnak, és víz alá nyomják egymást, nem olyan szelíd és vigasztaló, mint a csillagfényes Duna, mely körülöleli a Szigetet és naphosszat ugyanazt a történetet mormolja: ne félj, ember, én itt vagyok és örökre itt leszek, magammal viszem a bánatod, feloldom a benned felgyülemlett keserűséget.

Az írók és a költők már azelőtt felfedezték maguknak a Szigetet, hogy megszülettem. Anyám mesélte, hogy a nevelőnőm négyévesen kihozott sétálni. Egy bajszos öregember megsimogatta a fejem, és nagy jövőt jósolt az irodalomban. Aztán nem sokára meghalt. Arany János volt, aki az Ószikéket írta, ő is itt talált ihletet. Aztán, már az én időmben, jöttek a többiek is, előbb Bródy Sándor bátyám, aztán mindenki, aki számított, még ha olyan szegény volt, mint Krúdy, akivel egykor együtt jártam kávéházzal kávéházra. Vagy Szép Ernő, aki alig tudta megfizetni a Kisszállót, mégis ragaszkodott a Szigethez, egészen addig, amíg be nem kergették a gettóba. Végül túlélte, de úgy hallottam, egy pesti albérleti szobában nyomorog vajon meddig húzza?

A Szigetről persze Margit is az eszembe jut. Ott ismertem meg, hol másutt? Talán láttam már a Budapesti Napló szerkesztőségében, meg Dunavarsányban is, a család kúriájában, de hogy az apja itt mutatott be neki, abban biztos vagyok. Még nem volt kész a levezető szárnyhíd, amit már Eiffel megtervezett, úgyhogy még hajóval érkeztem, egyenesen a Nagyszálló éttermébe, a teraszra, ahol Vészi József, a főszerkesztő és országgyűlési képviselő szivarozott és kortyolt az ebéd utáni kávéját. A tizenöt éves Margit meg a húga, Jolán tőle nem messze üldögélt. Szemmel láthatóan

feszengtek, de nem volt szabad felállniuk, mindaddig, míg az apjuk asztalt nem bont, de az még messze volt, nem győzték kivárni.

Ahogy felléptem a teraszra, Vészi észrevett. Megvárta, amíg közelebb léptem és a lányaihoz fordult.

Bemutatom lapunk új munkatársát, Molnár Ferenc urat. Nemrég jött vissza Genfből, ahol jogi tanulmányokat folytatott, de már felhagyott velük. Azóta teljesen az újságírásnak szentelte magát, bizonyára olvastatok a cikkeit. Közöltük egy tárca-regényét is. Kitűnik belőle, hogy jól ismeri a női lelket, szóval ajánlom a figyelmetekbe.

Egyik lány sem hagyott bennem mély nyomot. Másért rajongtam, egy idősebb, férjes asszonyért, aki éppen akkor jelezte, hogy véget akar vetni a kapcsolatnak. Nem sokkal azelőtt azt mondta: „nem akarom, hogy teljesen elcsavard a fejem, mert akkor beleszédülök a szerelembe és megtudja az uram, annak pedig csak rossz vége lehet”. Hát én ezt elképzelhetetlennek tartottam, hogy egy ilyen szenvedélyes nő ennyire hidegen és racionálisan gondolkodjon, hiszen éreznie kellett, hogy milyen sokat jelent nekem. Huszonkét évesen nem tudtam másra gondolni, mint hogy véglegese a szakítás, vagy remélhetem-e, hogy még visszahódítom. Ügyet sem vettem Margitra, eszembe sem jutott, hogy ő már ekkor kinézett magának.

Hosszú évek teltek el addig, amíg megláttam benne a szépséget és rávetítettem azokat az érzéseimet, melyeknek vajmi kevés köze volt az ő valódi egyéniségéhez. Annál inkább egy ideálhoz, melyet később is egyre reménytelenebbül kerestem a női arcokban és testekben. Időbe telt, amíg megtanultam, hogy ha egy másik egyéniségre halmozok mindent, ami magam szeretnék lenni, de soha teljesen nem lehetek, és ezt a másikat teszem minden érték hordozójává: ez a szerelem. Ennek az elképzelt tökéletességnek a szimbóluma, csábító kirakata a szépség. Ezért csodálkozik, sőt döbben meg oly gyakran a szerelmes férfi, amikor a szép nő tele van rút hibákkal. Nem gondolja végig, hogy a nőt csak azért találja szépnek, mert még szerelmes belé, különben a nő külseje és belseje közötti ellentét már nem is fájna neki.

Margitnak, mielőtt megkértem a kezét, és ő igent mondott, már volt hódolója, és nem is akármely: egy igazi költő, Ady Endre. Ő is el akarta venni, de kikoszarazta, mert nekem tartogatta magát. Adyval együtt dolgoztam a Budapesti Napló szerkesztőségében, és Bíró Lajossal is, aki a sógorom lett, mert Margit húgát, Jolánt vette el. Tele volt tehetséggel a redakció, Vészinek érzéke volt, hogy felfedezze őket: Adyt egyenesen Nagyváradról hívta fel, megérezte benne a zsenit. De azért, hogy elvegye a lányát, már nem lelkesedett, és hát Margit sem viszonzta az érzéseit. Pedig a zürös életű költő a válásunk után is próbálkozott nála, verses regényt írt neki, és az összes komplexusát rávetítette.

Elolvastam a Margitát, és rossz érzéseim támadtak tőle. Semmi köze nem volt ahhoz az elkényeztetett, hús-vér asszonyhoz, aki gyereket szült nekem, és akivel képzelenség volt együtt élni. Ezt valahol azért Ady is megsejtette. Bár az „új magyar Si-onnak énekét” ajánlotta Margitnak, aki akkor már elvált asszony volt, ezt írta róla:

„Találkoztunk, mi száz korszakkal ér fel,
Fölvadult szittya s frányás, zsidó némbor.”

A magyar Sionról a Mount Sion kórház jut az eszembe Fifth Avenue-n, ahol többször is megröngtenezték a gyomrom, és vár az ágyam. Amúgy soha nem értettem, hogy a költő miféle ragyogó jövőt, csodás újjászületést vár a zsidóktól. Jól ismertem őket, nem voltak illúzióim. Egyszerre láttam őket kívülről és belülről, ugyanúgy, ahogy a magyarokat, mert közjük is számítottam magam, még akkor is, amikor annyian ellenem fordultak. Őszintén szólva kissé viszolyogtam az egész Vészi-Weiss családtól. József, a családfeje egykor maga is verseket írt, aztán több, sikeres újságot alapított, meggazdagodott, végül politikára adta a fejét. Prémis díszruhát csináltatott, országgyűlési képviselő és tanácsos lett, a miniszterelnökségi sajtóiroda elnöke, aki a legnagyobb urakkal parolázott, és a háború után még a felsőházba is beült.

Nem értettem pontosan, Vészi hogyan csinálhat radikális, felforgató újságot, mit vár a forradalomtól? Elkápráztatták a jelszavak, a tűzzel játszott. Lázító hangokat keresett, azért hívatta fel Adyt Nagyváradról, és Bírót ugyanonnan. Néhány hónapig a szerkesztőségben téblábolt gyakornokként egy huszoneves fiatalember is, akit Ady ajánlott, de senki nem méltatott figyelemre, én sem. A Kommün alatt láttam csak újra, ő volt Kun Béla, akiért Fedák 1919-ben rajongott, és végül rosszul végezte. Vészi, mielőtt még Tisza első kormánya megbukott, ezt írta a Budapesti Naplóban: „Nép-parlament, el fog jönni a te országod.” És ezt is ott lehetett olvasni: „Ausztiria dögrováson van. Ausztiria szétbomlik.” Ezek után az apósom annak a kormánynak lett a sajtófőnöke, amit a Ferenc József nevezett ki, tekintet nélkül arra, hogy az ellenzék kapta a legtöbb szavazatot a választáson.

A tömérdek szónoklat és vezércikk, fáklyás ünneplés és dísztemetés csak kulissza volt. A világháború végén recsegve-ropogva összeomlott, bár sokáig magam is azt hittem, hogy akármilyen korhadt is, örökké áll majd. Évtizedeken át őriztettem egy szalagdarabot a Nemzeti Múzeumban felravatalozott Kossuth Lajos egyik koszorújáról, ott voltam több szobrának avatásán is. De az olyan díszruhás urakat, mint az apósom, ki nem állhattam. Attól pedig végképp felfordult a gyomrom, hogy Pesten a leggazdagabb zsidó bankárok, miután nemesi címet kaptak a királytól, kardot kötöttek az oldalukra, és azzal parádéztek.

Margit az apja lánya volt, „frányás, zsidó némbor”. Azt hitte, a lába előtt hever a világ, az összes kincseivel együtt, csak le kell hajolnia érte. Huszonegy évesen mindenkit megszedített, engem is. A szemem láttára vált duzzogó bakfisból vonzó, fiatal nővé. Határtalannak tűntek a lehetőségei, külföldi leányiskolákban tanult, idegen nyelveket beszélt, énekesként, festőművészként, és íróként egyaránt tehetségesnek tartották. Csak éppen feleségként meg anyaként mondott csődöt. Igaz, én sem voltam mintaférj – de miért várta tőlem, hogy pedáns hivatalnokként minden este őrizzem a családi tűzhelyt?

Azokban az években, és még sokáig „fordított életet” éltem: nem tudtam elviselni a pesti emberek nappali robotját, a szürke, prózai hajsztát, mely reggelenként szem-

bejött velem a körúton. Délig aludtam, utána írtam, esténként pedig társasággal jártam a kávéházakat. Ittam, hajnalig kártyáztam, előfordult, hogy utána még elmentem a gőzfürdőbe is. Közben az éj közepén hazaugrottam „éjféli pusztit adni”. Gyorsan ágyba bújtam a fiatal feleségemmel, kellemesen elbágyadtam, aztán újra felöltöztem, és irány az éjszaka! Most, hogy az életem végén járok, innen a Pláza Hotelből visszatekintve daliás ifjúkoromra, úgy tűnik, hogy menekültem valami sötét árny, talán a rám váró jövő elől. Ezért vetettem bele magam az örökös bohém életbe, a társasággal együtt, mely élvezte a szavaimat, a tréfáimat. Közben ontottam a cikkeket, a novellákat, a regényeket. Hamarosan színdarabokat is írtam, és a kávéházi beszélgetésekben próbáltam ki a poénjaimat. A kompánia többi tagja ugyanúgy zúgoscipőben járt, mint én. Ötleteket adtunk, viccelődtünk, egymást inspiráltuk, írásainktól pedig felvirágozott a magyar sajtó, irodalom és színház, mely az előző két évtizedben az unalom siralomvölgyében senyvedett.

Az esküvő után, amit minden feltűnés nélkül, csak a legszűkebb rokonok jelenlétében kötöttünk a kerületi előjáróságon, beköltöztünk egy Népszínház utcai lakásba. Onnan indultam el este nyolc óra felé. Előbb benéztem Spolarich kávéházba, aztán a Deákba, aztán Newyorkba, az Emkébe, a Fiuméba, végül a Centrálba, és ott vártam meg a reggeli lapot a többi skriblerrel. Aztán a Fészekben vagy az Otthonkörben kártyáztam, persze nem nagy tétekben, csak a társaság kedvéért. Az ezeken a helyeken töltött tömerdek idő, a vég nélküli beszélgetések összefolynak, csak néhány arcot tudok felidézni. Köztük főpincéreket és a kávéházak tulajdonosait, akik mind meg voltak tisztelve, hogy ücsörgünk náluk. Sokan csak azért ültek be, hogy egy pillantást vessenek ránk, az írókra és költőkre, akik ott eszmét cseréltek, lapot szerkesztettek. Persze, a vendégek többsége nem kóbor művészekből, hanem kereskedőkből állt, akik az ügynökeiket meg a kuncsaftjaikat fogadták az asztaluknál, oda irányították a postájukat is, ott keresték őket telefonon.

Egyetlen jelenet maradt meg élesen az emlékezetemben. Ülünk a „zúgoscipősökkel” az Andrassy úton, a Millenium kávéházban, szokás szerint valami új folyóiratot alapítottunk, a politikáról vagy a színházról vitatkoztunk. Szürcsöltük a feketénket, amikor váratlanul, nagy csörömpöléssel betörték a nagy utcai ablak üvegtáblái, és a kávéházban megjelent egy megvadult ló, utána pedig egy kétkerekű gig, rajta egy kalapos, gyepőlőt szorongató úriember. Minden útjukba kerülő asztalt és széket fellöktek, feldöntötték a pohárszéket, tele poharakkal és tányérokkal. Szerencsére a vendégeknek nem esett baja, akkor még nem volt tele az üzlet. A kasszás kisasszony rémülten felsikoltott, amitől az állat megijedt. Visszafelé lépve szépen kitolta a kétkerekű kocsit arra, ahonnan jött, majd eszeveszett futással eltűnt a sugárúton. Mindez alig tartott tovább néhány percnél. „Ilyen az, amikor betör hozzánk a való élet”, jegyeztem meg, és egy ideig arról társalogtunk, ki lehetett a bakon ülő kalapos úriember, honnan jött és hova tartott. Aztán napirendre tértünk fölötte, folytattuk a vég nélküli társalgást.

Margit szívesen elkísért volna, de nem tehetette, mert akkor a nők még nem jártak kávéházakba, meg aztán terhes volt, nem bírta volna az éjszakázást. Zokon vette,

hogy időnként benéztem a „ledér” cafékba is, a Helvéciába, a Francais-ba vagy az Orfeumba a Royal Orfeum mellett, ahol prostituáltak várták a kuncsaftjaikat, és artistalányok is felléptek. Produkciójuk végén körbejártak tányérozni, és sokszor már akkor megállapodtak egy-egy férfivel, akit hazavisznek a lakásukra. Öt koronánál nem kértek többet. Persze, olykor én is elcsábultam, de ebből nem csináltam rendszert. Margittal még dúlt a szerelem, de egyszer, talán azért, mert valamelyik barátnőjéről rosszat hallott rólam, beütött a krach. Ezzel kezdte: „Ez így nem megy, fiam....” Aztán közölte, hogy ő senkivel nem osztozik a férjén és ezentúl külön alszik. Fejemhez vágta, hogy a szülésig látni sem akar, sőt, lehet, hogy azután sem, vessek magamra, én akartam így, ne panaszkodjak.

A Palermo kávéházból jöttem, ahol több chartreuse-t is ittam, de nem voltam részeg, csókkal üdvözöltem. Alaposan feldühített, nem tudtam uralkodni magamon. Megcsavartam a kezét, ő meg sírni kezdett. Nem igaz, hogy eltörtem a kisujját, ezt később csak azért híresztelte, hogy befeketítsen. Tény, hogy odaszorítottam az előszoba falához, és amikor megkarmolt, arcon is vágtam. Másnap reggel elköltözött, és az egészet úgy adta elő az apjának, hogy én szexuális örömet találok abban, hogy fájdalmat okozok neki.

Vészi behívatott a főszerkesztői szobájába, és közölte velem, hogy alkoholista vagyok, verem a lányát, ezért a legjobb elmegyógyással vizsgáltat meg. Konrád Jenő, az Országos Tévelyda igazgatója vár az irodájában a Lipótmezőn. Nem volt sok kedvem a vizithez, de furdalt a lelkiismeret, hogy így bántam a fiatal feleségemmel. Amikor elköltözött az apjához, leroskadtam egy székre és magam elé meredve hajtogattam: „Bűnbánat, bűnbánat”. De csak azért, mert akkor még szerettem. Utólag pontosan látom, hogy tudatosan dühített fel, aztán meg ellenem fordította, hogy kezét emeltem rá. A testi szerelem megvonásával csak zsarolni akart, más, hosszabb távú céljai voltak.

Margittal nagy baj volt, aminek akkor, amikor elvettem, még csak a körvonalai látszottak. Olyan ambíciókat táplált, melyeknek a terhe alatt összeroskadt. Ahhoz, hogy sikeres legyen, keményen kellett volna dolgoznia, de erre nem volt képes. Közben lenézte mindazt, amit a társadalom elvárt egy asszonytól, vagyis azt, hogy vezesse a háztartást és jó anya legyen. Egy időben kellemes hangja volt, énekesnek tanult, de feladta. Aztán a képzőművészetben mélyedt el, egy befutott művésznél tanult, festő szeretett volna lenni, de nem volt hozzá tehetsége. Végül újságírónak, írónak tartotta magát, a szellemi társam, akart lenni. Elvárta, hogy mindenben kikérjem és meg is fogadjam a tanácsait. Emancipációra való igényét és képességét a benne lévő rejlő férfi-rész táplálta, valójában a biszexualitását leplezte vele. Mert a nők is tetszettek neki, őket is meg akarta hódítani. Versenyre kelt a férfiakkal, felül akarta múlni őket, ugyanakkor élvezte, hogy udvarolnak neki. Ezek az ellentmondások sorozatos kudarcokhoz vezettek. A legjobb galériákban állította ki a képeit, a vernisszázsaira elismert művészeket hívott, a könyveihez divatos szerzők írtak előszót, jó pénzért. De ő is érezte, hogy mindez csak succes d'estime, kiprovokált elismerés, amit túlzásba vitt vitaszellemmel kompenzált, ami annyira jellemző a mindent jobban

tudó zsidókra. Az ő besserwisserségét így jellemeztem: „Margit mindenkinél mindent jobban tud. De semmi többet”.

Konrád Jenő fehér köpenyben, nagy reverenciával fogadott a Lipótmezőn. Éppen harangoztak, én meg ingerült és kialvatlan voltam, mert már délelőtt fél tizenegyre értem jött konflis, amit az apósom küldött, hogy kihozzon ide, az őszbe borult budai hegyek közé. De nem zúgolódtam, vezeklésnek fogtam fel az elmeorvosi vizsgálatot, amiért elragadtattam magam.

Molnár úr, megtiszteltetés a számomra, hogy fogadhatom. Láttam Az Ördögöt a Vígsházban. A feleségem el volt ragadtatva tőle.

Ez nem kezdődik rosszul, gondoltam, hiszen írónak, és nem betegnek tart. Valószínűleg csak azért beszélget velem, mert az apósom megkérte rá: neki kevesen mondanak nemet ebben a városban. Társalgunk kicsit a darabomról, aztán az utamra enged. Majd a konflis visszavisz a lakásomba, ahol délután még szundíthatok egy kicsit.

Azért nagyon óvatosan szóba hozta a viselkedésem.

Hallom, nemrég nősült, és a felesége anyai örömek elé néz.

Kiprobálom a házasság örömeit. Csak akkor írhatok róla hitelesen, ha meg is tapasztalom.

Azt ajánlom, hogy csak mértékkel fogyasszon alkoholt. És ha ivott, előbb aludja ki magát, azután menjen csak haza. Így lehet a legkönnyebben elkerülni a veszekedéseket.

Ebből állt az orvosi vizsgálat. Vészi többet nem hozta szóba ezt az ügyet. Mindent megtett azért, hogy kibékítsen a lányával, aki végül hajlandónak mutatkozott újra együtt élni velem Márta lányom születése után, mégpedig egy új helyen, a Pálma utcában. Az apóson egy hatalmas, műtermes villát bérelt ki számunkra a Városliget mögött. László Fülöp építette, olyan volt, mint egy gótikus rémregényben szereplő várkastély. A piktor innen költözött át Londonba, hogy az angol királyi udvar ünnepeit portréfestője legyen. Legalább négytagú személyzet szolgált ki bennünket. Margitnak is megvolt a lakosztálya, övé volt a műterem, ahol egész nap festett, gyakran még arra sem volt érkezése, hogy eligazítsa a szakácsnőt, mi legyen a másnapi ebéd. Nagy társaság járt hozzánk, a vendégek többsége miattam jött, de én egyre jobban untam őket. Akkor már nem aludtunk egy ágyban. Itt írtam a Liliomot és A testőrt is, szóval a Pálma utca alkotóműhelynek bevált. De nem voltam boldog benne, akkor már Irénbe voltam szerelmes. Két év múlva elköltöztem a Liget szomszédságából. Először a Szigetre, azután Budára.

Margit azután, hogy elváltam tőle, sok férfit és nőt magába bolondított. Meglehet, hogy azalatt, amíg együtt éltünk, le is feküdt néhányval – ezt egy férj soha nem tudja reálisan felmérni, vagy alaptalanul féltékenykedik, vagy pedig bambán tűri, hogy felszarvazzák. De engem akkor ez már kevésbé érdekelt. Már csak darabokat írtam, elengedtem az újságírást, és vele a Vészi családot is.

Egymás után kétszer is úgy nősültem, hogy nem szerettem igazán azt, akit elvettem. Viszont szerelemből váltam. Először azért, hogy feleségül vegyek egy férjes asszonyt, aki visszautasított, annyira, hogy öngyilkosságot követtem el miatta. Másodszor kárpozlásként vettem el azt a nőt, akivel már vagy tíz éve volt viszonyom, majd elváltam tőle egy harmadikért. De egyikükkel sem tudtam tartósan együtt élni, miközben folyamatosan arról ábrándoztam, hogy családot alapítok és jó apa leszek. Ami már azért is illúzió volt, mert ki nem állhattam a gyerekeket, és amikor felnőtt, cserben hagytam a lányom, vele az unokáimat is, kész csoda, hogy életben maradtak.

Magam sem értettem, mit várok a nőktől. Ha rövidebb-hosszabb ideig kötődtem is hozzájuk, a beteljesült szerelem édes ízébe rövidesen fanyar, keserű cseppek vegyültek. Eljött az idő, amikor mellettük ébredve, aztán a reggelinél, majd elnézve hosszas készülődésüket a fürdőszobában majd a budoárban, feltettem magamnak a kérdést: mit keresek mellettük? Miért kell nekem vasárnaponként korzóznom velük, fogadni és viszonzni az ismerősök köszönését, aztán délután vizitbe menni, és kávé vagy teát kavargatva hallgatni a feleségek vég nélküli, tartalmatlan fecsegését, esetleg félrevonulva a férjeikkel szivarozni és konyakozni, közben eszmét cserélve mindarról, amit a reggeli újságban egyszer már olvastam és már akkor is halálosan untam? Aztán a férjből apává vedleni és nevelni a gyerekeket, akiket a cseléd (előkelőbb helyeken a nevelőnő) kimosdatva és idomítva felvezet az étkezésekhez? Hamar felismertem, hogy a konvenciókkal szabályozott polgári közegben sok mindent tehet az ember, bizonyos határok betartásával ki is maradhat éjjelenként és félre is léphet. Csak éppen írni nem lehet a családi otthonokban, márpedig én húsz éves korom óta annak éltem, amit a „tiszteletes asszonyok” csak afféle hóbortnak, szórakoztató időtöltésnek tartottak. Egyszerűen nem tudták felfogni, hogy ha a magamfajta belemerül az alkotó munkába, az fontosabb náluk és nem lehet hozzá szólni. Mert ha megzavarják azzal, hogy mi legyen az ebéd, vagy a gyerek rossz jegyet kapott az iskolában, kizökken a lendületből, s akár a szemébe dobhatja a munkáját, aminek már kis híján a végére ért. Ha épp darabot írtam, egyenesen embergyűlölő hangulat vett erőt rajtam: a fejemben beszéltek a szereplők, volt, hogy tucatszor is papírra vettem bizonyos jeleneteket, olyankor az sem érdekelt, ha kigyullad a ház, csak a színház járt az eszemben, elfelejtettem csapot-papot, mint egykor Csokonai Vitéz Mihály.

De nem boldogítottak igazán a házasságukba belefáradt férjes asszonyok sem, akik örömmel fogadták az udvarlásomat, és csakhamar meglátogattak a legénylakásomon, mondván hogy „kíváncsi vagyok, hogyan él egy híres író?”. Aztán nemsokára már megkértek, hogy kapcsoljam ki a fűzőjüket, és olyan lelkesedéssel ragadták meg a farkamat, mint a tizennyolc éves prostituáltak. Látszott rajtuk, hogy feledhetetlen élményben akarnak részesíteni, ami majd hosszabb időre hozzájuk láncol, kérték, hogy ne fogjam vissza magam, trágár szavakat vártak tőlem, a szájukkal meg a nyelvükkel kényeztettek. Cserébe csak annyit kértek, hogy nyilvános helyeken, különösképp a színházakban és a kávéházakban ne mutatkozzak velük, mert ezeken a helyeken

mindig felbukkannak ismerősök, akik azon nyomban beáruják őket a férjüknek, és egy valóper hiányzik nekik a legkevésbé. Egyébként is legyenek diszkrét, a pletyka Pesten gyorsan terjed, barátaimnak, írótaarsaimnak egy szót sem arról, mi van köztünk, bármilyen szoros közöttünk a szellemi és testi kapcsolat. Ennek megpecsételéseként simogassam meg őket újra ott, mert már nagyon rég volt részük igazi testi örömben, a férjük rendre későn jár haza az irodából, jó, ha havonta egyszer rájuk néz, és abban sincs sok köszönet.

Maradtak végül a csirkék. Így neveztem magamban a színházak és orfeumok környékén lézengő fiatal lányokat, akik esténként a karban táncoltak vagy a kórusban énekeltek, esetleg kivágott, flitteres ruhában körbevittek egy táblára írt számot, jelezvén, hogy milyen attrakció következik. És amikor nem volt fellépésük, felszolgálták, jegyeket szedtek vagy a ruhatárban a kabátokat adogatták, mindig készen arra, hogy szobára menjenek egy vastag pénztárcájú férfivel. Ezek a kis nőcskék, akiknek a teste az arcukkal együtt néhány hét alatt kitörlődött az emlékezetemből, bármire kaphatók voltak, nem is szólva a kávéházi tündérekről, akik öt koronáért nyomban levetkőztek, fél óra alatt végeztek és máris mentek az újabb kuncsaft után. Olykor az ő szolgáltatásaikat is igénybe vettem, persze mindig ügyelve a higiéniaára, de legtöbbször a színházi hölgykoszorúból válogattam. Közülük sokan még pénzt sem kértek, annyira lelkesek voltak attól, hogy közelemben férkőztek, várták, hogy egy kisebb szerephez juttatom őket és valaki majd felfigyel a tehetségükre. Abban bíztak, hogy elindítom őket a karrier útján, akár úgy is, hogy megdicsérem őket valamelyik újságban: ezt remélve még sikeres színésznők is bevetették a bájaikat.

Hogyan lehettem ezek után annyira szerelmes, hogy kis híján megöltem magam a hiábavaló vágyakozástól? Kellott ehhez egy párizsi kirándulás, melyre azért küldött ki a Vígszínház igazgatója, hogy Varsányi Irénnel és Hegedűs Gyulával együtt tanulmányozzuk egy francia vígjáték előadását, amit Pesten is műsorra tűztek. Én fordítottam a darabot, és én voltam kettőjük guide-ja. Elememben éreztem magam, hiszen a számomra oly kedves városban udvarolhattam annak a nőnek, akiről már régen ábrándoztam. Nem is tudom, mi az, ami annyira vonzott Irénhez: talán az, hogy tehetséges volt, ugyanakkor elérhetetlen feleség, gyáros férjjel és két kis gyerekkel. Minden allűr nélkül volt nagyszerű színésznő, és közben vonzó, szerény asszony, aki a színpadról lelépve eltűnt a polgári életben. Ő volt a tökéletes Éva, akiért Bródy Sándor is lelkesedett: „Vele született báj és természetesség, gyönyörű alkat és hang, nőben szinte páratlan intelligencia: íme, ez a készsége. Mellékesen még: egy asszony határtalan kíváncsiságával vágyik a tudásra, olyan tanuló-tehetség, melyhez hasonlót férfiben is keveset láttam. Szorgalmas egészen a mániáig és mégsem dicsvágyó a szó ismert értelmében. Szinte bántó ez a nagy tökéletesség, az, hogy a fiatal lány, ez a kedves, fekete gazella milyen komoly, megállapodott karakter. Egy bölcs, akit a legnagyobb taps, a legtombolóbb succes sem szédít bele a szerénységségbe.” Krúdy, akiért szintén rajongtak a nők (ahogy ő is értük), ezt írta róla: „Ilyennek képzeled az érett férfi a nőt, a deréket, akinek a tekintetében mindig egy kis harmat csillog, mint nyárutón a falevelek kagylójában.”

Vonzott ez az elérhetetlen teremtes, aki Az Ördögben brillirozott Jolán szerepében. A darabban lediktáltam neki azt a szerelmes levelet, amit az életben vártam tőle. Ezt, ha elküldi nekem, azon nyomban faképnél hagyom Margitot a Pálma utcai várkastélyban: „Örökre elvette a lelkem nyugalma. Amióta elárulta magát, önre gondolok, érzek valahol egy férfit, akit kínozik a szomjúság utánam. Tudom, hogy nem tud aludni. Az én fehér karommal álmodik ébren. Érzem a távolból a nyugtalanságát és ez halálra izgat. Kikezdi a lelkemet. Most már az én szent csöndességemnek is vége. Férfival álmodó asszony lettem, és ebből nem lehet kigyógyulni.”

Csak hogy Irén Szécsi Illés felesége volt, aki nem volt olyan, a szarvaiba beletörődő férfi, mint a bankár László a darabban. Egy évvel Az Ördög bemutatója előtt ott voltam a Bazilikában, amikor mindketten ünnepélyesen áttértek a katolikus vallásra, merthogy ők is zsidónak születtek, ugyanúgy, ahogy én. Attól kezdve végképp úgy éreztem, hogy egyetlen más nő ölelése sem csillapíthatja a vágyam, csak az övé. Irénnel aludtam el és vele ébredtem, folyton rá gondoltam, ami egy férfinél a szerelem legbiztosabb jele. Az arca valósággal belemaródott a lelkembe, ha otthagyja értem a családját, képes lettem volna magam is áttérni katolikusnak és Isten színe előtt feleségül venni, mert még annak is utánanéztem, hogy Szécsivel csak polgári esküvőjük volt, ezzel is überolni akartam a csempégyárost, aki megelőzött.

Levelekkel bombáztam, amit a színpadon csempészték a kezébe. Egyet visszaküldött, megmaradt, és még ide, a Pláza hotelbe is elhoztam magammal:

Irén, te édes kis szirén!

Hajnaltól néhány órát álmotlanul hánykolódtam, és miközben hallgattam az ébredő madarak csiripelését a Ligetben, folyvást te jártál az eszemben, és a szívemből kiindulva mindenféle meleg hullámok futottak át rajtam. Végül úgy döntöttem, hogy felkelek, levelet írok neked. Nem tudtam várni vele, szerelmes vagyok beléd, már legalább három éve, amióta először megláttalak egy olvasópróbán a Vígyszínházban. Régen nem éreztem hasonlót, ami egyszerre jó is, rossz is nekem.

Örülök neki, mert már régen voltam szerelmes. Megfiatalodtam tőle, szárnyalni kezdtem, felülről látom a Földet, és valami határtalan derű fog el. Jó szeretni, édes lebegés ragad magával, ami felidézi életem legboldogabb, tovatűnt pillanatait. Másrészt viszont ez a reménytelen szerelem felteszi nekem a kérdést: hiányzik nekem, hogy még jobban neveltségessé tegyen magam? Mire megyek azzal, ha nem csak visszautasítasz, de még ki is nevelsz?

Ezt az ellentmondást csak úgy lehet feloldani, hogy kiírom magamból az érzelmeimet, egyúttal lehúdom a redőnyt: ennyi volt, nincs tovább. Kedvesem, ez az útleveled az emlékeim birodalmába. Eszem ágában sincs, hogy ezt az álomlényt, akinek egyre kevesebb köze van hozzád, szembesítsem a valóságos, hús-vér színésznővel. Feláldozom érte az utolsó találkozásunkat, amennyiben persze ez áldozatnak nevezhető, s nem inkább kőnek, mely legördül a szívemről. Jó volt, szép volt egy kicsit abban az illúzióban ringatni magam, hogy a kettőnk kapcsolata valóságossá válhat. Annyira hittem benne, hogy erőszakosnak is tűnhettem. De ez most már nem is lé-

nyeges. Örültem, hogy felkelhettem ma hajnalban, hogy rád gondolhattam, hogy megírhattam ezt a levelet. Ami az utolsó volt, és amire nem várok választ.

A te Ferid

Ma már csak mosolygok ezen a zavaros ömlengésen. A címzettje már vagy húsz éve meghalt, de még ezt megelőzően kikopott a színházból. Nem kapott a korának megfelelő szerepet, mindentől visszavonult, hímzésbe fojtotta a keserűségét. Hogy is írta a régi költő?

„Ha majd öreg lesz Ön, s este, gyertyája égvén
Tűz mellett ül, sodorva meg bontva a fonalt,
Verseim dúdolgatja, s mélázón mondja majd:
Ronsard dícsért így egykoron, mikor még szép valék.”

Persze, nem tartottam be az ígéretet, még jó néhány levelet küldtem az én Helénámnak titokban. A többi mind megsemmisült, de nem kár értük. A férje megtudta, és ekkor már minden este érte jött a színházba, egy pillanatra sem hagyott kettesben vele, valósággal őrjöngött a féltékenységtől. Ez már azután történt, hogy Irén Párizsból való hazaérkezésünk után három napra odaköltözött a Zsigmond utcai legénylakásomra. Akkor szeretkeztünk is néhányszor, ami egyikünkben sem hagyott mélyebb nyomot. Végül visszament Szécsi Illéshez, vagyis inkább a gyerekeihez, akiknek még a fényképeit sem voltam hajlandó megnézni. Tévednek a férfiak, akik azt hiszik, hogy ha egy asszony testét birtokba veszik, kulcsot kapnak a lelkéhez is. A randevúk nem folytatódtak, viszont Illéssel a vetélkedés oda fajult, hogy még párbajoztam is vele a Népligetben, mert provokált, és nem tettem mást, a pisztolya csöve elé kellett állnom. Persze, a segédek gondoskodtak arról, hogy egyikünknek se essen baja. Amikor Irén egyértelművé tette, hogy szakít velem, és a leveleimet összetépte a színpadon, úgy döntöttem, hogy megölöm magam. Veronált vettem be, utána konyakot ittam, mély álomba zuhanva találtak rám. Végrendeletet és búcsúlevelet is írtam, de akkor sem akartam igazán meghalni. Idejében talált rám a házvezetőnőm, és egy kórházban kimosták a gyomrom.

Sándor bátyám meg kigúnyolt a Palermo kávéházban, hogy dilettáns módon akartam végezni magammal. Erre feleltem azt, amit akkoriban sokat idéztek Budapesten: „– Ide figyeljen, Sándor bá! Az tanítson engem öngyilkosságra, akinek sikerült!” Bródy szavai annál kínosabban érintettek, mert ő maga írta, épp Irén kapcsán a színésznőkről: „Javarészt ők a modelljeink, rajtuk át és az ő segedelmükkel értjük meg azokat az asszonyi dolgokat, amelyek egyébként örökké titkok maradtak volna. Nem tudok elképzelni írói pályát nélkülük, tényezők a diadalban, igaz, hogy a bukásban is. De ez nem baj, aki asszonyért bukott el, ment tönkre, esett össze, az jól végezte az életét.”

Nőért soha nem tettem teljesen tönkre magam. Csak félig. Valami visszatartott: az utolsó pillanatban mindig kihúztam a nyakam a hurokból. Aztán újra magam köré tekertem egy másik kötelet, miközben tisztában voltam azzal, hogy az asszonyok

soha nem képesek megbékélni a férfiak tehetségével: a kapcsolat elején mûzsák akar-
nak lenni, mint Margit, aztán fokozatosan fûriákká változnak. Könnyebben viselik
el, hogy a férjük iszik, elszórja a fizetését és veri őket, mint azt, hogy író, és még
sikere is van. Irigyleték a figyelmet, amit az alkotásnak szenteltem, minden áron azt
akarják, hogy rájuk figyeljek. Társasági programokat szerveztek, fogadásokra cipeltek,
büszkélkedtek velem, mint egy vadásztrófeával, tudatosan féltékennyé akartak tenni.
Fiatalemberként rájöttem, hogy nem vagyok képes gondolkodni, ha egy szobában
tartózkodom a szeretõimmel, aztán már az is zavart, ha ugyanabban házban vagy
szállodában laktak, mint én, végül már több száz mérföldnyire leltem csak nyugtot
tőlük.

Nem fogták fel, hogy az írás állandó küzdelem. Soha nem voltam biztos a tehet-
ségemben, a siker csak addig vonzott, amíg el nem értem, utána már az nyomasztott,
hogy nem tudom megismételni, és kiderül, hogy értelmetlen voltam rá. A lelkem
mélyén elfojtott komplexusok lappangtak, melyek csak akkor tudatosodtak bennem,
amikor már cserben hagyott a szerencsém, és csak morzsák maradtak belõle. Itt,
a számûzésben, new yorki magányomban írtam egy afféle visszaemlékezés félét,
szomorú lábjegyzetet az életmûvemhez, melyrõl még az sem tudom, hogy valaha
megjelenik-e magyarul, az anyanyelvemen. Ebbõl idézek néhány sort, mert miért is-
mételjem magam, ennél tisztábban úgy sem tudom megfogalmazni, hogy a sokak
által irigylet „diadalmas Molnár” mitõl szorongott. „Amikor még fiatalon egy
ausztriai szanatóriumban elolvastam dr. Freud Zsigmondnak akkor megjelent mûveit,
arra a meggyõzõdésre jutottam, hogy számos gátlásom a betolakodott-komplexusból
származik. Fõképpen félénkségemre gondoltam, túlzott és nem mindig õszinte sze-
rénységemre, és ilyenkor gyakran úgy éreztem, hogy az élet ajándékai igazság szerint
nem engem illetnek, hanem valaki mást, akinek a helyét bitorlom. Csupán néhány
esztendővel ezelõtt hagytam abba ezt az önkínzást, abban az idõben, amikor Hitler
az élet minden ajándékától megfosztott.”

Volt egy bátyám, Lacika, akit a család még kétéves korában veszített el. Apám
minden megtett érte, de a klinika professzora, Bókai János sem tudta megmenteni.
Szõke, aranyos baba volt, fényképét korai haláláig õrizgette az irodalomért rajongó
anyám, aki azután kezdett el betegeskedni, hogy én megszülettem. Engem okolt
azért, mert annyi idõt töltött kórházban és szanatóriumban és oly keveset lehetett
velünk? Mindig úgy éreztem, hogy Lacikához jobban ragaszkodnak a szüleim, mint
hozzám, az emléke tovább élt, elhomályosította az élõ gyerekeit. Emlékszem, elsõ
darabom, A doktor úr bemutatója után Apa így sóhajtott fel taps közben: „Miért
nem László?”

Késõbb is úgy éreztem, hogy az õ helyét bitorlom, és azon tûnõdtem, mi lett
volna az õ sorsa, ha felnõ? Leérettségizik, és utána elvégzi az orvosi egyetemet, esetleg
ügyvéd lesz, vagy banktisztviselõ. Az apámhoz hasonló zsidó férfiak gyerekei több-
nyire ezekre a pályákra léptek, ha jól fogott az eszük. Ismertem ezeket a fiatalembe-
reket, tudtam, hogy még ha számíthattak is apai örökségre, kegyetlen harc vár rájuk
az életben: igazi struggle for life, amiben összeszorított foggal, elszánt aszkétaként

lehet csak a fennmaradni. Ügyvédek harcoltak ügyvédekkel a kliensekért, orvosok orvosokkal a betegekért, ugyanúgy, ahogy a zsidók a vevőkért a Teleki téri piacon. Egyetemet végzett zsidó hiába pályázott kényelmes, állami állásra, nem lehetett bíró vagy gimnáziumi tanár, de még vasutas sem. A nyugdíjjal biztosított stallumok fenn voltak tartva a gentry diplomás fiainak, akik gyakran nem tudtak ellenállni a kísértéseknek, léha életet éltek, kártyáztak, dorbézoltak. A mélyben pedig ott tolongott a feltörni vágyó szegény zsidók tömege, akik istenháta mögötti szatócsboltokból és sötét kocsmákból keltek útra, és jöttek fel a rohamosan világvárossá váló Budapestre. Többségük bankokban, irodákban, vendéglőkben, boltokban robotolt napi néhány koronáért, volt, aki hordárnak állt, és a pályaudvarokon várta az utasokat. Esténként holt fáradtan nyújtóztak el egy bérelt ágyon, jobb esetben egy cselédszobában, halvány reménnyel, hogy egyszer majd összeszednek annyi pénzt, amivel már meg-nősülhetnek, elvehetnek egy hasonlóan koldusszegény zsidólányt, akinek gyereket csinálnak.

Ebbe a rideg üzleti világba vetett volna a sors engem is, ha nem fog el a kalandvágy, és valami megmagyarázhatatlan késztetésnek engedve nem ugrom fejest a sajtó gomolygásába. Persze az újságok szerkesztőségei is tele voltak filléres gondokkal küzdő firkászokkal, akiknek többsége világmegváltó vágyakat melengetve termelte a cikkeit és a hó végén szorongva várta, hogy a főszerkesztő meghosszabbítja-e a szerződését, és egyáltalán, továbbra is megjelenik-e az újság, melybe a szívét-lelkét beleölte, mert a csődök napirenden voltak, volt, hogy egy héten három kiadó is lehúzta a rolót.

De előttem valami titokzatos, általam nem ismert okból leterítették a szőnyeget, csak rá kellett lépnek és elindulhattam rajta. Apa belátó volt, tudomásul vette, hogy abbahagyom Genfben az egyetemet, búcsút mondok jogászkodásnak és beállok a Budapesti Naplóhoz, Vészi Józsefhez, aki egy időben a betege volt. De nem a kapcsolat számított, hiszen a főnököm, aki akkor már képviselő volt, nem volt szívbeteg, miniszterek fiait is habozás nélkül eltanácsolta az újságírói pályáról. Nekem viszont közölte a tárcáimat és a párbeszédesei krokijaimat, hamar felmentett a „mínuszos hírek” írása alól, és a következő évben már folytatásokban hozta az első regényemet. Azt követték a többiek, könyvként is kiadták őket, és jól fogytak, a kereskedők meg fizettek. Akkoriban nagyon szerették ezt a műfajt, a legnagyobbak, Jókai és Mikszáth is hétről-hétre írták meg saját műveikből a penzumot. Az olvasók meg falták a történetek folytatásait, annyira unalmas volt a politika. A parlamentben folyt az obstrukció: a képviselők gyakran órákig, sőt több napig beszéltek üres padsorok előtt, hogy megakadályozzák a szavazást egy-egy törvényről. A Bécsből vezérelt külpolitika senkit sem érdekelt, a bulvár pedig még nem honosodott meg nálunk, azt csak később, Az Est hozta divatba.

És akkor még az is kiderült, hogy érzésem van a színházhoz is: miután egy sor francia komédiát lefordítottam a Vígszínháznak, magam is írtam egyet, amit rögtön bemutattak és sikert aratott. Attól kezdve valósággal szárnyra kapott a hírnév, jól kerestem, már csak akkor írtam újságot, amikor kedvem támadt hozzá, és közben kabarét alapítottam és vezettem. Elhatároztam, hogy darabot írok Irénről: ez lett

Az Ördög, ami átlépte a határokat. Olaszországban vagy százszor játszották, és műsorra tűzték Bécsben és Berlinben is.

„Diadalmas Molnárként” emlegettek Pesten, az élet királyának éreztem magam. De nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy Lacika helyét bitorlom, nem érdekeltem meg a dicsőséget és a vele járó kellemes életet. Nekem valami sokkal rosszabb és keményebb sors járna. Míg a többiek reggeltől esti húzták az igát, adósságot adósságra halmoztak, én hajnalban tértem haza a kávéházakból vagy Otthon körből, a kártyaasztal mellől, aztán délben, miután elmé tettek a válogatott ingyencségekből álló reggelit, friss fejjel nekiláttam, és írtam, amit csak este nyolc óra felé hagytam abba. Öröömöm telt benne és kerestem vele, nem is rosszul. Éreztem, hogy van tehetségem, és várják azt, ami kikerül a tollam alól. Megengedhettem magamnak, hogy hónapokra kiköltözök a Margitszigetre és ott alkossak a platánok lombjai alatt. Hány korabeli író részesült ebben a kiváltságban? Kevesen, pedig láttam, mennyi tehetség működik a pályán, kezdve a mentorommal, Bródy Sándorral. Aztán ott voltak legnagyobbak, Krúdy és Ady is, nem is beszélve a többi költőről és az újságíróról, akik mind-mind irigyeltek és olykor kölcsönt kértek tőlem, amit nehéz volt megtagadni. De tudtam, hogy ha pénzt adok nekik, azért haragszanak meg, hogy visszakérem tőlük, és ha megtagadom, azt mondják rám, hogy undok fősvény vagyok.

Semmivel sem voltam jobb és tehetségesebb, mint a többiek, mégis, valami okból, meglehet, érdemtelenül, átkerültem a napos oldalra, befutottam. Megengedhettem magamnak azt a luxust, hogy távol tartsam magam a politikától, amibe Vészi is, az általa felfedezett többi tehetséggel együtt nyakig belekeveredett. Úgy éreztem magam, mint Schiller hőse, a mindig szerencsés szamoszi türannosz. A róla szóló balladát még a Lónyay utcai gimnáziumban tanultam meg németül, és azóta sem felejtettem el. Polükrateszt így óvta végzetétől vendége, az egyiptomi fáraó hadvezére:

„Szíved, hogy szabadulj a rossztól
kérjen a Láthatatlanoktól
mézédbe fanyar cseppeket.
Nem végzi jól, láttam elégszer,
akire akire mindig tele kézzel
szórn szórnak áldást az istenek.”

De mi mást tehettem volna, minthogy tovább dolgozom, és megyek előre rendületlenül, az újabb sikerek felé? Nem hagyhattam cserben az én pesti közönségem, mely mindig megtöltötte a színházakat, mikor bemutatták az új darabjaimat, mert el akart feledkezni a szürke, örömtelen mindennapokról, féltékeny férjeket, szerelmes és hűtlen asszonyokat akart látni, miközben beborult felette az ég.

ACSAI ROLAND

Korán jött

Kicsit korán jött ez az ősz,
tíz fokot mutat a hőmérő,
az idő borús és esős.

Az ökörnyalba beleszótt
napok is mind eltűnnek, félő.
Kicsit korán jött ez az ősz.

Már eltéve, mint a befőtt,
a nyár: az íze mit idéz föl?
Az idő borús és esős.

A szürkeség mindent betölt,
és a hideg most szívig érő.
Kicsit korán jött ez az ősz.

Kicsit korán ment és előbb
ez a nyár, már a tó se kéklő.
Az idő borús és esős.

Nem szól kint a madár-dizőz,
és elgurult az égi ékkő.
Kicsit korán jött ez az ősz,
az idő borult és esős.

GYURÁ CZ FERENC

Bük, 1849. október 6.

Az éppen tízéves Dömötör Ádám
– anyakönyvileg „illegitimus” –,
vér vagy csak törvény szerint ükapám tán,
így szólítja meg hű ebét: „Figyusz,

mi ez a bolond forgolódás?
S a kényeskedés, hogy nem kell a csont?
Én vagyok a félárva éhenkórász,
mégis te idegeskedsz? Kérsz pofont?”

A felnőttek is dúltak-fúltak.
Kedélybeteg lett gyorsan mindahány.
Felingerlődtek, és a nyúltagy
fájón dobolt. De mitől? Az talány.

Nagy Pál juhái véres tejet adtak.
Garabonciás járt a kert alatt.
Nyugtalan emlék lett a visi attak.*
Győztes, de gyász ült rá az ég alatt.

Pál úr és a nagy gróf is távol. Döbling:
mentség vagy végzet ez a vármegyén?
A hárombüki kocsmákban, ki hörpint
borából, ezt fürkészi: van remény?

Ha nincs is – úrnak, pórnak élni kell.
S bár borod tükrén vissza egy-egy holt néz,
Arad sejlik, s a jövőt félni kell –
földmélyekből felmorajlik a gyógyvíz.

* 1848. október 11-én a magyar honvédek a Büktől kb. 10 km-re lévő Répcevisnél győztes csatát vívtak a Jellasics-féle haderő erre vonuló részével.

Évfordulóra

Azért hagytam fel egykor
– éppen ötven éve és majdnem teljesen –
a versírással,
amiért – ugyanakkor – elmaradtam
a vasárnapi miséről,
és amiért a hosszú időre utolsó
gyónásom végén nem oldozott fel a pap.

Nem is oldozhatott,
hisz nem tanúsítottam
őszinte megbánást.

Ha megkötöz az értelembe
vetett hit felsőbbbsége,
akkor elveszítet a végtelent.

Határidőnaplóvá
négyzetrácsosodik a holnap,
szabadságod a ketrecben ugráló
majom oldottsága lesz.

A fejlődés szoftvere
egy kémcsőbe szorul,
s a világegyetem tágassága
a tyúkudvart öleli fel.

Felsőbbbséged tudatában
– hogy úrrá légy a szorongáson –
önmagadat teszed meg
minden dolgok mértékének.

Ez már Babitsnak sem vált be,
de aztán az ő nagysága
felülmúlta okosságát.

Mert minden esztétikai érték
transzcendens természetű.
Ha nem az, akkor nem
esztétikai érték.

Jöjj el, alázat!
Te szüld meg
szabadságom,
mely megvilágítja a mennyet.

Szefi

– A BÜKI VASÚTÁLLOMÁSON –

A háttérben a sárga raktárépület
– itt állt már az ötvenes évek végén,
eszmélésem kattogó némafilmjén –,
peronok, lámpák, kékes szürkület.

A fenti fények gyér hajamra esvék,
a fejem búbján villanyvezetékek
húznak át, rajtuk nem gyűlnek a fecskék.
Mások voltak egykor itt az esték!

De más volt ez az arc is – azonos még?
Ős melankóliája gyárilag
von árkot bús szeméhez, pofonért

nem szállt szomszédba lelke, házilag
intézte önmagának sok okért.
Mázli, ha ez az üdvösségre is kihat.

Szombathely, 1980-as évek vége

A Belsikátor aszfaltja miért púposodik fel?
Ki gyömöszöli alulról, és melyik korból?
Vörös szakállú kelták, durva rómaiak,
Nagy Károly itt felejtett őrszeme?
A sarki ávós pince lázad?

Vagy egy 1945 óta kitartó japán katona
ásta át magát a földgolyón
– *Borneó és Celebesz*
magyar volt, és magyar lesz –,

és épp az Abért presszó küszöbénél
bukkan fel a napvilágra?

Csoda-e, ha sokkot kapnak
„a kis piros buldózerek”
a bepóloskázott szerkesztőség
kézirathalmain?

Az irodalom utoljára szárnyal.
Két évvel később majd már
laposakat pislogva heherészget,
lyukat beszélve saját hasába
a történelem neki rendelt végén.

Ujjbegyemen bőrdöd selyme,
gyulladt testemben vergődik a lélek,
mint pecázgató párttitkárok szatyrában a hal.

Tetszettem volna forradalmat csinálni,
hogyan megöljem a szégyent.

Külső jel

A nyelvemet ma véresre haraptam.
Vacsoráztam s interneteztem közben.
Vagy fordítva: utóbbi volt a fő tev.,
ami közben fogammal belekaptam.

Nem hittem, hogy majd ilyesmiről írok.
Banálisról. Mint Petri, Kukorell’?
„Csak szeretnél úgy” – mormog, ki rühell;
s téved, de mindegy. Többet is kibírok.

Vissza a nyelvhez. Mi történt ma véle?
Véle történt-e? Vagy ez csak külső jel?
Úgy értve: testi. De a lélek él-e?

Vagy tetszhalottként vár mindig sorára,
s a felhalmozott gubanc nemsokára
testeddé válik, mint bűneid bére...?

Búcsú Láng Gusztávtól (1936–2025)

Az ELTE Savaria Egyetemi Központ Magyar Irodalomtudományi Tanszékének közössége mély megrendüléssel búcsúzik Láng Gusztáv irodalomtörténészről, a magyar irodalom kiemelkedő tudósától, a romániai magyar irodalom egyik legjelentősebb értelmezőjétől, a transzilvanizmus szellemi hagyományának következetes ápolójától, egykori tanszékvezetőtől, tanártól, pályatárstól és szellemi példaképtől.

Láng Gusztáv életének 89. évében, 2025. április 12-én, a Vas megyei Táplánszentkereszten hunyt el, épp a költészet napjának éjszakáján. Halálhíre gyász a határainkon túl is, hiszen két hazában, két világ mezsgyéjén élt és alkotott hosszú élete végéig.

Budapesten született 1936. június 12-én, de életpályáját, gondolkodását, értékrendjét Erdély formálta. Szatmárnémeti középiskolás éveit követően a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyar szakos tanári diplomát 1958-ban. Pályáját mint szerkesztő az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadónál kezdte, majd 1959-től a kolozsvári egyetem magyar tanszékén tanított, közel huszonöt éven át. 1967-től a 20. századi magyar irodalom meghatározó előadója volt, a korszak egyik legmegbízhatóbb és legérzékenyebb értelmezője. 1984-ben Magyarországra települt, az *Életünk* folyóiratnál kapott szerkesztői állást, Szombathelyen folytatta ítései és tudományos munkáját, majd a Magyar Irodalom Tanszék vezetésével bízták meg a Berzsényi Dániel Főiskolán (ma ELTE Savaria Egyetemi Központ), ahol változatlan elkötelezettséggel, figyelemmel, nyitottsággal oktatott. 2006-ban nyugdíjazták. 1956-tól viszonylag rendszeresen közölt irodalomkritikai és -történeti cikkeket, tanulmányokat. 1963-tól tagja volt a Romániai Írók Szövetségének, 1984-től pedig a Magyar Írószövetségnek és az Irodalomtörténeti Társaságnak. 1995-ig a Magyar Írószövetség Nyugat-magyarországi csoportjának titkári tisztségét töltötte be.

Tudományos munkássága megkerülhetetlen a romániai magyar irodalom kutatásában. Kántor Lajossal közösen írt műve, a *Romániai magyar irodalom 1945–1970*, a népszerű „Kántor–Láng” kiadvány, a kisebbségi magyar irodalom első átfogó történeti feldolgozása volt – egy irodalomtörténet és identitástörténet egyaránt, melyben erőteljes kánonreformot hajtottak végre egy olyan korban, amikor ezt a szót még nem is ismerték. Egy olyan nemzedéket emeltek be az irodalom történetébe, amely egy korszak (át)alakítójává vált: többek közt Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Bálint Tibor, Szabó Gyula kerültek be általuk az irodalom főáramába. Ennek a tekintélyes összefoglalásnak a folytatásaként jelent meg Láng Gusztáv újabb szintetizáló munkája: a *Száz év kaland – Erdély magyar irodalmáról 1918–2017* (2018). A száz év erdélyi irodalmi folyamatait, azok figyelemre méltó

mozzanatait vizsgáló írások nem a következetes rendszerezés igényével, hanem az érték felmutatásának céljából születtek. Egyik legnagyobb hatású monográfiáját Dsida Jenő költészetéről írta *A lázadás közjátéka. Dsida – tanulmányok* (Szombathely 1996), majd *Dsida Jenő költészete* (2001), *Dsida Jenő költészete 2. bővített kiadás* (2021) címmel, amelyről így nyilatkozott: „egy irodalomtörténeti trófeát tartok sajátomnak: azt, hogy Dsida ott van ma már a kanonizált szerzők közt a magyar líra történetében.” Írásai gyakran világították be az elfeledettek, mellőzöttek, nehezen megközelíthetők életművét – Gulácsy Iréntől Páskándi Gézáig, Székely Jánostól Panek Zoltánig.

A transzvilvanizmus értékeit méltósággal képviselte. Egyik utolsó interjújában hangsúlyozta, hogy „a transzvilvanizmus nemcsak válasz volt az identitásválságra, hanem emlékeztető is arra, hogy Erdély történetét három nép alkotta meg – magyar, román és szász.” És hogy az irodalom mindig több, mint önzonosság: kapcsolat és átjárás is.

Egy egész nemzedék őrzi emlékét Erdély-szerte. Láng Gusztáv nemcsak tanította, hanem élte is az irodalmat. Számára az értelmezés nem értekezés volt, hanem párbeszéd. Aki egyszer hallotta, hogyan beszélt Móriczról, Dsida Jenőről vagy Jékely Zoltánról, az tudja: ő nem „magyarázta” a szerzőket – hanem jelenléte hozta őket. Bármerre járt, szavait áhítattal, lelkesülten hallgatták, mindenütt óriási tisztelet övezte, egy-egy továbbképzés, találkozó alkalmával köteteit százzszámra vásárolták.

Irodalomkritikusi hitvallásának és elemző-értelmező módszerének egyaránt jellemzője volt az egyetemes összefüggésben láttatás igénye: „Tévedés azt hinni – írta –, hogy a kritika lényege művek méricskélő megítélése: kritikus az, aki bár egyetlen könyv ürügyén egy egész irodalom, az egész közízlés fölött ítélkezik a történelmi idő, az újat teremtő változás nevében.” S ugyanilyen tág kitekintéssel járt el, ha csak egy versről beszélt, bejárta hallgatóságával az adott alkotó életpályáját, egy egész korszak történetére világított rá.

Sokak pályaindulását, sorsát meghatározta a Láng Gusztávval való találkozás, a szombathelyi kollégák közül két irodalomtörténész: Fűzfa Balázs és Barták Balázs iránymutató mestere volt a tanár úr, akinek személyisége, irodalomfelfogása olyan példát adott, amelyhez azóta is igazodni érdemes. „Vannak mondatok, amelyeknek világot megnyitó erejük van – nyilatkozta Fűzfa Balázs. Ilyen volt számomra a Dsida-kötetet indító sor: >>Talányos, sokszólamú vers a Dsida-alkotás<<–, amely nagy felismerésekhez, értelmezői magatartásom kialakításához vezetett.” A mindennél erősebb szellemi kötődést mutatja, hogy Fűzfa Balázs élményközpontú modellhez készített tankönyveiben Láng tanár úr gondolatai szolgálnak mottóul: „Mihez kezdjen [...] a modern író azzal a fölöslegessé vált hitével, hogy létezik olyan emberi igazság, amelyik végül is egyensúlyba hozza erény és bűn, jószág és gonoszság nagyon is szabálytalanul billegő mérlegét? Be kell látnunk: az igazságosztó gondviselés hajdani hite nemcsak vakhit volt, hanem olyan mítosz, amellyel az ember megpróbálta helyreállítani világa emberségének szakadatlanul felbomlással fenyegető értékrendjét, s amióta ez értékek fölött nem őrködik emberfeletti hatalom, az irodalom állandó

feladatként kénytelen vállalni az örökös lepillantást abba a szakadékba, amely az erkölcsi harmónia vágya és a diszharmóniában vonagló valóság között tátong!” „Volt kor, hogy a költő azért jajdult, mert >>a mindenséget vágyta versebe venni<<, de sohasem jutott túl önmagán. A mai költőt mintha az ellenkező sors sújtaná; versebe vette a mindenséget a lóherevirágtól a galaktikáig – de a végtelennel ölelkező érzések mögött ott a szorongás: vajon eljut-e önmagához?”

Barták Balázs Láng Gusztáv szemléletformáló szerepére hívja fel a figyelmet, kiemelve, hogy magabiztossággal igazodott el az irodalmi folyamatok, trendek, tendenciák, irányok és szerzők rengetegében: „Romániában a nyelvi kapcsolatok miatt a francia orientációjú filozófiai, irodalomelméleti és szépirodalmi művek szinte azonnal hozzáférhetőek voltak eredetiben vagy fordításban, míg nálunk ezen a téren is erős megkésetttség s olykor az elhallgatás volt jellemző. Így aztán Láng Gusztávval együtt a kortárs irodalomtudományi irányzatok és szerzők is megérkeztek Szombathelyre, ami radikális szemléletváltáshoz vezetett. Ennek is köszönhető, hogy Magyarországon – Pécs mellett – Szombathelyen jelent meg először külön tantárgyként, magas óraszámban az eredetkontextus elméletekkel szemben kibontakozó, befogadóközpontú nézőpontok oktatása a magyartanárok felsőfokú képzésének mintatanterveiben, amit azóta az ország valamennyi intézménye átvett.”

Láng tanár úrnak rendkívüli tehetsége volt ahhoz, hogy magához emelje, saját gondolatmenetére ösztönözze azt, akivel párbeszédet folytatott. A gondolataira rácsodálkoztunk, akkor is, ha hallgattuk, ha olvastuk. Erős értékrendje volt. Sztoikus alkata mindazokkal szembeállította, akik megfellebbezhetetlen igazságokat akartak kimondani, mert Ő maga volt a visszafogottság, a racionalitás, a józan érvelés. Jellegetesen csillogó szeme, huncut mosolya, finoman szarkasztikus, humoros megjegyzései mindannyiunkban élnek. A medencés anekdotát sokan ismerik: amikor egy félxfürdői konferencia szünetében nem abban a medencében jelent meg, ahol várni kellett volna – „egy másikban terült el teljesen nyugodtan”, és mint utóbb elmondta, ő ott is ugyanúgy gondolkodott. Mert számára a gondolkodás térfüggetlen volt – ahogy az irodalom is. „Mi más az irodalom feladata, mint az, hogy az abszolútum tükrét tartsa az élet folyamatos relativitása elé? Mert relatív érték is csak az, ami valamivel, akár csak hajszálnyival is, de közelebb visz az abszolútumhoz.” Ez a mondat nemcsak esztétikai hitvallás, hanem morális iránytű is volt számára – és számunkra is. Mert ő úgy olvasott, úgy tanított, úgy értelmezett, hogy a legapróbb, legesendőbb részletben is az egyetemes értelmet kereste. Az abszolútum nyomát a viszonylagosságban.

Sokat tanultunk tőle. Alkotó szellem volt, világot teremtett maga körül. Nemcsak irodalomtudományt művelt, hanem emberséget, arányérzéklet, mértéket. Emellett szeretett finom ételeket főzni, kirándulni, gombászni, horgászni és sakkozni. Tizen-négy éves kora óta játszmákat gondolt végig, ha kellett, fejben sakkozott, de legfőbb és „kinőhetetlen” hobbija az irodalom, az olvasás maradt. Amikor 2024 júliusában utolsó alkalommal tartózkodott egykori kollégái körében egy kerti mulatság során, egy fiatal munkatársunkkal fejben rekonstruálták Alexandr Alexandrovics Aljechin

egyik legendás partiját. Az egész jelenet olyan volt, mintha az íróasztalánál ülve fogalmazott volna egy tanulmányt.

Munkásságát számos elismeréssel jutalmazták, többek között József Attila-díjjal (2003), a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével (2016), a Cs. Szabó László-díjjal (2018), és E-MIL (Erdély Magyar Irodalmáért) Alapítvány „Hídverő” gyűrűje (ez utóbbit olyan magyarországi kritikusok kapják, akik jelentősen hozzájárultak az erdélyi irodalom itthoni népszerűsítéséhez) nagydíjat is kapott (2019).

A szombathelyi magyar tanszék különösen nagy hálával és tisztelettel őrzi Láng Gusztáv emlékét. Olyan személyiség volt, aki megőrzött valamit abból a humán értelmiségi ethoszból, amit oly sokan csak utólag értünk meg. Irodalomszemléletének nyitottsága, kutatói módszereinek és esztétikai ítéleteinek szigora és következetessége, széles, a társművészeteket és társtudományokat is átfogó látóköre, a magyar irodalomra nemzetközi összefüggéseiben tekintő európaisága, tudósi és emberi tartása pályájának konszenzuális értékei.

Emlékét és szellemi örökségét megőrizzük.

Nyugodj(on) békében, Guszti Bácsi!

Dsida Jenő ismert vesszoraival búcsúzunk:

A SÖTÉTSÉG VERSE

Ó, virrasztások évszaka!
Vastagon fog a tinta, zordul.
A rozsdalevű éjszaka
már hatkor a kertekre csordul:
Reves fák nyírka folydogál
s te arra gondolsz: mennyi éved
van hátra még? Jaj meg-megáll
a láb, mert fél, hogy sírba téved.
...Mondd, kissé mártottál-e már
hófehér cukrot barna lébe,
egy feketekávés pohár
keserű, nyirkos éjjelébe?
S figyelted-e: a sűrű lé
mily biztosan, mily sunyi-resten
szivárog, kúszik fölfelé
a kristálytisza kockatestben?
Így szivódik az éjszaka
beléd is, fölfelé eredve,
az éjszaka, a sír szaga
minden rostodba és eredbe,
mígnem egy lucskos, barna esten
az olvadásig itat át,
hogy édesítsd valamely isten
sötét keserű italát.

AZ ELTE SAVARIA EGYETEMI KÖZPONT
MAGYAR IRODALOMTUDOMÁNYI TANSZÉKE NEVÉBEN
CZETTER IBOLYA TANSZÉKVEZETŐ

GRÁFIK IMRE

„...személyiségnek lenni a legtöbb”.

GARAS KÁLMÁN KÖNYVÉRŐL

„Korántsem véletlenül választotta Márai Sándor megjegyzését Garas Kálmán saját kötetcímének. Az album arcképein is a lélek megnyilvánulásait, a személyiség szellemi absztrakcióit keresi; ezt hívja, idézi és illusztrálja, s közben életérzéseit és jelentéseit a felfedezés örömeivel teszi.” – írja könyvajánlójában a Libri.hu internetes oldal.

Némi szójátékkal élve és könyvismertetésemet kezdve: ma már *ÉLETÜNK* része, különösen, ha kimozdulunk, kirándulunk vagy utazunk, hogy fölkészülésünkkor a nyakunkba akasztjuk fényképezőgépünket, újabban már nem a hagyományost, hanem annak digitális változatát, és megörökítjük a fontosabbnak vélt helyszíneket, eseményeket, pillanatokat. Sőt! Sokan már ezzel sem bajlódnak, hiszen mindezt megtehetik a kinél-kinél használatos okos telefonnal.

Másként van ezzel a fényképezést mesterségként, még inkább hivatásként megélt ember. Így van ezzel a közöttünk élő Garas Kálmán is. Bizonyíték erre a 2023-ban megjelent, beszédes című: „...személyiségnek lenni a legtöbb”, összességében 273 képet, pontosabban portrét tartalmazó fotóalbuma, amit formátuma és tartalma okán, inkább nevezném könyvnek. Mégpedig azért, mert a kötet lényegét adó fényképek mellett fontos és hasznos írások is olvashatók benne.

A kiadvány ünnepélyes bemutatója Szombathelyen a Képtárban volt, meglehetősen nagy gondot okozva a szervezőknek, merthogy a nagy érdeklődés miatt nem győzték a pótszékek biztosítását. Nem véletlen, hiszen a városban, megyénkben, de országosan ismert Garas Kálmán sok helyen, sok rendezvényen megfordul és rögzíti az arra érdemes eseményeket, helyzeteket, pillanatokat. A rangos esemény közreműködői a Capella Savaria művészei voltak: Bertalan Andrea (fuvola), Rácné Szőke Beáta (hegedű) és Pálkövi Ágnes (cselló). Az emlékezetes bemutatót az érdeklődők kívánságra dedikálás zárta.

Előjáróban legyünk ridegen tárgyyszerűek, ugyanis nem minden olvasó tudhatja: Garas Kálmán 1947. augusztus 13-án született Répcelakon. Gyermek- és ifjúkorát Répcelakon töltötte. Általános iskoláit Répcelakon, középiskoláit Sárovaron végezte, ahol már minden alkalmat megragadott, hogy gyakorlatot szerezzen a fényképezésben. Tanulmányai befejezése után a fényképész szakmát választotta. Az 1970-es évektől Szombathelyen él a családjával. 1967. óta hivatásos fotográfus. 1970-től a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár fotósa, ezzel új fejezet kezdődött az életében. 1976-1990 között a Vasi Fényszöv műszaki vezetője volt. Felsőfokú külkereskedelmi végzettséget szerzett, és fényképész mestervizsgát tett. 2002-től az ELTE

Savaria Egyetemi Központ óraadója, az egyetem Vizuális Művészeti Tanszékén. A Magyar Fotóművészek Szövetségének tagja.

Visszatérve a Képtárban tartott könyvbemutatóra: Garas Kálmán fotóművésszel, Bonyhádi Károly grafikuspályával és Tóth Csaba festőművésszel dr. Fűzfa Balázs irodalomtörténész beszélgetett. A fő téma természetesen maga a könyv volt, de Tóth Csaba, Bonyhádi Károly, Fűzfa Balázs és Garas Kálmán is, voltaképp a művészetről, életről, fotózásról beszélgettek, miközben kivetítették a *"Személyiségnek lenni a legtöbb"* című könyv teljes fotóanyagát, azaz 273 képet. Fekete-fehér portrépárok váltották egymást, Szombathelyhez, Vas megyéhez kötődő irodalmárok, képzőművészek, zenészek, és mások arcképei, mintegy bizonyítandó, amint azt Tóth Csaba hangsúlyozta, hogy Szombathely a nyugat királynője, a kultúra területén bizonyosan. S hogy miért fekete-fehérben kerültek közlésre a képek, arra a fotóművész adta meg a választ: azért, mert (bár a felvételek nagy része színesben készült), a színek a gesztusoktól, az arctól, a személytől vennék el a hangsúlyt, illetve ahogy Garas Kálmán tartja: az a "klasszikus", amivel fontos dolgokat lehet elmondani egy emberről, és fekete-fehérben a fény-árnyék viszonyok is jobban működnek.

Kézbe véve a közelítően album formátumú, keménytáblás, könyvészetileg ízléses és elegáns, tipográfiájában igényes, nyomdatechnikailag kifogástalanul megjelentetett kötetet, kinyitva előbb ajánlásokat, interjúkat, értékeléseket olvashatunk. A találó címekkel ellátott írásokat érdemes sorra fölidézni: AMBRUS Lajos: Az idő megragadása – Garas Kálmán könyvéhez; SALAMON Nándor: A művészportrék mestere; TÓTH Csaba: Garas retrospektív; WILHEIM András: Garas Kálmán a szombathelyi Képtárban; TÓTH Csaba: A fotográfiától a fotóművészetig – Beszélgetés Garas Kálmán fotóművésszel; MALINA János: Határok nélkül; TÓTH Lívia: „Legyen a portré hiteles, kifejező és megismételhetetlen” – Beszélgetés Garas Kálmán fotóművésszel; KÉSZMAN József: A mindent látó szem. Az írások után következnek a fényképek. a nyitó kép: Nagy László költő / 1972; az első képpár: Gazdag Erzsike költő / 1973; Weöres Sándor költő / 1976; az utolsó képpár: Szentléleki Tihamér, régész, muzeológus / 2000; Sosztarits Ottó régész / 2012., majd Bibliográfia, benne Unger Tamás fotójával Garas Kálmán fotóművész / 2017; végül Tartalom és Névjegyzék, az utóbbi abc sorrendben. Ez utóbbiból kitűnik, hogy a képek nem ebben a sorrendben követik egymást, még csak nem is a készítés időpontja szerinti rendben. Leginkább a zenei és a képzőművészeti portrék tűnnek egymást követően csoportba sorolva. A portrépárok, oldalpárok nemcsak vizuális, de olykor tematikus egységet is alkotnak, s előfordul, hogy véletlenszerű elrendezést hoznak játékba az egyes gesztusok, arcok, akár a humor forrásaként működve.

A szerkesztés, a válogatás Tóth Csaba, Bonyhádi Károly és Dr. Fűzfa Balázs baráti munkáját is dicséri. Segítség volt ez a fotóművész számára, mert mint mondta: „Ha az ember egyedül válogat, ... az érzéseit adja a képekhez, megtévedhet.” A bemutató végszáva is Garas Kálmáné volt, aki Henri Cartier-Bressontól idézett: „Fényképezni annyit jelent, mint visszatartani a lélegzetet, amikor az illékony valóság pillanatában minden képességünk egyesül. Akkor a fej, a szem, a szív is ugyanazért működik.

A fényképezés egyfajta kiáltás, de nem azért, hogy eredetiséget bizonyítsunk. A fényképezés az élet egyik formája.”

A könyvben lapozgatva, elidőzve egy-egy arcképet nézve, igazolva érezzük a fotóművész Tóth Líviának adott interjújában megfogalmazott gondolatait: „A portré műfaj nagy kihívás minden fotográfusnak, általában egyetlen képben kell bemutatni az alkotó embert. Fontos a környezet, a háttér, de legfontosabb a kifejező jó pillanat. Természetes több felvételtől válogatni, az is gyakorta előfordul, hogy több alkalommal fényképezem. Sokszor a hasonló felvételek esetén csak az arckifejezés, a pillanat töltete dönti el, hogy egy kép jó vagy értéktelen. Gyakori tapasztalat, hogy az első 10-20 felvétel csak a sablonokat rögzíti, miután megismertük a modell gesztusait, sikerül egyedi, kifejező képeket készíteni. Természetesen a fotográfiai folyamat, a többszöri találkozás sok barátságot is eredményez, ami külön érték.

Vallom és hirdetem, hogy a fotográfia komplexitása az analóg korszakban volt jelen, akkor annyira meg kellett tanulni a fényképezőgép manuális beállításait, a fényképezés teljes folyamatát, hogy szinte 100 százalékos legyen a teljesítmény. 1839 óta, a 183 évből, 160 évig nap mint nap jelen volt az analóg technika, az előhívás is. A fényképezőgépekben általában nem volt fénymérő, még nem volt beugró blende sem, a filmek nagyíthatósága kicsi volt, alig volt, különösen Magyarországon, magas érzékenységgű film. A '60-as, '70-es években a belső terekben csak direkt vakus módon készültek a riportok a Vas Népénél is, pedig a vaku egy szükséges rossz, mert az inspiráló látványt nem tudja megvalósítani, a fény-árnyék viszony egészen más lesz a vaku használata esetén. Nem voltak a fényképezőgépek ennyi automatizmussal felszerelve, tudni kellett minden választ, amit most a gép ad meg, akár a kezdőnek is. Sok embert ez meg is téveszt, mert a jól sikerült felvétel nem mindig saját tudásból fakad, hanem a beépített programok adják. Sokan ezért túlértékelik magukat, pedig szinte csak az exponálógomb helyét tudják a kamerán. A komolyzenei fotók esetén előnyös, ha ismerjük a zenét, a csúcspontok kiválasztása, kivárása nagy türelmet és empátiát követel. Az utóbbi időben különösen az utolsó pillanat varázsol el, amikor már nem játszik a zenész, a hang még hallható, ilyenkor a muzsikus nagyszerű pillanatot él meg, amelyet egy egyedi gesztussal ki is mutat. A koncertfényképezésnél egy belső vívódást él át az ember, nagyszerű, kifejező pillanatot lát, de nagy a csend és zavaró lehet az exponálás zaja. A mai tükör nélküli gépek lehetővé teszik a zaj nélküli munkát, de a felszerelés megszerzése nagyon nagy megfontolást igényel, különösen az én életkoromban. Fontos szempontom, hogy ne az idő múlása értékelje fel a portré, legyen a portré az élő személy részére is hiteles, kifejező és megismételhetetlen. Legyen pozitív, mutassa meg a testbeszédet, a környezetet, és feleljen meg a térbehelyezés a kompozíciós szabályoknak. A portré több az arcképnél, sokkal többet kell elmondania, mint az arc- vagy mellképnek. A portré legyen sokkal több, mint egy látélet, legyen beszédes, mutassa meg az ember lelkét is. Fábián László gondolata részemre példászerű megfogalmazása a folyamatnak: »A portréfényképezés csukott ajtók nyitogatása. Ha sikerül kinyitni őket, a lélek tárul föl, mert az rejlik mögöttük.«”

A szombathelyi Képtárban rendezett könyvbemutatót követően 2024-ben a képanyag kisebb-nagyobb válogatásban Szombathelyen, Répcelakon, Zalaegerszezen és Budapesten is kiállításra került. Az egyes kiállítások megnyitó beszédeiben a portréfotózás új és újabb értelmezésére hívták fel a figyelmet. Szombathelyen Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész a helyi vonatkozásokat kiemelve így fogalmazott: „A nyolcvan felé közeledő mester kora csupán azt jelenti, hogy sokat átélt és sokat látott. Az, ahogyan lát, talán mindennél fontosabb. Leginkább a vasi kötődés. A kiállítás portréi a vármegyéhez kapcsolódó művészek – sokan már nincsenek köztünk – karakterábrázolásai. Nincsenek köztünk? Dehogynem! Éppen erről szól ez a kiállítás, erről szól a portréfotográfia. Az örök életről. ... utalt a portré műfajának több mint kétezer éves történetére. Gondolatai szerint a lélek elhagyja a szétporló földi testet, de amikor visszatér, a portrén keresztül találja meg előző fizikai képét.” Dr. Fűzfa Balázs irodalomtörténész azt emelte ki, hogy „a szerző nemcsak krónikása az időnek, Vas megye kulturális életének, de elbeszélője is, hiszen a fotós eszközeivel értelmezi is a látottakat.” – illetve ugyanő „Az idő megőrzése” című zalaegerszegi kamarakiállításon úgy fogalmazott, hogy teljesítménye „a portréfotózás magaskiskolája. Minden egyes kompozíció, tekintet, vonalvezetés tanítanivaló: de tanítja is ezt a Mester, fotósgenerációk kerültek ki keze alól.”

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Garas Kálmán fotóművész *„...személyiségnek lenni a legtöbb”*, című kötete a közölt portrékkal a körünkben már eltávozottakat földidézve egyként művészi tudósítás a múltból, aminthogy a velünk élő személyiségekkel dokumentuma a jelennek és egyidejűleg a követendő egyéniségek példáit fölmutatva: üzenet a jövőnek.

Garas Kálmán munkásságát sok korábbi elismerés érte. 2003-ban Szombathelyen megkapta a „Közösségi Kultúráért” elismerést, 2007-ben a „2006. év Vasi Embere” címet nyerte el. 2009-ben a „Príma Primissima” díj jelöltjei között szerepelt. 2013-ban a Falvak Kultúrájáért Alapítvány kuratóriuma a „Magyar Kultúra Lovagja” címet adományozta részére. 2017-ben „Kiemelkedő alkotómunkásságáért, a megismételhetetlen pillanatok megörökítéséért” 70. születésnapja alkalmából „Vas Megye Kögyűlése Elnökének Emlékérmét” kapta.

A portréfotókat tartalmazó könyv 2023. év decemberében történt megjelenése tökéletes időzítésnek bizonyult. A kormány 2024. március 15-e alkalmából Garas Kálmán fotográfus mester, fotóművész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Savaria Egyetemi Központjának óraadója részére, értéktéremtő művészi alkotómunkája, a hazai kulturális és szellemi élet meghatározó személyiségeit bemutató portréfotói elismeréseként a „Magyar Arany Érdemkereszt” kitüntetését adományozta.

A portrékötethez és az elismeréshez gratulálunk, további jó munkakedvet, hozzá egészséget és sikereket kívánunk!

Szombathely, Savaria University Press Alapítvány. 2023. 285 p.

Könyvterv és nyomdai előkészítés Bonyhádi Károly.

Szöveggondozás Süth Gabriella.

Séd nyomda – Szekszárd.

BOZÓK FERENC

Kozma László de profundis – Juhász Gyula költői világa című könyvéről

Mészöly Dezső még látta a megtört, beteges Juhász Gyulát, amint botjára dőlve távolodott. Távolodik tőlünk, 21. századi utódoktól Juhász Gyula, vagy közeledik hozzánk? Kozma László mindenesetre közelíteni segít minket. Eme tanulmánykötet szerzője szelíd megszállottsággal, páratlan szorgalommal és alázattal tanulta meg Juhász Gyula nyelvét, mit jelent a „félrecsúszott nyakkendőjű” költő gyakorlatában az alliteráció, szókapcsolat, mondat szerkezet. Verselemzéseiben akkurátusan figyel a Juhász-versek aurájára, hangkörére, forrásvidékeire, a keletkezéstörténeti vonatkozásokra is. Folyamatosan közli a versek első megjelenési helyét. Nagy fába vágta a fejszét, mert tudta, hogy az aprólékos elemzést nem lehet megtakarítani akkor, ha egy költő vonzáskörébe tudós alázattal és alapossággal szeretnénk kerülni. Tanulmánya tudatosan és jó érzékkel építkezik. A bevezetőben felsorolja azokat az unalomig ismételt közhelyeket, melyek alapján Juhász Gyula líráját értékelni szokás. Osztatni igyekszik az „egyhúrú” vagy „kevés húrú” költő képzetét, aki csupán az Anna-szerelem és saját életgyötrelmei, vagy a magyar táj mélabús szomorúsága miatt lenne ismeretes a szélesebb olvasóközönség számára. Nemcsak elfoglalt irodalmárok, hanem Juhász Gyula korabeli diák-társai, Babits, Kosztolányi is ezekkel a közhelyekkel nyúltak a Juhász-életmű-höz, sőt igazából ezek a nagy pályatársak ágyaztak meg a jól ismert kliséknek. Sík Sándor, a piarista paptanár és kiváló irodalmár a más kutatók által elhanyagoltabb, transzcendens mozzanatokat erősíti fel, azokat igyekszik exponálni. Engedtesse meg egy személyes kiszólás: Miközben ezeket a sorokat írom, magam is piarista szerzetes, évekig annak a váci piarista rendháznak lakója voltam, ahol Juhász Gyula novícius volt. Gyakran lépegettem azon a szűk kis csigalépcsőn, amelyen Juhász Gyula reverendája elszakadt. Ezt ő jelnek tekintette arra vonatkozólag, hogy mégsem a papság, a piarista szerzetesség lesz az ő hivatása. Na de térjünk vissza Kozma László könyvére. A kötet bevezetője után verselemzéseik között különös és indokolt figyelmet szentel a *Milyen volt...* című vers elemzésének. Komoly keletkezéstörténeti elemzést is

elénk tár a szóbanforgó vers kapcsán. A következő nagyobb fejezet Juhász Gyula verseinek általános jellemzése, melyet több alfejezetre tagol. Ezután következnek az egyes témakörök, az oda csoportosított, tematizált versekkel. A tartalomjegyzék a tanulmány végén található, ott ezek a részek elkülönülnek. Egyes verseket egészen részletesen elemzett, ezek mintát adnak a többi elemzéséhez is és sok segítséget adnak a középiskolai irodalomtanároknak vagy akár szakdolgozatot készítő főiskolásoknak, egyetemistáknak. Tekintetbe vette az olvashatóság követelményeit is, a rohanó világ olvasóinak kapacitását. Az egyes témakörökben nem időrendben szerepelnek a versek, nem is szerepeltette valamennyi oda illő alkotást. Inkább merítésre és reprezentálásra törekedett. Arra törekedett, hogy az egyes csoportoknak is legyen sodrásuk, az eszmék és gondolategységek kibontakozásának belső története, még az olvashatóság határain belül. Juhász Gyula költészetének egységes értelmezése a mai napig hiányzik. Ennek több oka van. Súlyosbodó idegbetegsége, öngyilkossági kísérletei nem kedveztek a következetes, határozott alkotó képének. Nagy kortársai, beleértve a már említett jeles pályatársakat, talán nem is szembesültek verseinek sokféleségével, de erről nem tehetnek, mivel a versek többsége korabeli vidéki lapokban jelent meg, így ezeket Kosztolányi, Babits, Illyés és a többiek nem olvashatták. A Juhász-versek témaköreinek csoportosítása azt mutatja, hogy egy következetesen építkező alkotóról van szó, aki zárt, befejezett életművet alkotott. Ez nem csupán tervezés, hanem a lelki alakulás eredménye is. Amit kevésbé szoktak figyelembe venni: publicisztikája és egyéb prózai művei. Életműve egységet alkot, publicisztikája többször szolgál versek alapjául, aforizmái kiélezett gondolkodását mutatják. Megérne egy újabb tanulmányt az, ha valaki felvállalná a Juhász-versek és prózai vagy publicisztikai írások kereszthivatkozásait, párhuzamos helyeit, egyfajta szinopszist felfejteni. Meg kell azonban jegyezni, hogy több mint ötezer vezércikket írt, ez nehéz feladat elé állítja a komplex életmű rendszerezését. Ehhez a betűtengerhez képest legjelentősebb versei rövidek, tömörek, szűkszavúak, emiatt hálásabban is nyúlunk hozzájuk az elemzők. A részletesebb szempontokat a bevezető, a nagyobb összefoglaló és a fejezetek élén álló bevezetők tartalmazzák. Kozma László verselemzései nagy segítséget nyújtanak ahhoz, hogy Juhász Gyula nyelvezetének világába léphessünk. Minden költőnek önálló nyelve van, tudnunk kell, milyen eszközei vannak, az egyes szavak, kifejezések mit is jelentenek, hogyan építkezik, mit jelentenek ritmusai, kaleidoszkóp-szerűen visszatérő képei. Ösztönös és tudatos ez a folyamat, kialakulnak a belső reflexek, a nagy vershez még valami kell, ezt Juhász Gyula tudja és érzi, verseiben ki is fejezi. Kozma László Juhász Gyula

nyelvi játékoságát és leleményességét legszívesebben a kortárs Rilkéhez hasonlítja, valamint azt a merész megállapítást is igyekszik bizonyítani, hogy Juhász formakezelése legalább annyira bravúros, mint Kosztolányié. Eme tanulmánykötetet, különösképp a gimnáziumi szöveggyűjteményekbe is bekerülő legjelentősebbnek tartott Juhász Gyula-versek elemzéseit bátran ajánlhatjuk irodalomtanároknak és gimnazistáknak, de a könyvet természetesen haszonnal és élvezettel forgathatja minden irodalomkedvelő olvasó. Kozma László 2021-ben elhunyt. Nagyívű, alapos tanulmánya posztumusz jelent meg. (Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2022)

Nekem Móravárost jelentették legelőször.

Móraváros, a Rókussal közvetlenül határos másik szegedi külváros, ahová időről-időre mindig elindultunk, mert az idősebb srácok hozták a hírt, hogy megyünk verekedni a cigányokkal. Móraváros egyértelműen cigány territóriumnak számított, körülbelül úgy, mint a huszadik század végén a Nyócker, vagyis a Józsefváros. Azzal a különbséggel, hogy ennek nem volt olyan patinája, mint Szerb Antal Józsefvárosának, amelyről nagyszerű író-irodalomtörténészünk még azt írhatta, hogy tulajdonképpen az egész városrész albérletbe kiadó és a hivatalnokok mind főbérlők, akik befőttes üvegek közt valami receptet őriznek, az életnek valami abszolút rendjét, ami csak errefelé nyílhat virággá. Nem: Móraváros legföljebb csak ha Sándor Csikar volt, rendre zúgó szélvészként száguldva el védője mellett az obligát bokáig legyűrt sportszárakkal, egészen fantasztikusnak tűnő cselekkkel, eleven roma kisördög a Csepres sor, a Móra utca vagy a Kálvária környékéről.

És a hírük, hát persze. A cigány lop, csal, hazudik, mindig sír – ahogyan Kertész Ákos Makrájában oly frappánsan karikírozva kimondatik. A „büdös” jelző éppúgy hozzájuk (is) tapadt, mint a kurvához, a vad a ráchoz vagy a buta a tothoz és a rendőrcsizmához. Valamikor 1977-ben, újságíró iskolát éppen-csak-elvégzett, pályakezdő újdondászként küldtettem ki a több mint hírhedett dorozsmai cigánysorra – így utólag visszarávedve egyáltalán nem csoda, hogy végül nem lett irodalmi (vagy egyéb) riport a kiruccanásból.... (Addig csak a nótát ismertem a pécskai cigánysorról, ahol tudvalevően nagy a sírás-rívás, ahol haldoklik a cigányprímás – istenem, mennyivel hamarabb ismertem, mint magát az elcsatolt, alig 80 kilométerre délkeletre fekvő magyar falut, Klebelsberg Kuno szülőhelyét.) Később, már Duna tévés koromban Kárpátalján – Debreceni Misivel Szernyén –, a Bályu-Munkács vasútvonal közelében, a valamikori mocsarak szomszédságában a mélyen vallásos-hithű református cigányok között, ahol elképesztő trakta volt, elengedni is alig akartak, Horkay László nagytiszteletű úr, a későbbi püspök gitározott – később, egykori beatnyik, mindenféle garázda itókák hatására még én is – és az embermeleg, ma is mgindítóan szeretetteljes miliőt a vegyes szagegyveleg és a hideg sem tudta nemhogy csökkenteni, de még kicsinykét elhalványítani sem. Mikor 1956 nagy cigány hőségén, Bizsunak, azaz Dilinkó Gábornak történetét, vagy az 1990-es marosvásárhelyi fekete március szomorú magyarországi véget ért kiválóságának, a nagyszerű Puczi Bélának életét és halálát megismertem – egészen bizonyos, hogy ezek az elő-élmények is rendkívüli – ha nem éppen meghatározó – szerepet játszottak.

Azután a zene. A cigányzene, amely éppen úgy hozzátartozott a vendéglői estékhez és a vasárnapi ebédekhez („Jó ebédhez szól a nóta”), mint a vándor-, a vályogvető-vagy éppen a muzsikuscigány a magyar flórához és faunához. Kül- és belvárosi kora-

estek a villamosokon, fényesre kiöltözködött, illatfelhőben, talpig vasalt ünneplőbe öltözött középkorú és idősebb férfakkal, rakoncátlan göndör fekete fürtjeik láthatóan héroszi erőfeszítéssel rendbetett frizurát mutatnak. Félő óvatossággal szorongatják a hegedűtokokat – és itt máris az ember emlékezetébe kúszik az egyik leghangulatosabb és legjellemzőbb részlet, ami ugyan lírai ihletettséggű, szépirodalmi igénnyel készült szociográfiából való, de olyan elképesztően jellegzetes hangulatot – és ezen belül olyan hamisítatlan roma aromát, ezen belül olyan rendkívül plasztikus „úri cigány” miliőt sugároz, hogy érdemes bővebben megidézni. A cigányzenész édesapa – cimbalmos – készül az esti fellépésre. Tehát tulajdonképpen – munkába. Aprólékos műgonddal kikeféli, a létező lefényesebbre suvickolja cipőjét, Vasalt öltönyök, ingek. Nyakkendők. Szintügy válogatott módon. „.....megtisztelte a szolgáltatásukat választókat azzal, hogy a legszebb ruhájában, tisztán, mosolyogva húzzák a nótát virradatig (...) lázas készülődés volt minden esetben (...) egyetlen indulásra sem emlékszem úgy, hogy ne lett volna tele az egész ház apámmal (..) boldog volt, hogy mehetett, zenélhetett, akkor is ment volna, ha egyetlen fillért sem fizetnek ezért. Teljesen át tudott lényegülni, nem érzékelte az időt, csak a prímásra és a zenére figyelt.” A cipők kikészítésének szertartását – plaszticitásában ritka bravúros írói villanás – muszáj kissé részletesebben tolmácsolni: „leült a sámlira, úgy, hogy lábait szétrakta, helyet csinálva ölében a cipőnek. Letakarta egy ronggyal a combjait, hogy ne piszkolódjon az otthoni ruhája. Maga elé húzta a kis faládát, amelyben benne volt a bokszt (cipőkrém), minimum három kefe és két-három rongydarab. Bal kézfejére húzta a cipőt, és szemrevételezte minden oldaláról.(...) Pár pillanatig tartott az ’üdvözlés’, és neki látott száraz ronggyal letakarítani a cipőn lévő port és egyéb szennyeződések. Sarasan nem hagyta őket soha. Megismételte ezt a másik cipőjével is, majd elővette az egyik kefét, és alaposan lekefélté őket. Gyorsan járt a keze, mint a motolla, a lassúság nem az ő vérmérsékletét jellemezte. Kiszabadította a cipőkrémet a fém fedél alól a dobozon lévő kis kallantyúval és keskeny kefével vagy a mutatóujjára tekert kis ruhadarabkával egyenletes rétegben felkenve mindkét cipőre a pasztát. (...) Nem tárgyak voltak a kezében, hanem az övéi, melyeknek ismerte a sarkát, az orrát, a nyelvét, a cipőfűzőt is. (...) Végig mosolygott, elégedetten. (...) A bal kezére húzott cipőt fényesítés közben forgatta, emelte maga felé változó szögekben, vagy épp távolabb tartotta, és közben hunyorogva figyelte, méricskélte, merre csillog a legkevesbé, hol kell dolgozni még a kefével a bőrön. Időnként közel vitte magához, ’ráhuholt’ (rálehel), és újra nekiesett a kefével, hogy még fényesebb legyen. Ha ez is kevés volt, még picit köpött is rá, télen még hagymával is fényesítette! Utolsó simításként következett a puha rongy, mellyel már óvatosan bánt, mintha üveg volna a rongy alatt. Ennek köszönhetően nem csak a fényesség lett egységesebb, hanem lecsendesedtek apám mozdulatai is. Tükörként csillogva kerültek le kezéről a lábbelik, s minden alkalommal úgy fejezte be, hogy maga elé tartva egymás mellé fogta őket, és elégedetten nyugtázta a jól végzett munka jutalmát.”

A szerző, Czibak Ilona Mézeskalács szív tükörrel című könyve a némiképp átalakult-átalakítottan újjászületett (?) Magyarország felfedezése-sorozat friss da-

rabjaként látott napvilágot (IAT Kiadó, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Bp., 2024). A magyarországi cigányság komolyabb legújabbkori ábrázolásának – túl Jókai Cinka Pannáján, Gárdonyi Géza Sárközijén vagy akár a kollektíve megénekelte Dankó Pistán – igen tanulságos históriája van. „A cigány is a magyar nép egyik alakja, mert annyira hozzánőtt már ehhez a földhöz, s eleve föl kell tennünk, hogy azon írók, akiknek munkáiban megtaláljuk a cigány alakját, a leghatározottabb fogékonysággal bírtak a népiesség iránt” írta már 1912-ben Fleischmann Gyula *A cigány a magyar irodalomban* című – nyugodtan mondhatjuk – alapművében. 1956 után, a nemlétezés propagandáján nagynehezen túljutni kezdvén, az „újmagyarokból” újra cigányok-romák lettek, majd Bari Károly és Lakatos Menyhért modern literatúránkba robbanásával párhuzamosan, illetve nem sokkal őket követően a valóságirodalom is foglalkozni kezdett a hazai cigánysággal, előbb Csalog Zsolt emlékezetes-híressé lett, erőteljesen szociografikus életút-interjúi, majd éppen a Magyarország felfedezése sorozatban 1988-ban Diósi Ágnes *Cigányút* című munkája, később – 2008-ban, illetve 2012-ben – ugyanitt Romano Rác Sándor *Cigány sor*, illetve Szuhay Péter *Sosem lesz cigányország* című művei. Hogy mi most mégis kissé hátrább ugrunk vissza az időben és Lakatos Menyhért annak idején látványosan nagy visszahangot keltett prózai művét, a *Füstös képek*-et vesszük utólagos görcső alá, annak oka kettős: részint a cigány szerzőtől származó, egyéni ízű, szépirodalmi jellegű és igényű alkotások, másrészt az irodalmi ábrázolásban fellelhető mélyebb és a hangsúlyosan a valóság-irodalom irányába mutató – olykor éppen Czibak Ilona munkájában is jelen lévő – általánosabb érvényű néplélektani, a köztudatot is formálni képes aspektusok összefüggésszerkezete miatt.

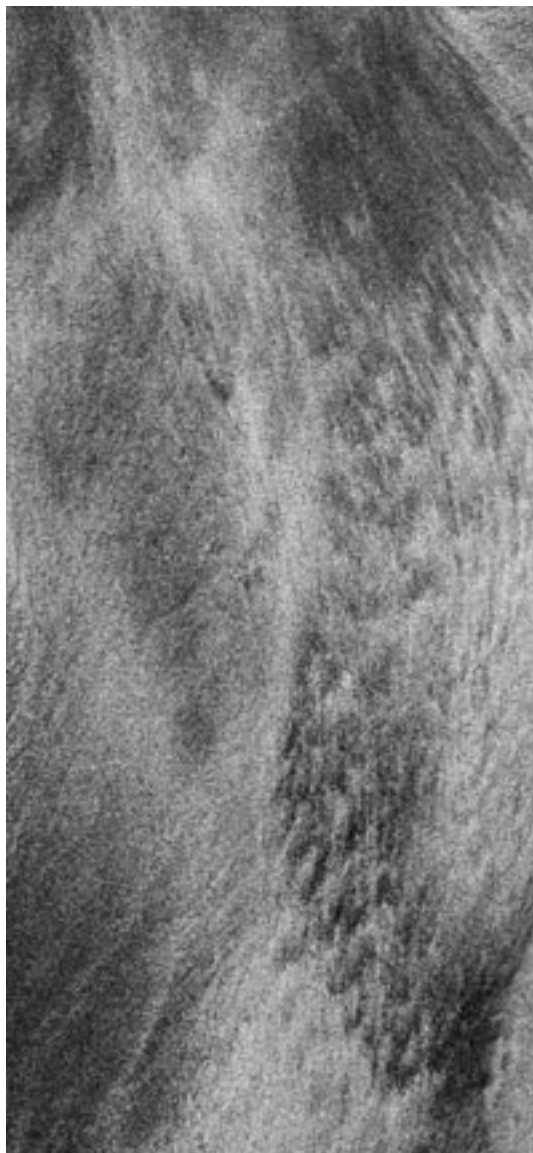
Nagybetűs irodalmi eseménynek számított 1975-ben, midőn „az első cigányregény” – sok egyéb mellett ilyeneképpen is aposztrofálták – , Lakatos Menyhért *Füstös képek* című alkotása napvilágot látott. Őszintén szólva, jelentőségét derekasan próbálták is felfűjni-pumpálni, kellő hátszéllel – úgy ajánlották például, hogy „a magyar irodalom gyöngyszeme”, amely „szinte dokumentum hitelességgel tárja elénk a cigányok életét. Elementáris erővel, drámai feszültséggel jeleníti meg a romák mindennapi küzdelmét: az éhséggel, a szegénységgel, a hideggel, az emberi gyűlölettel”, s a cigány világot a teljesség igényével bemutató mű „ma már fogalomná vált a cigányságot kutató szakemberek körében”, megjelenésekor pedig „sokkolta a cigány és nem cigány olvasókat egyaránt”. Lakatos Menyhértet a cigány próza megteremtőjének nevezik ki, a *Füstös képek* pedig, schwarz auf weiss, a magyarországi cigányság Száz év magánya, „írói bravúr, egy eddig ismeretlen világ belső viszonyait feltáró írásmű. Egyszerre mindegyik, de leginkább korrajz. A *Füstös képek* a cigányok vad és mégis emberi viszonyainak, kapcsolatainak bonyolult összessége.” Mai szemmel ítélkezve alighanem meg kell állapítanunk, noha kétségkívül vannak helytálló, teljességgel érvényes megállapítások a korabeli dicsőítés-özönben – a *Füstös képek* egyenetlensége, tagolatlansága-szerkesztetlensége, időnkénti monotoníája és mindvégig enyhén katikusnak ható „ömleny-jellege” ugyanúgy regisztrálandó, mint az alkotás olykor szociografikus, olykor lírai értékei, eredeti nyelvi és képi megoldásai. Pontos az Új

Tükör egykori kiválóságának, Szász Imrének megállapítása: valóban „ez az első cigány tárgyú regény, amelyet belülről írtak, a sorsközösség élményéből. Dús életanyag, különös, idegen világ, amelyről legfeljebb sejtelmeink, vázlatos ismereteink voltak. Lobogó indulatok, érzelmek, egy törzsi jellegű társadalom archaikus szokásai, törvényei, mitológiája. Nagyon gazdag könyv... új szín irodalmunkban.” Csakhogy, igen, helyénvaló az észrevétel: a „cowboyos cigányromantika” a „stiláris közhelyek”, és főképp: „szerkesztetlensége, a jelentékeny és jelentéktelen epizódok túlhalmozása (...) homályossá, ködössé teszi az egészet”. Ezek után – hát még ha mindehhez Bari Károly (időben nagyjából a Füstös képek-kel azonos időszakra datálható) lírájának egészét is hozzászámítjuk (aminek meghatározó jellegű genezisééről például felfedezője, Domokos Mátyás igen elgondolkodtatón az írt, hogy a fogadtatás körülményei „megtévesztően csillogó aurával vonták be alakját: mintha a mesékből lépett volna elő, a népmesék cigány királyfiaként”, az életben is, a költészetben is alig elviselhető nyomás alá vetve – „költőnek jóformán meg sem született: máris ’jelenséggé’ vált”) – éppen arra volna szükség, hogy a hatás-ellenhatás örök törvényeként a hallgatás hosszú évei után lávaként feltörő és burjánzó cigányromantikát és erősen túlzó roma „aroma-túltengést” kellő mértéktartással, ízléssel és arányérzékkel próbáljuk meg a helyére tenni a magyar szellemi életben (is). Akárcsak a nyócker hírhedt lett cigánylegényeit a megindító szépségű cigány muzsikus-világ Czibak Ilona édesapjához hasonló, nagyszerű alakjaival felváltani. Tobzódás és füstöskép-ömleny helyett jöjjön a valóságirodalom hűvösen tárgyilagos és sokszor éppen így oly megragadó, szuggesztív, megnyerő ábrázolat-sorozata. Így és ezek révén érkezünk el a Czibak Ilona-i szociográfia méltatásakor a mértékadó, lényegi szempontokhoz.

Olyan ez a kötet, mint egy csöndes, halkszavú, szinte bocsánatkérően suttogó beszámoló-monológ, sok-sok emlékezéssel-történettel, visszafogottan és sallangmentesen, igazi „prózai” egyszerűséggel, a hétköznapiak józan és mértéktartó gátjai közé igazított, megszokott ízek, szagok, hangulatok és képek együttesével – ezáltal képes az olvasói azonosulás megnyugtató értelmi és érzelmi érvényesülését világra segíteni. Ami már önmagában igen dicséretes teljesítmény – és ha vesszük, hogy a szerző gyakran kifejezetten érzékletes, plasztikus históriákkal örvendeztet meg bennünket – látszólag olyan „köznapi dolgok ígézetével”, mint a reggelitől a nagymosáson át az építkezésig ívelő foglalatосkodások – elégedetten konstatálhatjuk: lám, a szociográfia, hála a Fennvalónak (meg elszánt művelőinek!) eszközeiben, tematikáiban, közlésmódjaiban, megvalósítási variációiban kifogyhatatlan és kimeríthetetlen. Az a különleges, a maga egyediségében mégis valamiképpen mégis a miénknek érezhető íz, az a hétköznapi aroma, ami Czibak Ilona írásaiból kiérezhető: hitelességében – noha látszólag „csak” egy „úrjobb cigányi” „roma alsó középosztálybeli” univerzum krónikájának lapjait lapozgatja sorra végig velünk: többet és hatásosabban mutat, mint jó néhány okoskodó, statisztikákkal és fennen durrogó „tudományos” következtetés-félékkel ékes – és imígyen olvashatatlan – tanulmány-féle dolgozat. (Vagy amit annak próbálnak nevezni és eladni.) Emlékek, visszaemlékezések mögött félénk kiskutyákként meghúzódó, mély és komoly megfigyelések – egy szeretett és tolmá-

csolásában valóban szerethető világ képei – élükre állított tükörcserepek, szembeállítva sztereotípiákkal és idealizált vagy közhelyesített paneldarabokkal.

Úgy mondják, a természetes aroma ad valódi, eredeti, élvezhető ízt. Czibak Ilona úgy teszi élénk származását, életszemléletét, személyiségének megannyi női és neveltetési-környezeti meghatározottságát, hogy abban végső soron egyetlen érdemi tényező – a keresetlen, póz és hamisság nélküli természetesség, a tiszta emberség – az ősforrás, az eredendő alap, ha úgy tesszük, az őselem: a humnaizmus – dominál. Ezért érezhetjük a magunkénak.

Kurzusok és diskurzusok

Kulin Ferenc legutóbbi gyűjteményes kötetének címe átfogó, egyben sokrétű tartalomra utal: saját eseménydús életútját és a rendszerváltozás főbb eseményeit foglalja össze személyes tapasztalatai alapján. A szöveg számos történelemformáló személyiséget vonultat fel, beleértve magát a szerzőt. Ugyanakkor a különböző magyar nemzeteszmények kialakulásáról, azok változásáról és az újabbak esélyeiről megdöbbentően izgalmas tényeket elemez.

Kulin egyik összegző írása, „*A paktumfantom*” részletes magyarázata egy máig hevesen vitatott eseménysorozatnak, mely tán sose fog nyugvópontra jutni. Minden értelmezés megkérdőjelezhető, de a tények nem azok. Tárgyilagos írói-olvasói megközelítést igényelnek, mely egyszerre izgalmas szellemi kaland és kulturális-politikai tájékozódás. A „*Kurzusok és diskurzusok*” magvas szöveg, mely a legközelebb visz a mai viszonyok megértéséhez. Lapozgatásához nem átfogó politológiai-szociológiai ismeretekre, csupán kíváncsiságra van szükség. Arra azonban nagyon is, mert a balos, zöld és szélsőjobbos kórus csökkenő létszáma ellenére harsányan fújja a maga nótáját.

A tanulmánykötet két fejezetcíme tucatnyi politológiai értekezésnél többet mond. Az olvasó a könyvet lapozva akaratlanul is fölteszi a kérdést: vajon meddig tart a rendszerváltozás? Gazdasági bajok, válsághelyzetek, nemzetközi csapdák, szellemi polgárháborúink, kultúrharcaink sose érnek véget?

A Trianont megelőző és azután felgyúlt társadalmi problémák legmélyére elsőként alighanem a népi írók-költők 1943-as szárszói találkozója ázott. Másodszor az 1987-es lakiteleki találkozó, a magyarság állapotát és teendőit összegző kísérlet, vagyis „a tábori életben” fogant tervezgetés. A dilemma változatlanul aktuális: a nemzeti oldal sorsunk jobbra fordításáért vajon mindent megtett?

A magyar história kiirthatatlan legendái és zavaros összeesküvés-elméletei a választ nem könnyítik meg. Ha egy esszékötet szerzője közel harminc év távlatából visszatekintve próbálja megérteni és megértetni, hogyan jutottunk el egy párt negyedik kétharmados választási győzelméig, az ellenzék széttöredezéséig és súlyos meggyöngyüléséig, többet vállal, mint ha újrapiálná a Feszty-körképet.

Túlteljesítők bőven vannak, jobb- és baloldalon egyaránt. Írások, amelyek a bonyolult összefüggésekből és az igazmondásból túl sokat nem mutatnak föl. Ezek ellenlábasa, egyben napjaink törésvonalaihoz közelebb vivő izgalmas szöveggyűjtemény a *Kurzusok és diskurzusok*. Az úgynevezett nemzeti oldalon a közélet iránt élénken érdeklődők közt is kevesen vannak, akik közelebbről ismerik Granasztói György, Kodolányi Gyula, Tellér Gyula és más jeles szerzők munkásságát. A Kulin Ferenc könyvében felvetett kérdések kapcsán az ő gondolataikkal is találkozhatunk, méghozzá érdekesítő viták részeként. Úgy jutunk el napjaink magyar és összeurópai

problémáihoz, hogy észre sem vesszük: közel harmincéves, s még annál is hosszabb folyamat tanúi vagyunk. Márpedig a jelent annak (közel) múltba ágyazottsága nélkül megérteni nem lehet.

Magyarország teljesítménye nemcsak a gazdaság, az innováció, az oktatás és az egészségügy függvénye. Tartozéka a csorbítatlan kulturális identitás – ha úgy tesszük: a magyarságtudat –, és az önrendelkezés. Ez áll az egész kelet-közép-európai térségre, miközben az alapvetően gazdasági érdekközösséggént létrehozott Európai Uniónak a kultúra az egyetlen területe, amelynek értékét nem az egység, hanem a sokféleség adja. Annak ellenére, hogy a római szerződésből kimaradt a kereszténység meghatározó szerepe, sőt az „európai kultúra” kifejezés. Így aztán földrészünk jogáskodásba fojtott önazonossága felettébb képlékeny.

A *Kurzusok és diskurzusok* egyik alapvető megállapítása, miszerint kiszolgáltatottságunk az '56-os forradalmat leverő nagyhatalmi alku következménye. Továbbá az a kevésbé ismert tény: a szovjet világbirodalom és magyar fiókállama összeomlásához vezető folyamatot nem az 1988–89-es erjedés, hanem évekkel korábban a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank pénzügyi beavatkozása indította el.

Akkoriban kezdődött a Kádár-kori „félpolgár” öntudatra ébredése; az a folyamat, amely más körülmények közt Nyugaton is évszázadokig tartott. Bár a történelem felgyorsulni látszik, a gyarló emberi beidegződéseket, a mohó érdekérvényesítést és más gátló pszichikai tényezőket máról holnapra ellensúlyozni nem lehet. A história nem hagyja sürgetni magát.

AZELŐZMÉNYEKRŐLRÖVIDEN

Nietzsche szerint egy háború győztese mohóvá lesznek és elbutulnak, míg a vesztesek gyilkos bosszút forralnak. Ez történt Németországgal s a trianoni rablóbékéke sújtotta, a 2. világháborúba kényszerült Magyar Királysággal, melyet végül tartós szovjet megszállás, '56 és tízezrek emigrációja nyomorgatott, mígnem egy felemásan végbement rendszerváltozás csaknem kényszerpályára lökött (tartós, felhalmozódó adóssággal, munkanélküliséggel, piacvesztéssel meg a jövőkép torzulásával). A kötet egyik tanulmánya, „*A fejlődés emberi határai*” szerint „Az embert körülvevő világ részeinek megismerése és egy egységes világkép megalapozása a legtöbb szaktudomány művelője szemében összeegyeztethetetlen törekvésnek tűnik”. – írja Kulin. Netán mégis igaz a Hérakleitosznak? Folyvást ugyanabba a folyóba lépünk, mely legfeljebb az áradás-apadás nyomán változik? Kulin következő alapvető megállapítása: a 20. század nagy szemléleti forradalmát teremtő relativitáselmélet – miközben robbanásszerűen gyarapodó ismereteinket pontosabbá és használhatóbbá tette – az ember- és társadalomtudományok területén kétes értékű doktrinává vált.”

A pre-Reformkor és a Reformkor – benne a nyelvújítással – vagyis a magyarság mindmáig legsikeresebb küzdelme még ma sem eléggé méltatható. Ezért érdemes hosszabban idézni Kulin: „A közügyeknek az a műkedvelő formája... ugyanannak a *barokk világképnek és mentalitásnak* az elemei, mint amelyeket Széchenyi próbál

kiegészíteni magából. A hirtelen devalválódó vitézi erények, militáns készségek helyét a még feudális típusú értelmiségi elit életvitelében és gondolkodásában egy újfajta éthosz foglalja el, melynek dinamikáját a cselekvés, a tett fogalmának immár nem heroikus értelmezése adja.”

EURÓPA CSAKAZEURÓPAIAKÉLEHET

A *Kurzusok és diskurzusok* egyik legmeglepőbb, a történelekről a fátylat leginkább fellebbentő fejezete a Boross Péter korábbi kormányfővel 1998–2002 között folytatott személyes hangvételű beszélgetés. (Ezt egy Életünk-közleményben véglegesíti.) Akkor hetente találkoztak (Boross Orbán Viktor miniszterelnök, Kulin Mádl Ferenc köztársasági elnök főtanácsadója volt) – alkalmanként a közügyeket elemezve. Rendszeres társalgásuk a személyes hangvételt sem nélkülözi – amikor például Bod Péter Ákost, Jeszenszky Gézát és Pálincás Józsefet minősítik. Kulin nem rejt véka alá, hogy az ő szerepüket a nemzeti konzervatív táboron belül „kórosan atlantista” beállítottságuk miatt romboló hatásúnak tartotta, s hogy úgy véli, hogy az antalli örökség vállalóinak ezért nemcsak külső ellenfelekkel kellett és kell megbirkózniuk.

Említést érdemelnek Kulinnak Horn Gyulát felidéző sorai is. Visszaemlékezve az 1990-es találkozásukra (amikor is együtt utaztak a Pentagonálé pozsonyi értekezletére), feltűnt neki, hogy milyen meglepő nyíltsággal osztotta meg véleményét az ország kül- és belpolitikai esélyeiről s hogy milyen keményen bírálta a saját pártját. „Summa summárum” – írja Kulin – „akkor egy pillanatig sem éreztem úgy, hogy egy pufajkással beszélgetek.”

Kulin olvasatában Horn összetett személyiség. Az is felmerült benne, hogy mivel az elmúlt évtizedben – újra – drámaírással is foglalkozott (a „*Bessenyei Anna képzelt naplója*” a Hitelben jelent meg), hogy írjon egy színművet, melyben Horn nemcsak „véreskező” kommunistaként jelenik meg, hanem – a Magyar Televízió archivált riportfilmjeivel dokumentálhatóan – a hazánkat háborúval fenyegető Ceaușescuval hadakozó külügyminiszterként is, aki nemzeti érdekeinket védi, s aki igyekszik maximálisan kiaknázni a magyar–amerikai, illetve a magyar–német kapcsolatokban rejlő egykori lehetőségeket. Nem hiányozna a Horn-portréból a politikus saját vallomása sem, amely szerint „nem egyszer” átkozta magát, amiért koalícióra lépett Az SZDSZ-szel.

Boross Kulinnak egy ízben elmesélte amerikai látogatását. Ott és akkor (1990 szeptemberében) az FBI elnöke arra kérte, ossza meg vele azokat – a Belügyminisztériumban őrzött – titkosiratokat, amelyek Washingtont érdekelhetik. Azaz: fedje fel az Egyesült Államokban tevékenykedő magyar ügynököket. Mire Boross: „Ezt csak a kölcsönösség alapján tehetjük”. Amikor az elnök barátságtalan reagálásáról beszámolt Antall Józsefnek, miniszterelnökünk csak ennyit mondott: ezek után nem sok dolguk lesz velünk.

Kulin – a médiaháború idején ellenfelévé vált – Csurka Istvánnal szemben is objektivitásra törekszik. Az író-drámaíró működése ugyanis nem azzal kezdődött, hogy le akarta váltani Antallt, hanem egyensúlyt próbált teremteni az MDF népnemzeti szárnya

és az ún. nemzeti liberálisok között. Radikalizálódása későbbre tehető. Boross Csukát ma is zseniális írónak és igaz magyar embernek tartja, míg Kulinékat (azaz az 1996-ban az MDF-ből kiváló Magyar Demokrata Néppárt tagjait) kritikusan ítélte meg.

FÉLUTAK

A fejezet részletes családtörténettel kezdődik. Egy Trianon után Pomázra (Szentistvántelepre) költöző nagyszalontai honorácior-értelmiségi família alapozza meg Kulin Ferenc pedagógus, egyetemi tanár, irodalomtörténész író pályafutását, mely nem eszmei, inkább politikai fordulatokban ugyancsak bővelkedik. Ritka őszinteség kell ahhoz, hogy a szerző számot vessen hibáival és tévedéseivel is. Gimnáziumi tanárként kezd, tantávirányát veszi feleségül, s kitart mellette egy életen át. '69-ben A Népszabadság kritikai rovatába Vas Zoltán kommunista politikus Kossuth-monográfiájáról ír Pándi Pál egyetemi tanára, későbbi főnöke biztatására, majd Pásztóra megy tanítani. Visszatérése előtt belép a pártba, de hogy miért, mi okból, az megdöbrentő. Miután a titkosszolgálatok kétszer is megkísérlik beszervezni, az MSZMP-be menekül (párttagok nem lehetnek ügynökök). Még az ELTE Irodalmi Diákkörének elnökeként kapcsolatba kerül a népi írókkal (Szabó Pállal, Veres Péterrel, Illyés Gyulával, Németh Lászlóval), majd – a Széchényi Könyvtár Hírlaptárának 'kihordófiújaként' – számos kortárs íróval, költővel ismerkedik meg. Ott kerül máig tartó szoros barátságba Alexa Károllyal, „...akivel azután hatvan éven keresztül egyetemet, tudományt, Mozgó Világot, politikát, mindent együtt csináltunk.”

Húszéves külső-belső küzdelem után jut el a jobbközépig. 1988-ban kilép az MSZMP-ből, 1989-ben – kockáztatva családjá megélhetését is – ötvenhat (!) MDF-szervezet alapításánál van jelen. Hamarosan bekerül az elnökségbe, majd – Antall József színrelépése után – alelnökké választják. Sajátos fordulat, amit kevesen mondhatnak el magukról... Beleértve, hogy Pozsgay Imrétől, majd hogyanem szövetségeseitől megkapta a Szocialista Kultúráért érdemérmet. Így aztán a kötet olvasója nem győz csodálkozni, mi minden fér bele egy tépelődő személyiség életébe.

VÉGEZETÜL

Kulin kötetének utolsó mondata: „...néhány évvel később... örültem a lehetőségnek, hogy több időt fordíthatok a szakmámra (az írásra és a magyar művelődéstörténetre), s hogy politizáló értelmiségiként az alkatomhoz illő feladatokat kaptam, kapok. Az a munka, amit Mádl Ferenc köztársasági elnök társadalompolitikai főtanácsadójaként, majd a tudományos konferenciákat szervező Kölcsény Intézet igazgatójaként végezhettem, s amit a *Magyar Művészet* főszerkesztőjeként végzek, nem idegen attól az értékrendtől, amit bölcsészként is, egykori politikusként is követendőnek tartok.” Ritka őszinte közlés.

KULIN FERENC

Jegyzetek Sándor bátyám 1956-os Noteszlapjaihoz*

Sándor bátyám 2017-ben jelentette meg *Visszapillantó* című memoárját, s a csaknem 300 oldalas kötetben mindössze 11 oldalt tesznek ki az ötvenhatos emlékeit felidéző sorok. A *noteszlapok* egy medikus diagnosztika precizitásával és szépírói érzékenységgel rögzítik az eseményeket, melyekből ezúttal – többnyire szó szerint, helyenként tömörítve – egyetlen epizódot idézek. Az időpont: „október 29. vagy 30.” Sanyi az utcai sebesültek mentésében és elsősegély-nyújtásában vesz részt, s most „A következő 'harci' feladat: A Kilián laktanya segélyhelyéről átvinni a sérülteket. Harci szünet, de az Üllői út és a körút kereszteződés, a Corvin-köz környéke nemcsak hogy nem biztonságos, de a közlekedés fizikailag sem lehetséges a rengeteg kiégett tank és egyéb harci jármű és roncs villamos miatt. A Petőfi hídon át a Tüzoltó utcáig megyünk. A Kilián laktanyának ott van egy hátsó bejárata”, s itt attól a Maléter Páltól kell engedélyt kérnünk a mentési munkálatok folytatására, akit azzal a céllal vezényeltek oda, hogy „érvényt szerezzen a Corvin-köziek hatástalanítására.” Amikor Sanyi belép Maléter irodájába, az ezredes éppen ezeket a szavakat mondja telefonon a felettesének: „a felkelőket nem szerelem le, nem fogom el, hanem velük együtt, közösen járőrözve biztosítjuk a körzetben a nyugalmat”. Kommentárként teszem hozzá: lényegében ezért a mondatáért – s persze ennek következményeiért – ítélték később halálra, de ahhoz, hogy ez a gyalázatos politikai büntény megtörténjen, előbb – november 4-én – be kellett következnie a szovjet megszállásnak.

„A Nagy-budapesti munkástanács már úgy döntött, hogy a sztrájknak vége, s hétfőn, november ötödikén felveszik a munkát”, ám a történelem közbeszól. A Moszkvában és Brioniban született döntés nyomán „Megindul az (a szovjet) invázió olyan arzenállal, ami felér a második világháborúban Magyarország ellen bevetett gépesített katonai erővel.” Sanyi azt hitte: megengedheti magának, hogy a hétvégét itthon töltsen, de vasárnap újra „szolgálatba” megy. Ennyit a *Noteszlapokból*.

És mi történik mindeközben idehaza? Október 23 óta már-már hozzászoktunk, hogy egyetemista bátyáim – Imre és Sanyi – rendszeresen bejárnak „forradalmat csinálni”, s hogy éjszakára sem térnek mindig haza. A telefon (a vonalas telefon) még működik, s legalább – ha közvetítésekkel is – életjelet tudnak adni magukról. A rádiót hallgatva természetesen van okunk aggódni, de legalább tudjuk, hol vannak. November 4-én azonban, miután a szovjet csapatok elfoglalták Budapestet, elné-

* Kulin Ferenc közelmúltban írt emlékezés-töredékét természetesen megmutatta kilencvenöt éves Sándor bátyjának, aki erre rábólintott, és utána együtt indultak mindennapos négy kilométeres sétájukra Szentisvántelegen a virágzó cseresznyefák alatt. (A szerk.)

mulnak a telefonok. Imre már itthon van, de Sanyiról – vasárnapi távozása után – semmit nem tudunk. A Szabad Európa tudósításai a véres eseményekről mindnyájunkat kétségbe ejtenek. Sem aznap, sem másnap nem tér haza, s mi mindkét éjszakát félig ébren töltjük, várván, hogy megszólal a kapucsengő. Hiába.

November 6-án, kedden délelőtt 10 óra tájban beállít hozzánk Gracskó ezredes – Horthy egykori vezérkari tisztje, aki börtönévei és a Hortobágyra történt kitelepítése után a szentistvántelepi Szent László utca egyik házában albérletben húzta meg magát, s gyakori vendégünk volt – , s miután öleléssel köszönti apánkat, a gyászolóknak kijáró ünnepélyes részvétnyilvánítás hangján ezt mondja: „Sándor, büszke lehetsz: két fiút is adott a hazának.” (Nem tudta, hogy Imre már itthon van.)

Édesanyánk sírva átszalad testvéreimhez a hálósobánkba, apánk visszaroskad az íróasztalánál álló székre, és sápadtan, könnyeivel küszködve csak ennyit kér Gracskótól: mondd el, mit tudsz!” Annyit, amennyit ti – válaszolja az ezredes. Apám fellelegzik, hangja egyszerre fejez ki neheztelést és örömet: „tehát éppúgy nem tudsz semmit, mint mi. De hogy mondhatok akkor ilyet?” Gracskó érezhetően szerepzavarba esik, néhány pillanatig nem tudja eldönteni: vajon a „gyászoló” család iránti részvét, avagy a méltóságát ért sérelem tónusában folytassa-e a „társalgást.” „Megértelek.” – folytatja. „Tudom, nehéz ilyenkor tudomásul venni a tényeket. „De hát miféle tényeket?” – vág közbe apánk immár ingerültebben.”

„Nézd, Sándor: háború van. Talán jobban ismerem nálad a harcmező kegyetlen törvényeit.”

„Azok nem Isten törvényei!” Vele többet társalgok, mint veled; tőle *tudom*, hogy él a fiam!”

Gracskó apám vállára teszi a kezét, s engesztelődve, egyszersmind *engesztelően* zárja le a drámai dialógust: „Imádkozom, hogy legyen igazad. Bocsáss meg, ha felzaklattalak, s ha kérhetem, beszéljünk másról!”

Én nem hallgattam tovább a táralgásukat. Előbb anyámhoz és testvéreimhez nyitottam be, hogy megvigasztaljam őket: Gracskónak semmilyen új híre nincs Sanyiról, apa pedig biztos benne, hogy él. Ezt követően hátra mentem a kisszobába, s megpróbáltam feldolgozni magamban az abszurd jelenetet.

Birkóztam a szorongásommal: hátha Gracskónak van igaza; egyszersmind szerettem volna kétkedés nélkül magamévá tenni apánk Isten-hitét. Haragudtam az ezredesre. Ha valóban jobban ismeri a harcmező kegyetlen törvényeit, 1944-ben miért hagyta belesodródni önmagát és egész csapatát egy végzetes csatába – duzzogtam magamban. Akkor is tudtam, hogy nemcsak naiv, de igazságtalan is az életét kockáztató katonatiszttal szemben ez a fajta okoskodás, de 13 éves fejvel és lélekkel logikusnak tűnő érveket próbáltam kreálni, hogy magam is hinni tudjam: Sanyi él. Mérlegre tettem hát apánk hitét. Tudtam, hogy amikor ő az Istennel való társalgásra hivatkozik, a családuk sorsában megnyilatkozó Irgalom jeleire gondol. Sokszor beszélt azokról. Arról, hogy 18 évesen – huszárként – nem keveredett véres ütközetbe, hogy Trianon után Pestre szökhetett, s így nem sorozhatták be a román hadseregbe, hogy 44 őszén – nem sokkal azt követően, hogy Sanyi bátyánk perecekkal azelőtt ért át villamossal a Margit hídon,

mielőtt felrobbantották azt – sikerült kimenekítenie egész családjunkat a megszálló szovjet csapatok elől; s arról is, hogy apósa, anyai nagyapánk, aki az első világháborúban az olasz frontról semmilyen életjelet nem adhatott magáról, négy év után visszatérhetett családjához, s hogy édesanyánk öccse, a hősi halottként „elkönyvelt” Laci bátyánk a második világháború után 9 évvel szabadult a szovjet hadifogságból. És volt egy egészen friss, alig néhány napos katartikus élménye is, amit nem tudott a pusztaszerencse jeleként értelmezni. Október 25-én, a véres csütörtökön Kati nővérünkkel ő is ott feküdt a Kossuth téren, amikor a szomszéd épületek tetejéről golyószórókkal kezdték megtizedelni az ünneplő tömeget, majd a kövezeten fekvő élőkön és holtakon keresztülhajtó tankok szorosan körülférték a Parlament épületét. Az egyik harckocsi a mellettünk fekvő középkorú férfit taposta el, s ők úgy menekülhettek ki ebből a pokolból, hogy csak a ruhájukat kellett leporolniuk. Csoda-e, ha ennyi jelét tapasztalva az isteni kegyelemnek, apánk bizonyos volt abban, hogy imádságát ezúttal is meghallgatta az Úr.

Neki lett igazza. Még aznap, november 6-án este Sanyi beállított.

EPILÓGUS.

Azt reméltem, hogy a vacsoránál filmjelenetekbe illő történeteket fogunk hallgatni a pesti utcai harcok szemtanújától, de ilyesmire akkor nem került sor. Sanyi csak annyit árult el, hogy medikusként vesz részt az utcai sebesültek mentésében, de arról, hogy Maléter Pállal is személyes kapcsolatba került, csak jóval később, az 57-es amnesztiarendelet után tudtunk meg drámai részleteket. Pedig Kati nővérem, s mi, az öccseim: Imre, Gábor, Péter, s persze magam is, már ott az asztalnál faggattuk volna, hiszen arra számítottunk, hogy másnap mi leszünk barátaink számára a forradalom koronatanúi; de édesapánk ránk szólt: „bízátok rá, mikor, miről beszél.” Sanyi szűkszavúságának és apánk óvatosságának okát csak néhány hét múlva értettem meg, amikor a letartóztatására készülő, házkutatási paranccsal beállító rendőrök bennünket is vallattak: mit tudunk a Magyar Népköztársaság ellenségévézüllött bátyánkról; merre járt, s miket csinált az elmúlt napokban és hetekben.

Sanyi nemcsak hogy nem dramatizálta a vele történeteket, de láthatólag igyekezett feloldani otthonunk feszült légkörét. A vacsora előtt – miután édesapánk „felszólítására” eljátszottam Liszt II. magyar rapszódiját – felidézett néhány epizódot zalaegerszegi katonaéveiből, s bennünket, kisöccseim vizsgáztatott: emlékszünk-e még valamelyikre az ott tanult, s nekünk is betanított kedvenc nótái közül. Én a „Jaj de szép a Kongó, Seggen csíp egy dongó” kezdetűt intonáltam, mire ő öblös hangon végigdalolta az egész „remekművet”. Kezdtém örülni, hogy ha már a harctéri titkaiba nem avatott is be bennünket, legalább csapunk egy jó murit, s lefekvés előtt talán még a „régidőket” idéző röhögő versenyre is sor kerülhet. Nem így történt. A Kongónóta után megpuszította a kobakunkat, s a közelgő vizsgáira hivatkozva hátravonult a kisházába könyvei közé. Abban reménykedtem, hogy az ilyenkor szokásos rituálé ezúttal sem marad el, s mielőtt tanulmányaiába mélyed, felteszi kedvenc lemezét a gramofonra. Utána lopakodtam tehát, s a csukott ajtón keresztül, alig két percnyi várakozás után – állva – újra végighallgathattam az Egmont nyitányt.

ALEXA KÁROLY

Újraolvasva:

Mándy Iván: A locsolókocsi

(És „hozzá” az Iván Iljics halála, a Halál Velencében, a Pacsirta, Az öreg halász és a tenger meg a Tom Sawyer kalandjai – meg sok minden más... Egy ötlet mérgezése... Egy kis tervezetlen antológia... Fecsegő elágazások... Irodalmi kalandtúra...) Avagy: milyen is a „tökéletes regény”?

(Egy/A nyolcvanéves olvasó miért ne beszélhetne csak úgy – bele a világba?)

Mi? Hogy „tökéletes”? Amilyen eszement is az alcímet uraló kérdés, éppen olyan könnyű válaszolni rá. Még akkor is, ha a világirodalom legnagyobb prózai művei között egyetlen olyant sem találunk, ami mindenben – azaz minden paramétert tekintve – eleget tenne a tökéletesség igényének, álmának, ideáljának... Na jó: fantazmagóriájának. Sőt: hóbortjának. Mert vegyük csak elő a Karamazov testvéreket, aztán a Moby Dicket, a József és testvéreit és ha nem is végül, de legalább negyediként és némi honfűi elfogultságunkat sem leplezve, Kemény Zsigmondtól a Köd-képek a kedély láthatárán című románt. És szembesítsük őket egy olyan kategória rendszer összetevőivel, amikre talán ráfoghathatjuk, hogy a tökéletes regényt kerekítik ki. Ami persze merőben fikció volna, íróasztal melletti merengés vagy pagonybéli séta ábrándképe – ha nem akadnának művek, amik – azért és mindazonáltal – meg-megkísértették a harmonikus teljességnak ezt az ideálját. És (majdnem) biztos, hogy nem az író valamiféle alkotói terveit, ars poétikus elszántságát követve, hanem az író megkísértő ihletnek, egy élmény robbanásának, a világ regulázhatatlan harmónia sugallatának engedve...

Dosztojevszkij és Melville, Thomas Mann és Kemény Zsigmond

– meg az írógénuszok légiója – „telítve van” eszmékkel, látomásokkal, személyes vagy valahonnan kívülről beléjük szivárgott élettapasztalattal – vélem én a „civil”, az olvasó – , telítve lebíratatlanul ziháló vágyával annak, hogy megszólítsák korukat meg a jövőt... és akkor valami kis eset, egy napos sajtóhír, ellesett szóbeszéd töredék, egy váratlan látvány... Mondjuk: valahol egy világvégi kisvárosban megölnek egy ronda vén frátert, aki történetesen három (vagy négy) fiúgyerek apja, a tengerész-kocsmá éjszakai rumfelhőiből kirajzolódik egy démoni cet alakja, az Őszövet-ségben rálapozunk egy kriminálisnak ítélt zsidó családi esetre és nem nyug-

szunk, amíg 16 év alatt egy tetralógiát nem kerekítünk ki belőle, vagy Erdélyben jöve-menve (jó- vagy bal-) szerencsénk elvisz egy felvilágosult elvek szerint elrendezett mintabirtokra, ahol senki nem akar (vagy tud) boldog lenni... (Egyenlőséget csak a szabadság felszámolásával lehet elérni, tudjuk ezt évezredek óta, de a „népboldogítók” mégis újra-meg újra kísértésbe esnek...) És akkor minden, ami „bennünk van”, zsibong és feszít, kavarg és pusztítja idegeinket, hirtelen maga köré rendezi azt a bizonyos „mindent”, és így „minden” értelmet nyer, végső helyét egy nagy műben, azaz a létezésben magában. És ugyan hogyan is törődhetnénk azzal, hogy folyamatos ritmushoz igazodva – a tenger hullámainak szelíd búcsúja az alkonyatban – sarjadjon a cselekmény, hogy az alakok szimmetrikus rendben jelenjenek meg, hogy egyensúlyban legyenek a természeti képek a szociális jelenetekkel, és hát miért is ne kalandoznánk mindenfelé, miért is takarékoskodnánk a kimondott szavakkal, ha azoknak alig is van közük a történethez, de annál több a mi írói sorsunkhoz és álmainkhoz...

Tökéletesség – az meg mi?

Tudjuk persze, éppen mi (ó, ha meg tudnám határozni azt, hogy kiket rejt ez a név-más...) ne tudnánk, hogy a tökéletes regénynek az az üzenete, hogy a létezés maga a harmónia. A létteljesség ígérete. Ha pillanatokra is, ha akár csak az álom ajándéka-ként. Még ha olykor, igen, a tragikum izzó fehérségében is... Ennél fogva – képzelegjünk – a tökéletes regény mindig egynemű, egynemű minden összetevőjében külön-külön és együttesen. Összetevők? No, lássuk. Vagy előbb leplezzünk le egy-két önmaga kerekdedségét rejtteni sem próbáló regényt? Lehet kisregény is? Nézzük csak... Nyilvánvalóan nem a Háború és béke vagy a Nyomorultak vagy az Üvöltő szelek nagyság-rendű művek, hanem a rövidebb szövegek között érdemes keresgelnünk (az író még képes uralni a tárgyát, közegét, nyelvi terét stb. – nem mintha Tolsztoj, Hugo vagy Emily Brontë nem tudná az első betűtől az utolsó pontig, csak ők másként...) mint egyetlen élmény kinyomatát. Jó esélyük lehet azoknak a beszé-lyeknek, amelyek a gyerekek világát kísérelik meg „kitalálni”, ezek mindig közelebb vannak valamiféle kezdeti édeni állapothoz, mint amik a felnőttek világába kényszerülnek, néha akár a tragikumot észelve is ebben a másik léthez oly közeli közegben... Tehát: egyértelműség, harmónia, látvány és jelentés, tárgy és szó pontos megfeleltetése, mellékszálak, gondolati kanyarulatok nélkül, sehol írói kommentár, netán csapongás az időben, minden önmagát magyarázza, de hát mit is kellene itt megmagyarázni...

A vándor éji dala versus Odüsszeia.

Weöres Sándor: Tojáséj versus Háború és béke (négy kötetben).

És miért ne kelthetném a frivolitás látszatát

és miért ne juthatna eszembe most „egy nyócker iskola a Kádár-rezsim legszigorúbb éveiben” kapcsán, mert bizony ez A locsolókocsi „tárgya”, például a Tom Sawyer kalandjai a XIX. század elejének Amerikájából, egy bizonyos Iván Iljics halála a másfél száz évvel ezelőtti Oroszországból, és időben egy negyed-félszázaddal utóbb A halál Velencében, egy óceánnal arrébb Az öreg halász és a tenger, vagy ekkortájról a Bácskából A pacsirta? Miért éppen ezek? Mert

ezek jutottak hirtelen eszembe,

amikor azt a feladatot adtam magamnak, hogy „no, lássuk, milyen is az, ha egy regény (kisregény, beszély) tökéletes”. Legalábbis az olvasói emlékezetben. Random példák, mondanánk a „ma” nyelvén, jöllehet mitől sem idegenebb az efféle irodalmárkodó piszmogás, mint attól, amit manának nevezünk... Tehát, ki tilthatná meg a felidézésüket és a szemrevételezésüket ezeknek az „ódon ritkaságok boltjában” elheverő könyveknek, mögöttünk-előttünk-bennünk a hatvan évvel ezelőtti Teleki térrel, a Nap mozival, egy mindig váratlanul felbukkanó locsolókocsival, tejeskannák rekeszben a bolt előtt, „ugróiskola” felkrétázva a járdán, zene szól a rádióban és mi vezényeljük Brahmsot, talán valahol a Vay Ádám utcában egy sivár konyhában, s, ó, a tablóképek ahogy némán néznek ránk az iskola folyosóján, s csak rajtunk múlik, hogy megszólalnak-e a kaucsukgalléros, csokornyakkendős régi fiúk... – miért ne jöhetnének ide ezek a könyvek: mindegyik tökéletes, még ha mindegyik másként az – mint A locsolókocsi... Talán nem is frivol ezeknek a könyveknek az együvé állítása..., de hogy bizarr és egyszeri, az bízást állítható.

Alakok, tér, idő, cselekmény, „közérzet”. Melyik is az ihletadó itt vagy amott?

Nézzük hát: **Iván Iljics halála**. Pontosan annyi van „benne”, amennyit a cím elmond, azaz halvány pontosítással: egy ember meghalása. Negyven oldal, fogjuk rá, hogy regény. Végig egy tónusban tartott elbeszélés: egy egyedi tragédia társadalmi érdektelenségének, sőt érvénytelenségének kinyilvánítása, ami természetesen csak ironikus modorban mondható el. És az érzelmeket kordában tartó szikársággal. Elejétől végig ugyanabban a hangnemben. A célratörő cselekmény nem tűri, hogy a mellékalakok érdembeli szerepet kaphassanak: sorsuk nem több, mint egy-egy villanásnyi látvány. Ezek a figurák és a kényszerűségből megrajzolt helyszín vázlatok, mint látványelemek együttesen társadalmi tablóvá rendeződnek az olvasóban, sőt arra inspirálnak, hogy esetleg engedjük meg magunknak az író által kijelölt történelmi korszak morális megítélését is. Azzal az írói ötlettel mintegy párhuzamosan, amely az elbeszélést a végkifejlettel kezdi, de még azt sem megjelenítve, hanem kívülről elbeszélésére hagyatkozva és hivatkozva. Az önmaga végével záródó történet megjelenítése és a személyes, családi, szociális előzmények rendkívül rövidre fogott ábrázolása a szövegnek egyötöd-egyötöd hányadát adják. A háromötödnyi – mondhatni – „főanyag” egyértelműen a szocializáltságból való egyre gyorsulóbb kizáródást jeleníti meg, ami az egyedi és vígasztalan sorsba való végső bezáródással párhuzamos. (Végül a haldokló nemcsak azt kénytelen tudomásul venni,

hogy a mozgástere beszűkül az ágyra, hanem a tekintetét is elvonja a világtól, a falnak fordulva várja, hogy a szenvedése véget érjen.) Ám Tolsztoj nem volna az, aki, tehát egy kivételesen nagy orosz lélek a XIX. századból, Puskin és Csehov, – egy másik metszetben: a dekabristák és a bolsevikok – között, ha nem engedné meg, sőt ne tenné kötelezővé magának a Gondviselés meghívását ebbe az elemien nyomorúságos emberi történetbe... Ezért növeszti észrevétlenül főszereplővé az utolsó lapokon azt az inasfiút – ő, az orosz őserő krisztusi szelídségbe oltva,

Platon Karatajev ikertestvére... -

aki szótlán, mindentudó szolidaritásával, ne köntörfalazzunk, írói magyarázkodást nem igénylő, szeretetével sugallja a végső pusztulást is spirituális értelemmel megemelő hit jelenlétét. És ezért hihetjük, hogy az író nemcsak Iván Iljicsre gondolt, a leírandó szavait mérlegelve, hanem valamennyiünkre. Mert bármily hitelesen is ábrázolja ezt a szálnalmas sorsot és szálnalmas véget... – mégsem érvényes az a jelző, hogy „szálnalmas”, nincs „olyan”, hogy kisszerű élet, nincs „olyan”, hogy felesleges ember, nincs sors, ami megérdemelné, hogy a „külső sötétségbe vettessék”.

A **Halál Velencében** – ugyanúgy, mint Tolsztoj, Thomas Mann is elbeszélése címébe emeli a halál szót, ám míg az orosz egy személynévvel kapcsolja össze, a német a helyszínt tartja kiemelendőnek. Ez csöndes üzenet, különösen annak fényében-árnyékában, hogy a mintegy száz oldalas mű első kétötöde (pontosan úgy, mint az orosz hivatalnok történetéé) személyiségrajz. Azaz ott van a kérdés, hogy mi is a meghatározója a történetnek, vagyis miben lássuk az elbeszélés ihletforrását: egy alak különösségében vagy egy helyszín összetéveszthetetlen egyediségében. Mindenesetre, ellentétben a Tolsztoj-beszély célratörően sodró nagyvonalúságával, itt szinte hivalkodó a jellemzés végtelen alapossága, minden összetevőt számba vevő akkurátussága, a családtörténettől a fiziológiai determinánsokon át a szociális elemekig – ami öntudatlanul is árulkodik a szerző (ars poétikus) elkötelezettségéről önnön mestersége iránt. Ha csak nem rafinált művészi szerepjátékkal van dolgunk... A szerzői önmotogatásnak ez a leplezetlensége azért is oly feltűnő, mert paradox viszonyban van magának az előadásnak a következetesen végig vitt személytelen realizmusával. Mintha a szépirodalmi elbeszélés ősfarmáját imitálná ez a modern-szeceessziós történet. A mindentudó elbeszélő itt az igazi aktor. Ám a történetet végigolvasva hajlamosak vagyunk elfelejteni az első mondat időmeghatározását: „abban az esztendőben, amely hónapokon át fenyegette vészjósló arccal kontinensünket...” Pedig éppen ez a válasz arra, hogy az „alak” vagy a „helyszín” lenne-e a történet meghatározója. Egyik sem: mindkettő nyíltan alárendelődik egy „realista” regénynél meglehetősen szokatlan, inkább a költemények mögöttesében rejlő ihletforrásnak –

ez pedig a közérzet.

Ez a nehezen meghatározható, személyessé hasonlított korüzenet teremti meg a figurát (főalaknak mondanánk, ha volnának mellékszereplők), ez a nyomasztó, zsigerekig lehet(ol)ó Zeitgeist, emeli élete egyediségét sorssá, míg a létet – azt, ami annak képzelhető – kalanddá, kiléptetve hajdani önmagából, ez játssza át a rendezett mindennapokat torz mitológiákba, ez számol fel minden addig polgári személyiségalkító tényezőt, erőt és hitet, a kötelességtudatot, a munkamorált, a presztízs tiszteletét, és ez viszi meghalni oda, arra a helyre, ahol a szépség és a pusztulás mindenben jelen van, volt és maradt. A regény háromötödét ez a közérzet hatja át, ez a végítételes szorongás, ez a mindent átható fülledtség, ez szűkíti az alak életterét egy rögeszmére, ez „találja ki” önmaga fedezékéül a pandémiát, ez robbantja szét az emberi viszonyokat, ez húz elő a szereplőkből alvilági indulatokat, ez leplez le minden szerepet, nyilvánít hamisnak minden szociális kapcsolatot, ettől torzul és széplül a realitás álommá és látomássá. Szűkülés és szűkülés... Az elbeszélő technika bravúrja az, ahogy a szöveg „habzása”, mámorosan terjengős motívumrendszere sehol nem hat bőbeszédűségnek, a külvilág minden belobbanó színe, felbukkanó és eltűnő alakja, történetutalása, mitológiai emlékeztetője nemhogy lassítani a szöveg sodrását, hanem mind közelebb visz a véghez. Ami bár természetes és kényszerű megoldódása egy nyomorúságos személyiségfelbomlás történetének, mégis észrevétlen, súlytalan és jelentés nélküli. Szimpla jelzése a századfordulás, háború előtti európai közérzetnek. Baljós és sivár, mint a Lídó a nyár végén. „Őszies, kiélt hangulat borongott” a halott utazó teteme körül. „Velence ilyen az őszi napokon, csupa fájdalom és szépség”, mondja Ady is ekkortájt.

S mitől oly „kerekded”, egy tónusban tartott, célratörően haladó és mégis oly ismeretgazdag Kosztolányi könyve, a **Pacsirta**? Ha a jólétesültek nyeglegségével akarnánk válaszolni – a „megfejtés” történetesen még igaz is –, az író hajdani futó megjegyzésére emlékeztetnénk. Abból az élményből képződött a regény, mondja valahol, hogy egyszer meglátta egy vénlány fekete fogait. Erre a bizarr képre, anélkül, hogy tudnánk róla, épül rá a mű, ez a látványemlék jelenti a körkörösén épülő regényvilág imaginárius középpontját. Száz oldal, tizenhárom fejezet: bámulatos ökonómiával váltakoznak a tempósabb, meg-megtorpanó és a szordinósabb szövegmenetek az izgatottabb, olykor szinte megvaduló, hars színekbe vaduló eseményfutamokkal. És ugyanebben a megvesztegető ritmusban váltakoznak a külvilág és a lélekbelső képei is. Semmi kiszámítottság ebben a tökéletes szerkezetben, az persze eldönthetetlen, hogy ebben mekkora hányadot lehetne tulajdonítani az írói ihletettségnek és mekkorát a mesterség fölényes ismeretének. Akárhányszor is lapozom fel Kosztolányi könyvét, bármily részletfinomságok tűnnek is elő, olvasói benyomásom csak annyiban változott azóta, hogy először kézbe vettem, amennyivel egy kamaszos psziché és „megértéshorizont”

éretlenebb, ám ártatlanabb

egy öregemberénél. A Pacsirtát az 1957-es kiadásában ismertem meg. Kicsi, szegényes könyv, illik a regénykéhez..., (meg a korhoz, amikor váratlanul megengedték a kiadását), Olcsó Könyvtár, a szöveg tükre nyolcszor tizenkét centi, borítója sárga itatóspapír, irkafűzött, a ragasztásokat régen eltüntették az évtizedek, hogy a drótkapcsokat birtokba vehesse a halk rozsdá. De azért így is ott a helye a könyvespolcon. Kézbe simuló könyv, bármikor útitársadul szegődhet. Egy lendülettel végigolvasható. És ezt most átvittem konkrét értelemben értsük. És befejezve az olvasást – messzire nézünk, valami csöndes gazdagodást észlelünk magunkban, megmerítve azt a mély szomorúságba. Valamiféle háboríthatatlan melankóliát. Hogy ilyen az élet. Hogy nincs más, ragyogtassa magát bár körülötte a világ, csak te vagy, meg a sors. De hát hogyan is lehet műtárgyat varázsolni abból a meggyőződésből, ami már nem élmény, hanem tudás, hogy az életünk maga a kiszolgáltatottság és a világ körülöttünk maga a mocsanatlanság? Úgy, hogy találunk valami esetlegességet, ami úgy mozditja meg az alakokat és a közeget, mintha történe valami. Pedig nincs élet, csak rítusok vannak a mindennapokban és a lélekben, a lakásokon belül, a köztereken, emlékek dárídója, ábrándok sóhajfoszlányai, meg a végső pusztulás drasztikumai. Egy család magára kényszerített csöndje és mozdulatlansága, a színház, meg a kaszinó, meg a korzó magára kényszerített hamis derűje... Egy hét történései állnak össze valami végítéletes mindennapisággá. Egy érdektelen utazás kell ahhoz, hogy lelepleződjünk csúnyaságunkkal, önzésünkkel, rendszeretünkkel, örök jövőtlenségünkkel, minden elfojtott vágyunkkal, gonoszságunkkal, ám amire végképp nincs bocsánat, se bent, se kívül:

pusztító szeretetünkkel.

A léthiánnyal... Egy embertársunk – valamennyiünké az –, akinek távolléte beisméri itthoni folyamatos jelenlétének az elviselhetetlen tragikumát. Ezért nem tudunk élni a váratlanul ránk törő szabadsággal sem. A főtéren a napfényben a kirakatok gazdagsága, a korzózók kalapemelgető derűje, ám ugyanott a mámoros éjszakában az egészségügyi segédletek boltjának kirakatából egy bonctani bábu hiperrealizmusa bólint arra, ami minden boros pohárban ott volt: memento mori. Ami csak azt jelenti, hogy „élni az életet napról-napra.” Mindenki marionett figura a kisvárosi létezés kulisszái között, mindenki egy lehetséges személyiség vázlata, mindenkinek a jelen(lét)e maga a befejezett múlt. És az író akkor írta ezt a nagy ... mit is? a „Leleplezés” túl elidegenítő szó lenne ide, noha... elégiát?... Akkor, amikor már ezt a – magyar – világot nyomtalanul eltörölte a történelem. De – tudjuk – az a leány, vér a vérünkben, aki az írásra készítő látvánnyal üzent, ő megmaradt még hosszú évekig a cirill betűs új mindennapokban. „A villanycsillár alá állt, száját kitátotta, hogy anyja belenézhesse s mutatoujját...” Így búcsúzunk, hogy soha ne feledjük el egymást. És hát persze... az az esőverte „alattomos, fekete sárszegi ősz...”

Nem is próbálkozom valamiféle (kényszeredett) stílári átököttesel a homokban fulladt Bácska és az óceán, egy magyar vénlány nyomorúsága és egy kubai halász

eseti tragikumuk között. Jóllehet – talán – a kudarc vagy az értékvesztés vagy a remény csalfasága, netán a természet közönye kínálkozhatna éppen hívószónak. Az **öreg halász és a tenger** alighanem az ember és a természet, az ember és az élővilág konfliktusának ősképlet tudja megragadni, egyetlen képben és rendkívül hatásosan. (Olyannyira, hogy némely pontján a kelletlen olvasó akár észlelheti azt, hogy az író mintha „kifelé” is pillantana a maga teremtette regényvilágból...) És éppen azért, mert a konfliktus eredendően mitologikus, helyénvalóbb az eredeti címhez ragaszkodni: az öreg ember és a tenger. (Ráadásul a hivatás megjelölésében is pontatlan az Ottlik-fordítás: itt horgászat folyik és nem halászat, a horog a főszereplő és nem a háló. Miként ezt a tényt a rábai horgászatnak elkötelezett Zalán Tibor egy emlékezetes Csokonai társasági előadásában bizonyította.) A klasszikus – mindentudó – szerepet vállaló elbeszélő a lehető legkisebb teret szán a külső körülmények és az előzmények bemutatására: lényegében egy harc története a regény. Egyetlen lendülettel megjelenített történet, egyetlen helyszínnel, két főhőssel, akiknek-amiknek csak az egyike emberi lény. Egy ember harca a társadalmon kívüli térben. Egy ember harca a természetnek egy olyan létezője ellen, amit éppen az ember fogyasztói igénye jelöl meg zsákmányként. Ahhoz, hogy ez a zsákmányért folyó küzdelem valódi harccá spiritualizálódjék, tehát hogy etikai érdekekkel bírjon, közelíteni kell egymáshoz a küzdő feleket. Ennél fogva az ember is éppen oly kevésbé szocializációs „termék”, ahogy a zsákmányul ejtendő kitüntetett lény is szinte „humanizálódik”. A két véglet – a természet és az ember – egyneműsödik: a zsákmány egyben testvér. Sőt még szerepeik is hasonlóak, hiszen mindketten foglyok:

egymás rabjai

az összekötöttségben. Ám a természet magára vállalja a mitikus igazságosztó szerepét is: a győztest utólag áldozattá teszi. Minden erejét mozgósító harcát bukásnak nyilvánítja azzal, hogy megfosztja a zsákmánytól. Azaz a zsákmányt visszautalja oda, ahonnan az vétetett. Az ítélet azért marad a regény önkörén belül, mert az, aki győzni próbál a természet ellen, az ugyancsak a természetnek lesz a leggyőzöttje. Miközben – és ez a könyvecske egyneműségének a záloga – a harc folyamatosan praktikumokkal teli emberi tevékenység keretei és szükségletei között folyik, állandóak a – rendkívül visszafogottan jelzett – mitológiai utalások. Amikre nemcsak a civilizáció ősi látomásai (Leviathán), hanem az irodalom is régen felfigyelt (Moby Dick). A végső győztesnek bizonyuló alvilági lények „tömegesen” vannak jelen, és éppen ezáltal különülnek el attól a küzdelemtől, ami akár párbajnak is minősíthető az öreg ember és a nagy hal között. Valószínűleg értelmetlen arra törekedni, amire sajnos az író is tesz javaslatot, hogy ezt a heroikus kudarcot valamiféle humánus győzelem háttérhiedelméhez kössük. Itt a heroikus küzdelem bemutatása az, ami megkérdőjelezhetetlen érték, semmi szükség arra, hogy az ilyen harcoknál alkalmilag előforduló kudarcért a Gondviselést is a történet szereplőjévé avassuk.

És még mielőtt Tom úrfiit előléptetnénk: kitérők és megtorpanások egy újabb mellékvonalon...

Amikor vénemberes felelőtlenséggel hagytam egymás mellé sorolódni néhányat azokból a regényféléből, amelyek számomra a tökéletesség benyomását keltették a régmúlt évek során, több mindennel nem számoltam.

Nem számoltam azzal, hogy mennyi, de mennyi irodalmi „tökéletességek” érdemelnének még helyet egy efféle privát antológiában. Mennyi sok-sok évtizedes kedvencem... – és mind más és más poétikával gazdagítaná az itt random (újra ez a mindent lebíró divatszó) egymás mellé került darabokat. S ha csak a „magyar múlt tarlóit” szemlézzük... Takáts Sándor szép szavával. Van-e kerekdedségét nézve hibátlanabb darab pl., mint Mikszáthtól a **Gavallérok**? (Nota bene: Mándy Iván szerint a legjobb Mikszáth regény...) Egy út és egy ünnep: délelőttől másnap reggelig valahol távol a modern élet nyüzsgésétől, és mélyen benne mindabban a gondtalan, önmagáért való – hazug – szépségben, amit a régi magyar kisúri-mágnás történelem az emlékekben – az emlékezetben – itt hagyott. Nincsenek szereplők, mert nem is lehetnek ott és akkor, ahol és amikor mindenkinek az élete maga is csak egy szerep. Az igazi élet a számukra az egy-egy pillanatnyi jelenlét.

A többi?

Arról nincs mit mondani – úriember nem panaszkodik. Haláltánc (is) ez az előtünk végbe menő fényes úri ünnep, ez az egy éjszakányi mámoros együttlét, pantomimos búbáj, sírba táncolás, ha tetszik, de oly eleganciával, hogy az ember hajlamos hinni abban, hogy ez az „igazi”, mert ez a szépség múlhatatlan. És hát miért is lenne tilalmas feldíszíteni a magyar múltat? Vagy emlékeztessenek Mészöly Miklós **Saulusára**? Ez aztán igazán egyetlen személyre szabott vakító fényekkel és poklos sötétségekkel teli történet, méghozzá azé az újtestamentomi alaké, aki még nincs ott a négy evangélium tablóképein, de a lelke kavargó mélységében már készülnie kell arra, hogy majd a „cselekedetek” főszereplője lehessen, akinek életéből ez az elénk teremtett pár hét a szentföldi – ki tudhatta azt ekkor még, hogy ez a Hely ekkor lesz az üdvtörténet kezdő és kiinduló pontja... – forráság káprázatában önnön egzisztenciájának csatagos keresésével telik, az emberi léttörténet legnagyobb eseményével a háttérben... Igen – az európai sors mi más is lehetne, mint útonlét

„Damaszkusz felé”?

Kellene, hogy legyen. Talányos párhuzamosságban – és a zárt meg nyitott térségek eszelős váltakozásában – tehát azzal, ahogy itt megszületik az esély valamennyiünk végső spirituális metamorfózisára. És vajon stílusalanság itt szóba hozni kedves szerzőnk, Mándy Iván talmi tárgyú és talányosan sokatmondó külvárosi eposzát, A **pálya szélét**? Hősköltemény, a klasszikus tragédiák alapképletének újra felfede-

zése: ha egy nagy cél érdekében képes vagy erőid legvégső megfeszítésére, akkor a kudarc sohasem lehet bukás. Még ha a végzet a pusztulás koreográfiájával próbálja elfedni is előled a létezés végső értékeit. És ha már valami célként tételeződik, az csak a „nagy” jelzőt érdemli meg és viseli el. Itt sincsenek „egyéb” szereplők, elkalandozó történetszálak, stiláris változékonyság. Nincsenek kimunkált képek. Egy élet idéződik meg a társadalmi létezés mélyéről, amit egy felvállalt cél sorssá tud emelni. Ha csak időlegesen is. És folytathatnám ki tudja, meddig. Ennyi: katarzis a nyócker mélyén...

És ha már be kell ismernem, hogy

egy (legyen: talán nem kellően megfontolt...) ötlet

miféle (mi tagadás..) örömmel nyugtázott „olvasónaplói” kalandokba vitt, alighanem ezt a szöveget ezek után már inkább valamiféle szabálytalan naplónak vagy valamiféle tanítóbábcis mesemondásnak kell látnom – a

nyugdíjas tanár katedra nélkül...–,

mint az irodalomtörténettel így-úgy legalábbis kacérkodó traktátusfélének. Ettől felszabadultabban hadd vegyek fel még egy mellékszálát – fuvola sottogású kószálás a pagonyban, keménygalléros korzó a vasárnapi mise után, felfedező út a jól ismert ismerősbe ... – a világ- és a magyar regényirodalom nagy művei felé. Ugyanis, nem győzöm elég nyomatékosan állítani, hogy a „tökéletesség”, mint olvasói tapasztalat és befogadói rögeszme nem minősíti le, nem zárja ki a „többi” remekművet... Hogyan is tehetné... A szabálytalanokat – ha lehetne itt szabályokról beszélni, az aránytalanokat – de hát miféle szellemi geometria uralmáról lehetne szó, a bőbeszédűséget..., – de hát mely szavak húzhatók ki felelősséggel a Don Quijotéból vagy a Bűn és bűnhődésből vagy a Hollóidőből?

Ezeket a most futólag felidézendő műveket megint csak nem valamiféle iskolamester akkurátusság, hanem

egy újabb ötlet hozza ide.

(„Grácia a fejemnek”, súgja Mikszáth Kálmán.) A „pacsirta”, mint a női elrendeltség és magány fenoménja... Nos, ő hívott ide – társként

néhány nőalakot, lehet-e ellenállnom? –

az irodalom legemlékezetesebb művei közül. Azt példázva velük, hogy a női tragikum, mint regényépítő eszme hogyan tudja maga köré rendezni azt a világot, amivel a sorsa – a végzete – szembe állítja. Ami eleinte észrevétlenül, majd mind határozottabban az elpusztítására tör. Mert olyan értékeket, vagy egyszerűbben szólva olyan

másságot észlel benne, amiket nem tud elviselni. Az a világ öli meg, amiben otthon akar lenni – anyaként, szerelmesként, önmagában való személyiségként -, innen kell kilépnie. És hát hová is lehet... Más és más „valamiért” – nos, ez a valami maga a nagyregényben lüktető élet. Ami nem más, mint a semmire nem tekintő közöny. Az emberi kapcsolatokat elzsibbasztó tompultság. Ezekben a „nagyregényes” példákban az az írói elkötelezettség a figyelemre méltó, ahogy a főhős létét és sorsát beleágyazza a kor viszonyrendszereibe. Hol az egyéni sors mutatkozik hangsúlyosnak, hol meg a közeg, ahova sorsa vetette. Azaz hol hangsúlyosabban, hol csak sejtetve áll együtt a mitikus végzetesség és a szociális determináció. A szövegformálás öntörvényűsége tehát egyszerre jelenti az artistikus igények és a szociológiai tágaság jelenlétét, a művészi célratörést és a legtágabb értelemben vett mindennapiság önérvényesítő akaratát.

Lapozunk, lapozunk nem számoljuk a lapokat,

beleveszünk a kitérőkbe, de alig várjuk hogy az új meg új ismerősök visszaadják a mondatokat a főszereplőnek. Én vagyok Bovaryné. Azaz: Bovaryné én vagyok. Vagy Karenina Anna, máskor Szendy Ilka, most éppen Moll Flanders, de előfordul, hogy Édes Anna...

Futó példáink java részében a regénycím maga a Név. Idézzük tehát magunk elé elsőként – ha már Kosztolányi Pacsirtájától búcsút vettünk – ugyancsak tőle az **Édes Annát**. A regény szerkezetére és az ábrázolás irányára nézve érdemes élni két előzetes megjegyzéssel. Az egyik az, hogy a húsz fejezetből álló regénynek a címébe is kiemelt főszereplője csak a hatodikban kerül elénk. A másik az a háttérinformáció, hogy az író feleségének egy egymondatos ötletéből eredetileg novellát akart írni. És ez terpeszkedett regénnyé. Ahogy úrrá lett az írón a szövegbe kínálkozó korélmény és tapasztalat. A könyvnek legalább öt igencsak árnyalt főszereplője van, ezeknek csak egyike a címadó, ez az „alig látható...”, idegen(ség)be került, egyedülálló, kiszolgáltatott, és se egyéni ambíciókat nem mutató, se önreflexióra nem képes, gyilkosságba sodródó cseléd lány. Ő nem magányos, hanem – egyszerűen szólva – olyan valaki, aki egyedül van. Gyilkosságára se a környezete, se a korabeli, se a későbbi elemzők jelentős hányada nem talál magyarázatot. A tett motivációja – alighanem – maga a kor, az 1910-es-20-as évek fordulója, amikor az ún. úri közép osztályra (és annak kiszolgálóira) fél-háromnegyed százados béke és tunyulás után lesújt a történelem, a lehető legbrutálisabb erővel és kíméletlenséggel. A szöveg látható élvezettel és elbeszélői fölénnel – torpan meg egy-egy jelenetnél, ide-odakap: alakokat villant fel, életrajzokat ad, mellékmotívumok sokaságát rajzolja nagy lendülettel és tékozló erővel. Ez a félúri-parvenü világ minden tekintetben oly talmi, hogy a lelepleződése során sem jut el az eszmélkedésig, azaz az önlelepleződésig és így tragikumot sem érdemel. Egy abszurd tette, az önnön szenvedését csak öntudatlanul érzékelő személy „felettes énjének” –

hogy a kor nyelvén szóljunk –

a parancsára van szüksége a regénynek, hogy a szociológikumot, sőt a napi politikát a társadalom fölötti eszmei-morális dimenziókba emelje. Mondhatni: a leleplezést a regénynek magának kell vállalnia, és Kosztolányi elbeszélői nagyságának köszönhető, hogy nem valamiféle „irányregény” kerekedett ki a folyamatosan íródó napi penzumokból, hanem egy olyan megrendítő elbeszélés, ahol a társadalomrajz és a pszichológia, a kritika és a megszorodott szívűek iránti irgalom elválaszthatatlan.

És vegyünk az ellentétek jegyében egy igazán hömpölygő nagyregényt a prózai epika hajnaláról – a **Moll Flanderst**. Az Édes Anna elképzeltető volna – persze nem a zanzásítás technológiájával, hanem egy tudatos írói modorváltás döntéseként – szűkösebb alakgalériával, karcsúsított és arányosított cselekménymozgatással – a formai tökélyt megcélzó beszélynek, de ez a Defoe könyv esetében még feltételezésnek is abszurdum. Bűnregény, ami nem a tragikum, hanem a pikareszk jegyében hömpölyög. Egyszerre a társadalomban és a társadalom alatt. Inkább a közölvasói igényre, mint a társadalom morális elvárásaira figyelve. Vagy az író fentebbi céljaihoz igazodva. A históriát egyetlen főhős tettei és élethelyzetei mozgatják és tagolják, nem akármilyen módon. Itt

a bűn egzotikuma

(és motiváltsága) izgatja az írókat (hogy olykor a földrajzi egzotikumok is megkísértés), azaz: miként köti össze ez a deviancia a társadalmat azzal az emberi szférával, ami kirekesztődött a polgári mindennapokból. Nem a bűn és erény áll szembe egymással, hanem a bűn és az erény jól álcázott hiánya. A kulcsmotívuma az életnek mi más lenne, mint az alakoskodás, azaz nem a szerepfelvétel, hanem a színlelés. Moll Flanders élete a szabadság, ha kényszerűségből is kell állandóan döntenie: Szerb Antal számításai szerint tizennégyeszer ment férjhez, volt itt vérfertőzés meg bigámia is, s utóbb a tolvajlás válik életmódjává, a bitó árnyékában... A nagyregényes szöveghömpölygés egyik alapformája valósul meg a Moll Flandersben: a hemzsegó élet megörökítése, ami mivel sem törődik kevésbé, mint a szigorú ars poétikus elvárásokkal.

És mennyire más és mégis mennyire hasonló – a mélyben – ehhez Flaubert **Bovarynéja** és Tolsztoj **Karenina Annája**, a világirodalom eme két egyezményes remeke. Ég és föld, századok, osztályok, egyéni és nemzeti karaktervonások különbségeinek sora választják el egymástól őket, mégis a történetüknek van közös nevezője. Ez pedig az oly erős – és pusztulásukat is hozó – beágyazottságuk a környezetükbe, ami nem engedélyez semmiféle „életre szóló” döntést a számukra (a szónak a legszorosabb értelmében), azaz ami az egzisztenciális változtatás felé mutatna, mindegy, hogy a hisztériába fúló szeszély vagy a lelket-testet felizzító érzelm, az öngerjesztett bolondéria, a szánalmasan kisszerű lázongás vagy a teljes egyéniséget átjáró ethosz – nos, ez kizárja őket a családból, a lakóközösségből, a társadalomból, a korukból. Amelynek a lényege a megállapodottság, az eszménytelenség,

a képmutatás és a bevall(hat)atlan távlattalanság. A sivárság, nem ritkán az öntudatlan romlottság, ami a kegyetlenségtől sem riad vissza, ha

a „másság” provokációját

fenyegetésnek véli. Nyilvánvaló, hogy se Flaubert, se Tolsztoj terve nem lett volna megvalósítható valami arányosságokkal építkező kamaradarab formájában. Családok sorára, azaz alaposan jellemzett alakok tömegére, meg mellékselekmények láncoltára volt szükségük, tehát több száz oldalra, nem is beszélve a helyszínváltozatokról, ahhoz, hogy a címbe emelt nőalakok privát esete társadalmi érvényességű lehessen. Hogy bár nem szeretnénk hinni, de muszáj sejtenuünk, hogy Anna is, meg Emma is (persze mennyire eltérő módon) „egyneműek” a korukkal, mindazzal, amit koruk humán szerkezete (ahol a humanizmus is legfeljebb fedőszava valami hazugul ócska gesztusnak) meghatároz és felkínál. Hogy végzetük beteljesülhessen, szükségszerűnek mutatkozzék, egyikőjüké inkább a groteszk jelenetezés, a másikké a megrendítő részvét jegyében. A regények címadó hősnői felejthetetlen fotográfiák a XIX. század nagy tablói, de nem csak ők az emlékezetesek. Karenin, Vronszkij vagy Levin karakterére nemcsak Anna plasztikus megrajzolásához volt szüksége Tolsztojnak. Ők maguk is – mondhatni – szövegteremtő – entitások. Flaubert halhatatlan Homais uráról pedig többet beszélt az utókor, mint a főszereplő, az utóbb oly sok középfajú színdarabban elnyűzött „meg nem értett asszonyról”. A félművelt, erőszakos, nagyhangú patikus, maga a nyárspolgár, és így a kor emblémája, míg az erkölcsileg is leamortizálódó Bovaryné „csupán” részvétkönyveket sem érdemlő áldozat.

És végezetül a nőalakoknak ebben a körében nem hagyhatom említetlenül a mi Szendy Ilkánkat. Sokszor emlegettem már, tanítottam egyetemeken, többször írtam róla, meggyőződése, hogy ha nem magyar nyelven íródik meg a „regénye”, ha nem a periférián, azaz ha nem a magyar térben és időben játszódik (ráadásul itt – nálunk – is „kisebbségi” könyvként jött létre), amit az itthoni önjelölt, áltöbbségi véleményalkotók sem engedtek arra a rangra emelkedni, amit megérdemelt, nos, a világirodalomban a flauberti-tolsztoji-brontői előzmények után ott emlegetnék – random (megint...) nevek –

Borges és Márquez közelében.

Szilágyi István **Kő hull apadó kútba** című regénye bámulatos érzékenységgű megvalósulása annak, ahogy egy klasszikus, azaz egyetlen tragikus konfliktust bevilágító novella heve szétsugárzik egy társadalmi nagyregény összes eresztékébe, oly hiteles valószerűséggel, hogy a regény végül mitológiai mélységekbe is képes lehatolni. Egy nőalak áll a középpontban, aki egyszerre áldozat és gyilkos, akit bűne és bűntudata pusztít végül el, akinek tudatvilágát – és ez a regény egyik nagy újdonsága – áthatja a teljes belső szabadság, ami azonban kénytelen tudomásul venni, hogy nincs más

esélye az életben, mint bizarr tettekben behódolni azoknak a külső erőknek, amik fogságban tartják. Ahogy mindenkit mást is a környezetében. Mert ez egy ilyen világ: ilyen hely és ilyen – megállt – történelmi idő. Lét helyett látszat. Társasélet helyett családbomlás és mulasztásokkal meg vétkekkel terhes magány. Egymásba nyíló és egymásba tolódó szűk terek jelentik a helyszínt, a szintért: egy ágy, ahol a gyilkosság megtörténik, ez egy halott tárgyakkal teli szoba falánál áll, a szoba maga egy nagy, valamikor zajgó munkáséletnek és impozáns családi erőternek otthont adó épületben, de egy ideje a kapu mindig zárva, onnan egy utca a közkútig, talán a templom felé is, aztán tovább gyümölcsösök látszanak, majd valamerre arrább nem látható falvak sejlenek fel, a szóbeszédben meg a vasút és a nagyvilág, ahonnan idefelé nem vezet út... És ne feledjük el a házhoz „tartozó” kutat sem, ahova... A fekete mélységet, ami magába fogadja a bűn ajándékát, azért, hogy a némasága minden szónál fenyegetőbben tartsa ébren a szorongást. Minden történelemtől beszűkített élettér előbb-utóbb a kezelhetetlen indulatok, a bűnök és a tragédiák terepe. Jajdon is az. A periféria. Az eltorzult lelkek társadalma, ami kénytelen alkalmazkodni a polgári mindennapok beteg táncrendjéhez. Négyszáz oldalas nagyregény, ami egyben egyetlen lélek kamaradrámája, a civilizáció ősképeinek közönyös díszletei között...

Mi tagadás, elragadott a hév.

Könyv hívott elő könyvet. Eredetileg öt olyan kisregénnyel akartam körül bástyázni Mátyás Iván művét, amelyek olvasói emlékezetembe úgy ágyazódtak be, mint a formai „tökély” megvalósulásai. Semmiféle „irodalomtörténeti”, „kritikai”, netán „esztétikai” közülük nem volt és nincs egymáshoz, de A locsolókocsihoz sem... Afféle „hasonlatnak” szántam őket, mi tagadás a Mátyás-regény rangosságának – persze nem a bizonyítására – de azért a jelzésére. Iván Iljics halála, Pacsirta, Halál Velencében, Az öreg halász és a tenger, meg az, ami még hátra van... – hogy keverednek oda – kérdezem újra magamtól – oda a „nyócker” közepébe... Stilis abszurdum... De ha elfogadjuk azt az avantgard-posztmodern szellemességet, ami azért a szerzői-műalkotói „önfelmentés” beismerésének is gyanítható, sőt vélelmezhető, mely szerint „regény ír(hat)ja önmagát”, akkor

a szöveges „önnemzés”, mint alkalmi eset

jogosultsága, talán kiterjeszthető a belletrisztika határain túlra is... Minden bizonynyal a Tom Sawyer, az A locsolókocsi által előhívott „ötödik könyv” lehet az, aminek ittléte különösebb magyarázatot nem igényel. Legalábbis, ami a tárgyat illeti. A formai szabályozottságára azonban szánunk kell néhány érvelő mondatot. És miközben ezek összeállításán meditálok, most is irodalmi emlékek sora hívja fel magára a nosztalgikus figyelmet. A Pál utcai fiúk, a Légy jó mindhalálig, A szív, az Iskola a határon, az Árvácska, a Tóparti gyilkosság, A pataki diákok meg Az egri

diákok, a Tanár úr kérem, A legyek ura, a Kim, A vadölő, A tizenöt éves kapitány meg a Két év vakáció, a Copperfield Dávid meg a Twist Olivér, A kis lord, Az ismeretlen birtok, a Törless iskolaévei meg a többi, meg a többi. Hiába is akarnám tagadni: ezeknek a könyveknek nagy része egy réges-régi kisfiú emlékhordozói, aki – társaival együtt – egy oly társadalmi rendbe, azaz inkább: létmódba, sőt még inkább: szociális szerkezetbe született bele, amit

a történelmi kataklizmák sem rendítettek meg.

Bármilyen elmebeteg állításnak hangozzék is ez... Hangzik ma már... Nem rendítették meg „ezt” sem a háborúk, sem a trianoni országvesztés, de még a kommunista uralom sem, beleértve az 56-os forradalom kitörését és leverését is. Minden szörnyűséget idegondolva, a börtöntől a kényszermunkán át, a tulajdon elvesztésén és a lélekrombolás végtelen találékonyságra valló esetein keresztül, sokak hazátlanná válásáig. Mi is „ez”, ez a rend vagy létmód, nevezzük bárhogy..., lássuk. Családban élünk, ami tele volt ugyan sérülésekkel, a történelem jóvátehetetlen bűneinek nyomaival, a test és lélek torzulásaival, a szűkösséggel és félelemmel, de mégis... több generációs

rendben élünk,

az elvégzett munkának volt presztízse, az iskolának volt mindenki által elfogadott fegyelmi-fegyelmezési rendje, a tanárnak tekintélye. Pontosan tudtuk, mikor kényszerül mást mondani, mint amit gondol, a felnőttek hallgatásából is megsejtettük az igazságot. A közösségi életnek volt elfogadott hierarchiája. „Bizonyos” bűnök – ki-ki gondolja el, manapság körülnézve... – nem léteztek, vagy nem tudtunk róluk. Az utcán ugyanúgy (bár talán nem mindig...) viselkedtünk, ha egyedül voltunk, mintha szülői felügyelet alatt. Az ajándékkal éppen úgy tudtunk báni, mint a szeméttel. A boltba lépve köszöntünk. A villamoson vaknak, állapotos és kisgyerekes asszonynak és persze az öregeknek mindig átadtuk a helyünket. Piroson nem mentünk át, pláne ha rendőr volt a környéken. A mozi volt a hétköznapi ajándék. Meg a rádió. Mozgásterünk szűk volt ugyan, de virultak a közösségi játékok, a rol-lercsatáktól a snúrozásig és a bikázásig. Hát a gombozás? Apának és fiúnak egyaránt. Vehettél a trafikban vagy az Ápiszban komplett műanyag csapatokat az NB I-ből – pl. Tatabánya, Salgótarján, Csepel, Szeged... – a játékosok fotóival, de az igazi az volt, amit te csináltál, talált vagy – bizony, bizony – innen-onnan levágott kabátgombokból, egymásra ragasztva, jó, ha többszínű a játékos, a löképesességet a reszelés biztosítja, a kapus persze négy-öt emeletes és körömmel löttünk, nem mint manapság, valami műanyag vacakkal... Igen, a felnőttek és a gyerekek egyaránt él(het)tek „a szabadidő eltöltésének” hagyományos formáival, és a társas – családi-nemzeti – hagyományokat is életben tartották a szűkebb közösségek..., a család, a falu, a gangos külvárosi emeletes ház. A temetőben generációk nyugodtak egymás közelében,

de halottak napján még a szomszédos ismeretlenek sírjára is került gyertya meg egy szál krizantém. A templom még ott volt bennünk, ha Isten házai ostrom alatt is álltak. Apáink, nagyapáink háborús hőstetteiről nem lehetett beszélni, de ott volt az emléke és a „tudása”, az üzenete

a kezük szorításában

és melegében, hirtelen elcsöndesedésükben. Egy-egy régi könyvből váratlanul kiesett tábori levelezőlapon. Egy ki tudja, hogyan megmaradt fényvesztett kardbojtban. Még a lakásbensők is „állandóak” voltak, ugyanazokat a szobai bútorokat és a konyhai eszközöket koptatták a generációk. Ugyanazon a szíjon fente a borotvát apád, a kilincse akasztva, amin az ő apja is. A borbély ott lakott a másik emeleten vagy a szomszédban, akár a tyúkszemvágó, a villanyszerelő, a műstoppoló. Aki boltba ment, beszólt a szomszédasszonynak, nem kell-e valami. A gyerek örökölte bátyjától-nővérétől az iskolatáskát, a körzöt meg a tolltartót. Még a mártogatós toll használata is fegyelemre nevelt, jóllehet az iskolapadba sülyesztett tintatartó kikiborult a verekedések közben. Ha az inged nyaka elkopott, nagyanyád alulról vágott ki egy darabot, azzal pótolta,

közben meg mesélt

az eucharisztikus kongresszusról, vagy a cserkész dzsemboriról. A családi biblia belső borítóján nevek sorakoztak és évszámok, mind-mind más tintával... Ha a konyhai nagykésnek baja esett, apád rövidebbre köszörülte az élet, új nyelet faragott bele, nitt minden fiókban akadt. Nem vétettünk se a higiénia, se az illem alapelvei ellen – így tanultunk meg (fönről kezdve) egy lavór vízben – sámlin vagy hokedlin – tetőtől talpig megfürödni. A cipőt megtalpalták, ha elvásott, a zsványabb fiúk beleverték pár jancsiszöget, az aztán szikrázott, ha odaverted a járdához, amikor futottál a villamos után, hogy felpattanjal az ütközőre. Ugyanazt főzte a felnővekvőben lévő leány, mint az öreganyja, kevés hús, sok tészta, lehet piskótát, női szeszélyt sütni fél tojással is, jó vastag levesek, az éppen termő gyümölcsök, kenyérrel, só, bors, paprika. A konyha volt a lakás középpontja, a konyháé meg a sparherd, ez süttött és főzött, meleget adott, megemésztette a hulladékot. Már persze ami belevaló volt. A bakeliton kívül más műanyagot nemigen ismertünk. Megvoltak még az ünnepek is. Mindegyik a hozzá illő

rendtartással,

rokon körben. „Mindenki” meg volt keresztelve, ha esetleg csak a család szűk körben, „mindenkit” pap temetett, ha a búcsúzóik egyike-másika odébb is húzódott a ravataltól. Mindenki Tervet, Munkást és Kossuthot szívott, még a komcsik is, csak az orvosok nem. Ők Tulipánt, vagy valami nyugati csodát IKKA „csomagból” –

kézen-közön át. A nejlonharisnya kincs volt, de egy pár azért jutott mindenkinek, a szemfelszedés megbecsült szakma lett, anyám szegény ott görnyed az éjszakában a balkezeiben tartott vizespohár fölött a huszonötös izzó fényében, akárcsak az író gépelés, ha le is kellett adni a gépek írásképét a körzeti megbízottnak.

A második világháború után, a kommunista üdvtörténet egyre brutálisabban munkálkodott ugyan ennek a világrendnek, létmódnak, ennek az egyéni és közmorálnak a felszámolásán, de ha ellenszegülni nem is lehetett, a hagyományok hivalkodásmentes követése és az együttlét rendületlen igénye maga volt az ellenállás.

Amíg, amíg, amíg –

a hatvanas évektől a globalizálódás (együtt a „keleti” és a „nyugati”...),

a maga összes alakoskodó morális-teoretikus-álgazdasági kényszerével, meg az oly megejtő technikai-civilizációs csábjaival ki nem kezdte ezt a – sehol nem definiált és soha kötelezővé nem tett – csak élő „megállapodottságot”. Elég futó utalásként: az önkizsákmányolással együtt járó viszonylagos jólét, a televízió megjelenése és a falu szétrombolása ugyanannak a közösség- és egyéniséggellenes korszaknak a megnyilvánulása. Táncdalfesztivál és panelrengeteg. A terror behúzódott sötét odvaiba, onnan figyelt, de gondja volt rá, hogy ne feledkezz el róla. A hatalom bűvészkedett a javakkal, a hozzáférhetőségükkel. Boldogan nézte, ahogy endekás macskóban, vietnámi gumipapucsban próbaköröket teszel új Trabantoddal a játszótéren, még ha nem is látszik a kék füstben a hátsó ablakban bólogató játékkutya. A hatalom a külső rendet megtartotta, a belsőre nem ügyelt, ha az sem hangoskodott, de nem törekedett a következetességre, tudta, hogy szeszélyességét

senki nem kérhette rajta számon.

Hagyta, hogy dagadjon a kebled az április 4-i díszszemlét nézve, és rádkacsintott, ahogy ott állt fölötted az 56-ban eltakarított Sztalin-szobor talapzatán. A városi polgári lakások a maradiság és a hivatalos elhanyagolás célterületei lettek, „tömbrehabilitáció”, „korszerű panelprogram” stb. – a kótyavetye és filmes propaganda viccelődésének tárgyai a régi (kéz)míves – és megemelhetetlen – bútorok, a zongoráktól és lassan az élettől is búcsút vettek azok, akiknek még az ujjjaikban voltak Czerny „schuléi”. A faluból annyi maradt, hogy le-lejárogattál az öregekhez az ünnepek előtt ajándék városi kacatokkal, hogy teli demizsonokkal és degesz pakkokkal forduljál. No, meg zsebbe dugott piros százasokkal, ha éppen zárszámadás után jöttél. És igyekeztél elfelejteni a budit, a légydongást, szemmagasságban az elnegyedelt, szögre tűzött Szabad Föld lapokat.

Vissza a városba, a tévé elé, a még éppen iható állagú péntekről megmaradt Kőbányai mellé. Minden ablak ugyanúgy világolt a panel emeletein, ugyanazokkal a csillárokkal, ugyanolyan szekrény sorokat és falméretű panoráma posztereket megvilágítva, mindenki ugyanazt teszi, nézi és mondja. De mindenki külön-külön.

És, ó, igen, annak idején

volt szava hozzánk a könyvnek.

A könyvnek kultusza volt, eminens ajándéknak számított, hiszen tudva-tudatlanul – szerepet kapott a gyerek- és kamaszkori „szocializációban”. Amit a mindennapi tapasztalat nem tudott felmutatni, azt megkaptuk a könyvektől. Hogy hogyan élj. És ne is elsősorban az egzotikumokra gondoljunk, hanem a viselkedési mintákra, a társasélet rendjére, arra a világképre, amit az „ifjúsági regények” is akarva-nem akarva közvetítettek. A könyvek biztattak és vigasztaltak, példákkal nyugtattak és ötletekkel szolgáltak, segítettek lassan-lassan betölteni azokat a tereket, amik a felnőttektől elválasztottak, de soha nem tették kétségessé a felnőttek és gyerekek eltérő pozícióit és szerepeit a közös együttlétben. Az imént felsorolt klasszikus könyvek zömükben „régiek” voltak már a világháború utáni kisiskolás korunkban is. Családi könyvespolcok nyútt, de féltett, kézről-kézre járó darabjai, antikváriumok szerencsés leletei, a kommunista ifjúsági kiadók valószínűleg alaposan megdolgozott kiadványai „úttörőknek”. Személyes tapasztalom, hogy a Tom Sawyer híres kerítésfestési jelenetére gondolva máig rákospalotai kertünk léckerítése jelenik meg előttem. Ugyanaz a nap ragyogott a Mississippi partjainál a XIX. század közepén, mint a Szilas patak felett az óceánon innen és egy évszázaddal utóbb. Sőt a lényegét – az alapeszméket és az alakgaléria jelentős hányadát illetően – nem választják el világok De Amicis regényét, ami az olasz egység létrejötte éveiben és Molnár Ferencét, ami meg a nagyvárosi Pest kamasz rezervátumaiban játszódik. És ott éltem mindkét helyen én is, pestszéli, mackónadrágos kiskölök. Meg a barátaim. Még a kommunista indoktrináció szöveghazugságait – ezeket is olvastuk (miközben

a tudatmélyi csöndben

megvolt a véleményünk a „komcsikról”) – lefordítottuk a magunk nyelvére és így építettük bele mindennapi tapasztalatainkba, bizony... a Timur és csapatát, a Jegorkát, a Távokban egy fehér vitorlát, vagy a Csuk és Geket... Winnetou és Oleg Kosevoj. Mély meggyőződésemm, hogy a Tüskevár azért olyan kikezdetlenül érvényes és népszerű, mert ezt a hagyományos közösségi létszemléletet tudta megörökíteni – azaz: meg tudta örökíteni – a gyermeki mindennapok és egy hiteles önmegismerési kalandregény kulisszái között. 1957-ben jelent meg – az utolsó előtti történelmi pillanatban.

Az előzetesen példaként idehozandó öt könyv utolsó darabját, a **Tom Sawyert** (a legendák szerint ez volt az első regény, ami írógépen készült, ó, Edison hona és kora...) 1884 óta olvashatják a magyar gyerekek és még 2015-ben is jelent meg új fordítása. Ha – legalább metaforaként – elfogadjuk a regény formai minősítéseként azt, hogy „tökéletes”-nek mondható, vagy legalábbis azt, hogy a formai teljesség benyomását kelti, nézzük futtában a legfőbb jellemzőit. Külső elbeszélő állítja elénk

a regény terét és alakjait, aki végig semleges marad, nem akar érvényesíteni semmiféle művön kívüli szempontot, nem távolít el a történettől alanyi kommentárokkal, menjen minden a „maga útján”. Mintha nem műalkotás volna, hanem a valóság közvetlen üzenete. Ennek észlelése persze magának az írói kreativitásnak az elismerése. A regény világképe nem terjed túl egy kamaszfiú szemhatárán és tudatkeretein.

Tárgyi és hangulati egyneműség

az első laptól az utolsóig. Maga a cselekmény – bár eseményesnek mondható – igen csak szűkre szabott, folyamatosan haladó, de talán, ha legfeljebb egy iskolai évnyi történetet dolgoz fel, másfél száz oldalon. A szöveg visszafogott leírásokban jeleníti meg a tereket, de annál több szerepet ad a párbeszédnek – a folyamatos kommunikáció a lényeg: maga a társasélet. A társadalom zárt, a felnőttek csak alkalmilag kapnak szerepet, hatalmuk megkérdőjelezhetetlen, de kijátszható. Az igazság a legnagyobb érték, és mint ilyen mindig érvényesül. Ha nem most – akkor előbb-utóbb. A gyerekek világában állandó, de nem túl harsány viszályban állnak a kötelezettségeik (iskola, templom) a szabadsággal, mint kalandok sorával. Ez utóbbiak egyik része fantázia- és szerepjáték, a másik meg elhiteti magáról (a romantika korában vagyunk), hogy valódi egzotikum: a sírablás, a gyilkosság, a szökés, a barlang, a kincstalálás. A környezet festése is visszafogott, mégis az európai kontinentális olvasó számára innen lesznek és maradnak ismerősek a régi amerikai Dél színei, a fajták (kényszerű) együttélése, a Nagy Folyó mitológiája, a végtelen térség szabadságüzenete. Ami a lényeg, az a „gyerektelevény” – az érzelmek, a vonzalmak és viszályok, a csínyek, a bátorság próbái, a megértő részvét csöndes jelenléte, a halvány szociális árnyalatok stb., stb., mind-mind részesei annak, hogy az olvasó egy klasszikusan zárt és tiszta szellemiségű műalkotással találkozhasson. És ami a Tom Sawyer kalandjai elemzésekor soha nem maradhat említetlen, az a párdarabjának, a Huckleberry Finn kalandjainak mindezzel ellentétes poétikai természete és társadalmi elkötelezettsége. A pusztá tényeket nézve: jóval terjedelmesebb, mint az előzménye, egyes szám első személyű az elbeszélés, tehát a történetmondás során folyamatosan jelen van egy határozott szubjektív nézőpont és érvényesül egy karakteres ítélkező akarat, 43 fejezet: tere a lehető legtágasabb, lényege a mozgás a helyszínek, epizódok, alakok, és az életmód ajánlatok meg az erkölcsi kihívások között. A tények elválaszthatatlanok a kommentárjaiktól, azaz „a regénybeli elbeszélő szubjektum” ítéletétől. Míg a Tom Sawyer az – örök – gyerekvilág megidézése, a Huckleberry Finn az amerikai vidéki társadalom plasztikus és szimbólumokkal megemelt tablója, nem sokkal a polgárháború kitörése előtt.

„– Mondd csak, mit olvasgatsz mostanában? – Olvasgatok -, mondta Csutak bizonytalanul. Ezt, azt. Jókait meg a Copperfieldet. És azt a két csudapofát, a Huck Finnt és a Tom Sawyert.” (Csutak és a szürke ló)

Csutak? Igen, ő egyszerre a maga regény(ek)beli önmaga, meg A locsolókocsi egyik főszereplőjének az alakváltozata, pontosabban „előzménye” és biztosak lehetünk benne, hogy a kamasz Mándy Iváné is, valamikor a harmincas évekből, aki iskola helyett inkább olvasgatott, ha éppen nem a moziban „lógott”, vagy csak az utcán téblábolt hóna alatt a rajztáblával. S mi tagadás, az enyém is, onnan valahonnan az ötvenes évek közepéről, és különös szerencsémre, ott valahol éppen ezeknek a Mándy által megörökített tereknek és utcáknak az emléktérképén... De azért éljünk egy csendes árnyalással: Mándy Iván és az itt íródo soroknak egy jó generációnyival későbbi gyermeki énje olvasóként inkább a magány meglettjei és elkötelezettjei voltak, éppen azért lehetett ideáljuk – a jövőben utóbb megszülető és a múltban már létező – fiúalak: Csutak-Toty, aki („egyszemélyesen”) maga a közösségi – a másokkal mindig együtt való – létezés jelképe, emblémája, megtestesítője... Így tételezik egymást a gyermeki sors alkati végletei..., hiszen azt az álmod sem szabad egy hanyag legyintéssel elutasítanunk, hogy a gyerekkor(unk)nak ezek az örök mozgásban lévő, csillogó tekintetű, soha el nem hallgató, minden jó mellé odaálló fiúcskái, bizony tudnak-tudtak rólunk is, mellénk társultak, ha úgy érezték, az egyedüllétünk némasága beszélgetni hívja őket...

Mindenesetre a Csutak-könyveket nem lehet említetlenül hagyni A locsolókocsi újraolvasása(i) során. Ezek talán közismertebben is voltak-lettek, talán a szerencsés névválasztásnak is köszönhetően, és mert rádiójáték is, film is készült egyikből-másikból.

(Itt jegyzem meg közbevetőleg, hogy megfilmesítették A locsolókocsit is 1973-ban. Akkori emlékeim szerint, nem túl sikeresen. A „Mándy-filológia”, konkrétan Darvasi Ferenc minap megjelent eminens Mándy-életrajza, számon tartja azt az aprócska hírlapos eseményt, mely szerint buzgó újdondásként felhívtam az író – ismertük egymást, talán kedvelt is, nem számított tolakodásnak a jelentkezésem -, hogy közöljem benyomásaimat a filmről. Ő más véleményen volt, mint én és megszokott modorában hárított: „Nem vagyok esztéta, csak mozinéző. A hátsó sorokból.” Szerencsémre Darvasi könyve megörökítette azt is, hogy miként ítélem meg A locsolókocsit: „alighanem a három legjobb magyar gyerekkönyv egyike.” Nota bene: ezt ma is állítom, bár azért azt azért ma is bajosan tudnám megmondani, hogy melyik az a másik kettő...)

Az első három Csutak-regény

A locsolókocsi felvezetésének tekinthető,

jóllehet biztos, hogy nem efféle távlati artistikus célokkal és poétikai megfontolásokkal íródtak. A negyedik kötet, a Csutak és Gyáva Dezső, három évvel A locsolókocsi után jelent meg, olyannyira „másmilyenként”, mint az előzményei, hogy ezután a sorozat folytathatatlanak bizonyult, bár az író erről – tudtommal – soha nem nyilatkozott. Az 1977-es Arnold, a bálnavadász meg annyira fantasztikus epikai világot teremt – az emberek és bábuk (virtuális) létének szimbiózisával –, hogy

semmiképpen sem sorolható a klasszikus – „realista” – gyerekregény-formák közé. A három Csutak-kötet viszont annál inkább. A „televényes” gyermekvilág megjelenítésében együtt áll az irodalmi hagyomány és a konkrét írói tapasztalat. Ugyanígy a klasszikus előzmények és az írói lelemény együttesen hozták létre annak a regény-formának a személyes változatát, aminek a lényege az, hogy valamiféle tartalmi

„tét”

köré rendeződik a cselekmény, és ez a tét mintegy medializálja a regény világképét... Ez lehet egy „utcák közötti” kamaszos bandaháború, egy rádiós szereplés vagy egy vágóhidra vezetett ló megmentése. Mindhárom itteni konfliktus – jegyezhetjük meg majd’ háromnegyed évszázaddal utóbb – korjellemző: a XX. század utolsó harmadának Budapestjén, és pláne a későbbi évtizedekben már aligha lehetnének ezek egy elbeszélés – valószerű – csomósodási pontjai. Hol lehetne rendezni manapság rollerversenyt – telefonnyomogató kiskamaszokkal és járdát-úttestet belakó autócsordák között, miféle „Magyar Rádióban” készülnek még rádiójátékok gyerekeknek és gyerekek által, s hol találni a nyolcadik kerületben lómészárszékét... Tehát a könyvek szövegmenetét meghatározza valamilyen cél vagy valamilyen kiváltó ok vagy egyszerűen szólva „a tét” – ez szervezi a tereket, a mellékalakokat, az „egyéb” epizódokat és ez von be bizonyos fajta társadalmi meghatározottságot jelző intézményeket is a történetbe (rádió, filmezés). És ennek a következménye a kalandosság, a konfliktusos jelleg, a romantikus elemek fel-felbukkanása. Mindaz, ami egy – lehet, hogy – eltúlzottan idealizált „egyneműség” eszméjével szemben áll. De azért hadd húzzam alá újból: ez semmit nem von le a Csutak-kötetek értékéből. Elég csak annyi, hogy a regényes belső formát nézve „mások” ezek (ezek „mások...”), mint A locsolókocsi.

De hát milyen is A locsolókocsi?

Mitől él bennem vagy félszáz év óta úgy ez a regény, mint a műfaji „tökéletesség” egyik újabb kori magyar nyelvű példája? Még ha ez a minősítés ítélné akár „egy mánia metaforájának” is... Legyen hát „rögeszme-képlete” annak harmónia- és teljességérzetnek, ami mindig elfog, ha a regény gyerekvilágát magam elé idézem. A klasszikus retorika is megengedi, hogy úgy is érvelhetünk valami mellett, hogy a (tagadás) tagadásával élünk. A világirodalom megszámlálhatatlan – gyerekeknek szóló, illetve gyerekekről szóló – művéből felrajzolhatunk néhány jellemző regénytípust, még akkor is, ha az elkötelezett „mesefélékkel” itt most nem is számolunk, jóllehet ezek is modellálhatnak elemi történetfajtákat: a Grimm-mesék, a Micimackó, a Dzsungel könyve, a Pinocchio, az Alice Csodaországban, A kis herceg, a Harry Potter... A hagyományos gyerekregényeknek (mi tagadás az utóbbi évtizedekét legfeljebb hírből ismerem) alighanem a legfőbb meghatározójuk az volt, hogy vagy egyetlen gyerek sorsára fókuszálnak, vagy egy gyerekközösségre. És ezeken belül

vihette azután az író ihlete, szándéka és tapasztalata sokfelé. Számtalan irányban ágazhat el a történet akkor, ha csak egyetlen gyerek sorsa foglalkoztatja az író. Egy „árvácska” vagy egy Nyilas Misi, hogy ugyanattól az írótól hivatkozzunk felejthetetlen olvasmányokra. Ezek a regények többnyire már a címükkel is jelzik, hogy egy-egy fiú vagy leány élete lesz a tárgyuk. Akik szülehetnek családban, lehetnek árvák, életútjuk indulhat a pusztai túlélés jegyében, lehet a téma a menekülés a kiszolgáltatottságból, a hőiesen kitartó küzdés a személyes-közösségi „identitás” megszerzéséért, akár az utcán, akár az iskolában, azaz az önismerethez való eljutásért, képviselhetnek társadalmi réteget vagy egy lélektani különlegességet, helyzetüket módosíthatja a szerencse vagy a balvégzet, találhatnak társakat, meghalhatnak vagy történetük boldog véget érhet. Teremtett életüket gyakran átszínezi az elbeszélő által képviselt társadalmi ethosz, egyes írók (a legnagyobbak is...) a gyerekek által viselkedésmintákat kínálnak, társadalmi normákat sugalmaznak. A gyermek élete mint beavatástörténet... Elhitethetik egyes könyvek, hogy a gyermek pusztulása lehet akár mindannyiunkért hozott áldozat is. És folytathatnánk a végtelenségig a brutális devianciák felé is elkanyarodva, amik attól lesznek igazán megrendítőek, mert védtelen gyerek az áldozat. Gondoljunk a családon belüli verbális, fizikai, sőt szexuális erőszak rémképeire, vagy az alárendeltség családon kívüli démonikus formáira... Mi lenne a világirodalomból és a – jobbik énünket átszínező – részvét „filozófiából”, ha nem rajzolódott volna meg ennyi megkönnyeztetően szánnivaló, szegény, beteg, magányos gyerekalak. Emlékezzünk arra,

mit is mond Iván a Karamazov testvérekben:

létezh-e Isten, ha hagyja, hogy sírva fakadjon egy megkínzott kisgyerek...

És hasonló tagasságú az a regényes szövegvilág, ami a gyermeki közösségek belső dinamikáját vagy azt veszi szemügyre, hogy egy egynemű kisközösség léte jelent-e valamiféle provokációt a felnőttek vagy egy hozzájuk hasonló (életkorú) társulás számára. Esteleg azt, hogy miféle konfliktusok keletkeznek egy markáns gyerekközösség és egy határozott gyerekszemélyiség között. A random – újra ezt a divatszót idehozva – címek sokaságából csak hármat a fő tipológiai irányok jelzésére: Két év vakáció, A legyek ura, Iskola a határon... Talán mondani sem kellene, oly nyilvánvaló ennek a nagyon is sok formájú és fajtájú regénytípusnak a kapcsolata a társadalommal, annak normáival, szerkezeteivel, dinamikájával. A magányos hősök sem a közösségi létezésen kívül – ugyan hol is? – élnek és halnak, de amikor az író egy gyerekközösség életét kezdi elképzelni és vizsgálni, óhatatlanul is a szocializáció szinte feltárhatatlan nagyságrendű problematikájával kell szembenéznie. Meddig viseli el a külvilág, hogy/ha egy gyerekközösség nem óhajt integrálódni, miféle reflexeket mutat egy közösség, ha egy ellenséges hasonló korú társasággal szembesítjük, miféle csoportdinamikai mozgásmód fejlődik ki abból, ha egy gyerekközösséget totálisan elszigetelünk a külvilágtól, arról nem is beszélve, hogy egy ilyen abszurd léthelyzet a személyiséget is hogyan formálhatja-deformálhatja..., vissza a barbárságig, a bennünk lakozó ösz-

tönök alvilági sötétjébe... és sorolhatnánk. Utólag, visszapillantva rájuk, némelyik úgy tárolódik az emlékezetünkben, mint egy olyan teremtettség állapot üzenete, amely külön világként misztikusan, szinte valami álmokközeli ihletettséggel eredményeképpen elrendeződött létforma, valamiféle egyedi közeg – tér-idő-szocietás. A személyes szabadság meg az önmegvalósítás versus az egyenlőség meg a szolidaritás etikája, és a drill versus a káosz... Sorolhatnánk a példákat az erőszakosan elhatárolt modellálástól a programos realizmus szocializáló esettörténeteig.

Azért kellett az itt felhozott példákat és értelmezésüket végiggondolásra ajánlanom, hogy kijelenthessem: A locsolókocsit olvasva – még többedszerre és egyéb hasonló irodalmi alkotások ismeretével is „felvértezve” –, nos... Mándynak erre a könyvére mindez jöszorivel nem vonatkozik. (Vagy csak nagyon-nagyon áttételesen és nagyon erőszakos elemzői mentalitásnak engedve...)

Attól olyan ez a regény, hogy úgy tesz, mintha nem volna irodalom. Ha „ő” nem volna irodalom...

Egy efféle állítás természetesen oly mértékű elfogultságot enged meg magának, ami aligha bizonyítható. De talán védhető. Talán menthető, ha közel hajolunk hozzá. És – ráadásul – ha személyes elkötelezettségünket nem próbáljuk kényszerűen összefércelt szakszövegek alá tuszkolni.

Tudóskodó kezdő mondat helyett éljünk Mándy egyik rokonszenvező pályatársának (Mándyval minden pályatársa rokonszenvezett...) megfontolt állításával. Ez éppen elegendő összegező irodalom-teoretikusi summázatnak: „Mándynál nincs ’mély’...” Tandori Dezső írja le ezt valahol. És talán megengedhetjük magunknak, hogy ezt úgy értelmezzük: Mándynál csak az „van”, ami maga a mű. A szöveg. A mondatok és a mondatok közötti csöndek egysége. Semmi olyan jelzés nincs a mondatokban, ami arra késztetne – legfeljebb engedékenyen tudomásul veszi –, hogy a szöveg mögé vagy a szöveg mélyére nézzünk. Hogy többlet jelentést tulajdonítsunk a primér olvasatnak. Ne lássunk beléjük allegorikus értelmezhetőségeket, nem fedőszövegei valami rejtezkedni próbál művészi valóságnak. Mándynak itt előhozott regényei, amelyek a gyerekek világát jelenítik meg, „úgy tesznek”, mintha nem volnának regények, mintha a gyerektársadalom

természetként jelenítené meg

bennük önmagát. Hadd idézzem ide a nem is oly régen meghalt, de mára már szinte elfelejtett remek irodalmárnak, Bodor Bélának a vélekedését is. Ő egy nagyszabású esszét írt Mándy gyerekkönyveiről, bravúros kitekintésekkel és villogó elemzői elmeéllel. Ahogy jönnek egyre-másra a kötetek: „lassan ideológiamentessé válik a világa” és egy „öntörvényű szöveguniverzum” formálódik ki. Ezek a valóságnak látszó történetek mesemondásként jönnek létre és fognak létezni: nem a felnőttek világának valaminő alakoskodó átíratái és nem is valamiféle pedagógiai elkötelezettségű előzményei azok-

nak a törekvéseknek, ahogy a gyermekkor a kamaszkor zűrzavarában próbálja kihordani a felnőtté válás magatartásformáit. És ez a vélekedés fokozottan érvényes A locsolókocsira. Albert Pál írta A locsolókocsi-kritikájában – Párizsból, több mint egy évtizeddel azután, hogy elszakadt a „szülőtte” helyétől, ami azt jelenti, hogy „rálátása lett”, annak árán, hogy elhatárolódott a közvetlen, a zsigeri, a napi „magyar irodalmi” tapasztalatoktól –, hogy ezek a szóban forgó munkák a többenél „levegősebb s majdhogynem természetesebb könyvek.” És némileg okoskodóbban azt is mondhatjuk, hogy ezek a regények a XX. század közepén is érvényesen megvalósítják azt a régi felismerést, mely szerint a klasszikus (vajon...) realista történetmondás az ifjúsági regényekbe vonul vissza (mikor...), ott talál önmagára. (És ide még egy „surlódó” Bodor Béla-mondat: „A gyermek számára még sokkal rövidebb az út valóság és fikció között, mint a felnőtt olvasó számára.”) Ám ne legyen félreértés. Ez a – mondjuk így az egyszerűség kedvéért – írói módor nem valami atavisztikus ősi közlésforma újra születését jelenti.

Nagyon is artistikus

narrációs műveletek és praxis eredményei. Emlékeztetek, hirtelen bevillant irodalomtörténeti esetként arra, amit Kosztolányi mondott valaha kortársként Gárdonyi verseiről: a dekadens modernitás mesterműveinek látja ezeket a végtelenül letisztult, néhol szinte a gügyögésig naiv darabokat. És ugyanez a félreértés uralja az ún. élőszó-utánzó XIX. századi magyar epikát, elsősorban a Mikszáth-életművet. Irodalomtörténeti tény, jóllehet A jó palócok, meg a Tót atyafiak sikere elfedi az utókor előtt, hogy Mikszáthnak vagy egy negyedszázadra volt szüksége ahhoz, hogy kimunkálja ezt a stílt, ezt az „irodalmiasságot” mintegy tagadó, „asztaltársasági-diskuráló” modort – aki próbálta, tudja: az ő irodalmi egyszerűsége maga a merő rafinéria... Természetesen Mándynak éppoly kevés köze van az ál-naivitásával tüntető hajdani lírához, mint a dzsentris-udvarházi tónushoz (ez utóbbitól már két-három generációval korábban megválhatott szatmári famíliája, ha egyáltalán...), ám az ő esetében is gyakran feltűnik egy semmitmondóan félrevezető jelző, a „filmszerű”. Tudjuk, hogy a filmhez és a mozihoz való kötődés a Mándy-életmű meghatározó eleme, ám ez sokkal izgalmasabb elbeszélő problémakört jelent, mint amit egy zsurnaliszta jelző megjeleníteni képes volna. Ami „filmszerűségnek” látszik nála, ha egyáltalán elfogadjuk ezt a megjelölést, több évtizedes gyakorlat eredménye, számos külső intenció és hosszú alkotói kísérletezés következménye. A locsolókocsi motívum leltára és szövegszerkesztő technológiája jó alkalom lesz, hogy – a lentebbiekben – ehhez a kérdéshez néhány érdembelibb kommentárt kössünk. (Zárójelben talán szabad utalni arra, hogy Mándy Iván a nagyon kevés magyar író egyike, akinek összetéveszthetetlenül egyéni a stílusa, mint – mondjuk – nagy elődjéé, Krúdyé. Aki pályakezdő írásait olvasta, azt nem kell győzködni arról, hogy ez a kivételes hanghordozás, módor, mondat- és szövegszerkesztés egyszerre kimunkáltság és felfedezés eredménye, tanulás és önmegismerés. Darvasi Ferenc már említett nagymonográfiája nagyon plasztikus képet ad arról, hogy a legkorábbi Mándy-írások, azaz az „átírások”, amig egyfelől

utólag természetesen vállalhatatlan szépírói kudarcoknak minősíthetők, hogyan munkálták ki az író későbbi személyes leleményekkel telítődő szövegterét. És ez nemcsak a stílusra vonatkozik. Kiemelt példája Mátyás legkorábbi „gyerekregénye”, az Egy festő ifjúsága. Izgalmas ez a „stiláris ív” 1944 és 1965 között...

Tehát kor és regény.

Szöveg és belső idő.

Képek és kistörténetek. Hogyan és hová... – tud önmagán túl terjeszkedni egy zárt emberi közeg, ha a helyét kijelölő szövegvilág tudatosan elhatárolódik a minden privát eseményt a jelenkor történelmi idejéhez kötő közvetlen társadalmi meghatározottságtól... Ha az önmagát elrejtő elbeszélő képes megalkotni egy szuverén kisközösségi tudatvilágot. És – amire nem lehet válasz – miféle „paranormális” írói-alkotói lélekállapot működött itt, ami képes volt leválasztani a legközvetlenebb ingereken „túli” világot, „kizárni a mindennapok realitásait”, vagyis: fikcióként izolálni a realitásokat... Vagy talán fordítva? Realitásnak álcázni a fikciót...

Elfogultságomat eddig és ezután sem leplezve, bátorkodom állítani, hogy ez a regény a magam kamaszkori létezésének (is) az enciklopédiája: amit nem nagy események, életre szóló döntések, mindenem felülemelkedő tétek jellemeztek, hogy személyiségemben is meghatározzanak, hanem azok a televényes belviszonyok, amik át-meg áthatják egy gyermekközösség mindennapjait. És persze, amiről nem tudhattunk semmit: a fölöttünk hömpölygő, minden múltó pillanattal történelmivé váló világidő. A mindennapok: amik még és már alig tartják számon a múltat, és amiket még nem foglalkoztat a jövő. Képtelen vagyok eldönteni, hogy ez a véleményem (benyomásom?) irodalmi élményként igazolja-e a magam hajdani öröknek tetsző jelenét, személyiségem „privát” előidejét, vagy a gyerekkori múlt talált heurisztikus önigazolásra egy irodalmi szövegben. Egy azonban biztos: ebben a könyvben nem egy felnőtt látja-látatja a gyerekek társaséletét. Ami azt is jelenti, hogy a lét – „mintegy” – önmagát szervezi egy szövegben, azaz se külső (auktoriális, írói), se belső (perszonális, szereplői) önreflexióknak semmilyen formában nem ad teret. A téma – „mintegy” – megszünteti önmagát, ha volt „efféle” az írói ars poética és ihlet élménygubancában egyáltalán: ami élénk kerül olvasmányként, az azt szuggesztálja, hogy a lét önmaga megélését játssza el.

Kezdjük el a külső formajegyek felől haladni, az ábrázolás és a világkép belső összefüggései felé, egy pillanatig sem feledve, amit bizonyítani persze nem lehet, de talán érzékeltetni valamelyest, jelesül, hogy A locsolókocsi esetében egy „tökéletes művel” van dolgunk. A locsolókocsi, mint valamiféle irodalmi „formateljesség”

annak a valóságnak a titkos üzenete

a számomra és talán megfoglyatkozott kortársaim számára is, amit felnőttkori tudatom – amelyben az álmok és képzelgések előbb-utóbb már alig-alig lesznek elvá-

laszthatók az emlékektől – úgy „tárolt el”, mint a régi-familiáris-civil élet epizódka-
vargását, ami a poklos történelem mellett-alatt rendíthetetlenül szervezte önmagát
– a hatvanas évekig. Amikor észrevétlenül ránk köszöntött az igazi „vízöntő kor”. És
ez most nem „Hamvas-idézet”, nem asztrológiai utalás, hanem élmény és tapaszta-
lat. Egy hajdani és lassan felszivárgó élmény emléke, hogy amiben vagyunk, ahol let-
tünk

(ahol találtuk magunkat),

az már és még nem történelem, hanem mind fokozódóbb és fojtósabb léthiány. Ha
nem is így érzékeltük a mindennapokban – a technikai csillogástól és a fogyasztási
lehetőségek gazdagodásától megbódult hétköznapiakban. Nem is beszélve a közélet
mindenhova beszivárgó agresszív fölöslegességeiig, a politika totális jelenlétéig.
Évtizedek kellettek hozzá – közben egy politikai rendszerváltozásnak – hogy itt
nálunk is értelmet nyerjenek az olyan kifejezések, mint a „posztmodernitás”, a „New
Age”, hogy ne lepődjünk meg az önmegvalósítás kötelező programján, az ó- és újtes-
tamentomi bűn-fogalom erodálódásán, a minőség és méltóság fogalmainak teljes
kiüresedésén, az ufológián, a totális értékrelativizmuson vagy az energia-misztérium
esetlenségein... Nem beszélve a gazdasági és politikai hatalom globalizálódásáról,
marionettjátékáról és végül rejtekbe vonulásáról. És ma „így” és „ebben” olvastatja
magát A locsolókocsi. Meg a teljes klasszikus világirodalom. Az utolsó tanúk egyi-
keként hitelesítem, és nem győzöm mondatokba formázni a bámulatomat, ahogy
1965-ben sem a magyar közéleti mindennapok, sem ennek az új mentális világrend-
nek az elemei nem szivárogtak be egy olyan regénybe, ami a legmaibb jelenben ját-
szódik.

Legmaibb jelen?

Hogyan tudott az író megállást parancsolni magának a kor információi között élve
és azokból válogatva? Az akkori kiskamasz olvasás közben otthon van – a térben is,
meg az időben is. Tömegével hozhatnánk a motívumokat. Üzennek a tárgyak, de
annál erősebben az emberi viszonyok, amiket még nem kezdtek roncsolni a „sza-
bad” nyugat felől közelgő új idők. Kedvvel írogatnám ki a végtelenségig a korfestő
eseteket, tárgyakat, látványokat, alakvázlatokat. Legyen az „Öcsi sajt” a kor emblé-
mája? De ugyanilyen érvénnyel lehet a fagyaltoskocsi, a svájci sapka, a nyeles kávé-
főző, az értékkel bíró húszfilléres, a postai úton lelevelezhető színészképek gyűjtése
(feleségemnél egy fióknyi lappangott át fél évszázadot), a húzós foci, a számháború-
zás, az ugróiskola, a fejelőbajnokság, a zsákruha, a bikini, a szalvusz víz (Servus sal-
vus..., emlékszik még valaki az ókori Rómát „megidéző” lüke reklámfilmre?) a 60
filléres (vidéki) postabélyeg,

a bambi, a telefonérme, a gépirásban terjedő, pad alatti kamaszolvasmány, brrr, a Csók törvénye, a téri sakkozók, a kakas madzagon a liftaknában, ahogy várja a vasárnapi pörköltalapot, a politechnika óra, az ajándék lufi, a Tibi csokoládé, a poroló, a Velosa fenyőso, a trapéznadrág, az autószifon – és maga a locsolókocsi is, elöl a szeszélyesen adakozó és elutasító sofőrrel, hátul meg azzal a láthatatlanul kucorgó alakkal, aki a sugarakat irányította... Hát a nevek? Tudjuk, hogy az író csatangolása során meg-megállt a kapuk alatt és nézegette a névtáblákat. N.B. Ekkor még nappal nem zárták a kapukat, csak tíz óra után, éjjel a házmaster egy forintért morgolódva ugyan, de ki- vagy beengedett. Közben jól megnézett... magának? Honnan jöttél, hova mész, mit akarsz, ki vagy. A nevek... Omasics, Král Bori, Garancsi, Pozderka, doktor Szász, Ludwig Klári, a két Beke, Erszényes, Szmuda, Brumillerné, Rakota, Jánosi tanár úr, Kalocsai, Blaskó Tamás, Selmeczi Lekszi, Novák Marci, Herczog Csaba, Miszlicsányi, Holländer Gyuri, no meg – egy kika-csintás: Pomogáts Béla és Huszárik... És még ma is aligha van emeletes ház a Rákóczi út és a Népszínház utca, a Körút és az Orczy út négyszögében, amelyikben ezeknek a neveknek egyikét-másikat ne találnák ott lakónyilvántartóban, ha van ilyen egyáltalán. És az utcák, terek, házak alakjai, a mindörökre névtelenek, akikbe gyerekként belebotlunk, a közértes néni, a postás, a nyavalygó fiú, aki elveszítette a pénzt, amit levélfeladásra adtak, a boltból zsömléért kiszaladó fodrászlány, a kunsztokkal elvarázsoló locsolófiú, a kalauznő hazatérőben a műszak után, a tér sakkozói (számontartja-e a sporttörténet, hogy az – akkori nevén – Kulich Gyula térnek saját bejegyzett sakksapata volt?)... De miért ne kelhetnének életre egy-egy számtanpélda figurái is, pl. amikor el kell osztani igazságosan a pereceket? Vagy a mozipénzt. És ó, színésznevek és a filmek – a kor mítoszai: Lualdi,

Bébé,

Monica Vitti, Marcello, Kent Taylor, a Mac Guirre nővérek, Gábor Miklós, Doris Day, Berek Kati, Sophia Loren... És igen – utánanézttem mindegyiknek: Édes élet – 1960, számoljunk hozzá egy-két évet, amíg átkeveredett a határon, Csak ketten játszhatják – 1962, Navarrone ágyú – 1961. És persze, ezzel kellett volna kezdenem – már csak „a személyes érintettség” okán is: a Kés a vízbent – 1962, jómagam is ott láttam, ahova a regény irányítja mindenkori olvasóját, a Nap moziban, a Népszínház és Nagyfuvaros utca sarkán. Ma már ez a klasszikus „cigány” és tróger „mozgó” is csak A locsolókocsi lapjain éli életét. És honnan is sejdíthettük volna, hogy első filmje után ki és mi lesz Polanskiból. És még egy kép. Beépítetlen telkek fölött repül velünk A locsolókocsi, az egyiken cirkuszkocsi áll, egy lábosból eszegető artistával. Majd’ egy évtizeddel később naponta buszoztam el Zuglóban a Telepes utcán egy saroktelek előtt, amelyen egy halálraítélt cirkuszos kocsi árválkodott. A régimódi fakerítésen nagy szecessziós festett betűkkel ez állt: Alexander Circus. Ugye ismer-

rős? Ez előtt baktatnak el a Csabagyöngye játékosai a meccsre készülődve. Igaz, ami igaz, a Bosnyák tér környéke messze van a Köztársaság és Teleki tér fertályától, és a Régi idők focija is csak 1973-ban készül el. De azért Mándy Iván ebbe a filmbe is „ott volt”, és ne zárjuk ki, hogy a rendező maga is fölszállt a város fölé ama régi locsolókocsival... Az viszont biztos tény, hogy a regénybeli rádióújság híre igaz: Domján Edit 1962-ben játszotta el Julikát a Lilomban... Agárdi Gábor párjaként. A klasszikus pártos kritika okkal kiáltaná: naturalizmus... Én inkább hadd éljek a realizmus avittas definíciójával: az a realizmus, ami megfelel az egyén tapasztalatainak...

Alakok, konfliktusok, cselekmény – megkerülhetetlen regényalkotó elemek. Hát a helyszínekből összeszerkesztődő regénytér? És tudunk-e dönteni abban a kérdésben, hogy vajon a terek változásai követik-e a cselekmény mozgását, vagy a cselekményeket provokálják a helyek változatai? Mi is a helye A locsolókocsinak a gyerekregények alig belátható glóbuszán? Az biztos, hogy különleges darab azok között a művek között, amelyek nem egyetlen gyermek sorstörténetével akarnak a kor társadalmának belviszonyairól és mozgásmódjairól állításokat tenni. Mégsem tekinthetjük társadalmi regénynek, hiszen még egy mellékhangsúly sem árulkodik az írónak olyasféle szándékáról, mintha a regénybeli jelenidő (ami megegyezik a történelmi temporalitással) jellegéről óhajtana véleményt mondani. Ám a regény szereplőinek szerkezete azokat a modelláló regényformákat sem idézik, amelyek valami távoli teóriák felvetéseire adnak rigid válaszokat. Egy gyerekközösség

a maga televényes valóságában

fogalmazódik meg itt, mindent az az írói elgondolás határoz meg – amiben az önfegyelemnek nem kis szerepe lehetett –, hogy (egy meghatározhatatlan nézőpontból és elbeszélői szerepből) azt rögzítse, amit a valóságnak becézhető közeg magáénak tulajdoníthat.

Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy ebben a könyvben nem a megszokott módon zajlik a cselekmény, nem kapnak szövegteret a lélektani árnyalatok, a motívációk is legfeljebb csak sejthetők, a térváltozatok sem mutatnak szigorú és következetes szervezettséget. És az alakok... Akiken múlik minden, elsősorban olvasói rokonszenvünk, sőt szolidaritásunk. Tehát: az elmondottak alapján nem lehet meglepő, hogy nincs a történetnek – ha egyáltalán beszélhetünk történetté rendeződő cselekményről, és még cselekményről is, hát... – nincs főszereplője. A cselekmény szinte nem is más vagy több, mint gyermeki karakterek együttese, alkati sajátosságok viszonyrendszere a múlni nem látszó időben. Ez egy koherens társadalom, külön világ, ami szinte észlelhetetlen szálakkal van belekötve a nagyobb emberi közösségbe. Ennek a közegnek a törvényei nem leképeződései a felnőttekének, hanem a benne élők kapcsolatainak a függvényei. Nincsenek nagyobb kihívások, amikre egyénenként vagy közösen reagálniuk kellene, élük az életüket a maguk tágabb-szűkebb társaséletük egymást metsző vagy súroló köreiben. Fontos elem,

hogy nincsenek gazdagok és szegények közöttük, mindenki „egyforma”, ami mögött persze oda kell látnunk „ezt a környéket” is, mint szociális determinánst, emellett ez a tény egybeesik a politika egalizációs lözungjaival, legalábbis a felületes benyomás ezt képes elhitetni. Van itt önmutogató leány, akad önlelkében meghúzó-dó fiú, van két ikerlány, egyformán kellemetlenkedő vénlányos modorral, van ügybuzgó, felületes, segítőkész, megszállott, önző, nyomakodó gyerek stb. Különbségeik élesebb konfliktusoknak legfeljebb a határaiig sodorják el őket. Életük minden pillanatának a kihívása a megfogalmazatlan, de valós döntéskényszer a játék és a feladat között. Elhisszük, hogy ők soha nem lesznek felnőttek, mindig azok maradnak, akik. A mozgásuk magának a közérzetnek a megjelenési módja. Mi sem jellemzőbb az előadásmódra, mint az, hogy

a párbeszéd a meghatározó

közlésforma, ami a permanens együttlét természetes nyelvi megfeleltetése. Elhiszszük, hogy „a szóban történnek meg a dolgok”. Nem akarnak megfelelni, csak annyira, amennyire az emberi nevelődés távlatai titkon készítetik őket. Mindazonáltal van három gyerek, két fiú és egy kislány, akiknek kapcsolati hálójá kapja „feladatul” azoknak a személyközi viszonyváltozatoknak a rendkívül diszkrét megjelenítését, amik a regény normaképzését megvalósítják, azaz ők a – néma – morális üzenet hordozói. Egy magabiztos és vonzó kislány, aki persze magához vonzza azt a fiút, aki öntudatlanul és szinte észlelhetetlenül középpontja lesz a társaságnak, ő az, aki semmiben sem kiemelkedő, de aki szüntelen mozgásban van, aki „mindig összeakad valakivel”, aki maga a derű. (Ki tudja, milyen oka volt annak, hogy az író, az ekkortájt közreadott Fiú a téren novellájának a kudarcát rögeszmévé szenvedő főalakját ilyen metamorfózisra kényszerítse...) És ez a leány a két szőke copfjával, ő a szépség öntudata..., elbűvöli a másik fiút is, az osztály büszkeségét, a társaság informális vezetőjét, ám az egyetlen olyan szereplőt, akinek élete a sorsának kiszolgáltatott: akit éppen ez a kiszolgáltatottsága visz alkalmilag tévútra. A bizonyítási vágy, ha az önigazolás jegyében áll, könnyen visz rossz irányba. Nem is elsősorban egymáshoz való kötődésük emeli ki ezt a triáaszt a társaik közül, hanem sokkal inkább

a személyiségük autonómiája:

az ő önazonosságuk rendíthetetlen, mindenki által tudomásul veendő tény, amit a történet haladásával ők maguk is kezdenek felismerni és nyugtázni. Az emberi kapcsolatok természetessége adja a könyv, mondhatjuk így, kamaszos báját. Meg az, hogy a még létező civil világrenden belül ezek a gyerekek élhetnek az örök minden napokban alkatuk és hajlamaik utasításainak megfelelően, nem kényszerülnek alakoskodásra, nincsenek frusztrációik, nemtelen indulataik. Ha nem is kényszerülnek megfogalmazni maguknak... légy önmagad, légy úrrá a kudarcokon, élvezd az életet,

tehát: légy otthon a mindenségben. Ahol ennél fogva mi más is lehetne a legnagyobb érték, mint a barátság?

Bár a „friss olvasat” – és az eltelt bő félszázad tapasztalatai – alapján a regény gyerekvilágának valamiféle rezervátum-jellege és a regényidő (mintha-)moccanatlansága hangsúlyozódna a fentebbiekben, a könyvet (még) nem ismerők ne képzeljék azt, hogy egy steril, minden irányból és tekintetben „lehatárolt” szövegvilággal lenne (lesz) dolguk. Zártság és nyitottság hallatlanul hiteles arányait észlelheti a figyelmes olvasó, amiben elegyednek a természeti tények és a lélektaniak, a képzeletbeliek meg a spirituálisak. Ami elől viszont a regényvilág szigorúan elzárkózik, az a kor

politikával beszénezzet, sőt átítatott

közéleti mindennapisága. 1965 a könyv megjelenésének éve: a hagyományos civil „rend” még létezik nyomaiban és a mélyben, bár mind visszavonulóbban, a kommunista politika eredendő személyiség- és szuverenitás-ellenes brutalitását semmi nem fenyelezi, ami a forradalom kivégzésével új lendületet nyert. Emlékezhetünk, még csak a legközelebbi múltban hirdettek (részleges) amnesztiát a távolabbi közelmúlt elítéltei számára, a közterületeket, a munkahelyeket, a nyilvános beszédet és az intim szférákat is szigorúan ellenőrzik. A társadalom hozzáférését a javakhoz kasztosították. Mándynak, mint minden felnőttnek, évtizedes tapasztalatai voltak erről, amik összevegyültek a háborús évek élményeivel. A könyvben viszont jele nincs a mindennapok efféle fertőzöttségének. A józsefvárosi utcák házai még őrzik a harcok nyomait, és az iskolák belélete sem lehetett független a „külső” körülményektől. A könyvben pl. nem esik szó a sok-sok látványelem között a tantermek kötelezően elvárt dekorációjáról. Máig feledhetetlen emlék orosz tanárunk derűs bejelentése: ő igazából latin és német szakos... Tehát holnaptól, no, nincs ugyan tankönyv, de írástok... Fuchs, du hast die gans gestohlen... A könyv mindenhol a „tér” szóval él, noha említődik a mindennapok tárgyai mellett a „konkrét” Illés, Kun és Ipar utca, a remíz, a Nap mozi, a Körúton működő 12-es busz stb. De nem tudjuk, hogy az író terei közül hol is járnak a szereplők. A Teleki vagy a Köztársaság téren. Mándy életművében mindkettő határozott élményvilággal van jelen. Tudom, hogy egy „korszerű” műelemzés irtózáttal fogadná szöveg és valóság efféle egyeztetését, de A locsolókocsi – hadd ismétljem újra meg újra – a „kortársi olvasatban” mondhatni tiltakozna az ellen, hogy a szöveget csak a szöveg tanok kliséivel értelmezzük. Futó nyomozás után kijelenthetjük, hogy a regény tere a Köztársaság tér. Azért, mert ebbe fut bele a Bezerédj utca, ahol a környék egyetlen elemi iskolája található, amit szintén nem nevez meg az író. Emellett szó esik „kis” és „nagy kör-ről”, ami itt van és nem a Teleki téren, az „árusok terén”, a démoni-alvilági szabadság Mándy ablakából látható terepén. Biztosan állíthatjuk (ha csak nem hagyjuk a cenzúrát felsejleni emlékeink közül), hogy az író tudatában volt annak, amiben ekkor (és ezután) mindenki, hogy

Azt már csak egy mondatban említve, hogy ez a környék – a Körútig – volt ekkor a budapesti cigányság (és a „cigánykérdés”...) legmarkánsabb övezete, amiről szintén nincs jelzés A locsolókocsiban. Fentebb már futó utalásként szóba került a klasszikus Fekete István-regény, a Tüskevár (1957...). Ez is a hangsúlyos politika önkorlátozás jegyében jött létre, noha a szerzőjénél, aki hajdan a Zselléreket írta..., fizikailag kevés magyar író szenvedte meg jobban a kommunisták hatalomra jutását. Érdeemes ezt számon tartani, és ezt sem is feltétlenül a cenzúra-öncenzúra közvetlen következményeként: azt feltételezem, hogy a hagyományos világrend oly erősen igényelte ekkor még és már a maga megörökítését, s éppen a mind galádabb és egyre sokkalabb („frappirozóbb”, hogy Mátyás kedvelt ironikus jelzőjével éljünk) támadások miatt, hogy Fekete István sem térhetett ki előle és fontosabbnak vélte, hogy elmeséljen egy nagyszerű beavatási történetet, hogy valljon a természet és az emberi közösségek harmóniájáról, magáról a létezésnek a „fentebbi erőktől” meghatározott szervességéről, mint az, hogy napi politikai üzenetek kódolására használja fel a regényes kereteket.

A politikától-közélettől való tudatos-önkéntelen elzárkózás tünete lehet az is, hogy a regény szereplői között meglepően kevés felnőttel találkozunk. Nyilvánvaló, hogy az idősebb korosztály tagjainak megjelenítésekor aligha kerülhető el a státusnak legalább a jelzése, azt pedig bajos leválasztani a társadalmi háttérrel. A szülők legfeljebb pillanatokra bukkannak elő, és mindig a gyerekek pillanatnyi helyzetéhez kapcsolódva, a család, mint színtér lényegében hiányzik, noha biztonságot jelentő létéről sejtelmek lehetnek. A szülők és a tanárok bár nem nélkülözik a hagyományos társadalmi normarendszerben elfogadott tekintélyüket, soha és soha nem képviselik a megszólíthatatlan, azaz párbeszédképtelen hatalmat. A generációk együttélését a klasszikus familiáris szereptudat és légkör jellemzi. Mindössze két gyerek sorsát nyomorítják külső körülmények, de habár ezek sorsszerűeknek ítélték, korántsem végzetesek és végérvényesek.

A televényes gyerekvilág életének mindennapi realitásait és az elbeszélés pszichológiáját mély írói tudatossággal színezzék át a nem túl gyakori, de annál erőteljesebb

lírai motívumok, sőt fantáziajátékok.

Az óráközi szünetben folytatódik az udvaron Arany és Petőfi élete, tovább leveleznek egymással, sőt Arany még arra is rászolgál, hogy a körözöttes kenyér kellemes közellétében szobrot emeljünk neki – az irodalom része a gyermeki tudatvilágnak, azaz a valóságnak. Éjszaka elkezdenek beszélgetni az üres tanterem padjai, recsegésükből a múlt idő, azaz az idő múlásának elégikussága, azaz a létezés véglegessége beszél a semmibe nem emberi nyelven, és mégis mindannyiunkhoz. A házi feladat az, hogy hat szóból kell fogalmazást írni: tér, kánikula, eső, pad, kapualj utca. „Ebben minden benne van...” – bólint Totyi, és már emeli is fel a fantázia a terem-

tődő mondatokat ezekről az oly egyszerű szavakról – talán a legszebb Mándy-ars poétikát tárva elénk. A külön világ kényszerű megteremtésének talán a legmegrendítőbb képe az, ahogy az anyja ápolásának kötelezettségét némán vállaló fiú a sötétedő konyhában Brahmsot vezényel a londoni filharmonikusok élén. Ez a visszatérő szcena, Nathan Milsteinnel és Gregor Pjatigorskival meg a dirigentbe szerelmes hárfáskisasszonnyal – itt a „nyócker” mélyén – az újabb magyar epika legszebb epizódjai közül való. A repülésre, igen a magasba emelkedésre olykor szüksége van a léleknek. És nemcsak a zene szárnyán, nemcsak egy ajándék luftballon légi útját figyelve, hanem az égbe emelkedő mesebelien mindennapi locsolókocsiról lenézve is: van-e szívmengetőbb mint az égből látni azt, ami az otthonunk a földön... És ugyan mi ebben – kérdezheti bárki – a fantasztikum... Hát nem ilyen az élet?

A tökéletes regény?

Láttuk, hogy mit és miről, végül lássuk, hogy hogyan mesél az író. A locsolókocsi nem kisregény, majdnem háromszáz oldal. És 36 fejezetből áll. A fejezetek számozottak – és ez a semmitmondó tény azért késztesen megtorpanásra. Hiszen ezáltal vajon nem azt akarja az író sugalmazni, hogy a regénye olyasféle, mint egy forgatókönyv? És ezzel már rá is tértünk a fentebb érintett „filmszerűség” kérdésére. A Mándy-féle elbeszélő technika legjellemzőbb elemére, ami persze, mint minden narrációs vállalás létszemléleti gyökerű. A világról való beszéd módja azt tükrözi, hogy az elbeszélő szerint milyen a világ. De mindenekelőtt rögzítsük újra, hogy a „filmszerűség” – ha egyáltalán használni érdemes kifejezés – nem azt jelenti, hogy a filmbeli történet és a prózai elbeszélés azonosítható volna. Sokan filmesek felültek ennek a tévképzetnek, és – némi túlzással fogalmazva – megelégedni véltek azzal, hogy lefényképezik azt, amit a papíron láttak. Pedig az írónak két remeklése, a Régi idők mozija és a Zsámboky mozija, mintát adhatott volna arra – jöllehet az ellentétes irányból mozdulva – hogy miként lehet és kell átlényegíteni egyik művészetet a másikba. A Mándyra „hivatkozó” mozik nagyobb hányada is mintha ebbe a zsákutcába tévedt volna. Szerintem két olyan Mándy-film van, ami

szuverén műalkotást vizionált

az irodalmi szöveg intencióihoz igazodva: a Sziget a szárazföldön (Elek Judit, 1969) és a Régi idők focija (Sándor Pál, 1973). Nem bővítve azoknak az adomázó emlékeknek a halmazát, amik az író mozimániájáról és filmes elkötelezettségéről mesélnek, elégedjünk meg A locsolókocsi tanúságtételével. Több tucatra rúgnak az ideidézhető motívumok, biztos, hogy a 36-ból nincs egyetlen olyan fejezet sem, ahol valami film- vagy moziutalás ne fordulna elő. Az egyik gyerek „elmozizta” a zsebpénzét, a számtanpéldában moziba készül a család, de gond van a jegyekkel, valakinek a bátyja filmklubba jár, a tanárnő siet, mert mozijegye van, álldogálunk a Fészek mozi előtt, beugrunk a Híradó Moziba, a Csokonaiba, a Bodiba, az Ugocsába, vala-

ki régen az Odeonba, az egyik apa rendező és a gyerekekről akar filmet forgatni, ahogy „csak úgy” vannak..., meg persze a sztárok stb., stb. A városi embernek ez a „kötődése” a hatvanas évekre még éppen úgy jellemző, mint a harmincasokra-negyvene-sekre. Valóság-pótlék, pszeudo valóság, pillanatokra kielégülő kalandvág, egzotikum, időutazás, a mindennapok kitágítása a csodák felé... tudjuk. A háború utáni évtizedekben a legszigorúbban ellenőrzött művészet kínálta – paradox módon – a társadalomnak jószerivel egyetlen lehetőséget arra, hogy átlásson a sorompós határok fölött. Nos, ha szemügyre vesszük a regénynek majd' háromszáz oldalon áthúzódo cselekményét, nem találunk egy nagy egybefüggő történetet: jelenetek vannak, inkább lazábban, mint szorosabban összefüggő képek, minimalista leírások. (A Mándy-irodalomban olvasható valahol, hogy az író helyszín-rajzai nagyon hasonlítanak a forgatókönyvek action-leírásaira.) De mi van a képek között – más-ként úgy is fogalmazhatnánk, hogy ki van az epizódok között, sőt a kérdés még úgy is feltehető, ha elég

közel hajolunk a szöveghez,

hogy ki és mi tölti az egyes mondatok közötti virtuális tereket? Természetesen a film két alapkategóriájáról van szó, a vágásról és a montázsról. Sőt ezeken belül a montázs-vágásról, aminek az a funkciója, hogy hangsúlyozza a folyamatosság nemlétét. A némafilm rákényszerült arra, hogy minél erősebben hangsúlyozza a látvány dinamikáját – a hangosfilm azért fog majd lelassulni, a filmes beszéd még a képi megoldásokat is „fecsegősebbé” teszi. Mándy Ivánnak kedvence volt a némafilm, és tudjuk, hogy élete utolsó estéjén is egy Buster Keaton-filmet nézett meg a Toldi moziban, sőt – ha „urban legend”, ha nem – azt mondta a vetítés után valakinek, hogy „Bustert látni, és meghalni...” A vágás és a montázs a „szűkszavúság” eszköze irodalomban és filmben egyaránt. Ezekkel jeleníthető meg az élet mozaikos valósága és többretegű egyidejűsége. Minden kép után odaképzeltünk egy számot..., majd azt, hogy „... jelenet! Csapó!” A képek és a mondatok között mégis üresség. Te vagy ott, Kedves Néző és Kedves Olvasó. Téged invitál oda a rendező meg az író. Téged – emlékeiddel, álmaiddal, kíváncsiságoddal, egyetemben. Ha Te nem jössz, nincs se rendező, se író, mert nincs se film, se regény.

BALLÓ LÁSZLÓ

Egy hóolvadásra

Byront olvastam. Künn olvadt a hó
Amit éreztem, úgy ragyogott vélem,
Valószínűtlen, tompa csillogással,
Mint fénytörés a büszke chippendale-en.

Távozásod fájt nagyon. Néztek énám
A pilaszterekről álmatag hermák,
Mintha e kicsiny pillanatot
Soh'se múlni velem együtt akarnák.

Künn a park keskeny sétányán a néma
Hóolvadás felélt nagy néha-néha
egy-egy tétova lábnyomot,

És ahogyan a tavasz épp besétált
E gyöngye napsütéssel, talán déltájt
mindahány elfogyott

Maga a versírás

Afféle lélekvesztő, amelyen igyekszünk
Átkelni apró percekért, hogy ottan
Repesve és kissé átlényegülten
Tapsikolhassunk nagy ügyefogyottan.

És alkonyonként megkísérrelhessük
A reménytelen vissza-visszatérést,
Hogy a másutt-lét újra szembeálljon
Amint e két part is, egymásra nézvést.

S aztán örökre odaát maradni,
Sóvárgás legyen végül lényegünkké
A túlsó part iránt, de visszajönni
Ne kellhessen soha. Soha se többé.

Foszlány

...s hajnalban hitetlenkedve meredtem
mit fáradtan és blazírtan
tán az elmúlt éjszakában írtam

olvashatatlannak tetszett elébb
azt hittem szenny talán csak
azt hittem légypiszok

csak később bontakoztak ki belőle
valami fejedelmi lomhasággal
a gyémánt Maecenas atavisok...

Egynémely érzeményekről

Mit például egy magyar érez
akármelyik tengernek partján,
olyat tengeri ország vándora
idegen hegyek zarándoklakában
örökhavaktól csontig kékre fázott
két lábfejét soha, semennyire
kicsiny lavórban áztatva nem érez.

Hattyúdal

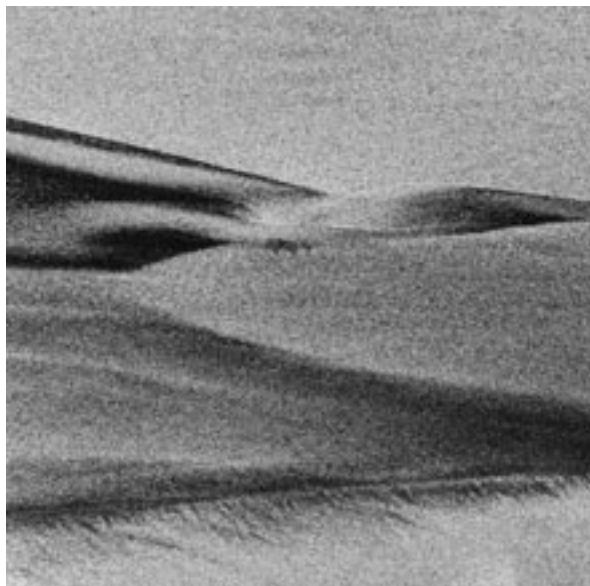
A SZÉP ERNŐ É

Azért maradtam itt csak: nem tudok
Úgy elköszönni, amint illenék,
A gyertyafény *kihúnyt*, a félhomályban
Ott vergődik a szegény pille még.

S ha elmegyek végül, okom csak annyi:
Lelkemben szebb jövőre hűre ég.
Elköltözöm innen vétkem belátva:
Nem tudtam lenni amint illenék.

A felhők nyűtt játékaim felettem
Hemperegnek gyermekin boldogan
És amit mindig is nagyon szerettem

Hagyom közéjük lengeni magam
Elmúlni érzéketlen önfeledten
Mint akinek oly mesés dolga van.

AMBRUS LAJOS

Furmint-napló

„A nagy pusztításhoz nagyobb tőkebefektetés kellett, vagy akkora világhatalom, amilyen a rómaiaké volt, akik például a Kis-Somlyót lefejezték a hadi utakért.” (Tatay Sándor: A szezon vége)

Én magam szinte otthonosan mozgok a mottóban felidézett pusztulásban. Leginkább, midőn a közel ötmillió éves vulkán (Hegyes Kis-Somlyó) elhagyott tetején saját telepítésű szőlőmben keresem az említett tájpusztítás sebeit. Mert igaz: hová tűntek a tanúhegyekről jól ismert bazaltorgonák?

Nem találni semmi ráutaló jelzést, mint Badacsonynál, a Szent György-hegynél, vagy a Nagy-Somlónál. A kissomlai hegyen, ahogyan Tatay Sándor magyar író feltételezi, Pannonia provincia római helytartói a bazaltorgonákat rabszolgáikkal lebányászták. Kellott a faragható kő a nem messze nyúló Borostyán-út építéséhez. A logisztikai feltételezés helytálló – a szomszédos Ság hegy bazaltsípjai magasabbak, így a tájpusztítás anno jobban kézre esett, mint a szomszéd hegyen. A Sági hegy végzete majd nyolcszáz év múlva teljesedik be – külszíni fejtéssel a huszadik században totálisan lebányásszák koronáját és a kézzel fejtett bazaltból macskakövet faragnak.

Vagy tán a Kissomlónak nem is voltak lávaorgonái? Az egyik legutolsó magyar tanúhegy lávaömléseinek története alapján magmakitörései többször beindultak és szakaszosan folytak egymásra, ahogy ezt a tudomány állítja? A vulkanológusok mondják így. Mindenesetre a bazaltorgonák lefejezése nélkül is mindenfelé elhagyott szőlőültvények nyomait, dzsungelt és cserjékkel benőtt kőfejtőket, elvadult növényzetet találni – egy kiemelkedő képességű terroiron, egy első osztályú szőlőhegyen alig művelnek már szőlőt.

Tatay kiváló poszthumusz könyve e pusztulások újra értelmezésében és végig gondolásában segít: azt veti fel, hogy a táj, mint létezésünk terepe, hogyan és mikor ér “véget”? Véget ér-e egyáltalán – egyszer s mindenkorra? Egy archaikus kultúrtáj tűnik el végleg a szemünk elől? Vagy csak átalakul – és más lesz a “funkciója”? Hogy aztán a táj képe megismételhetetlen teljességében már soha ne lehessen értelmezhető?

Tatay életművében nagy erudícióval festi újra és újra e pusztulások melletti életet; persze a Badacsonyt, a nyájas Balaton-felvidék napfényes, pásztori génuszát, ahol házat és pincét épített, élt és dolgozott – s amelyről mindent tudott. Múltat és jelent, égieket és földieket; romlásokat, históriát és jelent, jövődöléseket és palackpostákat az emberi lélek bugyraiból. Közben küzdött az elemekkel és szőlőt művelt. S hogy ennél maradjunk: egészen kiváló rizlingjei teremtek a Badacsony tetején; utolsó, eltett palackjaiból Ágota leányától kaptam egy flaskával és mély figyelemmel vontam vizsgálat alá. Olaszrizling – öregkorára sem gyengült el, meglepő élénkségét és bölcsességét tartotta, s persze az a bazalton nevelődött fajta mindent tud, ha olyan ag-

godalommal és szeretettel készítik, mint Tatay Sándor bátyánk tette a Badacsonyi tejején. (A badacsonyi különben is olyan, mint a világhírű művész, mondja Hamvas; s nem véletlen, hogy maga Beethoven is ezt szerette a legjobban, teszem hozzá.) Pláne a Badacsonyi magas ormairól, ahonnét különben is mindent látni. De ebben a könyvében (*A szezon vége*) mégis a Kéknyelű szőlőről és boráról beszél a legtöbbet. És nem véletlenül – ez a páratlanul értékes szőlőfajta egészen szolisztikus hangon képes megjelenni, mindeközben olyan növény ő, mint a kényes szerető, érzékeny, állandóan foglalkozni kell vele, és keveset ad vissza a belé helyezett bizalomból. Nővirágú, mint a régi magyar (pontusi) szőlők; szikár porzók kellene melléje.

Én azonban pusztuló kispannóniai hegyem tetejére Furmintot ültettem. Jó másfél hektárt – ma már olyan kiegyensúlyozott pászmákat látni belőle, hogy öröm azt nézni. Vagy tízezer válogatott Furmintot, amelyről minél többet beszélek, annál kevesebbet tudok. Ez a Furmint a Somló zászlósborát adja; házastáskor, egybeszüreskor a boralkotó komponenseknek mindig elsője volt. Maga a szőlő vitatott származása ellenére a legszebb borokat a Kárpát-medencében adja; – magam a szerémségi eredet mellett volnék, melyet Rapaics Rajmund írt le, megállapítva, hogy a Furmint-szőlő jellegzetes középdunai fajta, melynek természetszerű területe északra Tokajig, keletre Erdélyig, délre Szerémségig és Horvátországig, nyugatra Luttenbergig (Ljutomer) terjed; Erdélyben Somszőlő a neve. Eredete a szerémségi Moslavina falu nevétől és hegytől származtatható. A régi, „klasszikus” borászati hőskor szakfőfiai, őket szeretem leginkább, Entz Ferenc (1805–1877), Rudinai Molnár István (1851–1920) és főleg Pettenkoffer Sándor (1868–1946) több „változványát” ismertették és ajánlották a Furmint igényesebb telepítésre. Legjobbnak a *Hólyagos* és *Ligetes* Furmintot tartották. A Hólyagos Furmintról írja reformkori, 1844-es lajstromában Légrády László (1785–1847) egykori szőlőigazgató, hogy „fürtje közepszerű, szeme jókora ’s ritkás... Hegyalján minden szőlők között ez adja a’ legszebb, ’s legjobb aszúszemeket, és ott igen erős természetű, mert midőn más fejr szőlők bőrének színe ’s húsának íze csak 2-3 vizes dér által is megromlik, a’ hólyagos formint bőre, mellyben az aszú íze ’s illatja rejtekezik, a’ fagyos dereket is épen kiállja, ’s ugyanezért Tokaj vidékén, hol a’ formint divatozik, annak elfagyása félelméből a’ szürettel nem sietnek”.

A Furmint Tokaj mellett a Somlón is *konstans domináns*. Azért is, mert egyéb markánsan kedvező természetszerű tulajdonságai, boralkotó képessége mellett a régi magyar szőlőfajták közül hímnős virágú, tehát porzófajta is (igaz, ebben is leginkább a nagy bogyójú Hólyagos klóntípusa; én viszont legtöbbet a kisleveles változatokból telepítettem az összes, általam plántált 38-féle Furmint-klón közül. Szépsége, erőteljes energiája csúdas – le is rajzoltattam; Kesselyák Rita festőművész egész tablónyi képet festett a Furmint szépségéről, virágzásáról, vitorláiról, leveleiről, bogyóinak színváltozásairól és aszúsodás folyamatáról. Ma már kevésbé ismert, de a régi Somlón szinte kötelező agrobotanikai gyakorlat volt, hogy a Furmintot a viráglétrugásra hajlamos nővirágú Sárféher (Szagos Sárféher) fajta porzójául is szolgált, s azzal vegyesen ültették.

Ez is ismeretlenné vált tudás mára; de bolygassuk tovább a titkokat: hogyan képes mindössze alig egy-két méter mély, olykor alig harminc centis földrétegben e nemes növény a felforrósodott bazalttömbökön megélni? Sőt, virágot hozni és dacosan virulni a lényegében csapadék nélküli szerény altalajon. A nyári kánikulákban és sivatagi klímában aggódom is érte eleget; ráadásul környezetében a hegy egészen eldzsungelesedett; mindenfelé csádé és bozót nő, amely támadja a “megyét”, a művelt földdarabot. A mai legrémítőbb veszély miatt külön izgalmat érzek: nehogy megjelenjen mi hegyünkön is a szőlő legpusztítóbb fitoplazmás betegsége, az aranysárgaság. E fertőzés következtében a szőlőtőkék terméshozama előbb 20-50%-kal csökkenhet, a beteg növények száma viszont évenként megtízszereződhet – a legfrissebb hírek szerint a fertőzés idén már elérte a szomszédos Szent György-hegyet is, ahol több tíz hektár minőségi szőlőt kellett kivágni. Védekezni ellene nem lehet – új területekre és ültetvényekre elsősorban a fertőzött szaporítóanyaggal kerülhet. Tovább terjedésében döntő szerepet játszik fő felelős terjesztője, az amerikai szőlőkabóca – a rovar testében felszaporodó kórokozó a vektor szívogatásával kerül át az egészséges növényekbe. A kabóca szereti az elhanyagolt ültetvényeket, bozotos, gazos területeket, ezért mindenhol azt tanácsolják, ezeket a legsürgősebben fel kell számolni.

A pusztítás tehát nem csupán kőorgonák hiányáról szól – magáról a szőlőről is. A nagy természet végpusztulásának esélyeiről. Az ember elhatalmasodó hanyagságáról, a fertőzés démonának pusztításáról. Ebből a szerény, miniatűr világból is így tűnik semmivé a több ezer éves szerves kultúra – finito, így ér véget a “szezonz”?

De talán mégsem. Hogy újra a miniatűr Furmint-táblámra kell gondolnom, egy “véletlen” miatt hozakodok elő. Szerény személyes történet – literátorként kaptam egy oklevelet, egy díj-félet, a Borászok barátja címet; néhány szőlő és bor melletti könyvemért és írásaimért. Mint aki a “legtöbbet tette a magyar borok népszerűsítéséért és a magyar borászok hírnevének növeléséért”. Az “esemény” s a díj, legalább lehetőséget kínált, hogy ennek apropóján néhány szóval a honi irodalmi kultúra és magyar szellem tágasságáról beszéljek, egy valóban magas “szakmai közönség” előtt.

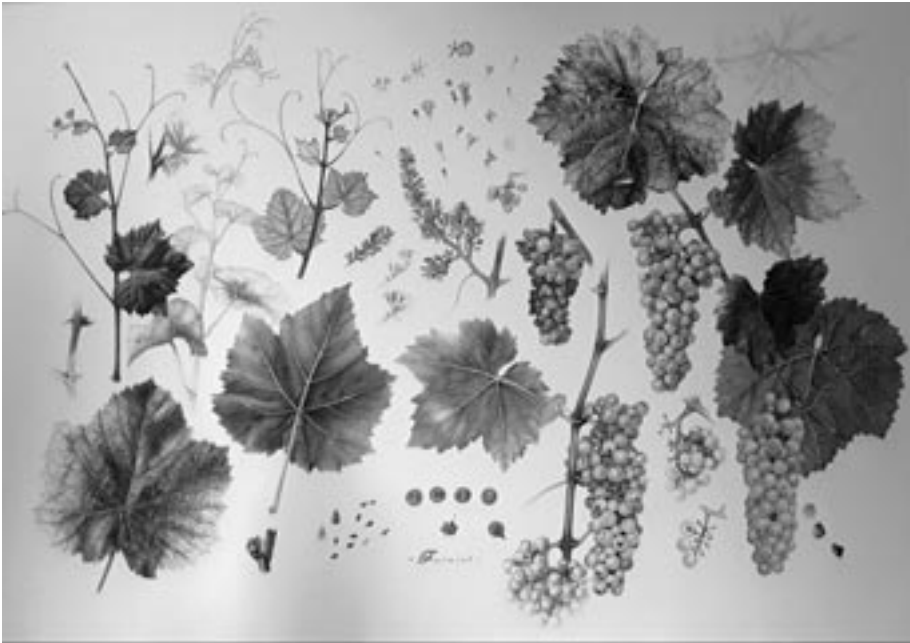
“Köszönöm, hogy az *irodalomnak* is jutott hely. Ha *Márai* soraira gondolunk, nem járunk messze ettől a páratlan világtól: *Ha megöregszem, pincét akarok...* Vagy gondoljatok mesterünkre, *Hamvas Bélára*, aki azt mondta, hogy a Jóisten maga is *szőlőműves* volt – mert a szőlőműves a legmagasabb rendű emberi munkát végzi!

De mindenekelőtt gondoljunk a magyar szellemi emberek örök vándorára, *Szindbád-Krúdyra*. Aki régi szüreteken mélézött és merült el boraink csodálatos világában. Színekben és ízekben és hangulatokban. Aki bejárta a szőlőhegyeket Badacsonytól Tokajig, Egertől Ménesig és az Érmellékig. S aki amellet, hogy ismerte a borok titokzatos szépségét, szerelmünket, a szőlőt és a bort beemelte a nemzet közös emlékezetébe. A magyar borkultúra ezerszínű volt 100-150 éve is – és ezt a sokféle szépségét felmutatja ma is.

Ne is hagyjuk a Föld e csodálatos ajándékát – ti, a legjobb magyar borászok ebben a nagy leletmentésben élen jártok. Közétek tartozni a legméltóbb elismerés és a legnagyobb öröm.”

*

Köszönetként írtam az összegyűlt legjobb magyar borászoknak, a már korábban megválasztott Borászok Borászainak és az ötven friss jelöltnek. Közben mindvégig saját szőlőhegyemre gondoltam, a hegy tetejére (platójára), ahol a Furmint érik. Ó, az igazi Furmint! – amely valódi művészi alkotásként kapcsol össze mindent, ami fontos. Nyers erőt, szívós energiákat és gracióz eleganciát. Minden végítélet nélkül egy remélhetően felvirágzó vidéket és termőtaját: Somlót és Hegyes-Kis-Somlyót. Az egész Kemenesalját. Berzsenyi géniuszát és poézisét – saját meditációs hajlamunkat, s a bennünk porladó energiákat. Mert borának belső harmóniái ellenére sem csupán palackba zárt titkok különös lenyomata ő, hanem pusztulásmentes univerzum.

Keselyák Rita rajza

SARUSI MIHÁLY

Kokárdátlaníthatatlanul

POMERIUMI JEGYZETEK VII.

Zárván zárva pomeriumi glosszáink csokrainak sorát. A csalafinta XIX. század végi veszprémi újdondászok szerint a rómaiak által Pomeriumnak hívott Almádiban...

Ki tudja, miről nem szólván.

Még hogy honnan, ám hogy hová.

Annó deci

= *Polgárgyerek munkáshumora* =

Gyártelepi munkáshumor? Jókedvű melósok? Vagy csak – mondjuk – Károly, Balaton-melleyékről? maa pic

Somogy, Veszprém (vármegye), korábban Fejér... Satöbbi. Persze, Zala is. Mert hogy K. iparos gyerek, szüleivel – urasági kasznár atyjával – bejárta az egész Dunántúlt. (Sőt, mondhatni Túl-a-Dunát.) Hogy aztán a gyártelepi gyárban találja magát. Honnét műszak után nyaralónak beillő mái, maga építette otthonába tér meg.

Hun hallhattad épp eleget!

Hogy a Magyar Tengerhez kerültél, neki is köszönheted. A Körös-vidékről évente egyszer-kétszer ránéztünk családjára az enyéimmal (feleségemmel, gyermekeinkkel). Megkedvelve – ismerkedve, no és megismerve – a Tó-vidéket. S az egész Tó-melleyéket. Külső-Somogyot, Mezőföldet, Balaton-fölvidéket, a Zala-torkolat táját....

Ízelítőül (jópofaságaiból).

Cselédkönyv

Nem akármilyen... Régtől fogva ismerjük! Ráadásul világszerte gyakorolt orrfúvási mód. Például gyakran látni labdarúgó-mérkőzésen focistát e módon megszabadulni orrterhétől.

Hogy aszondja befogod az egyik orrlikadat, hogy a másikon szabadon távozhasson, ami beletér... jókora légfúvásnak köszönhetően. Majd váltasz, és a másik likat fogod be az azonos oldali kezeden lévő ujjaddal, hogy megint kifújd magad. Magadból mindazt, amire nincsen semmi szükséged.

Akkor támad némi gond, ha példának okáért kerti hússütögetésen szabadulsz meg ily módon a benned fölgülemlett orrlikbéli salaktól, s ne adj isten a házi kutya nyomban fölkapja. Mintha meztelen csiga volna! A gazda – úgymint házi úr – elszörnyülködnek barbár cselekedeten.

– Kivágtad a cselédkönyvet, kivágtad?

Ki, ki.

Danke! Néha játékos kedvedben németesen köszönsz meg neki valamit. Mert hogy ősei – többé-kevésbé? – svábok (vagy poroszok? netán szászok? cipszerek? bajorok? osztrákok?... összességében tokosok) lettek volna. Az a nagynénje is, akit az orosz a háborúban... „Danke sön!”, mondog. Mire a boldog válasz: „Bite sön”, „Bitte”! Mert hogy, lám, mindenki láthatja, tudunk mi dajcsul akár párbeszédbe is fogni.

Mi hógyne.

Legutóbb, hogy fokozzam a helyzetet, „Zer gút!”-tal utalok valamire. Mire ő – az apja grófi birtok felügyelője vala – „Dobre!” vagy mi a csoda helyett „Zerge!” fölkiáltással válaszoljon. Mondom, „Apáddal zergére is vadásztatok?”. Nem nagyon, de járta vele az uraság földjét, kicsi volt még, grófék hintáján. Az öreg zergevadászatot is emlegetett.

„Zehr”... Jó, hogy nem! Amikor a zergét jobban ismeri. Ki, ha nem ő, akit az atyja – természetesen – magánál is többnek álmódott. Még hogy „Nagyon jó”...

Urasági ember fiából urasági főember... Ki nem volt azon, hogy a fia emelkedjék?!

Zerge helyett szarvas, vagy épp szürke marha húsból töltött kolbással szokott megkínálni... az asszonya segítségével. Félúri sorból az uralkodó munkásosztályba emelkedvén is azokban a bizonyos évtizedekben.

Fülöppp

Csúnya dolog. Rusnya izére utal. Arra, hogy. Valaki elszólja magát. Pukkant. Pukizik. Fülöppppppp. Hahaha. Ha túl sokat evett. Órákig nem mozgott, aztán hogy egy kicsit megmozgatja magát. Megemeli a lábát. Lehajol. Satöbbi!

Satöbbbibi.

Fülöp. PPP.

Kárrró...!

A madarat utánozva, valami másra – ne adj isten a (hímtag jelentésű) kárra – utaló bolondos, kissé tán (valóban) durva nyelvi játék. Avagy a francia kártya (piros színű kocka) kárójára?

– A kárrró, a kárrró!... – szórakozat bennünket K., ha olyan a kedve.

Pár pohár után.

Fél liter?

Bor. Pálinkában nem kell ennyi.

Ámbár...? Tudja a rosseb.

Most épp csopaki (rizlingszilváni).

Korpás... Mondja néha, ha olyan a kedve, netán (merő véletlenségből) erre fordul a dolog:

– Elővette a korpást...

Az illető a micsodáját.

Érted, nem.

Korpa, korpa.
Hogy miért éppen korpa, sőt, korpás...

Lompos

Az előbbivel azonos.

Akár a farkasé.

Polgárcsemetéből moszkovita proletarizálással lett majdnem munkásarisztokrata
létére így beszéljen... Elképedsz. Néha.

Néha nem.

Máskor pláne.

Szinte.

Uszkve.

Paksi mogyoró

Erről aztán ne is beszéljünk.

Körülrni sem könnyű.

Leírni meg...

Fuj, fuj.

– Fiam, ne gusztustalankodj!

Ő nem, mi meg hogy tehetnénk.

Kriszti, ridiküllel

Ez sem akármí!

– Viszi, mint Kriszti a ridikült!

(Avagy: Vitte, mint...)

Afféle mondásként.

Hogy mit jelent?

Egy kománk így adja magyarázatát.

Az apró szukakutya gyalogszékre – ha van, sámlinak mondott gyalogszék helyett egyenest hokedlira – állva várja s fogadja a megtermett, nála jóval nagyobb testtömegű kankutyus közeledését. Megtörténik a behatolás, mire föl nemi életük javán valamitől megijed a kan – ne adj Isten ráordít a kis kutya gazdája, félti, nehogy kárt tegyen benne az a bűdös kan, ráadásul hogy lesz ebből fajtisza utód?! (sehogy) –, és vadul menekülni kezd. A hirtelen mozdulattól benne marad a kicsi szukában, s ahogy vág-tázní igyekszik, szerelmét himbálva távozik a csata színhelyéről. Lóg róla, alóla, jobbra-balra dülöngélve, mint Krisztiről a ridikülje, amikor a korzón tovahaladván teszi a szépet a bámész legényeknek.

Jó, jó, de ennyire?

Pakojj, Lidi!

Azon mód, ahogy a bíkisi magyar teszi. Mondja. Rikkantja!

– Fingott Fábián, vége a vásárnak...

Hogy miért épp Fábían, és hogy erre föl a béllégömbje minek, azt legföljebb Csurka Pista bátyánk tudhatta, aki az egyik színművében, a Döglött aknában emlegeti némileg kitérőleg – Durrant (?) Fábján... Mert Pestbuda belvárosi közönsége bánatában befogta volna az orrát. (Orra likát.)

...Fábían, múlik a vásár. Kb. annyit tesz, mint pannon városkájában a Pakolj Lidi, múlik a...

– Pakojj Lidi, múlik a vásár!

Nerán: mullik.

Szülohelye: kismezővárás, járási székhely vala. Komoly iparos- és kereskedőréteggel, országos és hetivásárral. Volt hol kirakodni, árulni, kereskedni, üzletelni – mindaddig, míg Lidi néni pakolni nem kezdett, mert hogy az ura – embere avagy gazdája – rá nem szólt. Ennyi volt, elég, mehetünk haza.

Más, Lidi, mint a Lidl áruház. Lidi a miénk vala. Ez meg...

Az.

Sanda pityöre

Akarja mondani Standa pityere!

Latin után szabadon.

Azon nyomban... Rögvest, tüstént. Habozás nélkül. Egyenesen... Hirtelen(jében) (kelletlen). Belevág... Abban a pillanatban.

– A stante pede latin kifejezés a németben, az angolban és a hollandban abban az értelemben használatos, hogy állító helyében, rögtön, kapásból, azonnal, tétovázás nélkül. Lásd... Alighanem ennek az eltorzításáról van szó – tudod meg Wiki bácsitól. Fél lábon állva is – Viki néni szerint.

Szűz anyám. Mi lesz ebből...

Miközben gyártelepi művezetőnk, amikor rákérdezünk, mire föl emlegeti, bal kezén az ujjaival karikát formáz, jobbjával pedig bele-bele mártja az így támadt lik légüresnek nem mondható ürébe. Azaz, eszerint (neki) – (eredetileg polgár) munkás cimboráinak – ezt jelenti.

Azt, jól hallod, azt.

Jól elkanyarodtunk a dologtól!

A lényegtől aligha.

Minden sandaságtól mentessen.

Hogy a pityörét szóba sē hozzuk.

Sandán nézi a gazda, ahogy kegyelmed a pityöréje felé tart. (Arra gondolva, hogy vajon hoztál-e magaddal újságpapírt.)

Ürü gyürü fütty!

A szellentés, persze. Ürügyürüfütty!!!

Nem akármekkora képes... Ám ha te is teszed a dolgod, elképed.

Úgy hajtja le a vadonatúj kocsija ablakát, mintha az ott sem lett volna. Hogy levegőt kapjon!

– Azért, komám, életemben ilyen...

Ha nem, hát nem.

Otthon lecsutakoltatja a feleségével a koci kárpitját, nehogy beivódjon az előbb emlegetett illat.

Ürü, gyürü.

Itt a gyűrű, hun a gyűrű!

Csön, csön.

Felénk, az Alföldön nem csak a kút u-ja hosszú, a Kutas dülönévé is: Kútas. Hogy Túl-a-Duna e fertilityán a gyűrű is gyűrű legyen.

Ürüggyűrű füttye, a nemjóját.

Hogy a metánveszélyről ne is beszéljünk.

Gatyapróba, csellel

Az előbbivel némiképp összefügg az alábbi eset, amely K. kománkkal és egykomájával évekkel ezelőtt megesett.

Cimboránk az egyik segélyszervezettől vadonatúj vastag, de csinos, téli hosszúnadrágot kapott ajándékba. A neje nem találta rámeretezettnek, amit haverunk is észlelt, de ragaszkodott volna hozzá így is. Ám hogy potyára ne álljon a szekrényben, ne foglalja a helyet, följánlotta jó barátjuknak, akit nevezzünk Ubulnak. Ubul kapott az alkalmon, rögvést ledobta magáról a virgácsait abban a pillanatban fedő gátyót és már húzta is föl magára a szinte új pantallót. E művelet közepette enyhén meg kellett hajolnia, s e derékszögbe kerülés következtében némi durranás kíséretében léghezvrat hagyta el az adott testrészt. Szagról szó sem volt, ahogy illatról – pláne nem bűzről – sem volt szó, ám kománkat vérig sértette a dolog. Azonnal, abban a szent pillanatban lemondott az általa továbbra is erősen vágyott nadrágról.

– Most már nem kell, föl nem veszem! Mert Ubul ezt szánt szándékkal követte el... Hogy ezzel lefoglalja magának!

Mint aki beleköp a levesbe, hogy a család többi tagja ne merítsen többet belőle, hagyja meg neki.

Így lett a csinos gatyá egykománk helyett cimboránké!

Hogy „Ubul”-é, arra azért mérget nem vennénk.

A kárvallott szerint pajtásunk csellel szerezte meg a hogyishívjakot.

Valamikor, valahol, valakivel, valaminek, valahogy a miacsudát.

Zsendely a háztetőn

Baráti, családi, szaktársi, bajtársi, honfitársi, sőt, testvéri, miegyéb társaságban hangzik föl, amikor valamelyikük megfedkedezik magáról és vastagabb történetbe kezd, avagy cifrázná a cifrázandókat.

– Zsendely van a háztetőn! – szól rá az illetőre, figyelmezteti társait egyikük.

Azaz csöndesebben vigadjunk, gyermek is van köztünk, gyermek avagy ifjú hölgy, aki előtt azért így mégsem illik beszélni. Főleg gyerek jelenlétében.

Mert azért ami sok, az különösen. Gyerekfülnek nem való. Illik tisztességesen beszélni.

Hogy ilyenkor az illető rosszkodó egyén visszafogja magát. Hogy aztán megint csak rátérjen a lényegre.

Ha nem érti, mire föl hangzik el ez a zsendelyezés, hát megmagyarázzák neki:

– Gyerek is van köztünk...

Hogyne, az más.

Akár van (mutatóban) zsendely, akár (nyilván) nincs.

A tiéteken.

Volt, volt – az ántivilágban.

Annó deci

Ahogy mondani szokás:

– Annó deci, nem lityi!

Ami attól függ.

A szeszfoktól.

Mert egykománk hogy a csudába ne, maga erjeszt, főz magának bekapni valót.

Annó a... Kádár-kortól fogvást.

Apjától, ipától eltanulva a Rákosi-i korszakban is erősen gyakorolt dolgokat.

Mert a kolhoztól megmentett szőlejük, gyümölcsösük – pincéstől – hogyne maradt volna meg. Ahonnan... nagyon messze el lehetett látni.

Régestelen rég!

...a dacumáltól fogva.

Nádirigó, kanveréb

Triciklis – háromkerekűn közlekedő – vándorfagylaltos csalogatta ezzel a nagyérdeműt magához egy kis nyalakodásra:

Nádirigó, kanveréb,

Jöjjenek közelébb:

Je-ges a fa-gyi!

A vásárban, piacon meg az édességárus rikkantgatta:

Ide nézz, oda nézz,

törökméz!

Fele cukor, fele méz!...

Nádi a rigó, nádi.

Hogy milyen élet volt ott!

Van ma. Afelé!

Amikor K. cimboránk kicsit fölönt a garatra.

Hamar elveti a súlykot.

Másképp hogy bírta volt ki...

Elviselni ezeket.

Ja, azokat.

Lajzsán, még Karczag előtt

= *Misazsan: szó szerint* =

– Már Kisújtól állni fog! – mondogatta kéthetes 1985. karácsony havi qazaqisztáni utunk javán nem egyszer egykomám, Lajos (aki a jó qazaqoknál a Lajzsán, általunk ennek nyomában járván a Lajhardzsán nevet nyerte e szép téli napokon az Ala-Tau havasának alján, a Kis-Alma folyó martján fekvő Almati nevű világvárosban). (Misazsan pedig – szerinte – mi magunk valánk.)

Ferihegyről jövet, az Engels, előtte valameddig Sztalin, ma ismét Erzsébet téri (2020-ban már híre sincs, csak hamva) társaskocsi-állomáson a buszról leszállva utána néztem. Ő még bekukkantott utunk szellemi atyjához, Mándoky Kongur Istvánhoz, akit elutazásunk előtt az egyetemen megkerestünk, s akinek alma-atai lóvágásból való füstölt lókolbásszal, lósonkával, lószalonnával, lóoldalassal (da, da, lósóddal), s miegyéb, qazaq módra készített lótoros dolgokkal, közép-ázsiai lónyalánságokkal tömött zsákokat cipelt a vállán. (Fél kezében, persze, úti bőrröndjével, másik félben batyujaival.) Amiből pár nappal korábban egy éjfélén kóstolót venni voltunk kénytelenek, miután néprajzos akadémikus házigazdánk rákényszerítette – szintén vezető értelmiségi – asszonyát az éccakai lópaprikás-főzésre! (Húst a sokemeletes házbeli családi otthon fagyládként szolgáló erkélyéről hasított a kampóra akasztott – persze már kibelezett – fél lóból.)

Két hét... az otthontól távol! Nem akármilyen – látható volt, Lajzsánunknak. Asszonytalan... Hiába sóvárogva karakalpak, orosz, qazaq, ujjur, tatár... hölgyekre. Ácsingózva... valami másra! Jobbra. Mint ami vala. (Csak a kisorosz származék szovjet írószövegségi kísérő tolmácsnőnk és hasonlóképp rusnya barátnője kínálkozott – volna – minékünk.)

Velem volt kénytelen az éccakákat tölteni Moszkova és Almati/Alma-Ata szállodai szobáiban.

– Már Kisújnál...

Hadd el, tudom. Elhiszem! Még hogy Kisújszállástól, amikor már Szentmiklóstól... (Törökszentmiklósról gondolván, hogyne.) (Az még jó messze van... áruljuk el, Kardszagtól.)

Nem mondtam neki, hogy ne bántsam meg, de ahogy elnéztem az Engels (eredetileg Erzsébet, utóbb Sztalin, majd Engels, újfönt Erzsébet) téren a nagy keletkutató otthona felé húsos zsákjával folszámozva elinduló cimborámat, a legszívesebben kiszaladt volna a számon. Megtartottam.

– Még Ladánynál sem fog!

Haza a Nyugatiból Debrecennek, Nyíregyének (sőt, Záhonyig, ne is említsd, Csapnak) futva a vonat átlép a Tiszán, közeledve áldott szülővárosához előbb Szentmiklós, majd Kisúj, hogy Kúnkarcagon túlszaladva jöjjön az emlegetett Püspök-Ladány... Ahol, ugye, ebben a helyzetben, azért, mégis. Addigra csak-csak! Remélhetőleg!

Egy kunságifító! mi ki nem telik!

Utóbb árultam csak el neki, mi járt akkor a fejemben. Nagyot nézett, titokzatosan somolygott, látszott az arcán, rögzíti a fejében, elrejt valamelyk agytekervénye zugába, hogy majd... elővarázsolja, ha a helyére talál kúnkarczagi dekameronjában.

Kár, hogy nem ez történt. Így csak marad...

Ő maga.

E kárral együtt is a Nagykúnság valaha volt legnagyobb írója.

Kár, kár.

Aki, valóban, családapaként is a női nem odaadó, mindenre elszánt híve volt. Szerető férj, szerető apa.

„Lepsénynél még megvolt!”

A szoknyamélyi málnabokrokon csemegézés bajnoka.

Kokárdátlaníthatatlanul = *A mi márczius tizenötödikénk* =

Március 15...

Kétségtelen, otthon nagyon erős nemzeti érzést ültettek belénk.

„Plántáltak”? Ültettek. Nem vertek, csak. A levegővel szívtuk magunkba.

Magyar. S nem más.

A másik tisztelete – a legtermészetesebb.

Miközben másokat is – majdnem – ugyanaz a levegő éltette.

Apám egyik legjobb – izraelita vallású – barátja (a később feleségül vett leánnyal) megjárta a haláltáborot. Tót szomszédainkkal a lehető legjobb volt a viszonyunk. Mást ne mondjak: az első lány, akibe szerelmes lettem, mi más, szlovák származású volt. Ha apám románok közt megszólalt románul, hasra estek előtte – mert nem az erdélyi oláh tájnyelvek egyikén válaszolt nekik, hanem a regátin, az úri – irodalminak is mondott – (dák-nem-látta) románon. Mert Arad, Kürtös, Mácsa mellett a legtöbb időt Konstancán töltötte.

Másokkal meg mi bajuk – bajunk – lett volna?

Keresztény és magyar. No meg hogy kisgazda, szegényparaszt, iparos... Erős polgárosodhatnékkal! Anyánknál, apánknál egyként.

Ez volt a természetes?

Mi más lett volna.

Sem nyilas, sem komcsi – sem globalista – túlzás.

Ahogy a legtöbb ember?

Hogy utóbb mást mondjanak. Azt állítva, hogy a többség ezeknek tapsolt. Ahogy 1914-ről sem hiszem el, hogy a többség ünnepelte volna a háborút. A félrevezethetők – persze, milliók (mert hogy ilyenek is vagyunk) – hogyne, de nem a többség. Ahogy a három kisgyermek édesapjaként élni igyekvő nincstelen paraszt iratosi öregapámról sem hiszem el, hogy lelkesen vonult volna be katonának, indult volna a kürtösi

(aradi, csabai?) vasútállomásról a frontra. Ölni, magát céltáblának kitenni, asszonya öccsét – Kissarusi Misut – maga mellett elesni látni.

Nem. Nem.

Persze, hogy rászorult – rászorították –, harcolt minden erejével. Becsületből. Marék kitüntetéssel hazatérve.

Megint mások hasznára.

Március tizenötödike.

Békéscsabán, gyermekként, majd ifjúként mindig a mellünkre került. A kokárda, vagy a háromszínű szalag. Anyánk e napon másképp el nem engedett volna bennünket. Ahogy másokat mások anyja hasonlóképp. Hogy hetedikesként, '56 őszén – megbátorodva – a műanyag Kossuth-címert is mellé tedd.

Később debreceni főiskolásként sem feledkezz meg a kokárdáról. Amihez kellett némi bátorság abban a tanintézetben, amelyben levetették a faliújságról az Ady-verset. Mely hogy mert szólni: *...Mégis új és magyar. Az* hiányzott azoknak. *Góg és Magóg...* Ajaj. Szinte féltek mindentől, ami magyar. Hogy bennünk... mintha olajat öntöttek volna ezzel a tűzre: éppen hogy erősítették a tartást. Mégis. Csakazértis. Ha elkiabálni azért ne merjük. Csak bennünk. Akár kokárdátlan is.

Veszprémbe kerülve, 1972. március idusán a feleségem negyedik diákként nem piros-fehér-zöld zászló alá állt az osztálytársaival? Egyikük levette a sok piros mellett magában árválgató magyar trikolt és végigvonultak a gimnazisták Kossuth-nótákat énekelve át a városon. Kis híján – szülői és tanári segítségnek köszönhetően – megúszták, nem csapták ki őket, mégiscsak érettségizhettek. Nem úgy, mint némely pesti társaik? 1972... Akkor már újra forró kezdett lenni a talaj. (Érettségije után rögvest meg is kértem a kezét...)

Nem tudtam, mi történt a babámmal, mit tesz épp e pillanatban, hogyan érez, de. Épp akkor – miközben ők a veszprémieket meglepve nemzeti zászló alatt vonultak a bakonyi megyeszékhely utcakövein – magyarázkodhattam főszerkesztőmnek. Aki megdöbbenve vette észre, hogy a Viharsarokból szalajtott ifjú gyakornokuk e napon a szerkesztőségi értekezletre fölkokárdázva jelent meg.

– De nagy magyar tetszik lenni! – jegyezte meg (vonta kérdőre) kitágult szembogárral, és csodálkozva, fejét előre hajtva, a meglepetéstől szinte elalélva a főszerkesztő elvtárs.

Hogy mentsem a menthetőt, a kokárdára mutattam:

– Petőfiék is ilyen kokárdát hordtak...

Ugyanis, érte, hol vagyok, kik közé keveredtem, mire számíthatok: a piros-fehér-zöld szalagból csavarintott kokárdát külön piros szalagocskával toldottam meg. Ami talán menthetővé tette a majdnem menthetetlent? Mert rajtam kívül kokárdát más alig biggyesztett a mejjére (a Magyar Szocialista Munkáspárt nevű moszkovita ellenforradalmi szervezet Veszprém megyei bizottsága által jegyzett Napló újság pártunkívüli – „Itt mindenki pártmunkás, akár párttag, akár nem párttag!”-nak Hóhér-Papp et. által beállított – újdondászaként).

Ezt – sőt, eztet – megúsztuk, a másikat már nem. Egyedül én mondtam nemet – nyílt szavazáson emelve így föl, erre utalva, a kezem – a pártházi banditák rovatvezetőm, szakszervezeti titkárunk (a későbbi jeles író) Balogh Elemér elűzését lehetővé tevő szavazáson.

Dolgoztam volna máshol, ha lett volna még egy lap a megyében. Vagy kis hazánk más derékszékében.

Amúgy is álmatlanul telt az éccaka, mert Elemért kirúgták a szerkesztőségéből, családjával a megyéből is el kellett mennie. Ez várhat rám is, hogy Papp elvtárs és bandája elhatározását semmibe vettem a szavazatommal.

A szavazást követően a folyosón a főszerkesztő Csaba elvtárs odaszólt nekem:

– Sarusi elvtárs, ez a pártosság? Ez?...

Ez? Miből gondolta, hogy nekem pártosnak kell lennem, s nem az igazság képviselőjének?

Miután többször rám szóltak a szerkesztők, hogy jó, jó, igaz, amit írok, de ezzel kit, mit szolgálok?! Mérgemben kivettem a művelődési rovat szobájában lévő íróasztalom fölé a falra a Lenin-idézetet, amely valahogy így hangzott: AZ IGAZSÁGNAK MINDEGY, HOGY KINEK HASZNÁL. A Népszava Veszprémbe kiküldött állandó tudósítója jegyezte meg:

– Ezzel biztatod magad?

Többet aligha tehettem.

Ördögöt üzni magával az ördöggel.

Erre föl... Mehetek én is világgá, feleségstül, gyermekestül? Mert ha nemet mondok, illetve udvariasan, sajnálkozva bár, de elhárítom a (gyilkos) keblükre ölelést, szedhetem a sátorfám.

Ahogy eddig nem egyszer tettem, ha úgy éreztem, hogy bántanak. Fogtam magam, és odébb álltam.

Ám családos emberként már nem csak magamért tartoztam felelősséggel. Én kibírom kenyéren, szalonnán, de a kicsikéim...

A feleségem gyesen az egyéves kisfunkkal, és készül, éledezik a következő...

Velük menjek világgá?

Inkább vállaltam, hogy látszólag megalkuszom. Mert lélekben attól még szabad maradhatok.

Nyakig ganyében.

A család, a legközvetlenebb barátok tudták csak, hogy nem lettem pecsovics?

A legkevesebb, hogy megalkudtam.

Másoknak, a keményebb fiúknak meg hogy áruló lettem?

Mindenesetre március közepén a továbbiakban is (párttagnak tekintett pártonkívüliként) kitűztem a mellemre a trikolórt. A magyar kokárdát. A szívem fölé.

Sovány vigasz? Lehet. De.

1989. március 15-én a fiunk – Csabán – az egész mellét borító kokárdával vonult iskolába. A történelemtanára úgy kiakadt, hogy a legszívesebben megakadályozta

volna, hogy továbbtanulhasson. Bántotta, félreállította, lerontotta a jegyét... Sütött belőle a gyűlölet. Hasonlót tapasztalt a nála két évvel fiatalabb húga.

Megkülönböztették, hátrányos helyzetbe hozták gyermekeimet... az immár nyíltan a többpárti demokrácia és a nemzeti függetlenség szószólójaként szereplő apjuk miatt.

Akár kokárdátlanul is.

A lényeg, hogy.

Aztán 1991-ben a csabai Megyeházán fogadják kora délután a környék újdondászait, nyilván emlékezni kegyelettel a negyvennyolcas ifjakra, a sajtószabadság kivívására, miegyéb dicső dolgokra. A főispánszerű góré – a markszi-lenini utóvédcsapat elfogadhatónak tűnő egyéniségeként került e magos tisztségbe (korábbi ügynök mivoltáról akkor még senki semmit sem tudott) – nem viselt kokárdát. Mellette álló hírlapíróként nekünk viszont ott díszelgett a piros-fehér-zöldből tekert (nekünk) csudaszép ékítmény. Nem állta meg szó nélkül a csupasz mellét mégis csak röstellő főnök koma:

– Délelőtt az ünnepségen nekem is volt...

– Van annak, aki nem itta el az árát.

Láthatóan nem tetszett neki.

Nem. Nem. Honnan tudtam volna, hogy az illető (például egyetemistaként) a nem istentagadók, nem hazaárulók, nem önkénypártiak leleplezését szervező terrorfiúk és terrorlányok testületét szolgálta suttyomban. Hogy azért – már megint véletlen – ráhibázzam.

Van, annak, aki nem itta el.

Ki így, ki sehogy.

1993 – Az Antall-temetésről hazafelé tartva a vonaton, amikor kimentem a mosdóba, a kabátom ujján díszlő jókora nemzetiszínű szalagnak nyoma veszett. Valaki nyilván lelopta. Nem akartam botrányt, vitát, veszekedést, ezért szó nélkül hagytam.

A kupében ült egy csabai nő (is), enyhén elfintorította magát, amikor visszatértem. Ismertem, látásból. A csabai zsíbpiacon brindzát árult a kissé rusnya nőci, az SZDSZ-gyűléseken kigúvadt szemekkel, vágyakozva csodálta a szónokokat.

Nagyon a bögyében lehettem a nemzeti három színnel.

2025-ben nyilván ukrán lobogóba tekeri magát. De hogy kimenjen az orosz frontra gyalogsági ásóval lövészteknőt ásni, a kisoroszkotól kapott flintával lődözzön a muszka mesterlövészekre... Nem megy, mert gyanítja, hogy nem lenne ideje válaszolni? A kaparást pedig rögvest mártírsírrá nyilváníthatná Z. papa náci csürhéje.

Lassan sárga-kékbe (kék-sárgába) öltöznek – akár mint egykor a Bécs-pártiak fekete-sárgába – kisorosznak álló honfiaink. Akik a kárpátaljai magyarokat elnyomó ukránok s nem a kisoroszkok által nyomorgatott erdőkárpátokbeli magyarok mellett állnak. Éreznek velük (nem velünk) egyet.

Lelkünk rajta.

2025. Ma ugyanúgy, mint 50 éve: alig pár gyermek kokárdázza föl magát – igazítja el édesanyja, édesapja, öreganyja, tatája. Tűz...

Hova is?

És mit.

Na, mégis.

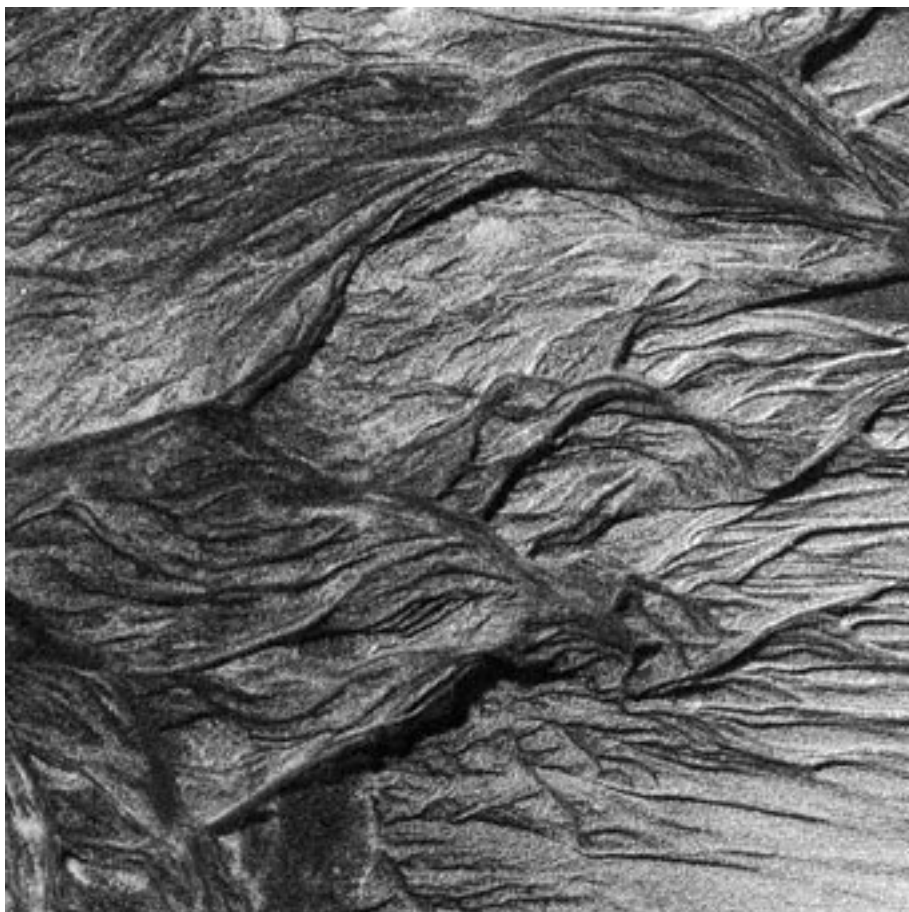
– Së jobb, së bal – magyar!

(De:) Stricimentesen.

Ezeket látva a legszívesebben nap mint nap a mi három színünkbe öltöznél.

Hogy tudják magukat mihez tartani.

Kokárdátlaníthatatlanul.

BÁLINT ZSOLT

Csontváry vallási disputájának kerete

Két esszében is foglalkoztam Csontváry Kosztka Tivadar egyik legismertebb képével, aminek közismert címe „A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben”. Első írásomban a kép jobb felső sarkában levő különös motívumokat próbáltam meghatározni és a festő huszadik század eleji valóságához kapcsolni a kék atillás, piros fezes, hetyke tamburmajort, a zöld sipkás magyar bajuszos öszülő férfit és a tömeg fölé belógó vörös posztót. Másik írásom, hasonló szándékkal, a kép felső részének bal oldalára összpontosított, ahol a nagy kőtáblákon térképszerű kopást és héber feliratokat, és a fal elé benyúló sófár alakú faágat, rajta vörösbeggyel és kuvikpárral láthatunk. Ez az esszé az előzők folytatása, és azokat az alakokat próbálja közelebb hozni a szemlélődőhöz, akik a kép keretét adják: a panaszfal előtt végigsorakozó, majd a bal oldalon csoportosuló imádkozókat, a két sarokban levő gyermekes asszonyokat, illetve a kép előterében és a jobb szélén levő legkülönbébb magányos vagy páros alakokat.

BEVEZETÉS

Ahogy előző két esszémben többször is megjegyeztem,⁽¹⁾ Csontváry egyik legismertebb képe különös szimbolikát hordoz, aminek üzenetéhez úgy kerülhetünk közelebb, ha meghatározzuk a képen szereplő alakokat és motívumokat, és belehelyezzük őket Csontváry korába. Említett írásaimban sem volt, és most sincs szándékomban kritikával élni mások, a képet elemző írásai kapcsán. De mindenképpen meg kell jegyezzem, hogy mind ez idáig nem olvastam olyan elemzést a képről, ami közelebb vitt volna Csontváry valóságát feltáró üzenethez, hanem különös misztikát árasztó köntösbe burkolták. Maga Csontváry ezt a képét íásaiban többször is „vallási disputa”-ként említi, tehát ez kell legyen a kulcs a kép megértéséhez.

Jelen tanulmány a kép keretét adó motívumokkal foglalkozik. A kép felső részében levő imádkozó zsidók sora kivételével talán az közös bennük, hogy mindegyikük fizikailag is érinti a kép szegélyét. Így valóságosan is bezárják a kép jobb felső sarkában nyíló ajtón beáramló legkülönbébb alakok csoportját. Ez a csoport a következő, valószínűleg befejező tanulmány tárgya lesz. Mind az záró megjegyzésekből majd kiderül, ez a „keretes” megközelítés nem tűnik mesterkéltnek. Bízom benne, hogy az olvasó is elfogadja.

A messzebb álló motívummal kezdem: a panaszfal előtt sorakozó alakokkal, akiknek első képviselői az első esszémben elemzett, foszladozó kötélén lógó vörös posztó alatt állnak. Mivel a kiindulás a zsidó kultúrkörhöz kapcsolódik, kézenfekvő, hogy az elemzést jobbról indítom. Ez követően jutok a bal oldalra, ahonnan felülről lefelé haladok. Ez után szemlélőhöz közelebb álló alsó vízszintes keret alakjait elem-

zem, már balról jobb irányban, elérve a jobb alsó sarokig. Innen felfelé haladva zárom be a keretet elérve megint csak az első esszé egyik központi figurájához, a tamburmajorhoz. A elemzésnél folyamatosságot biztosítandó, az előzőkben alkalmazott módszerhez folyamodom: a kiragadott motívumot leirom, megpróbálom meghatározni és ezt követően értelmezni. Maga a leírás objektív módon egyértelműsíti a tárgyat. A meghatározás megpróbálja pontosan belehelyezni Csontváry kulturális- és időkeretébe. Ez számos esetben sikeres, konszenzusra hívó lehet, de akár problémákat is vethet fel, ha nem sikerül megnyugtatóan a jellemzés. Ezt követően pedig saját értelmezésemet fejtem ki röviden, ami magától értetődően szubjektív és emiatt lehetséges, hogy a kép szemlélője és az esszé olvasója más véleményen van. Ezt természetesnek veszem, hiszen a kép szimbolikájához a festőtől nincs kulcsunk, a mű már alkotóján túl létezik, ezért emiatt sem lehet ráerőszakolni egyetlen kizárólagos olvasatot sem.

Csontváry (1904) A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben című képe. Az esszé a következő „keretmotívumokat” tárgyalja: a köfal előtt húzóódó imádkozók sora; a bal szegélyen két sorban ülő zsidó férfiak társasága és az előtte fohászkodó rabbi; a bal alsó sarokban ülő asszony két gyermekével; a jobb alsó szélén a koldus és sánta kutyája; középen a két tanítvány és a kulcsos bábaasszony; jobb alsó szélén az imám és vele szemben a botra támaszkodó öregember, mögött a fiatal sárgakaftános rabbi; a jobb alsó sarokban és a jobb szegély alján az öreg házaspár kisbabával; és végül a jobb szegély felső részén a keresztény főpap. (Forrás: Wikipédia)

SZEMBEN A FALLAL: FOHÁSZKODÓ ZSIDÓK

A fal tövénél fohászzkodó zsidók tarkabarka zárt sora húzódik.⁽²⁾ A jobb oldalon, a lelógó vörös posztó alatt fekete kalapos, pajeszos férfi nézi az imádkozók sorát. Tőle indul az panaszkodók vonala, ami egészen a kép bal sötét sarkáig húzódik, ahol a félhomályban is jól kivehető a kötömb előtt imádkozva álló utolsó alak. Mind-egyikük háttal áll, kivétel a bal felső sarokból benyúló ág zöldleveles vége alatt álló szemüveges rabbi, aki jobb kezében könyvet tart.

A szőke vagy vörös hajú férfiak legtöbbször fején lapos fekete strájmli vagy bojtban végződő fehér jeruzsálemi kipa van, halványkék (szinte fehér), zöld, vörös vagy sárga színű kaftánt hordanak. Lehajtott fejjel fohászzkodnak. Egyikük jobb kezével a kőnek támaszkodik. A sor közepén három alacsonyabb, tépett fejkendős és rongyos köntösű alak áll a fal előtt. Valószínűleg asszonyok. Egyikük afrikai lehet, magasra tartott könyökkel, barna bőrű bal karjával támaszkodik a kőnek. A köveken embermagasságban mélyedések sötét sávjai láthatók, ezek az évszázados simogatás nyomán keletkezettek.

Láthatjuk, Csontváry most is a valóságot festi. Korabeli képeslapok tanúskodnak arról, hogy nemcsak férfiak, hanem nők is imádkozhattak a szent helyen. Akkor nem tartották be a rabbik által szigorúan megkövetelt nemek elkülönítését sem.⁽³⁾ Hely- és idő szűke miatt képtelenek lehettek a merev vallási előírások követésére. Vajon Csontváry remek megfigyelő képességéről tanúskodik az, hogy a férfimádkozó a jobb kezével, leeresztett könyökkel támaszkodik a kötömbhöz, míg az néger asszony bal kézzel, szinte illetlenül? Talán őt próbálja rendre utasítani a szemüveges rabbi?⁽⁴⁾

Színezett jeruzsálemi képeslap Csontváry korából. Férfiak és nők együtt imádkoznak a Panaszfalnál. A képeslap felirata magyarul: Jeruzsálem. Minden szombatkor a zsidók lerombolt templomuk miatt jajveszékelnék, aminek alapfala látható ezen a képen. – 137. zsoltár. (Forrás: Wikipédia.)

A ZSINAGÓGA: A KIMONDHATATLAN SÖMÁ JISZRAÉL

A kép bal oldalán két sorban nyolc öreg, ősz szakállas turbános-kipás zsidó férfi alakja látható. A felső sorban hárman, az alsó sorban négyen ülnek, mintha beszélgetnének, de közülük a szemlélőhöz legközelebb eső a kép közepén kavargó tömeg felé néz, és bal kezének nyitott tenyerét kolduló mozdulattal a kép közepére áramló emberek csoportja felé nyújtja.

Előttük egy hasonló korú, őszszakállú vörös kaftános férfi áll, tekintetét az égbe emeli, jobb tenyerét a szeme elé helyezi. Bal kezében, a szakála alatt, a mellkasához szorítva könyvet szorongat. Mintha nagy fájdalmát magába fojtaná, ajkait szorosan összezárja.

A kis vidéki zsinagógák egyik falánál padsor volt, a felolvasáson résztvevő férfiak helye. Itt gyülekeztek és közülük lépett elő a felolvasó is. Az istentisztelet megtartásához legalább tíz férfi kellett. Ha nem volt meg a létszám, nem olvashattak föl a Tórából, nem végezhetek semmi más szent cselekményt. Nem mondhatták el a kádist sem, hogy őseik nagyságáról nyilvánosan megemlékezzenek. Vajon ezt üzeni-e Csontváry? Minden bizonnyal, hiszen az ég felé forduló öreg rabbi jobb kezének mozdulata erről árulkodik.⁽⁵⁾

REBEKKA ÉS IKREI: ÉZSAU ÉS JÁKOB

A kép bal alsó sarkában fejkendős asszony törökülésben látható, ölében egy szeretettel rátekinthető szőke kislánnyal, akit saját fekete bársonyos ruhájával betakarva, bal kezével tart. Jobb keze lábai között nyugszik lazán, nyitott tenyérrel a föld felé. Itt ül egy vörös, csúnya arcú kislány, aki durva szőrruhába van öltöztetve, és belemered az emberek sokaságába.⁽⁶⁾

Kik ezek? Rebekka az ikreivel, az elsőszülött Ézsauval és öccsével, Jákobbal. Történetük jól ismert. A szentírás szavai szerint Ézsau „vörösös volt, egészen szőrös, mint az állat prémje”. Az anyja által jobban szeretett másodszülött Jákob volt, aki bátyjának sarkát fogva jött a világra. Az ikrekhez prófécia is kapcsolódik, amit anyjuknak mondott az Úr angyala: „Két nemzet van méhedben, és két nép válik öledből: az egyik nép a másik fölé emelkedik, és az idősebb szolgálni fog a fiatalabbnak”.⁽⁷⁾ Az elsőszülöttség kiváltságát Ézsau egy tál lencséért eladta. Majd később az apja áldását is elveszítette, mert anyja és öccse álnokul becsapta a haldokló apát.⁽⁸⁾

Meggyőződésem, hogy Csontváry szimbolikája ezt, az emberiség történetére nagy hatást gyakorló családi drámát hangsúlyozza. A lustaság, a szeretetlenség és a hazugság állandó háborúsághoz vezet. Emiatt például Ézsau leszármazottjaival a zsidóság állandó konfrontációban volt, és megsemmisítésükre törekedett. Mind a mai napig élnek ezek a sztereotípiák.⁽⁹⁾

A KOLDUSBOTRA JUTOTT ASSZONY ÉS AZ ARANYSAKÁL

A kép előterében, kiemelve, a vallási disputa szinte a leghangsúlyosabb szereplőjeként az üresen maradt térség felé meghajlott hátú koldusasszony csoszog. Baljával görbe botra támaszkodik, jobbával alamizsnát fogad el a kép közepére érkező, hófehér arcú előkelő asszonytól. Jobb oldalán aranyszínű, rémesen sovány kutyaszerű állat álldogál, jobb mellső lábát fájdalmasan tartva, és hegyezi a fülét.

Véletlenül került-a koldusasszony Rebekkához közel? Lehet. A családi viszálykodás és a hazugság koldusbotra juttatja a következő nemzedékeket. Mások jóindulatára szorulnak, sorsukat nem képesek alakítani. Egészen magukra maradnak, hazugságaikban hamar utolérték őket, akár a menekülő santa kutyát.

Csontváry aranysakált ábrázolt, ami a kutyaféléket képviselő ragadozó.⁽¹⁰⁾ Keleti utazásai alatt készült jegyzeteiben többször is beszámolt arról, hogy a karavánt éjszaka kísértetiesen röhögő sakálok kísérték. Szorongást és félelmet keltett az emberekben, jelenlétüket megszokni nehéz volt.⁽¹¹⁾ Ezt a valóságos élményét szőhette a vallási disputát ábrázoló képébe: a hazug embert nemcsak utoléri, hanem még kárörvendő módon ki is nevetik. Ebben a jelenben élnek.⁽¹²⁾

Egészséges Arany sakál (Canis aureus) példány, fülét hegyezve, feltartott fejjel, mind a négy lábával biztosan a földre támaszkodva. Gereznája dús, csontozata nem látszik, hasi része kerekded, jól tápláltságról árulkodik, farka lompos. A Csontváry által megfestett példány beteg. Lapocka és medence-csontjai kimerednek, szőrzete is csikossá kopott, hasi része behorpadt, farkán a szőrzet is gyér. Fülhegyezve, kushadó fejjel, jobb lábát feltartva figyel (lásd a legelső képen). (Forrás: Wikipédia.)

A KÉT ZSIDÓ FIÚ

Két zsidó fiú lép a kép előterébe. Fiatalok. Az egyik sárga, a másik világoskék köpenyt visel. A sárga kaftános fején fehér színű jeruzsálemi kipa, a másikén fekete kalap. A sárgakaftános még a beavatási szertartás előtt lehet, de a dereka már körülövezve, jobbában egyetlen kis imakönyvet tart. A másik már teljes jogú tagja a zsidó gyülekezetnek, ünnepi fehér ruhában, széles vörös övvel a derekán, vállán selyemszövésű világoskék köpeny. Ő teljes joggal felszólalhat a nép nevében. Bal vállán tarisznya, amiben két nagy könyvet hordoz. Ez lehet az *Ó-* és az *Újszövetség*, amit meg kell disputálni, de lehet akár a két legfontosabb zsidó irat is, a *Talmud* és a *Misna*.⁽¹³⁾ A kétfajta öltözet a két fő zsidó irányzatot képviseli. Az egyik a szefárd, a másik az askenáz. Ezek egymással is versengenek, de itt úgy tűnik, hogy a vallási disputára egymást támogatva érkeznek. Meg kell védeniük a törvényt és a prófétákat. Össze kell fogniuk.

A KULCSOS BÁBA

Szorosra tekert fehér khimárban, vállára borított vörös kendővel és fekete ruhába görnyedt asszonyalak áll a kép előterében. Erősen előreugró álla és nagy orra van, akár vasorrú is lehetne. Bal tenyerében különös módon elrendezett kilenc rézgarast tart, jobb oldalán nagy kulcs lóg.

Az asszony előtt két zsidó kisfiú áll, egyik fekete a másik sárga kaftános, vörös pajeszosak, fehér kipát viselnek. Mind a ketten még a bár-micvá előtt vannak, hivatalosan még nem a zsidó gyülekezet tagjai. A sárga kaftános kisfiú kitágult szemekkel, érdeklődéssel figyeli az öregasszonyt. A hátrébb, fekete kaftánban álló kisfiú előre nyújtja jobb kezét, mintha eltolná az öregasszony alakját, akinek nyitott tenyerében hívogatóan ott fénylenek a garasok.

Kit ábrázolhatott Csontváry az öregasszony alakjában? Mire utalhat? A festő nélkül helyes választ adni nehéz, vagy talán már lehetetlen is. A garasok elrendezése titokzatosnak tűnik, és mintha a bába jobb kezében lenne a tizedik garas, amivel kirakhatja a *Kis Arkánium* kabbalisztikus életfáját (lásd alább a diagramot).⁽¹⁴⁾ Az ő kezére összpontosul a jeruzsálemi kipás kisfiú tekintete. Az ő oldalán lóg mindennek értelméhez a kulcs, ahogy a zsidó kabbala sugallja? Ez az ellentétektől súlyos pont lenne az istentelen világ és a vallásos meggyőződés ütközőpontja a vallási disputában? Vagy egyfajta visszacsatolás a zsidó valóságba?

A jósló bábaasszony mögött, botra támaszkodva öregember áll a fal előtti térre beözönlő keresztény népek között. Bal kezével az imám felé int, mintha kérdezné tőle, mit keres itt. Az öregember kilétét nehéz beazonosítani. Lehet akár keresztény szerzetes vagy pap. Fekete reverendában van, fején zucchettót hord.

AZ IMÁM

Az előtér jobb felére helyezte Csontváry a kép legnagyobb és egyben legsúlyosabb alakját. Szakállas öregember, fején zöld színű kufit visel, derekán tarkán szőtt fényes öv szorítja fényes selyem ruháját, és zöld színű aranszegélyes dzsubbában mutatkozik. Mintha lépcsőről fellépve igyekezne a középpontba, mindkét kezével lendületet vesz. Szemével Rebekka felé mered.

Vagy talán azért jön, hogy felügyelje, és rendre utasítsa a sokaságot, akik beléptek arra a területre, aminek ő az őre? Vagy, hogy az igaz hitre tanítsa a zarándokokat? Csontváry idejében Jeruzsálem muszlim kézen volt, így bizonyos, hogy bármilyen vallási eseményhez a mohamedán hatóságok engedélyét kellett megszerezni.⁽¹⁵⁾

A RABBI

Mintha az imámmal együtt érkezne a disputára a mögötte feltűnő, barna kipás és sárga kaftános élete virágjában levő írástudó. Füle mellett fekete pajesza akkurátusan, a rendelkezéseknek megfelelően göndörödik alá. Bal kezében két könyvet tart, felemelt jobb karjával pedig mintha a két fiatal tanítványt akarná felszólítani, hogy ne vegyenek részt a készülődő disputában. Megálljt parancsol nekik.

ZAKARIÁS, SZENT ERZSÉBET ÉS KERESZTELŐ SZENT JÁNOS

Az imám mögött, a jobb alsó sarokban nagy barna szemekkel, a szemlélőre kitekintve idősebb zsidó-asszony érkezik a képbe. Haját már csak részben fedi a fekete csíkos kendő, ruhája a fényben mély tengerkék, az árnyban éjkék, nyakában arany medalion díszlik.⁽¹⁶⁾ Bal kezét keble alatt tartja, jobb keze tenyerén hordozza a vállán térdelő kisbát, aki a csíkos kendővel játszik és mosolyog. Hátat fordítva a tömegnek vörös kaftános, prémsapkás, öreg zsidó férfi látható, magasan fölülről, merengve a kisleányra néz. Talán ügyel arra is, hogy le ne essen.

*A kabbala életfájának (Sephira) diagramja. A képen a bába tenyerében csak kilenc érme van, a jobb kezében lehet a tizedek, talán a királyságot jelképező. A körökben olvasható héber szavak magyar fordítása (betűrendben): Binah (értelem), Chesed (írgalom), Chochmah (bölcsesség), Gewurah (ítélet), Hod (magasztosság), Jesod (a világ alapja), Kether (korona); Malkuth (királyság), Netzach (kitartás), Tiphereth (szépség). A diagram közepén ábrázolt Da'ath (tudás) legtöbbször nem ábrázolják, arra hivatkozva, hogy az isteni tudás nem látható, nem ábrázolható.
(Forrás: Wikipédia)*

Vajon Csontváry valóban az idős Zakariást és feleségét, Erzsébetet és gyermeküket, Jánost, a későbbi Keresztelőt ábrázolta? Lukács evangélista számol be részletesen a Jézus születését megelőző csodálatos eseményekről.⁽¹⁷⁾ Tudjuk azt is, hogy a Keresztelő milyen fontos szerepet töltött be Jézus életében, akinek előhírnöke volt. Ezzel talán a festő a kereszténység születését vetítette a vászonra, a Jeruzsálemben levő harmadik nagy világvallás képviselőiként. Az ő életük példázata lenne a vallási disputa egyik témája?

A KERESZTÉNY FŐPAP

Keresztelő Szent János családja mögött aranyújtásos köpenyben, fekete turbánban, sötétbőrű, szigorú tekintetű ősz férfi mered a kép közepén hullámzó embercsoportra. A keleti keresztény felekezetekre jellemző ünnepi főpapi ruhában van. Lehet káld, kopt vagy akár maronita is. Arany ruhája ad háttérteret Zakariásnak és családjának, mintegy kiemelve őket elszigeteltségükből.

Ez a főpap zárja a kép keretét. A hozzá legközelebb álló alak már a hetyke vörös fezes tamburmajor, ahonnan elindultunk. A kék atillás kissé lenézően néz vissza a kavargó emberekre, jobb kezében a pálcájával készen arra, hogy dobbantson, és elindítsa a menetet. Zakariás családjával, a turbános főpappal nem is foglalkozik

De a főpap, mintha át akarna vágni a tömegen. Mégis, mintha útját állná a fekete kalapos, szakállas, lilaruhás, felhúzott szemöldökű és ráncos homlokú férfi és egy asszony, aki vért könnyezik. Vajon ez a két alak nem a megöregedett Szent József és fiát sirató Szűz Mária? Vajon a főpap nem azért indul el a párbeszéd helyére, hogy a nevükben beszéljen?

ZÁRÓ JEGYZETEK

Nem lehet véletlen az a körköröség, ami a képet elemezve feltáruel előttünk. Indulunk a régi – Csontváry szerint nem létező zsidó dicsőség siratásától,⁽¹⁸⁾ a bal (rossz) oldalon levő imádkozó zsidó férfiak csoportján át a sorsfordulós ikerszületésig. A jelent ábrázolja a koldusbotra jutott öregasszony, a sánta és girhes sakál, jósolgató kabbalás öregasszony és a pökhendi imám. A jobb oldalon láthatjuk Keresztelő Szent János családját, az újabb fordulópontot, ami szakít a zsidó hagyománnyal és elvezet a tömeg fölé magasodó atillás tamburmajorig. Minden bizonnyal Csontváry tudatosan komponálta ezt a keretet.

Ez a keret veszi körül a nemzsidó, pogány népeket, akik a kép jobb oldalán tömörülnek. A baloldalon hatalmas szakadék tátong.⁽¹⁹⁾ Vajon ő vagy a zsidók miatt keletkezik közöttük az űr, ahová úgy tűnik, senki se akar belépni. Vagy az lenne a disputa számára fenntartott hely, ahova a vallások képviselői kiállhatnak és megvédhetik őseik hitét? Mindenesetre ez a festmény legvilágosabb része. A simára kijárt kőlapok a fény teljes spektrumát visszaverik, fehéren ragyognak. Áthidalja-e a festő a vallások között tátongó szakadékot? Ez lenne a szándéka?

A kérdést válaszolja meg majd a sorozat utolsó tanulmánya. Addig is gondolkodjunk el a fal előtti emberek csoportjában állva, a tömeg felé tekintő szamaritánus pap és tőle balra az égre tekintő haszid rebbe alakján.⁽²⁰⁾ Bízunk abban, hogy az egyszerűség, az öröm és az irgalmasság segítségével az emberiség egyszer mégiscsak eljut az igazi szeretet felismeréséhez.⁽²¹⁾

JEGYZETEK

- 1 Csontváry *Panaszfalának kijáratánál* – Életünk 61(4): 62–72 (2023 [2024]) és Csontváry *panaszfalas köztáblái, madarai és fája* – Életünk 62(1): 86–93 (2024).
- 2 Palesztinában a múlt század elején ez a tarkabarka zsidósereg általános látvány lehetett. A korabeli színezett képeslapok is mind tanúsítják. Felvetődhet a kérdés, vajon ez a szemképrázttató szín kavalkád talán csak üzleti fogás a képeslapok jobb eladhatóságának érdekében? Nem. Megbízható beszámolók is erről a hallatlan sokszínűségről tanúskodnak: Marc Chagall (1887–1985) a tel-avivi múzeum megnyitása után 1931-ben két hónapos szentföldi utazáson vesz részt. Jeruzsálemben járva ezt írja: „Messziről özönlenek a Siratófalhoz a sárga, kék és vörös köpenyes, szőrmesapkás zsidók. Schol másutt nem látni ekkora kétségbeesést és ennyi örömet; schol másutt nem érez az ember ekkora megrendülést és mégis ekkora boldogságot, mint ennek az ezeréves kő- és porhalomnak a láttán Jeruzsálemben...” (Marc Chagall: *Életem*. 262 o. Budapest: Gondolat kiadó, 1970).
- 3 A Panaszfalnál együtt imádkozó férfiak és nők együttesét sok-sok korabeli fénykép is megörökíti, lásd például Toronyi Zsuzsa és Erdei Grünwald Mihály, 1999: *Jeruzsálem. Régi zsidó képeslapok*. Budapest: Magyar könyvklub, 96 o. A hivatkozott képek a 48-49 oldalon találhatók. Ilyen jelene-tek ma már elképzelhetetlenek Jeruzsálemben. Az 1967-es háború után a Panaszfalnál szabadon kizárólag férfiak imádkozhattak, nőknek csak kivételes alkalmakkor engedték az odajutást. Csak legújabbban alakítottak ki egy elkülönített részt, ahova bármikor bejuthatnak a nők is. Amíg Palesztina angol mandátum alatt volt, csak vallásos zsidók tartották fontosnak a hely meglátoga-tását, így nemigen lehetett látni civil öltözékben felbukkanó zarándokokat vagy turistákat, ahogy azt manapság tapasztalhatja az oda látogató.
- 4 A zsidó előírások különös hangsúlyt fektetnek a jobb és a baloldalra. Jobb oldalon történnek a jó dolgok, így a fontos és Úrnak tetsző dolgokat a jobb kéz végzi, míg a tisztátalan és a rossz mindig a bal keze ügyébe esik.
- 5 A SömA Jiszraél (Halld Izrael...) kádíst eltakart szemekkel mondják.
- 6 Előző esszémben azt sejtettem, hogy a bal sarokban ülő asszony Sára, és a két kisfiú Ábrahám és Izmaél. Az, hogy az asszonyalaktól jobbra ülő fiú különösen csúnya arcú, vörös, durva szőrruhába van öltöztetve könnyen meghatározhatóvá teszik a csoportot olyanképpen, ahogy itt kifejezem.
- 7 Teremtés könyve 25,23.
- 8 Lásd Teremtés könyve 25,19–34; 27,1–40.
- 9 Közelmúltbeli eseményre utalok. A Negev-sivatagban, 2023. október 7-i események kapcsán a gázai arab lakosságot az izraeli miniszterelnök az amálekítákkal azonosította, akik Maimonidész szerint Ézsau leszármazottai.
- 10 Arany sakál (*Canis aureus*). A levantei, az anatóliai és a balkáni térségben gyakori, elterjedése kele-ten egészen Indokínáig elnyúlik. A múlt század derekára Európából csaknem kiirtották. Nádi far-kas néven volt ismert, és ez az állat Arany János „toportyán férge” is. A múlt század végén özön-szerűen újra elárasztotta nemcsak Közép-kelet Európát, hanem a balti és atlanti tájakat is. Hazánk-ban gyakori, dúvadnak számít, amit megint ritkítani kell.
- 11 Csontváry személyes tapasztalatait még az általa komponált Kivonulás-történet vázlatába is bele-szövi: „...éjjeli öröket volt szükséges felállítani, a sakálok hiénák ordítása, hozzájárult a gyermekek sírása, ez volt a karaván második éjszakája” (p. 81), „De mert az éjjeli vándor madarak is hozzá-

- szóltak a pihenéshez, sakálók hiénák vonítva közeledtek. Ez volt az első próba a szokatlan városi embernek...” (p. 86) (lásd Romváry Ferenc, 1995: *Csontváry-dokumentumok II. A Gerlőczy-féle Csontváry-kézirat Romváry Ferenc olvasatában*. Budapest: Új Művészet Kiadó, 208 o.)
- 12 Csontváry azt írja, hogy „...alamizsnából tengődnek a mostani zsidók Jeruzsálemben.” (Németh Lajos (szerk.), 1976: *Csontváry-émlékkönyv. Válogatás Csontváry Koszika Tivadar írásából és a Csontváry-irodalomból*. 3. bővített, és átdolgozott kiadás. Budapest: Corvina kiadó, 332 o. A hivatkozott idézet a 89. oldalon.)
 - 13 A zsidók a Tórát (Mózes öt könyvét, ami a keresztény Ószövetség első öt könyve) tekercs formájában, erre kialakított külön tóraszekrényben őrzik. Tarisznyában nem hordozzák. Ezért valószínű, hogy a két könyv inkább a *Talmud* és a *Misma*, amiket valóban könyv alakban hagyományoztak nemzedékről nemzedékre. Az *Újszövetség* lényegesen rövidebb, tehát nem valószínű, hogy a képen Csontváry a rabbi és a fiatal zsidók kezébe külön kötött Ó- és Újszövetséget helyezett volna. A keresztény *Biblia* ó- és újszövetségi könyveit hagyományosan mindig egybe kötötték. Ez a hagyomány is, mint oly sok minden, a II. Vatikáni Zsinat után megszakadt, már könnyen hozzá juthattunk külön kötött Ó- és Újszövetséghez. Sőt legújabban az Ószövetséget is két kötetre választják, a zsidó szokás szerint: Mózes öt könyve és a próféták (*Biblia. Ószövetségi Szentírás I-II*. Budapest: Szent István Társulat, 1997).
 - 14 Mind mai napig elterjedt a tarot kártyák szimbolikájára támaszkodó jóslás. Az interneten számtalan jósnő kínálja szolgáltatásait. Az 56 lapos *Kis Arkánium* (Minor Arcana) egyik színe az „érme”, szimbolikájához az anyagi javak, anyagi világ, karrier, pénzügyek, karrier, tanulmányok tárgykörei kapcsolódnak. Az érmék elrendeződése titkos, csak a beavatottak számára megfeythető üzenetet hordoznak. Okkult világ, ami az évszázadok folyamán szorosan összekapcsolódott a kabbalával. Boszorkányok, jósnők, vajákosok tudománya volt, és még ma is az.
 - 15 Miklósvölgyi János a zöld köntösös imám alakjára, akit „hajlott hátú, rabbi-karakterű, idős zsidó figura”-ként ír le, különös megfeytést sugall. Tiziano „III. Pál portréja” című alkotását rímelteti az imám alakjára: „Az azonosság egészen látványos. Nem csupán a testtartás, vagy az öltözk, de az arc karakterének vetületében is. Mintha csak testvéreket látnánk a pápa és a zsidó írástudó képében.” (13. o. lásd Miklósvölgyi János, 2021: *Csontváry Jeruzsálem falai alatt avagy Panaszfaltól a Naptemplom felé*. Debrecen: szerzői kiadás, 82 o.) Ebből kiindulva hoz analógiákat és extrapolál pápára, fáraóra, kulcslyukra és cserebogarra.
 - 16 Akárcsak Rebekka és ikergyermekei esetében, előző esszémben itt is másképp láttam a csoportot. Szent József és Szűz Mária alakja olyan gazdag ikonográfiájú, hogy Csontváry bizonyosan él valamelyik motívummal (ácsszerszámok, kék köpeny, lilium, stb.), ha őket szeretné ábrázolni. Zakariás és Erzsébet alakja, és a még gyermek Keresztelővel jobban illik a képbe. Talán a medalion is ezt az értelmezést erősíti. Csontváry idejében Magyarországon rendkívüli népszerűségnek örvendő Erzsébet királyné (Sissi) halála alkalmából temetési emlékérmét verettek.
 - 17 Szent Lukács evangélium, 1. rész.
 - 18 Csontváry írásaiban többször is ostromozza a zsidó és a keresztény hagiográfiát. Szerinte ezek legendák és hazugságokon alapulnak. Kézirataiban a zsidóság történetét sajátos módon festi meg. A szentföldi keresztény zarándokhelyek meglátogatásakor is a hagyomány és a jelen valóság látszólag kiengesztelhetetlen ellentmondásai ragadják meg.
 - 19 Ne feledkezzünk a bal és a jobb oldal szimbolikus szerepéről!
 - 20 Csontváry biztosan nem véletlenül festette a samaritanus pap feje fölé a héber betűs feliratot. Jegyzeteiben ezt írja a samaritanusokról: „Ezek talpig becsületes gondolkozású emberek a kikkel személyesen érintkeztem s húsvéti szertartásaiknál jelen valék.” (lásd Romváry, 1995, i. m., 98. o.)
 - 21 Írtam mindezt a 2025-ös esztendő nagyhetén, amikor a világ a tőle megszokott háborúskodás izgalmai között él. Hiszen miért is járna a békesség és az isteni elrendelés útján – azon az úton, amit minden gondolkodó ember olyan mély meggyőződéssel kíván az emberiségnek? Ám tudjuk, igazából ez az út a valóságban csak keveseket érdekel. De disputálni lehet felőle. Csontváry a kevesek közé tartozott, aki nem disputált, hanem, cselekedett. Az együgyűség derűs örömeiben és egyszerűségében élt, és bizonyosan még a samaritanusi irgalmasságot is gyakorolta (vö. Lukács 10,25-37).

TÓTH CSABA

A mélypont ünnepélye

HOMMAGE À GERLÓCZY GEDEON¹

„A művész az anyagban mindig valamilyen magasabb isteni tulajdonságot éreztet a lélekkel. Jóságot, szépséget, igazságot, harmóniát. Ezeknek közvetlen kutatásával nemesíti a szívét... a művésznek célja megtisztítani a lelket az anyagi salaktól és fölemelni az eszmények magasabb szférájába. Ezért a művész összeköti az érzéki világot az érzékfölötti ideákkal.”

Csontváry

Pilinszky János *A mélypont ünnepélye* című versében „az ég dagálya és a föld apálya” idejeként határozta meg „a mélypont ünnepélye” létállapotot.³ 1919. június 20-án, Úr napján, „a föld apálya” és az „ég dagálya” idején, hatvanhat éves korában „útrakelt”⁴ minden idők legnagyobb magyar festője, Csontváry Kosztka Tivadar. Halálakor Benczúr Gyula 75, Szinnyi Merse Pál 74, Deák-Ébner Lajos 68, Herceg Ferenc 65, Berzeviczy Albert és Stróbl Alajos 63, Gyárfás Jenő 62, Prohászka Ottokár és Zala György 60, Rippl-Rónai József 57, Körösfői-Kriesch Aladár és Térey Gábor 55, Csók István 54, Nemes Marcell 53, Fényes Adolf és Iványi-Grünwald Béla 52, Vaszary János 51, Lázár Béla, Lyka Károly és Tornyai János 50, Divald Kornél, Ernst Lajos, Éber László, Glatz Oszkár, Réti István és Ligeti Miklós 47, Petrovics Elek, Rózsa Miklós és Kernstok Károly 46, Elek Artúr, Klebersberg Kuno és Meller Simon 43, Hoffmann Edit és Rudnay Gyula 41, Farkas István és Márfy Ödön 40, Farkas Zoltán, Felvinczi Takács Zoltán és Pör Bertalan 39, Medgyessy Ferenc 38, Bölöni György, Bálint Aladár, Gerevich Tibor, Hekler Antal, Hatvany Ferenc és Pogány Kálmán 37, Czóbel és Hermann Lipót 35, Fülep Lajos, Lukács György és Hóman Bálint, 34, Hamvas Béla, Berény Róbert, Kassák Lajos és Uitz Béla 32, Kmetty János 30, Ybl Ervin és Ferenczy Béni 29, Kállai Ernő 28, Hevesy Iván és Oltványi Imre 26 éves volt ekkor⁵ és csak a 24 éves építész, Gerlóczy Gedeon ismerte fel világraszóló nagyságát!⁶ Neki egyszemélyben köszönhető, hogy ma tudjuk ki volt Csontváry, az ő isteni intuíciója-, lélekjelenléte és rendíthetetlen eltökéltsége nélkül nem maradt volna fenn Csontváry életműve, talán még a lexikonok sem emlékeznének meg róla.⁷

Persze tudjuk, zavaros idők voltak... „A templomi zászlók tövén ezernyi gyerek tolongott temérdek férfi és asszony. A Tárnok utcán zúgva, sebesen jött egy autó. Népbiztosi gép. Egy politikai megbízottunk fia ült benne... Rákiáltott a sofőrre: 'Hajts nekik!' Ez a gép nekilódult a körmenetnek. Egymást taszítva sikoltozva hátrált a tömeg... Sok templomba belőttek aznap. Mindenünnen érkeznek a hírek. Fegyveres emberek sortüzeket adtak le a körmenetre...”⁸ Egy vesztes háború után, az anarchizmus

kellős közepén, a trianoni trauma előtt, mindenki a saját életével foglalkozott, mit számított, hogy meghalt egy idős művész.⁹

Június 28-án Csontváryt az Óbudai temetőben temették el. Ezek már a kommunégnapjai, a zűrzavar csak fokozódott. Csontváry Fehérvári út 3. szám alatti megüresedett műtermét november 1-jével új bérlőnek adták ki, októberben Gerlóczy Gedeonnak gyorsan kellett döntenie és cselekednie.¹⁰

Miként történhetett meg, hogy Csontváry kiemelkedő-, egyetemes értékű életművét a korszak akkori kulturális elitje (akadémikus, művészettörténész, művészeti író, író, szerkesztő, filozófus, kultúrpolitikus, alkotóművész-kolléga) világnézeti megosztottságtól függetlenül, nem ismerte fel ebben az országban?¹¹ Ez vakság (nincs rá jobb kifejezés) szinte felfoghatatlan, de sajnos nem egyedülálló, ha Csontváry két kortársának (Cézanne és Van Gogh) életműve megítélésére, jelentőségük fel nem ismerésére gondolunk. Azonban, ha ez egyszer megtörténhetett, mi a garancia, hogy nem fog ilyesmi újra megismétlődni? Vagy egyszerűen el kell fogadni, hogy a mindenkori kortársak személyes elfogultságok miatt soha nem képesek megítélni pályatársaik munkásságát?

Csontváry halála utáni években, évtizedekben már Fülep Lajos, Hevesy Iván, Kassák Lajos, Kállai Ernő, Kmetty János, Lyka Károly, Vaszary János és még mások is másként tekintettek rá,¹² a fordulatot először Lehel Ferenc,¹³ majd a II. világháború után Fülep Lajos, a Kádár-korszakban Németh Lajos fellépése jelentette,¹⁴ a rendszerváltás körüli időkben pedig Mezei Ottóé. Közülük egyedül Németh Lajos vívott ki egyetemes értékű munkásságával olyan tekintélyt, hogy véleménye, értékítélete megfellebbezhetetlenné vált saját korában, és természetesen ma is.

Gerlóczy Gedeon nem csak megmentette az életművét,¹⁵ hanem életét rátéve, haláláig legfontosabb elsőszámú szívügyének-, küldetésének tekintette,¹⁶ őrizte,¹⁷ gondozta,¹⁸ mentorálta.¹⁹ Csontváry elképzelésének megfelelően méltó múzeum-épületet is tervezett az életműnek,²⁰ amit a legutóbbi „Liget-projekt” keretében a magyar állam²¹ elfelejtett megvalósítani, holott Csontváry előrelátóan oda tervezte ezt a jövőbeni világraszóló múzeumát.²² „Csontváry nem bízott a műkereskedelemben, ezért nem adott el képet életében. Hazájának, majdani múzeumának szánta képeit.”²³

*„Aki a jelenkorban többet akar elérni és tudni a festészet terén, annak hozzám kell közelednie és csak rajtam át haladhat tovább.”*²⁴ Csontváry itt lényegében azt mondja ki, hogy nem elég a magyar művészek számára a nyugati mintakövetés²⁵ (ami lényegében az egész újabb kori és legújabb kori művészetünkre jellemző), el kell tudni szakadni attól, túl kell lépni azon, és vállalni kell saját önazonosságunkat, különállóságunkat és idegenségünket a nyugati kultúrkörben. Ez „a mélypont ünnepélye” létállapot, „az ég dagálya és a föld apálya” létállapotunk. Fülep Lajos is ezt fogalmazta meg, amikor a görög művészet példájára hivatkozva arról írt, hogy csak az lehet az egyetemes kultúra része, ami nemzeti sajátosságokkal bír.²⁶ Ezért nem értették meg Csontváryt kortársai, és ezért volt életművével bizalmatlan saját kora és az utókor is, egészen a Gerlóczy Gedeon tervezte *Csontváry Múzeumnak* a Liget-projektből való kihagyásáig. Legkiemelkedőbb, legegységesebb festőnk mellőzöttsége tehát

tovább kísért. „Be kellett volna tartani Csontváry végakarátát: 'Azt akarom, hogy (művészetem) Budapest Székesfővárosban, különálló kiállítási helyiségben állandó látható legyen és mindenki által megközelíthető legyen.’”²⁷

Az 1919-hez hasonló kevés mélypontja volt történelmünknek, ebbe a reményvesztett „föld apályba” hatolt be „ég dagályaként” Gerlőczy Gedeon magasztos hősiessége, jövőbelátó prófétikussága,²⁸ Csontváry küldetésének teljesítése, véghezvitele, végkifejlete,²⁹ hőstette csak a legnagyobbakéval mérhető!³⁰ „Nem felejthetjük el: Gerlőczy Gedeon egyike azoknak, akik a XX. század során a legtöbbet tették a magyar művészetért.”³¹ Csontváry életművének megmenéséért, megőrzéséért és gondozásáért posztumusz Kossuth-díj illetné meg őt.

„Maradandó alkotást csak az igazságból meríthetünk, az igazságot csak az Istentől nyerhetjük. Akinek megadatott a képesség az alkotásra, annak megadatott a képesség a halhatatlanságra.”³²

JEGYZETEK

- 1 Születésének 130., halálának 50. évfordulójára.
- 2 BÉKÁSSY György, *Beszélgetés Csontváry Kosztka úrral*. Horváth Róbert és Németh Lajos idézik: HORVÁTH Róbert, *Az isteni megnyilvánulás és a szuverinitás festője*, Panon Front, Bp., 2001/I., 7; NÉMETH Lajos, *Baalbek*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1980, 87. Csontváry „világképe épp művei festése során, műveiben fogalmazódott meg, konkretizálódott és csak később, már a művek tapasztalatára támaszkodva fogalmazódott meg verbálisan is.” NÉMETH, 63
- 3 PILINSZKY János, *A mélypont ünnepélye I.*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1984, 13
- 4 „az ég dagálya és/ a föld apályja idején/ útrakelni, akárhová?” PILINSZKY, Id. m. Pilinszky a *Csontváry olvasásakor* írásában így fogalmazott: „Színei élénkek, de valójában belülről izzanak, egy megjelölhetetlen, lokalizálhatatlan fényforrástól: az ártatlan mindentudás napjától a lélek erejétől... Sajátos panteizmus a bűvöletében él – annak prófétája, sőt remetéje... Csontváry mint valami tiszta kristály fogta föl és sugározta ki magából a világot: a mondhatót és a mondhatatlant... e nagy életmű szinte egyedül a lelki összeszedettség, a zseniális koncentráció csodája.” PILINSZKY János, *Szög és olaj*, Vigilia, Bp., 1982, 73, 75
- 5 Herczeg Ferenc 55, Ignotus Hugó 49, Schöpflin Aladár 46, Szabó Dezső 40, Lengyel Géza 38, Babits Mihály és Juhász Gyula 36, Balázs Béla és Kosztolányi Dezső 34, Tóth Árpád 33, Karinthy Figyes 32. A fenti névsorok tagjai lehetséges, hogy kortársként nem szembesültek úgy Csontváryval, mint a fiatal építész az árverésen, és ezért nem ismerték fel kiemelkedő voltát.
- 6 „... sokan fordultak hozzám azzal a kérdéssel, hogy 24 éves koromban miképpen volt bátorságom az akkor még félreismert, nagy festőművész alkotásait megvásárolni, és hogyan tudtam bennük felismerni a jövő – hazánknak világraszóló mesterét?” GERLŐCZY Gedeon, *Csontváry-krónika (Csontváry-émlékkönyv)* Corvina Kiadó, Bp., 1976, 291
- 7 „1917-ben diplomát szereztem és a Cziegler-pályázatot megnyertem. Utána dr. Hütl Dezső tanácsára, mivel irodájában a háborús események miatt munka már nem volt, Münchenbe utaztam, ahol a Politechnikumba beiratkozva Thirsch prof. tanítványa voltam. 1918 elején a Spartacus-lázadás következtében, a Politechnikumot bezárták: reggeltől estig a Bayerisches Nationalmuseumot látogattam és színes ceruzával a kőkorszaktól kezdve a rokokóporcelánig mindent lerajzoltam. Láthattam még az Alte és Neue Pinakotékat – ahol régi és új mesterek remekművei voltak láthatók, a Gliptotékban plasztikai és görög vázákra rajzokat készítve és nagy öröm volt számomra Staats Galerie, ahol Cézanne, Gauguin és Van Gogh remeikeiben és a modern német mesterek műveiben

gyönyörködhettem. 1919. október elején tértem vissza Budapestre, ahol műtermet keresve jutottam el a júniusban elhalt nagy magyar festő, Csontváry művész volt műtermébe.” CSIFFÁRY Gabriella, *Születtem... Magyar képzőművészek önéletrajzai*, Palatinus, Bp., 2002, 488-489. „... a háborús eseményektől féltve, Matthias Grünewald isenheimi oltárképét is – biztonságos helyet keresve – Münchenbe, az Alte Pinakothekban állították ki. A csodálatos remekmű hihetetlen mértékben hatott rám; álmodtam felőle, és valahányszor arra jártam, órákat töltöttem el tanulmányozásával, mert a festmény vizionárius, misztikus és panteista szellemet árasztott. Nagyon szerettem még Brueghel, Hieronymus Bosch és más korai flamand műveket is, és nagy élvezettel tanulmányoztam a Glyptothek szobrait, rajzos vázáit, valamint a Modern Képtár – Van Gogh és Cézanne, Gauguin – műveit is.” GERLÓCZY Gedeon, *Csontváry-krónika*, 293-294. „Müncheni tartózkodása alatt megismerkedett Nemes Marcell műgyűjtővel, aki felkérte őt az Egyesült Államokban nyíló fióküzletének beindítására és vezetésére.” GERLÓCZY Gábor, *Gerlőczy Gedeon a képmentő építész*, Holnap Kiadó, Bp., 2019, 29

- 8 TORMAY Cecile, *Bujdosók könyve 2*, Enter Kiadó, Bp., 1998, 221
- 9 Herman Lipót így emlékezett ezekre az időkre: „1919 márciusában a kommün első napjaiban Csontváry is jelentkezett a szakszervezetben. Megpillantottam különös sovány figuráját... Hozzám fordult, akinek ott némi funkciója volt. – Nézze Lipót – mondotta. – Tudja, hogy patikám bérbe adtam, s annak jövedelméből éltem. De most, hogy is mondjam, államosították. Valami pénzre volna szükségem. Zavarba volt, talán nem akarta bevallani, hogy éheznek.” HERMAN Lipót, *A művészsasztal*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1958, 96. Egyik napról a másikra drámaira fordult egzisztenciális helyzete, teljesen elszegényedve, fizikailag legyengülve került a kórházba, ahol már nem tudták megmenteni az életét és verőérgyulladásban hunyt el.
- 10 „1919 október elején, kétévi távollét után tértem vissza Budapestre... Ekkor lettem 24 éves, és édesapám figyelmeztetett, hogy az inflációban a nagyapámtól örökségül kapott részvények is értéktelenednek; jó lenne, ha befektetném valamibe... műterem után néztem... Amint a Fehérvári (a mai Bartók Béla) út 36/38-as sarokház mellett elhaladtunk, s a ház kapuján (a Gárdonyi szobor mögött) egy táblára lettem figyelmes, melyen a 'Műterem kiadó' szöveg hirdetés volt írva... bementem a házfelügyelőhöz, hogy érdeklődjem a műtermet illetően. Kedves idős bácsi volt; szívesen fogadott, és adott felvilágosítást a kérdéses dologgal kapcsolatban. Elmondta, hogy a műterem egy kedves, öreg festő bérleményében volt idáig, de az június végén a János Kórházban meghalt. Mindenki nagyon szerette, becsülte -az egész ház gyászolta szegényt. Most a család fenn van, tessék felmenni hozzájuk, és beszélni velük a műterem átadásáról – mondta... A falakon érdekes, egymást marcangoló madárképek lógtak; a gyér világításnál is lenyűgöző, félelmes hatásuk volt. Egy percre megálltam. Az üveges, szárnyas műteremajtó mögül vitatkozó hangok szűrődtek ki. Kopogtattam – végül benyitottam. Egy időse és egy fiatalabb férfi és nő vitatkozott; észre sem vettek. Egy idősebb hölgy, Anna néni – Kosztka Tivadar nővére volt – a padlón szétszóródott iratokat, leveleket rendezgette. Rajta kívül még 7-8 személy volt a teremben. A papírokat egy kosárba gyűjtötte, és igyekezett rendet teremteni a műteremben. A szót egy fiatal festőművész rokon vitte, ki ismételt hangoztatta, hogy a festmények, rajzok, művészi értékkel nem bírnak, de mivel a képek kitűnő minőségű belga vászonra vannak festve, komoly értéket jelentenek, mivel ilyen vásznat itthon már régen nem lehet kapni. Én ott álltam az ajtóban, senki sem hederített rám. Néztem a falra felfüggesztett szénrajzokat, és a falhoz támasztott képeket. Végre egy ősz szakállas úr észrevett, s hozzám jött, érdeklődve jövedelem céljáról. Bemutakoztam. A családomat ismerték, de sajnos, a műterem már ki van adva. Sietni kellett, mert november 2-ig mindent rendezve ki kell üríteni a műtermet. Engedélyt kértem, hogy a falnak támasztott képeket megnézhessem. Amit láttam, nagyon érdekesnek találtam. Közben a festő vitte tovább a szót. Anna néni kérdésére, hogy mi lesz az óriási vásznnal, megnyugtatta, hogy beszélt a fuvarosokkal, akik a fővárosi élelmiszerhiányra való tekintettel szekereiken hordják fel az élelmet a csarnokba, de sajnos, mivel ponyvájuk nincsen, az őszi esőzésben mindenük elázik. Ezért számítanak az óriás méretű vásznakra: jó árat fizetnek majd érte. Anna, a jó nővér felsírt: 'Szegény Tivadar! – hogy szerette, milyen büszke volt ezekre a művekre. és most szét fogják darabolni, elpusztítják őket!' Megnyugtatták, hogy más megoldás

nincsen. A Japán kávéházi művészeknél is jártak, ők sem tudtak okosabbat tanácsolni. Az idős Kosztká Antal kérdésemre közölte, hogy a hagyatékok árverésén fogják eladni: jövő kedden lesz az árverés. Nézegetés közben az egyik hengert véletlenül megrúgtam, és abból a *Magányos cédrus* bontakozott ki. Ez a festmény olyan döbbenetes erővel hatott rám, hogy gondolatokba merülve tépelődtem megmentésének lehetőségén... Ezen az éjszakán nem sokat aludtam. Mivel akkor már 24 éves lettem, másnap reggel okmányaimmal elmentem az árvaszékhez, és hamarosan ópapa Közúti Vasúti- és Athenaeum-részvényeivel táskámban indultam a bank felé, majd a Tőzsdén próbálkoztam, ahol kb. 20 000 svájci frankot sikerült kapnom a részvényekért. Utáni régi ismerőseimet, Ernst Lajost és Lázár Bélát kerestem fel, hallva, hogy a Japán kávéházban, délutánonként a három nagy idős mester: Lechner Ödön, Szinnyi Merse Pál és Csontváry társaságában, a művészszatnál mindenkit jól ismertek. Véleményük Csontváry művészetéről egybehangzóan lesújtó volt. Igaz, hogy akkor még csak 1919-et írtunk. A következő keddi napon pontosan ott voltam a Csontváry-múteremben, hol először a berendezési tárgyak: a bútorok, szőnyegek kerültek eladásra. Közben először két, majd hamarosan három csarnoki fuvaros érkezett. Fialat festőnövendékek is voltak, szép számmal. Én a család közelében ültem, és a szénrajzokat aránylag olcsón megkaptam. Anna néni minden esetben megszorította a kezemet: örült, hogy a rajzok megbecsülő, jó kézbe kerültek. Azután a kisebb festmények következtek. A festőnövendékek olcsóbb árakat reméltek, így ezeket is jutányos áron megvásárolhattam. Mikor azonban a nagyméretű festmények kerültek sorra, a fuvarosok gyanakodni kezdtek, és egy cigarettaszünetre az árverés megszakítását kérték. Egyikük hamarosan értem jött, hogy beszélni szeretne velem. Én nem sok jót vártam ettől a beszélgetéstől, és szabadkozni kezdtem, de a család – sőt Anna néni is biztatott. Végül a rábeszélésre kimentem. A fuvarosok egész brutálisan nekem támadta, és azzal gyanúsítottak, hogy a család bérelt fel engem, hogy az árakat a nagyméretű vásznaknál is felverjem. Hiába szabadkoztam, hogy itt egy nagy művész életművéről van szó, és bármilyen véleményük van is velük kapcsolatban, nem felszabdalásuk- és elpusztításukról, hanem fennmaradásukról kell gondoskodni. Ette vérbe borult szemmel nekem támadtak, és az utat elállva követelték, hogy távozzam. Én ellenkeztem. A lépcsőn az engem karonfogva tartó két fuvarost sikerült végre félrelöknöm, és a múterembe siettem. Bent folytatódott a veszekedés, de a közjegyző és más hivatalos személyek is védelmükbe vettek, és a nagyméretű festmények árverése is megkezdődött. Kétszer szakította félbe a közjegyző rendreutasításával a lárázó fuvarosokat, de végül is, nagy dühkitöréseik mellett ugyan, sikerült megvásárolnom az öt nagyméretű festményt is. A fuvarosok valószínűleg abban reménykedtek, hogy én csak keresni akarok a képeken, és lent vártak a kapuban. De a Kosztká család, félve engem, nem engedett le addig, míg a várakozás megunva végleg el nem távoztak. Az árverés után annyi pénzem maradt, hogy egy bútorszállító kocsit bérelve, lakásunkra szállíthattam a megvásárolt anyagot.” GERLÓCZY Gedeon, *Csontváry-krónika*, 294-296

- 11 „... mert igazán látni, megérteni akkor se tudták, legfeljebb csak igen kevesen, akiknek a szava amúgy is elveszett az általános értetlenségben, félremagyarázásban... azért nem értették meg, mert szakemberek voltak.” FÜLEP Lajos, *Csontváryról hangszalagon (Rippl-Rónai – Csontváry – Derkovits)* Magvető Kiadó, Bp., 1975, 20, 25
- 12 Bernáth Aurél rigorózus csökönyössége ma is érthetetlen.
- 13 „1921-ben Lehel Ferenc festőművész és művészettörténész felkeresett mert a Kosztká családtól megtudta, hogy én vásároltam meg a Csontváry hagyatékokat. Tanulmányt és könyvet akart írni Csontváry művészetéről.” GERLÓCZY Gábor, 50. A könyv Lehelt idézi: „...még életében fölajánlottam neki, és többször sürgettem, hogy bízsa rám életrajzának megírását.” GERLÓCZY Gábor, 51
- 14 Fülep Lajost idézi Németh Lajos: „életműve világtörténeti jelenség.” NÉMETH Lajos, *Csontváry Tivadar művei a Szépművészeti Múzeumban (Csontváry-emlékkönyv)* 268. Később Horváth Róbert, Miltényi Tibort idézve „világra szóló remekműveknek” nevezi Csontváry festményeit. HORVÁTH, 6
- 15 E sorok írója ifjúkorában a Galamb utcai lakásban találkozhatott még a *Magányos cédrussal* és más művekkel. A zongora fellelti *Magányos cédrus* delejes hatással volt rá, későbbi képzőművészeti tevő-

kenységére is hatott. https://bookline.hu/product/home.action?v=Lorincz_Zoltan_Mi_csak_visz-szajat_latju&type=22&id=334477

- 16 „Csontváry csodálatos remekeinek megmentésébe az elmúlt ötvenöt esztendő alatt a Végzet, a Sors nem is egyszer csodával határos módon szólt bele és segített a művek megmentésében... Évtizedek óta legyőztrőbb gondom a Csontváry-festményeknek – amelyek szerintem a maguk nemében egyedülálló nemzeti értéket képviselnek – épségben való megőrzése.” GERLÓCZY Gábor,9,13
- 17 A Rékosi korszakban szinte másodszer mentette meg az életművet.
- 18 „1949-ig a Képzőművészeti Egyetemnek építészeti tanára voltam.” CSIFFÁRY,491. 1944-49 között volt a Képzőművészeti Főiskola tanára, ideiglenesen itt helyezte el a Szépművészeti Múzeumba letétbe helyezett, és a háborút átvészelő nagyméretű festményeket. GERLÓCZY Gábor,92
- 19 „Gerlőczy, közvetlenül a hagyaték birtokbavétele után megbízta Lehel Ferencet az életmű tudományos feldolgozásával. 1922-ben jelent meg Lehel első tanulmánya: *Csontváry Tivadar: A poszt-impressionista festés magyar előfutára* címmel. Talán éppen Lehel kismonográfiája kellette fel Bálint Aladár, Hevesy Iván, Fülep Lajos és Kállai Ernő, majd Ybl Ervin, Vaszary János és Rabinovszky Máriusz érdeklődését Csontváry festészete iránt...” ROMVÁRY Ferenc, *Csontváry-dokumentumok II.*, Új Művészet Kiadó, Bp., 1985, VIII
- 20 „A múzeum tervezéséhez Csontváry képei kell, hogy szolgáltassák a kiindulási anyagot. A látogató elsősorban Csontváryt és nem öncélú építészeti alkotást kíván látni.” GERLÓCZY Gábor,119. Tervrajzait és építészeti műleírását Gerlőczy Gábor közli. GERLÓCZY Gábor,120-122
- 21 „A Csontváryak tekintetében örökösöm a nemzet.” GERLÓCZY Gábor,142. „Halálát követően gyűjteménye véglegesen a Magyar Állam tulajdonába került, szóbeli végakarataának megfelelően.” U. i.
- 22 „Csontváryról azt mondani, 'nagy magyar művész', persze igaz, de nem határozza meg; még az se, hogy 'a század nagy európai művésze'; végül pedig még az se, ha Cézanne-t, aki 1906-ban meghalt, már nem számítva, azt mondjuk róla: 'a század legnagyobb művésze'... útban van afelé, hogy az egész emberiség legyen. Az egész emberiségnek vagyunk érte felelősek.” FÜLPEP,23,36
- 23 SZABÓ Júlia, *Csontváry üzenete képei sorsáról*, Új Művészet, Bp., 1994/12,27
- 24 CSONTVÁRY KOSZTKA Tivadar, *Csontváry-dokumentumok I.*, Új Művészet Kiadó, Bp., 1985,6
- 25 „A mostani festészet sablon, hiányzik az élet belőle.” A Békassy interjúból idézi Csontváryt Horváth Róbert. HORVÁTH,4
- 26 „Ez a legegységesebb művészet egyúttal a legnemzetibb.” FÜLEP Lajos, *Európai művészet és magyar művészet*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest,1979,106
- 27 MOLNÁR Sándor, *Szellemi energia és művészet*, Új Művészet, Bp., 1994/12,17
- 28 „Csontvárynak végzete volt így festeni, és művészete képes volt ezeket a látszólag különböző földi jelenségeket az ősi állapotnak egyszerűségében, testvéri ölelésben összefoglalni. Csontváry a XX. század küszöbén megteremtette azt a festészetet, ami szuggesztív erejével merőben eltér minden eddigi irányzattól. Nincsenek elődei, és nem lehettek követői, mert csak itt, a Duna völgyében, a Kelet ősi misztériumát öröklő magyar festőnek sikerült képein ezt az expresszív erejű fantasztikus realizmust megteremteni.” GERLÓCZY Gedeon, *Magyar képzőművészet Brüsszelben (Csontváry-émlékkönyv)* 224
- 29 „Ha Csontváry képeit egymás mellé helyeznénk és mondanivalójuknak, méretüknek megfelelő teret biztosítanánk, hatásuk még fokozottabban lenyűgöző volna és Csontváry minden látogatójával egy új életet kezdhette az olyan hosszú és mostoha eltemettség után.” GERLÓCZY Gábor,119. A valódi végkifejletet a Gerlőczy Gedeon tervei alapján felépített városligeti *Csontváry Múzeum* fogja jelenteni.
- 30 1990-ben a Képzőművészeti Főiskolán poszthumusz Címzetes Egyetemi Tanár címben, 2010-ben poszthumusz Ybl Miklós-díjban részesült.
- 31 MOLNOS Péter, *Csontváry – Legendák fogságában*, Népszabadság Zrt. Kiadó, Bp.,2009,178
- 32 CSONTVÁRY KOSZTKA Tivadar, *A tekintély (Csontváry-émlékkönyv)* 86

FARKAS GÁBOR

[minden jelérték]

a története
az enyém is.
nemcsak a viszonyulások és
elvonatkozások, nemcsak az
egymás által átfogott tér
architektúrája. nemcsak a
szembesülések és szembesítések,
nemcsak az elszalasztott
idő agóniája.

a története
az enyém.

mert amikor találkozunk,
kevés a néhány
százalék. egyáltalán minden
mérték viszonylagossá
dermed. amikor
találkozunk, kevés
az összes identitás-
közlő szándék,
minden jelértékű
mozdulat. úgyis
általá kapnak jelentést
a jelek.

amikor eljön,
minden jelentés
összeáll
egyetlen jellé.

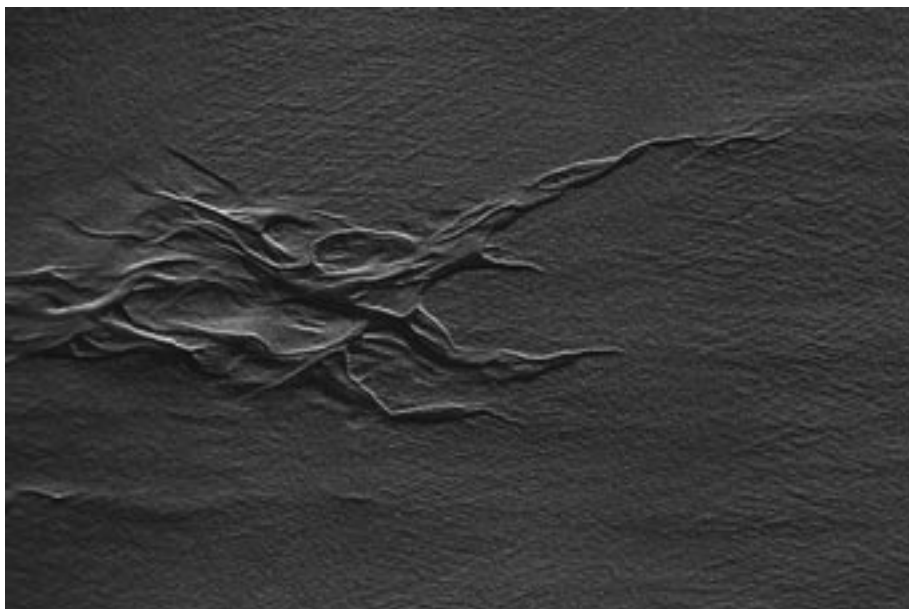
Isten mögé szorult utcák

A gyűlölet-ittas vezényszavakra
megtorpan a rozsdás drótkerítés is.
Ahogy érintjük egymást, csak mimézis,
az emlékezést az ösztön takarja.

Körmünkkel tépjük a rozsdát, nevünket,
létünket, a kabáton a csillagot.
A légzéssel fogyatkozó illatok
a pincészagú félhomályba vesznek.

Vérszaggal takar be most a vétlen szél,
ég és föld között félúton a hullák;
a bomlás lassú. Mindent megértettél,

a lámpák testetlen zsugori fényét,
az Isten mögé szorult néma utcát,
ahol megszűnt minden emberi lépték.

RADNAI ISTVÁN

időzár

számomra a csend a szerelmi emlék
másfél óra kimaradt a mindenségből
egyszerűen nincs gondolnád tudat-
kiesés az ájulás határán
pedig az a hiányzó idő volt az élet
a többi nyolcvanöt hosszú év csak küzdés

mások az emlékeim
nem tehetek róla

feltúrom a nyolcvanöt év minden fiókját
és a kályha salakját hamuját
ahol a tűz ég ott visszamarad
mint sebeken a heg

senki nem adja vissza az időt
a nyolcvanöt évet elszabadult
csónak sarki vizeken

csak az örökre elveszett idő
a megállított mindenségben
a bolygók a nap körül a szívverések
a tudat égé képe az isten
képernyőjén egyenes vonal
csend béke sötét hajad
elterült a válladon és semmi sem
történt isten megállította
az összes ingát bolygó csillagot

MUERTE DEL ÁNGEL

hommage à Astor Piazzolla

angyalok szállnak a szoknya lebben
halál karolja törik a dereka
a szív ver sebesebben
a tangó ringó-lépő ritmusára
a halál az életben gyönyörködik

múlik az ifjúság az élet seb
a harmonika illat levegőben
a csók a tánc halálos repesett
a gyönyör a könnyeit letörli
karcsú test virágszáron lebegőben

szakadnak a szálak tartja a semmi
súgja a perc menni kell menni
a harmonikás botlik sóhaja szakad
hasad a hangszer remeg a hallgatás

visszatér a béke

bukolikus tájra bakacsin feszül
mára elveszett a penge élű hold
csillagoknak szelíd arcú szél dalolt
a foltos árnyék szítálva elterült

a fű közé elengedett harmatot
a hűlő kedvű éj híg lehelete
csukódik a virágok nehéz feje
de reggeli fény feltöri a robot

amikor szóttanul mormol az ajak
s a csupasz ág hegyére szúr egy felhőt
amely a derült ég közére felnőtt
saját küszöbére ül a gondolat

a pusztatemplom árnya még szendereg
a mutatóujja mered a torony
nem üt az óra a szél harangja kong
belövést kapott néma a szerkezet

CSIKÓS ATTILA

Házkutatás

JEGYZET A TISZTELET CÍMŰ REGÉNYHEZ

Hogy többet ér-e az ember, mint a puszta tárgyak összessége, mely tárgyakat birtokolnia sikerült, majd az idő dönti el. A tisztelet elpárolog, mint a benzin, s hogy a tárgyak megőrzik-e a néhai életrezdüléseit nem tudományos felvetés.

Süt a nap a Rózsadomb felett. Tavasz van, s vajon egyszerre hány tavasz (meg ősz és tél és nyár) van ebben a pillanatban, amikor nekiállunk kipakolni az egykori otthont, szüleim budai lakását? Apám meghalt, anyám innen jó pár kilométerre, egy otthonban él. Így még zavarba ejtőbb az egész. Anyám él, csak nem tudja már, mi mindent gyűjtött össze élete során. Receptek. Több dossziényi kivágott ételrecept. A nagy részét sosem főzte meg. Nincs annyi nap, ahányat elrakott. Nagymamám kézzel írt receptjeit, köztük az igazi vasi dödöllét, elrakom. Szenvtelenül dolgozom, kell, nem kell? Nem hagyhatom, hogy szentimentálissá váljak, olyannak kell lennem, mint egy szigorú szerkesztőnek, aki könyörtelenül húzza ki a próza testéből a felesleges jelzőket, mondatokat, bekezdéseket. Így íródik a családrege. Egy nagy lomtaninitással kell elkezdni. Száll a por, ahogy pakolom a dossziékat és iratkötegeket. Családunk minden tagjának története itt van előttem, keresztlevelek, halotti bizonyítványok, diplomák, bizonyítványok és szerződések, naplók, publikációk, dedikációk, regénnyé mégsem válik, talán csak anyám fejében válna ez a sok minden elmesélhető egészé. Az élet epizódok tömkelege. Nézem a délutáni napfényben csillogó kitüntetések. A szocialista hazáért érdemérmek és társaik. Miniszteri elismerések oklevelei. „Munkájáért a belügyminiszter ezüsttárgyat ajándékoz.” Melyik volt az a tárgy, és most merre van? Nem írják konkrétan, mi volt. Tör, óra, érme vagy burnótszelence? Aztán apám peranyaga. Kihallgatások jegyzőkönyvei abból a nyolc hónapból, amit börtönben töltött. Ha elolvasnám, azzal tiszteletet mutatnék felé? Vagy elég, ha csak az elszállítandó feliratú dobozba teszem? Újra kell-e élnem az ő szenvedéseit és megaláztatását, ahhoz, hogy a következő generáció tagjaként méltó legyek? Gyorsan feljegyzem ezt is, nem fajsúlytalan kérdés nemzeti ünnepeink előtt. S tudom, már ezzel is gyarapítok, már gyűjtögetem a magamét, miközben az övét pazarolom. Megállok a nappaliban, ahol még a halála előtti napokban is veszekedtünk. Még az elmúlás félelmében sem tudta azt mondani, hogy köszönöm. Hogy szeretlek, hogy büszke vagyok. Követelőzött, zsörtölődött, és fensőbbiséggel kioktatott, hogy mit hogyan kéne tennem, ha azt akarnám, hogy tesszen neki. Hogy ezüst tárgyat ajándékozhasson nekem. Megkért, hogy borotváljam meg. Mindig azt mondta, hogy villanyborotvát szeretne. Most előkerült vagy hat darab. Sose bontotta ki egyiket sem. Ne úgy rakd össze, kiáltott rám, amikor az egyiket (modern darab, hajvágó inkább, de hát a szakáll is megnőtt) kibontottam a dobozból. Nem úgy kell, majd én. Mért nem borotválkozol inkább, ha

jobban tudod, kérdeztem vissza, és az asztalra csaptam a készüléket. Tudtam miért. Mert nekem *kell* megcsinálnom. Úgy, ahogy neki megfelel. Ez is a tisztelet rítusa volt. Kizsartolt, savanyú, de neki valami sovány vigaszt adott. Nem örömet, az örömmel nem volt semmilyen viszonyban, nem is az ápoltság miatt, az ápoltság és a higiénia szerinte inkább a gyengeség megmutatkozásai, valóban vigaszt kapott a „csicskázatástól”, gyógyírt az ő szenvedéseire, s okulást nekem, tanítást, mely által konkrét értelemben is *felnőttebb*, s a szemében *férfi* leszek. Generációk sokasága ebben a fogalmi kettősben bújtatta el a lelkiismeretét. Meg a kitüntetésekben és a miniszteri dicsérekben. Apai nagyapám, aki egyébként nagylelkű, reneszánsz ember volt, festő, dalnok, betűvető, régész, az első magyar falumúzeum megalapítója még bicskával vágta a körmet, s bár tiszta, pedáns férfi volt, apai tanítása, az apjától örökölt módon hasonlóképpen nyers volt és rideg. Az apák megették a fiaikat, mielőtt felnőttek volna.

A diplomák egy részét kidobom. Az okleveleket is. Húzni, húzni a szövegből, legyen sűrűbb, pontosabb. *Férfiasabb*, haha.

Hatalmam birtokában, felületesen matatok a régi holmik között, ahogy a rendőrök apám letartóztása napján. Mintha valójában el akarták volna kerülni, hogy bármire rátaláljanak. Félték tőle? Tisztelték? Vagy mindegy volt, találnak-e bármi terhelőt, a sorsáról már úgysí döntés született? Nem tudom. Hajnalban jöttek. Én szokás szerint másnaposan nyitottam ajtót nekik. Csikos József alezredest keressük mondta egyikük. Voltak vagy nyolcan. Bőrkabátos, Derby arcszesz és bagószagú, fáradt férfiak. Tipikus zsaruk. Nincs itthon feleltem. Hol találjuk, kérdezett most egy másik, egy táskás szemű, kopaszodó, szomorú tekintetű. Nem tudom, hazudtam. Nem vagyunk jóban, szarok rá. Hűvös maradtam, és adtam a tipikus rózsadombi „úrifiút”, aki apuka pénzéből bulizik minden éjszaka. Ebben tán nem is hazudtam. Tudtam, hogy baj van, ahogy azt is, apámék Szentendrén vannak a kertben. De nem árultam el. Ma is hiszem, ha nem találják meg a névjegykártyáját (amin, ó, átkozott kivagyiság, szerepelt a szentendrei cím) elkerüli az előzetest. Tanúként vitték el a közismert olajügyekkel kapcsolatban, egyszál ingben, s csak késő este közölte vele egy remegő hangú hadnagy, hogy sajnos rabosítaniuk kell. Be voltak szarva, na. Nyolc hónap múlva jött haza beteg. Állítólag a halálát akarták. Hogy meghaljon Tökölön, ahol úgy őrizték, mint egy terroristát. Nem hiszem, hogy apámnál volt becsületesebb ember. S hogy ebben és ártatlanságában akkor is szilárdan hittem, amikor tele voltak a vele kapcsolatos mocskolódásokkal a lapok, talán maga a tisztelet. Ha rá gondolok ez jut eszembe, s ezt őrzöm meg, vitáinkat, verekedésünket, értetlenségét, érdemérmeit, ömlengő levelezéseit és a vele töltött kamaszkoromat viszont gondolkodás nélkül kidobom.

CODA

Apám fiatalkorában gyakran publikált az Életünk folyóiratban, én Pete Gyuri alatt jelentem meg először, az Írottak mellékletben. Alexa Karcsi főszerkesztése alatt tértem vissza szombathelyiként Szombathelyre, s ezért mindig hálás leszek. Az Életünk nekem apai, anyai „jogon” is kicsit az Életem.

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Luna és Arkasz

ALVILÁGI UTAZÁS

1.

Luna mudi volt. Sovány, vak és süket. Ugatni nem tudott, mert átvágták a hangszálait. Arkasz két napra és két éjszakára fogadta be, amíg a gazdái, egy asszony és a kislánya, elutaztak a téli fürdőhelyre. Az a két éjszaka minden zavarossága és ellentmondásossága ellenére fordulópont volt a férfi életében. A kutya eleinte félénken elhúzódott a keze elől, és tétován, de meglepően ügyesen közlekedett a számára ismeretlen lakásban. Első éjszaka sokat nyüszített, újra és újra kióvakodott a bejárati ajtóig, leült előtte és ugatni próbált. Ha visszavezette a vackáig, egy ideig nyugton maradt, de amint abbahagyta a simogatást, és olvasni vagy aludni próbált, a kutya felült, nyüszíteni kezdett, és ugatás helyett szívszorítóan kahicsolt.

Arkaszt valójában Medvének hívták, gyerekkorában Mackónak, Bruminak, Balunak becézték. Az Arkaszt egy középiskolai osztálytársa ragasztotta rá. Kettővel járt felette, Dunnyának hívta az anyját, gitározott, orosz anarchista matrózdalokat játszott szájharmonikán, és amikor nem focizott, akkor drogozott. Csillagásznak és festőnek készült. Én leszek a világ legnagyobb Tejút-festője, mondogatta, és amikor egyszer náluk járt, Arkasz látta, hogy csillagos eget festett a lakás összes mennyezetére. Barátok lehetnek volna, ha a leendő csillagfestő az érettségije előtt nem fenyegeti meg az iskola igazgatóját, hogy ha megbuktatják, akkor kivégzi őt. Letartóztatták, különböző intézetekbe zárták, majd néhány évvel később, amikor kiszabadult, öngyilkos lett.

Éjfél tájt Arkasz leoltotta az olvasólámpát. Mozdulatlanul feküdt, azt remélve, hogy a csend és sötétség, amiben Luna él, nem tökéletes, hogy derengések, rezgések eljutnak hozzá, és ha ő ezeket is kizárja, akkor talán megnyugszik a kutya és elalszik. Sajnálta őt. A kísérteties kahicsolás jobban megindította, mint a csend és a sötétség. A lealacsonyítás aljas aktusának érezte, hogy a kutyát megfosztották a kommunikálás, a jeladás és segélykérés eszközeitől. Zengő ugatás, kurta vakkantás, éktelen csaholás helyett lidérces, száraz köhentések. Egy haldokló, aki keshedt tüdeje roncsaival köhögni próbál. Arkasz mégis arra a következtetésre jutott, hogy Luna ugyan vak, süket és szinte néma, de mégis kutya. Ebben kissé megnyugodott, és lelógó kezével addig simogatta a kutya fejét, míg mindketten álomba merültek.

Megőrülni rohadt könnyű. Sokan azt hiszik, hajmeresztő történesek váltják ki az örületet. Égbekiáltó bűnök. A lelkiismeret elviselhetetlen izzása. Pedig nem. Semmiség is elég. Kibillen valami, és az ember úgy marad...

Tudta, hogy álmodik, a hang ismerősnek tűnt, de nem tudott rájönni, ki beszél. Napok óta nyomorult éjszakái voltak, nyugtalanító és kimerítő álmok gyötörték. Halottak beszéltek hozzá. Az apja. Az anyja. Olyan halottak, akikről ébren már nem is tudott, akikről elfeledkezett, és akik nem is voltak a barátai, most mégis úgy vonták felelősségre, mintha tartozna nekik. Tudta, hogy álmodik, és ha halott beszélt hozzá, akkor tudta, hogy halott beszél hozzá, és álmában elgondolkodott azon is, hogy nem lehet-e ez a túlvilág létezésének jele. Lehet, hogy semmi sem végleges? Helyrehozhatatlan dolgok helyrehozhatók? Rácsodálkozott a reményre, hogy talán nincsenek végérvényesen elbaszott dolgok.

Aludt. Tudta, hogy álmodik, és tudta, hogy valahonnan ismeri a beszélőt. A lakásban is járt már, aminek kirakatnyi ablakán kéken süített be a holdfény.

Szard le a lét hideg árnyoldalát, tanácsolta neki az álombeli valaki. Ne érezz együtt az elesettekkel. Légy közömbös. Akinek ez a kenyere, az nem sírdogál, hanem segíteni próbál. Megfosztani valakit a hangjától, az félig gyilkosság. Akár egy kutyát is...

Felébredt. Felkönyökölt. Hallgatózott, aztán felkapcsolta az olvasólámpát. A kutya nem aludt, nem is feküdt. Mozdulatlanul ült a vackán, a szeme kéken világított. Egyiptomi szobor, gondolta Arkasz. Megborzongott. Miért érzem azt, hogy hosszú és bizonytalan kimenetelű alvilági utazás vár kettőnkre? A szobában hűvös volt, éjszakára mindig levette a fűtést és résnyire kinyitotta az ablakot. A távirányító után nyúlt, bekapcsolta a lemezjátszót, és Bartók Concertójának száraz, vigasztalan szólama megtöltötte a szobát... Napok óta ezt hallgatta, és átfutott az agyán, hogy talán nem is hallgathatott mást. A kutya megmozdult, felé fordította a fejét, és Arkasz úgy érezte, az állat lát.

Hé, Anubisz, morogta. Nem illik belebámulni másnak a szívébe.

Lekapcsolta a villanyt, hátradőlt. Hallgatta a muzsikát. Borzalom, mondta, gondolta vagy álmodta. Semmi a szó. Semmi a tudomány. Azt hisszük, az értelem számít. Pedig csak a mágia. Borzalom. Könnyezünk, mint nagymamák. Tehetetlen orvosok. Ha ember vagy, át kell élned ezt. Borzalom és mágia. Ami ugyanaz. Ítékezés? Nem. Sosem szabadna ítélnünk. Csak tenni, amit kell. Amit előír a törvény. Az istené. Az ösztöné. Olyan, mint a tűz. A villám. A tűzhányó éjszakai fénye. Mágia. Éjjeli húsáldozat. Lesújt a tagló, szakad a bőr, recseg a hús, a csont... Arra ébredt, hogy csipog a mobilja. Nem alhatott sokat, mert a zene még szólt. Felkapcsolta az olvasólámpát, a telefonért nyúlt.

Igen.

Nem szólt bele senki.

Haló!

Csend. Aztán erőtlen, rekedt suttogás: Indulj, Medve. Ha rögtön indulsz, ötre itt lehetsz.

Ember, ki a bánat vagy? Éjjel két óra.

Azért mondom. Három óra az út.

Lorenzó?

Siess. Megpróbálom kihúzni addig.
Lószart! Nem megyek. Hacsak ölni nem készülsz.
Ördögöd van. Ölni fogok.
Kit?

Magamat.

Ne hülyülj, Lorenzo! Mire készülsz már megint?

Már megint? ... Hagyjuk! Mindjárt lemerülök. A haranglábhoz gyere. ... Mi szól ott? ... A Concerto? Inkább a harmadik zongoraversenyt hallgasd. És hozd a hegedűmet. A múltkor nálad maradt.

Megszakadt. Arkasz csodálkozva bámult a mobiltelefonra, és azt mondta: kék. Kék hívás, kék álom. A kutya nézett. A kutya is kék? Nem értette, de nem töprengett rajta. Tuat-kék, mondta. Már kölyökkorában is szeretett magához beszélni, amióta pedig egy pszichológustól, hajdani szerelmétől úgy értesült, hogy ez az intelligencia jele, azóta nem is szégyellte. Tuat-kék. Az egyiptomi alvilág kékje. Gyerünk, Anubisz, szólt a kutyanak. Indulunk. Kezdődik a pokoljárás.

A lemez lejárt, ő meg lerúgta magáról a takarót. Feltápáskodott a heverőről, elindult a konyha felé, aztán visszafordult. Gyere, mondta Lunának, és azon kapta magát: nem hiszi, hogy nem lát, nem hall. Elhiszi, hogy nem úgy lát és nem úgy hall, de valahogy... A kutya lelépett a vackáról, megindult felé, és Arkasz áhítattal kísértette a tekintetével, ahogy végigbaktat a szobán, kikerüli az ágy sarkát, a fotelt és a kanapét, az állólámpát, és megáll a lábánál. Megsimogatta, együtt ballagtak a konyhapulthoz. Ivott, öntött a kutyanak is, és a fürdőszoba felé indult. Hugyozok, mondta élvezettel, szinte ízlelgetve a szót. És vizelt. Zubogva vizelek, mondta. És zubogva vizelt. Aztán fogat mosott, Luna pedig a hűtőszekrény előtt strázsált.

Nem hagyhatjuk cserben! Grrlgrrr! Pökh! Nem tehetjük. Grrlgrrr! Pökh! Mennünk kell. Ha beledöglök is.

Felöltözött, kávé melegített, zörömbölt a hűtőben, előszedett egy konzervet, oldalán két boldog írszetter vigyorgott, a tartalmát belekaparta a tűzhelyen lévő lábosba, az előző napi ebédje maradékára.

Lorenzo nem bolond, hanem lángelme, mondta. Olyan elme, ami semmi hasznosat nem produkál. Tűzijátékra képes, de egy bablevest sem lehet meglangyosítani rajta.

Disznósajt darabkákat vagdalt a kutya kajájába, egy falatot ő is bekapott. Luna a lábánál ült, és úgy bámult rá, mint bármelyik kutya.

Tudod, mi az a bépédé, tette fel a kérdést Arkasz. Borderline personality disorder. Határeseti személyiségzavar. Világmegváltó elképzelések, aztán kongó úr. Eufória és magába roskadás. Újra és újra. Fortuna kereke. Egyszer fenn, másszor lenn. Sosincs vége. Ahogy a költő mondja: föl és alá, föl és alá. Borzalom. Sőt irtóztató.

Letette a lábost a földre.

Parancsoljon, hölgyem. Menjen az orra után.

Luna mohón esett neki a tájának. Arkasz derűsen nézte, ahogy fal. Mondom, hogy rendes kutya vagy, mondta, aztán a kávésbögrével kiállt az erkélyre. Hideg

volt, csönd és nyugalom. A hold magasan járt, szinte kéken világított a mély és tiszta égen. A háztetőkön a hó is kékesen derengett. Ködösen rémlett valami az álmából. Valami biztató. De nem emlékezett rá, csak hogy jó volt.

Megölöm, ha nem akarja megölni magát, mondta. Lenyelte az utolsó korty kávé, és bement a lakásba. Vége az aranyéletnek, léhűtő naplopó cemende, mondta a kutyának. Fel a vitorlákat! Mindenki a fedélzetre!

Az autóban Bartók harmadik zongoraversenyét hallgatta. Kétszer is lejátszotta, aztán csöndben gurultak a decemberi éj üres országútjain. A hold bolondul süttött, kordbárony-csikos mintázatú havas szántóföldek, csupasz akácok suhantak mellettük. A kutya összegömbölyödvé feküdt a hátsó ülésen. Amikor megálltak tankolni, Arkasz kiengedte a parkoló fűvére. Pisilt, szimatolgatott, aztán leült, és... Arkasz kereste a szót, és nem talált jobbat... figyelt. Egyértelmű volt, hogy figyel.

Hol jársz, Argosz? Hová, mire figyelsz?

Luna a füle botját sem mozdította. Arkasz figyelte a figyelőt, az árokszéli zúzmarás fűvet, a sötét jegenyét, a havas mezőt, a hunyorgó csillagokat... Köd száll, lomha madár, szavalta halkán, angyal suhog át a sötéten...

Keleten már derengett az ég alja, amikor begurultak a faluba. Az ablakok még sötétek voltak, csak egyik-másikban pislákoló fény, a házak kéményein fátyolszerű, fehér füst szállongott, az erdős hegyoldal felől fülesbagoly hajókürtszerű tutulása hallatszott. A harangláb környéke elhagyatottnak tűnt. Kikászálódtak a kocsiból. Körbesétáltak a havas fűben. Arkasz hallgatózott, aztán belépett az irdatlan gerendákból rótt építmény alá, és felbámult az ácsolat magasában függő harangokra. Semmit sem látott, a zsindeletető alatt puha, hideg sötétség sűrűsödött. Nyúlt a mobiljáért, amikor a magasból horkantás hallatszott.

Medve, te vagy?

A hang rekedt volt és erőtlen.

Nem. A dalai láma.

Hogy hívják a kutyádat?

Mi a fenét csinálsz te ott? Gyere le, Lorenzó.

Nem tudok. Hogy hívják a kutyádat?

Luna. De nem az enyém.

Ne!

Mit ne? Gyere már le.

Ez kurva jó. A hold az éjszaka szimbóluma. A tudattalan lunatikus világ, tudod?

Hülye vagy? Mi a faszt csinálsz ott? Másszál lefelé.

Nem tudok.

Hogy mentél föl?

Nem érdekes. De leejtettem a kalapácsot, azóta itt vagyok.

Miféle kalapácsot?

Ott kell lennie.

Arkasz körülnézett, és megpillantotta a földön a kalapácsot. Rövid nyelvű, bumfordi jószág volt. Fölemelte.

Jó súlyos. Mit akarsz ezzel? Lehet vagy két kiló.
Hallatszott, ahogy a foga vacog, de Lorenzo azért nevetett.
Annyi, károgtá, két kilós. Lemegyek. De ne hívd a mentőket.
Hang nélkül zuhant, és iszonyú csattanással terült el Arkasz lábánál, aki rémülten ugrott odébb.

Mi az, hogy ne hívd a mentőket, üvöltötte. Naná, hogy hívom.
Lorenzo hörgött, próbált feltámaszkodni.
Ne hívd. Nem szabad.

Hülye vagy, térdelt Arkasz Lorenzo mellé. Mi van, ha eltört a gerinced? Ha belső vérzésed van?

Fél kézzel kotozott a mobiljáért, észre sem vette, hogy a másikban még mindig a kalapácsot szorongatja.

Semmi bajom, hörögte Lorenzo. Csak a csuklóm... a térdem... talán néhány bordám...

Agyrázkódás?

Lehet. Jaaj! ... Segíts... Menjünk, mielőtt valaki észrevesz.

Hová, Lorenzo? Gyerünk a kórházba!

Nem lehet.

Meglátod, hogy lehet.

Medve! Jaj! ... Ide nem lehet... Itt leszedálnak. Kinyírnak. ... Vigyél Pestre... Biztos a hegedűt is elfelejtetted... Segíts már, az istenit... A kocsiban elmondom.

Arkasz segítségével bekecmergett a kocsiba, eldőlt a hátsó ülésen, és amikor a napfény első nyilai elsöpörtek az országút és a szántók fölött, nekirontva a távolban egy hidroglóbusznak, ami nyomban ezüst lángra lobbant, akkor már messze jártak. Lorenzo elmesélte, hogy nem mehet haza, mert a felesége kidobta a szeretője miatt, és nem mehet a szeretőjéhez sem, mert valójában nem is a szeretője. Harminc évvel fiatalabb, még huszonkettő sincs, félig ukrán és félig arab, annyi a pénze, mint a pelyva, mert örökölt, meghalt az apja, aki beduin törzsfőnök volt és olajsejk. A csaj hol Párizsban, hol Berlinben él, átutazóban volt a hapsijával Ukrajna vagy Grúzia felé, a faluban meglátott egy házat, beleszeretett és rögtön meg is vette. Őt, Lorenzo, elfogadta kutyasétáltatónak, mert volt neki egy csorgó nyálú nápolyi masztiffja, inkább vízilónak mondaná, a hapsija tovább döngetett Ukrajnába vagy Lengyelországba, a csaj meg maradt, és ha nagyon betépett, akkor néha dugott Arkasszal, de már egy ideje azt sem, mert a lány berágott, egy hete nem áll szóba vele, mert a masztiff kimúlt, elütötte az autóbusz...

Arkasz beletaposott a fékbe.

Én barom! Fordulunk, Lorenzo. Ugye nem patkolsz el?

Lehúzódott, fordult, nyomta a gázt, és tíz perc múlva bekanyarodott a falu felé. Luna fegyelmezetten ült a deres fűben, néha reszketés futott végig a testén, szeme kéken világított. Arkasz nem tudta volna megmondani, hogy melyik érzékszervével, azt sem, hogy mire, de érezte, hogy a kutya figyel. Kiszállt a kocsiból, szólította, el-

indult felé. Luna felállt, majdnem jó irányba fordult, beleszimatolt a levegőbe, nyüszített, és csak azután ágaskodott fel rá, miután Arkasz megsimogatta a fejét.

Ismered Heisenberg határozatlansági elvét?

Hidegen és szürkén hajnalodott. Arkasz nem szólt, taposta a gázpedált, időnként elsöpört egy-egy cammogó autó mellett.

Semmit nem ismerhetsz meg, mert ha valaminek a valamijéről állítasz valamit, akkor annak a valaminek más valamijeiről egy csomó mindent nem állíthatsz. A megfigyelésed több bizonytalanságot szül, mint amennyit megtudtál. Vagyis nincs igazság. És akkor bűn sincs.

Fogd be, Lorenzó! Arról beszélj, mit kerestél a harangok közt?

Lorenzó torzonborz volt, szőrös és piszkos, mint aki egy hete nem mosakodott és nem váltott ruhát. A szeme lázasan csillogott. El-elszunnyadt, de leginkább szónokolt, és ha megpróbált felülni, jajgatott.

Észrevetted, hogy minden ember bűntelen? De minden bűntelen ember körül csupa bűnös nyüzsg. A szüleik, a gyerekeik, a csajaik. Mindig más a bűnös. Jaaj! ... A szomszéd. A miniszterelnök. ... Ha egy ember mégis képes szembenézni a bűneivel, az megkönnyebbül. De ez ritka, mint a fehér holló. Imádjuk a bűneinket. Ragaszkodunk hozzájuk. Azok vagyunk igazán mi. Meg nem válnánk tőlük semmi pénzért. Ezért muszáj megölni az áldozatot. Kirabolni, megalázni. A legjobb megsemmisíteni. Csak akkor bírunk felejteni.

Kussolj már! Arról beszélj, mit akartál a kalapáccsal a harangok közt?

Befejezem, Medve. Fontos. Összefügg a harangokkal. ... Különböző hármat találhatsz. Na, mit akarhattam a harangoknál a kalapáccsal? Okos vagy, ki fogod találni. ... De nem ez az érdekes. Figyelj! Rájöttem, hogy a bűn bűnt szül. Érted? Eltemetjük, száműzzük a tudattalanba. De semmit nem ér! Onnan is tovább mérgez. Gyilkosságra sarkall. Meg öngyilkosságra. Egyetlen módon hatástalanítható. A tudatosítással. A bűneinket ki kell mondanunk. Aúú! Tudatosítanunk kell.

Értem, Lorenzó. Klassz. Próbálj meg aludni.

Nem tudok. Állj meg a következő benzinkútnál.

Minek? Rosszul vagy?

Szomjas vagyok. Fázom. Sört akarok. Meg pálinkát.

Lószart!

Ha nem állsz meg, az ülésre hugyozok.

2.

Egy hosszú nap múltán, este tíz óra felé, Arkasz és Luna a Vároldalból bámultak le a városra. A Duna mozdulatlanul látszott, az Országház és a túlsó rakpart ívlámpáinak fénye narancsvörös csíkokat festett a víztükörré. Arkasz szerette a várfal alatti kis park sötétjéből figyelni az éjszakai várost. Egyszer régen azt mondta neki valaki, hogy milyen romantikus ez, lent a város halk kaptárzúgása, itt meg a sötét, növényi

csend. Arkasz nem érzett romantikát. A várost érezte. Közvetlenül alattuk kertes házak, villák. Sötét és világos ablakok. Mögöttük életek. Magányos életek. Kétségbeesett életek. Élet nélküli életek. Önzők. Szenvedélyesek. Szenvedélytelenek. Minden ablak mögött élet. Valamilyen. Az élet nagy nyitott könyve, mondta ki hangosan. Lunára nézett, aki a lába mellett ült, és a férfi biztos volt benne, hogy a kutya tud a mélységről, a folyóról, a fákról és bokrokról. Az életről, ami körülveszi. Arkasz megpróbálta elképzelni, hányféle íze és érintése lehet a levegőnek.

Elintézhethetné a dolgot, mondta később. Reggel nyolc előtt nem szívesen jönnek ki veled.

A kutya úgy emelte fel a fejét, mintha rá nézne, a férfi pedig, az irodalom egyetemről eltanácsolt professzora, megint azt érezte, ami zavaros álmából ébredve hajnalban is megkörnyékezte, hogy nem figyel eléggé, nincs igazán jelen az életében, ezért küldték neki az intő álmokat és a kutyát. Figyelmeztetésül.

De mire figyeljek?

Luna ismét a narancssárga gömbbe burkolózó gázlámpák felé fordította a fejét, Arkasznak pedig az jutott eszébe, hogy nem tudja, szánja vagy irigyl Lorenzót a harminc évvel fiatalabb szeretője, vagy nemszeretője, miatt.

Ha sorsa legfenekén van az ember, szavalta, még remélhet, félnivalója nincs.

A szűk, girbegurba utcákon úgy ballagtak hazafelé, mint akik számíthatnak a másokra. Halpikkelyként csillogó macskakő, egy szag, amit utoljára gyerekkorában érzett, az ismerős jegenye csillagokba nyújtózó árnya, és az a selymes bunda vagy valami, ami mindkettőjüket beburkolta, a sötét ablakú házakat, a szertefutó országutakat, az alföldet, ahol ezer éve még íjas és szablyás lovasok vágattak. Arkasz úgy érezte, a kutya és közte van valami megfoghatatlan, ami nem nevezhető meg, ami az agyműködésben és a világegyetem működésében közös, és valahogy társakká, rokonokká teszi őket.

Mielőtt befordultak volna a félelmet nem ismerő hajdúkapitányról elnevezett utcába, Arkasz megállt. A kutya is. Arkasznak kisgyerek kora óta valahányszor erre vezetett az útja, márpedig minden nap többször is erre vezetett, végigsuhan az agyán, hogy 1686-ban itt rohamoztak a hajdúk és a keresztény haderő százféle népből toborzott katonái. Öldöklő közelharc folyt itt, mondta Lunának. Bajorok, svábok, spanyolok, svédek, katalánok meg akárkimindenkik ontották vérüket. Kölyökkorában egy csomó könyvet elolvasott az ostromról, de ha feltúrták az utcát, akkor látta is, hogy alig méterrel a macskakövek alól csontokat, kardok markolatát, nyílhegyeket és ólomgolyókat fordít ki a földből az ásó. Hogyhogy nem gondolt rá eddig sosem, hogyhogy nem vette észre, hogy mindez évtizedek óta napjában többször is átsuhan az agyán. Ahogy morfondírozott, és pillantása a kutyára esett, Csernobil jutott eszébe. Talán a Nobel-díjas író könyvében olvasta, hogy néhány nappal az atomkatasztrófa bekövetkezte után, mielőtt evakuálták a város lakosságát, egész éjjel kétségbeesetten vonyítottak a kutyák.

Ahogy befordultak a sarkon, elcsodálkozott: a lakása ablakai fényben úsztak. Biztos volt benne, hogy amikor sétálni indult Lunával, minden villanyt leoltott. Si-

etősre fogta. A ház előtt mentőautó parkolt, a sofőr a kormánykerékre borulva hordogott. Arkasz, sarkában a kutyával, kettesével vette a lépcsőket.

Az ajtót csak a harmadik csöngetésre nyitotta ki egy ismeretlen nő. Huszonéves lehetett, vörös haját szalag fogta össze a feje búbján, onnan hullott vissza a vállára, a hátára meg mindenhová. Formás volt, kissé telt, és úgy tűnt, semmit nem visel a fehér köpeny alatt.

Bújj be, mondta, de nem lépett félre, mert megpillantotta Lunát. Felsőhajtott, leguggolt, ölelésre tárta karját. Gyöngéim az elesettek, nézett fel Arkaszra. Különösen a kutyák.

Rajta kívül hárman voltak még a lakásban, és azt a negyvenéves rumot vedelték, amit Arkasz évek óta őrizgetett. Lorenzo a kanapén hevert, derűs volt, láthatóan semmiben nem akadályozta a fején pompázó fehér turbán, a törzsén, karján és lábán díszlő fáslik és kötések. Hasán Arkasz kedvenc Picasso-albuma hevert sátorként, kezében félig teli pohár. A vele szemközti fotelben tagbaszakadt, kopasz férfi üldögélt szerény mosollyal bivaly ábrázatán. Vörös kezeslábast viselt, gorillamellkasán majd szétrepedt a zubbony. A lemezejátszón Bartók Concertója bömbölt, a tévéképernyőn két bakfisnak látszó, dévaj apáca és egy rosszküllemű, ősz nagypapa malackodtak. Arkasz lakása általában nyitva állt a barátai és a tanítványai előtt. Általában soha és senkivel nem vonakodott a nyakára hágni semmilyen nemes vagy nemtelen alkoholnak. Ezúttal mégis úgy érezte, Lorenzo áthágott valami határt.

Hogy-hogy kiengedtek?

Ne köntörfalazz, Medve, vigyorgott Lorenzo. Miért nem azt kérdezed, hogy jötünk be? Valld be, hogy utálsz. Nem szeretsz minket. Beszari lettél. Lehet, hogy már pisálni sem tudsz, ha a nyilvános vécében valaki melléd áll?

Jól látod, Lorenzo, mondta Arkasz halkan, szinte lágyan. Valóban nem lelkesedem értetek.

Nem baj, vigyorgott Lorenzo. A szeretet cselekvés. Nem mutogatja magát. Ott van jelen igazán, ahol nem is látszik. Neked kéne ezt magyaráznom?

Nem engedték ki, szólalt meg Arkasz háta mögött a vöröshajú lány. Megyünk vissza az intézetbe. A hegedűért ugrottunk be.

Arkasz a lány felé fordult, akinek láthatóan nem esett jól, hogy Luna nem barátokozik vele.

És? ... Mit lehet tudni? ... Törés? Agyrázkódás?

Lena vagyok, nyújtotta kezét a lány.

Mindannyian az élet hajótöröttjei vagyunk, emelkedett fel a kanapé mögül egy stöpszli emberke, aki szintén vörös egyenruhát viselt, és akit addig Arkasz észre sem vett, mert a kutya vackán kucorgott.

Bizony, bólogatott egyetértően a tagbaszakadt kopasz. Hajótöröttek vagyunk. Hehe.

Arkasz fejében gondolatok, képek és szavak kergették egymást látszólag összefüggéstelenül: diliház, részegség, és a cigaretta, amiről évek óta leszokott, átsuhan egy gyerekkori jelenet, rémülten menekül a nagyszülei kakasa elől, eszébe jutott

a rum, amit Kolumbiából hozott neki ajándékba valaki, meg hogy García Márquez imádta a harmadik zongoraversenyt. Szinte fájt, elviselhetetlennek érezte a pornó félreérthetetlen hangjait, nem az ocsmányság irritálta, hanem az őszintétlenség, bántotta, hogy keverednek Bartók muzsikájával, de azt is észlelte, hogy odakint, az utcai lámpa fénykörében sűrűn hull a hó, és újra meg újra átsuhant az agyán egy kép, a pucér Lena az ágyában, és sok minden más is, megfoghatatlanul, látszólag logikátlanul, aztán a képek és gondolatfoszlányok valahogy mégis egy irányba rendeződtek, szavakká álltak össze, és akkor Lorenzóhoz fordult.

A múltkor nem adta vissza a kulcsokat?

Úgy van, Medve, nevetett Lorenzó, kulccsal jöttünk be! Azt a kis vasdarabkát belecúsztattam a zárba... Elfördítottam... Lenyomtam a kilincset... és... Szezám táruj! ... Tulajdonképpen bonyolult folyamat, de attól vagyunk emberek, hogy naponta száz és száz hasonló dolgot végzünk el rutinosan.

Lorenzó úr lángész, lelkesedett a stöpszli Mikulás, kezében a házimozi távirányítójával. Lírai zseni. Korszakalkotó költő, aki még nem írt egyetlen verset sem. De minek írna? Ott vannak benne. Zseniális matematikus, bár nem oldott meg egyetlen matematikai sejtést sem. De minek oldaná meg, ha egyszer ott van a fejében?

Tűnés, mondta Arkasz, de Bartók fináléja, a bakfis apácák viháncolása és a nagy-papa hörgése elnyomta a hangját. Kivette a távirányítót az átszellemült emberke kezéből, és előbb a tévét, aztán a lemezjátszót kapcsolta ki. A hirtelen támadt csöndben Lorenzó megkérdezte:

Tudod, Medve, mikor ragyog legszebben a szeretet?

A súlyos pillanatokban.

Úgy van. Bár az önzés is szépen ragyog. Gondolj Picassóra. Nem valakit szeret. Mindenkit szeret. Szarik az egyén fájdalmára. Közönyös. Nem átérzi, hanem érzékeli a fájdalmat. Érzékeli és megfigyeli. Goethe és Leonardo is ilyen. Meg Jung.

Arkaszt általában nem érdekelték az egybeesések, ráadásul egy koincidenciáról írt tudományos értekezésben azt olvasta, hogy minden ember minden nap ezer egybeesést él meg, de kilencszázkilencvenkilencet nem vesz észre, most mégis elnémította a felismerés, hogy hajnali álmában is Lorenzo szónokolt hozzá.

Az együttérzés szópás, fejtegette Lorenzó. Zsákutca. Ostoba érzelmesség. Semmi haszna sincs. Segíteni az tud, akit nem zavar meg az együttérzés.

Ahogy mondod, Lorenzó. Csak semmi együttérzés. Húzzatok a francba.

Ne mérgelődj, Medve, mondta Lorenzó. Annak sincs értelme.

Bizony, mondta a tagbaszakadt kopasz. A mérgelődésnek nincs értelme. Hehe. Lorenzó úr fel van dobódva, mondta a stöpszli. Ki kéne használni. Ilyenkor termékeny igazán.

Ide a kulcsokkal! Aztán tűnés. Most azonnal.

Tudod, Medve, néha annyira átérzem a képességeimet, hogy lelkesedésemben imádkozni kezdek önmagamhoz.

Itt mindenki ápolt, kérdezte Arkasz, vagy van orvos is?

Én, mondta pironkodva Lena.

Nem igazi, kotyogott bele az emberke. Csak majdnem. Rezidens.
De én irányítom a műveletet. Dél óta hurcoljuk a testvérét...
Nem a testvérem.

Azt mondta... Mindegy. Dél óta szállítjuk őt egyik helyről a másikra. Itt kifingott a röntgen, ott nem megy a műtő, amott kidőlt az orvos. Huszonhat órája nem aludtam. Ők meg, mutatott az izomagyúra és a törpére, valóságos szentek. Negyvennyolc órája vannak talpon.

Hehe, mondta a kétajtós szekrény. Bizony!

Hozzá ma van a születésnapja, tette hozzá a kisebbik szent. Azt ünnepeljük. Lorenzó úr meggyőződött róla, hogy megérdemeljük. És úgyis fel kellett ugrania a hegedűért.

Ennek, bökött Lorenzó felé Arkasz, ennek volna születésnapja?

Nekem, mosolygott Lena, és illedelmesen pukkedlizett. De nem számít. Sosem akkor tartjuk, amikor van. Ez nálunk családi dolog. Tavaly például egyszerre tartottuk a tavalyelőttivel. Az apám miatt. Ő ilyen. Valaki egyszer azt mondta, hogy valaki azt írta, az apák sötét alagutak és mély kutak. Az enyém igazán sötét alagút. Nem tudom, mennyire mély, de azt hiszem, eléggé.

Arkasz megjuhászodva nézett körül. Ott mocorgott megint, hogy rá tudna gyújtani. És a rum is... Mire tartogatta volna? Különben is: hol van már, akitől kapta? Szerette volna élvezni a havazást, kimenni az erkélyre, bámulni az utcai lámpa fénygömbjében aláereszkedő pelyhek szakadatlan csillaghullását. Aztán bedőlni végre az ágyba, elalvás előtt kicsit még olvasni, és máris néhány Cortázar sor kúszott elő valahonnan, őrzök egy lóhere-illatot, egy utcát fákkal, fényt a folyó fölött, a képek elkeveredtek egy csomó más képpel, hangokkal, kimondatlan szavakkal és érzésekkel, rettenthetetlen hajdúk csörtetésével odalent az utcán Szűz Máriás lobogó alatt...

Ide a rummal, mondta rekedten, egyszerre ingerülten és felszabadultan. Birtokba vette a rumos üveget, töltött magának, tölteni akart Lenának is, aki hevesen tiltakozott, bár segítene, tette hozzá, talán segítene ébren maradni, meg hogy ne szívja mellre a dolgokat.

Isten éltesen, emelte a lányra a poharát Arkasz.

És az ördög, ordította a kanapéről Lorenzó. Semmi pánik! Isten ördöge.

A stöpszli és a behemót lelkesen csatlakoztak, Lorenzó kihívóan vigyorgott, emelte a poharát, és a szeme, Arkasz megesküdült volna rá, gonoszul csillogott. Ittak, aztán Lena ismét megpróbálta becserkészni Lunát. Amikor rájött, hogy a kutya nem lát, megdöbbsent.

Lát ez az állat?

Nem lát, mondta Arkasz.

Ez a gyönyörű állat nem lát engem?

Engem sem, mondta Arkasz.

De hall?

Nem is hall.

Miért nem hall?

Nem tudom. Így született. Ugatni sem tud.

Az akita sem.

Azok tudnának, de nem akarnak. Luna akarna, de nem tud. Átvágták a hangszá-
lait.

Nem hiszem, mondta Lena.

Pedig átvágták. Azóta úgy köhög, mint egy tüdőbeteg. Eleinte ijesztő. Különösen
sötétben.

Elhiszem, hogy átvágták. Az ember állat. Mindenre képes. Azt nem hiszem, hogy
Lunának hívják, engem meg Lenának.

Hehe, szólalt meg a behemót. Pedig tényleg Lenának hívnak.

Arkasz meglepetten pillantott az óriásra, és valami olyasmire gondolt, hogy
olykor kevés szó is megvilágítja az emberi létezés összetettségét, a millió alkotóelem
kiszámíthatatlan kavargását, de a gondolat lényege az volt, hogy bizonyos helyze-
tekben még egy ijesztő embert is megszépíthet a humor.

Lena és Luna, mondta Lena. Ez jó jel, vagy rossz?

Arkasznak ismét a koincidencia jutott eszébe, de Lorenzó megelőzte.

Ne légy babonás, mint egy koszos cigány.

Míntha bombát dobott volna: a stöpszli felvissított. Úgy látszik, sikoltotta, hogy
a rasszizmus elől senki nem menekülhet. A gyilkos meteorok elől, amik kinyírták
az őszes rohadt fajgyűlölő dinoszauruszt, azok elől még elbújhattak az egerek, de
a kurva macsó fajgyűlölet elől nincs hová elbújni, az minden résbe beférkőzik, be-
mászik az emberek száján, orrán, fülén, meg a seggelyükén is, bekúszik az agyukba,
és ott rohasztja a velőt.

Befejezted, Momó, kérdezte Lorenzó.

Én cigány vagyok, bazmeg, sziszegte Momó. Csak negyedrészt, de mégis.

Akkor mondd meg őszintén: babonások a cigányok?

Nem arról van szó, hanem a koszról.

Ne beszélj mellé. Babonások vagy nem?

Babonások.

Koszosak a cigányok?

Nem arról a koszról van szó. Nem a retekről, szutyokról, redváról, szennyről,
dzsuváról. Tisztán elméleti mocsokról van szó. Arról, hogy ha én azt mondom, te
bűdös paraszt, akkor nem azt állítom, hogy rossz szagú földműves vagy, hanem hogy
alacsonyabb rendű lénynek tartalak. Akkor is, ha nem bűzlik a pofád és gyöngyvirág
illatú a leheleted.

Előkerültek piszkos és kegyetlen dolgok, avarok és hunok nyilai, és hogy azok
koszosak, akik luxusterepjárókból lövöldöznek, de Momó tiszta, akkor is tiszta volt,
amikor kidobta a nagyanyja, amikor megerőszakolták az intézetben, amikor a vásár-
csarnokok bejárata előtt kéregetett és hetente megfürdött a Dunában a csavargók és
koldusok helyein, ahol a gyógyfürdők forró vize a folyóba ömlik, és akkor is tiszta
volt, amikor a hajléktalanok is megerőszakolták, ott baszták egymás után hárman
a gőzölgő vízben, és ő tiszta maradt, mert az Isten nem hagyta el, de hiába sorolta,

Lorenzó újra és újra kiröhögte, azzal bősztette, hogy tiszta ember nincs, mindenki koszos, csak mindenki másképp, vannak szerencsések, akikre kevésbé, és szerencsétlenek, akikre kurvára lesújt a sors, mert Isten nincs, csak anyag van, ami sokféleképpen rendeződik, meg vannak a termodinamika törvényei, egyensúlyok és entrópia, Momó kussoljon, ne kérkedjen a kalandjaival, úgy is mondhatnám, mondta Lorenzó, hogy ne hivalkodj a hódításaiddal, mert ennek nincs jelentősége. Él a jelenben, a mostban, amikor egy budai lakásban negyvenhat éves rumot vedelhetsz jó társaságban, amilyen különben nincsen, helyesbítenem kell magam, ez a társaság nem jó, hanem viszonylag szerencsés.

Arkasz sokszor volt tanúja, hogy a különben szótlan Lorenzó bekattan, és olyankor kínozza az embereket, a feleségét, a gyerekeit, a barátait, bárkit, akit elébe sodor az élet. Utálta a kegyetlenségét, a rideg logikáját, de legjobban az igazságait utálta. Töltött magának, hátat fordított a társaságnak, az erkélyajtóhoz lépett. Hallgatta a veszekedőket, kibámult a rendetlen Vízivárosra, amit éppen a rendetlensége miatt szeretett, és amiből most csak néhány világos ablakot, havas tetőt, füstölgő kéményt látott, meg a végtelenített mozgást, a lámpák fénygömbjeiben szakadó hópelyheket. Miért van az, gondolta, hogy bár a világ minden részlete minden pillanatban káprázatos, ezt csak olyankor tapasztaljuk meg, amikor bajban vagyunk?

Lena négykézláb közelített a szőnyegen Luna felé. Arkasz az erkélyajtó tükrében bámulta a lányt, és sajnálta is meg örült is, hogy nincsenek kettesben. Lorenzó és Momó hol egymást szidalmazták, hol egyetértésben bárkit, a kétajtós szent heherészett, bizony, aztán valahogy megint bekapcsolódott a tévé, a képernyőn fekete lovasok vágattak bele a bíbor napkeltébe, egy közelinél kiderült, hogy vámpírok és zombik, aztán megszólalt a csöngő, és lelkesen betódult a pár a szomszéd lakásból. Vérszagra gyűl az éji vad, ordította Lorenzó, meg hogy ki áll amott a szirttetőn, meg hogy Rosenblatt Zsuzsa egy hülye New York-i zsidó picca, aki semmit sem tud Velencéről meg a fotózásról, legfőképpen pedig a betegség virágos kertjeiről, az elme végtelenül tágas tájairól, sivatagairól és szakadékaikról, különben is minden metafora, a gondolkodás, sőt a létezés is az.

Telt múlt az idő. Amikor a rum elfogyott, Arkasz elővarázsolt a kamrából egy kerek hasú, hatalmas palackot, benne aranyló szilágysági szilvapálinkával. Luna ezüstösen izzó szemmel, mozdulatlanul ült az egyik sarokban. Arkasz néha megszimogatta. Vajon mi jár az elmédben, Anubisz? Lena a sarokban összebújást táncolt a szomszédból érkezett páros női tagjával, egy mellre és álló fülekre szakosodott plasztikai sebésszel. A pasi meg sem nyikkant, hol a lemezeket túrta, hol a tévét kapcsolgatta, de leginkább Lenát bámulta piától és kialvatlanságtól vérekes szemmel. Lorenzó, ha épp nem szónokolt, fájdalomcsillapítót követelt, még mindig vagy már megint a betegségeknel tartott, a fekete epe és az öngyilkosság összefüggéseiről papolt, meg Eckhard mesterről, aki szerint Jézus a galambárusokat éppúgy kiűzte a templomból, mint a zsugori pénzváltókat, mert semmi különbség, az ember nem képes Istenben élni, mert minden ember beteg, mégpedig a lélektől, bármi legyen is az. Röpkécsönd támadt. Angyal szállt, mondta Lorenzó, és úgy nézett körül, mint aki végre

méltó kihívóra vár, de senki nem szólt, így aztán folytatta. Igazság, tisztaság, becsület nem létezik. Hazugok vagyunk. Soha még hazugabb nem volt az ember. Soha, az emberi történelem során ennyit még soha nem papoltunk egyenlőségről. Aljas szemétládák módjára élünk. Ide a hegedűmmel! Eljátszom neketek, milyenek vagyunk. Na, mi lesz? Ideadná valaki a hegedűmet?

Momó szolgálatkészen pattant, áhítatos képpel nyújtotta a hangszert. Lorenzó az ölébe fektette a hegedűt, tartsad, röffent rá az emberkére, és két kézzel ráncigálni kezdte a húrokon a vonót. Förtellem! Ugye, hogy förtellem? Ilyenek vagytok. Borzalom! Ugye, hogy borzalmas? Hallgassátok! Ezek vagyunk mi. Mindenki hallgatott és döbbenet figyelt. Aztán Lorenzó abbahagyta, és abban a csöndben még a förtelmes macskazenénél is hátborzongatóbb, száraz, karcos hangok hallatszottak a sarokból, ahol Luna magasra tartott orral ült, és átvágott hangszálaival vonyítani próbált.

Próféták anyja, ne hagyj el, suttogta Lena.

Mindenki dermedten bámulta, Lorenzó volt az egyedüli, aki lenyűgözve figyelte a kutyát.

A daloló isten, mondta. Egy egójától megszabadult politoxikomániás archetipikus látomásának istene. Az enyém.

Lena elbőgte magát, letérdelt a parkettára a kutya elé, és magához ölelte, Lorenzó ismét fűrészelni kezdett a vonóval, Luna feltartott orral tutult, a szomszédból érkezett pasi felhangosította a tévét, és egy dal édeskés refrénje öntötte el a szobát, le a Mariana-árokba, hu-hú-ú, le a Mariana-árokba, hu-hú-ú. Arkasz úgy érezte, elérkezett a pillanat, amikor véget vet a mulatságnak, de mielőtt bármit tehetett volna, Lena csípőre tett kézzel megállt a szoba közepén. Nem sírt, a szemét törölgette. Cuccolunk, mondta ellentmondást nem tűrően. De kurva gyorsan. Engem már így is kirúgnak a klinikáról. Hu-hú-ú, le a Mariana-árokba! Arkasznak úgy rémlett, hogy egyszer régen, ki tudja, mi okból, az ágyneműtartóba rejtett egy üveg vodkát. Tetszett neki a lány haragja.

3.

Két hónappal korábban rúgták ki. Még ez sem igaz: megkérték rá, hiszen közös érdek, hogy ő maga mondjon fel. Kutatómunkára hivatkozva: hiszen úgyis rengeteg a terve.

Jobb, mint a kegyelemkenyér, igaz? A dékán nem értette. Arkasz magyarázatként hozzátette: a kegyelemlovás. A halálosan sebesült ellenfél megszabadítása kínjaitól. Jobb, mint a kegyelemkenyér.

A dékán tulajdonképpen a barátja volt, és Arkasz kényelmetlenül érezte magát, hogy a dékán kényelmetlenül érzi magát, ezért aztán azon a borongós októberi napon gyorsan elhúzta a csíkot. A tanszéken összehakolta a holmijait, nem sok cucca volt, tíz-húsz könyv, néhány füzet. Tétovázott, hogy elköszönjön-e a diákjaitól. Népszerű volt, az előadásaira olyanok is eljártak, akik fel sem vették a tárgyat. Részeges Írók Panoptikuma (RIP), Intrika Nepotizmus Rangkórság az Irodalomban (INRI).

Kollégái egyike, Angelika, sok évvel korábban, egy meghitt pillanatban kérdőre vonta, hogy miért ad szenzációhajász címetek az előadásainak.

Ezen még nem gondolkodtam, felelte Arkasz elgondolkodva. Cigaretta után nyúlt, rágyújtott, akkor még dohányzott, hátra dőlt az ágyban, tarkója alá gyűrte a párnát, kifújta a füstöt, majd kibökte, hogy egyszerűen ilyesmik jutnak eszébe. Szereti ezeket a címetek, és azt gondolja, hogy akkor a diákok is szeretni fogják.

Persze, hogy szeretik, Medve. Kérek egy slukkot. Éppen ez az. Tudod, hogy szeretni fogják.

Én is szeretem.

Azért szereted, mert tudod, hogy ők szeretni fogják.

Nem lehet, hogy azért szeretem, mert jók? Vagy mert ilyen vagyok?

Azért vagy ilyen, hogy szeressenek.

Nem. Azért szeretnek, mert ilyen vagyok.

Medve, te lennél köztünk a legjobb, a legnyugtalanítóbb, ha lenne benned tartás.

Mit nevezel tartásnak?

Ne mondd, hogy nem tudod. Ne akarj már ennyire tetszeni.

Kapd be, Angyalka, mondta búsan Arkasz, és éledező farkára kalauzolta kolléganője kezét, és az ókori keleti irodalom kora középkori recepciójának ígéretes kutatója nem vonakodott. Amikor Lenára gondolt, Angelika érett cseresznye színű hajának, szeplős bőrének eperillata rémlett fel Arkasz emlékezetében. Miután mindenki távozott, Arkasz összeszedte a hegedű roncsait, egy hangszerjavító biztos minden szilánknak örül, gondolta. Lorenzó dührohamot kapott, mert kedve sem volt hozzá, és szükségét sem érezte, hogy Lenát visszakísérje a pszichiátriára. Arkasz sajnálta a törött hangszert, mert minden hangszerre úgy tekintett, mint élőlényre. Hároméves volt, amikor az anyja meghalt. Nem emlékezett rá, csak néhány kép derengett, és azokról sem tudta, hogy valódi vagy másodlagos emlékei. A fényképeken, amiket ismert, majdnem mindig hangszerrel látható: Diána zongorázik, Diána cselőzik, Diána hegedül. Havasi kürtöt fúj valahol az Erdélyi Érchegységben, körülötte román pásztorok, meg a férje, aki az apja lehetne. Arkasz apja már akkor is agysebész, jóképű, nem látszik rajta a kora, hogy jócskán elmúlt ötven. Arkasznak sajátos kapcsolata volt a zenével. Az anyja miatt, akiről keveset tudott, és sokáig haragudott rá, mert elhagyta. A régi zenét az ő fülével hallgatta, az újakat pedig, úgy képzelte, az anyjának is hallgatja. Kamaszkorában sokat beszélgettek koncertekről, lemezekről. Ennek egyik haszna volt, hogy Arkasz minden muzsikát, minden előadást legalább két nézőpontból elemzett. Egy időben falta a zenetörténeti és zeneelméleti munkákat, Menuhin, Kodály, Adorno, Orff, Falla, Rousseau, Pomposai Guido, később rájött, amire már sokan, hogy értelmetlen dolog a zene értelmét kutatni, mert a muzsika nem tükrözi az életet, hanem maga az élet. Egyszer ráébredt arra is, hogy az apja nem rideg, hanem megszállott, minden percét lefoglalja a hivatása. Megpróbált megbocsátani neki, ami olykor néhány órára sikerült. Almát, a mostohaanyját szerette, ami csiklandós lelkipurdalást okozott neki. Alma lusta volt és álmatag. Nem értett semmihez, de volt benne valami, amit Arkasz, sok év elteltével visszatekintve, nem

tudott másként megfogalmazni: értette az életet. Ismerte a világot, és mégsem vetette meg. Derűs belenyugvással szemlélte a jelenségeket. Elfogadta, hogy Arkasz apja a tenyerén hordozza, rengeteget költ rá, drága ruhák, ékszerek, luxuskosmetikumok, utazás, korallpiros Alfa Romeo és smaragdzöld Jaguár, de nem várta el, nem is volt hálás érte. Ha úgy hozta kedve, szandálban és szakadt pólóban beállt a munkások közé, és sült kolbászt evett a hentesnél. Arkasz soha senkinek nem mondta, hogy a mostohája megmentette az életét. Amikor elhatározta, hogy végez magával, Alma huszonhat volt, tizenkét évvel idősebb nála, és négy éve a mostohája. Hogy miért akart meghalni? Ki tudja már. Ha később eszébe jutott, nem volt kétséges számára, hogy megtette volna. Alma megsejtett valamit, megtalálta a gyógyszereket, és azt is megérezte, hogy komolyan gondolja, így amikor Iván egy héten át Zürichben dolgozott, kézbe vette a dolgokat. Arkasz előbb a mostohaanyja markában élvezett el, később félénken megkérdezte, hogy csinálhatják-e rendesen is. Mi az, hogy rendesen? Ne szemérmeskedj, szólt rá Alma, nevezd nevén a dolgokat. Baszni szeretnél? Fogunk. Talán szeretkezni is. Ahányszor akarod. Míg apád haza nem érkezik. Aztán soha többet. Soha. Egy héten át ki sem mozdultak a lakásból, aztán megjött Iván, és kilenc hónap múlva megszületett Alma gyereke. Attól a naptól Arkasz mindent elkövetett, hogy mielőbb elköltözzön otthonról.

Ahogy a hangszer darabkáit csipegette a szőnyegről, bevillant egy barátja története, aki az édesapja agyvelejét kapirgálta össze kiskanállal a vasúti talpfák közti kőzuzalékról. Luna odasomfordált hozzá a sarokból. Berúgtam, mondta a kutyának. Még-hozzá ocsmányul. Olyasmik jutnak eszembe, hogy az élet elmúlás. A zene is az. Létezik-e légiesebb, halandóbb valami, mint egy dallam? Megsimogatta a kutya fejét, feltápázkodott. Szellőztessünk, mondta, és az erkélyajtóhoz botorkált. Meztírláb lépett ki a hideg köre. A korlátra támaszkodott, bámulta a tetőket, a láthatatlan hold átderengő fényében szaladó felhők habos árnyát. Régen, gyerekkorában, sokszor figyelte a macskákat. Talán a hideg miatt jutott eszébe? A szemközti ház kúpcserepein közlekedtek. Jól emlékezett egy esetre. Tél volt, akkor is este vagy éjszaka. A fekete macska óvatosan, vagy inkább kényesen rakosgatta a lábait a hóban. Akkor még voltak havak. Elsétált a kéményig, leült a tövében, és akkor megérezte, hogy figyel. Az utca fölött átnézett rá. Találkozott a tekintetük. Fázott. Akkor még voltak macskák is. Az apja jutott eszébe. Egy éve sincs, hogy meghalt. Akaratlanul is elismeréssel gondolt rá. Kilencvenévesen belefűlt a Balatonba. Nem sok zenét hallgatott, mikor hallgatott volna, örökké műtött vagy konferenciázott. Azért voltak kedvencei. Mozart, Vivaldi. A Carmina Buranát sokat nyúzta. Talán anyám miatt, gondolta Arkasz, és visszament a lakásba. Engedett a kísértésnek, nekiállt megkeresni a csehszlovák lemezt.

Szarunk a disznóolra, mondta Lunának, aki lefekvéshez készülődve körözött a vackán. Majd reggel rendet rakunk.

Hopp! Nem adott enni a kutyának. Tétovázott, aztán legyintett. Majd reggel.

Előttünk köd, motyogta a lemezek közt babrálva, ám mögöttünk tisztán látható az elmocskolt, tönkrevágott táj. Szűk gömb a világunk, amin túl sötét minden ablak, hallgat a hegedű, az őzikék meg elszaladnak.

Nevetett. Orlando furioso, kiabálta. Örült Orlandó! Tetszett neki, imponált, ahogy Lena két perc alatt gatyába rázta a csapatát és az őrjöngő Lorenzót. Mind őrjöngők vagyunk. Mind másképp... Megvagy, Václav Smetáček, és a Cseh filharmonik kórus és orkesztra!

Töltött magának, lenyelt egy utolsó korty vodkát, feltette a lemezt, és ahogy az üstdob döbönt, a kórus szárnyalt, *Ó, Fortuna, velut luna*, lúdbőrös lett a karja. Megsimogatta a kutyát, leoltotta a villanyt, elterült a szőnyegen, és úgy hallgatta végig a lemez A oldalát, hogy ki sem nyitotta a szemét. Nem aludt el, követte a szöveget, de arról is tudomása volt, ahogy a szakadó hó betakarja a várost, a macskaköves utcát, a Vároldalt, a dunai rakpartokat.

4.

Anyja ott volt vele abban a meleg, homályos lebegésben, ami nem volt álom, de ébrenlét sem, hiszen érzékelte a zene és a kórus hangjai mögött szétterülő puhaságot. A lemez lejárt, ő elaludt és álmodott. Anyja beszélt hozzá, az apjáról mesélt, aki szinte kölyök volt még, alig húsz, az oroszok meg az ávósok lőttek, ők meg életeket mentettek, sebesülteket bújattak, néhányan elesetek, hármukat felakasztották, mások nyomtalanul eltűntek... Nem akarom, mondta volna, nem akarom tudni, nem érdekel, de anyja eltűnt, Alma volt ott és a gyereke, aki tizenkét évesen megtette, amitől őt sikerült megmentenie, és akit alig ismert, mert kétéves sem volt, amikor Arkasz elmenekült otthonról... Megjelent az apja is, magányos rémalak, amilyennek Alma temetésén látta. Nem beszéltek, el sem akart menni, aztán mégis odaólkodott, nem bírt nem jelen lenni a végső pillanatban, amikor a test még test, amikor még létezik valami abból, ami hús és vér volt, vörös haj, fehér bőr, figyelő tekintet és mosoly... Nem ejtett könnyet, messziről figyelte a ceremóniát, a magány diadalát. Négyen, összesen négyen kísérték a koporsót. Mindenkit túlélsz, morogta a fekete fatörzsnek, ami mögül leskelődött. Csúnyának látta az apját. Aszott keselyűnyak, a hosszú, fekete kabát a csukott szárnyak... koponyája összezsugorodott volna... De a szeme. A két rémült, iszonyattal teli szemgolyó még akkor is kíméletlen tisztánlátással meredt a világba... A szenvedés megváltoztatja, elcsúfítja az embert, ismerte fel akkor Arkasz, és meglepetten tapasztalta, hogy álmában szinte sajnálja az apját... Aztán Lenával feküdt az ágyban, valami ismerősnek tűnő helyen, amiről úgy érezte, hogy már nem létezik. A lány meztelen volt, és azt suttogta: szeretném, ha az éjszaka hátra lévő részét bennem töltened...

ZENTAI ADÉL

Cukorváros

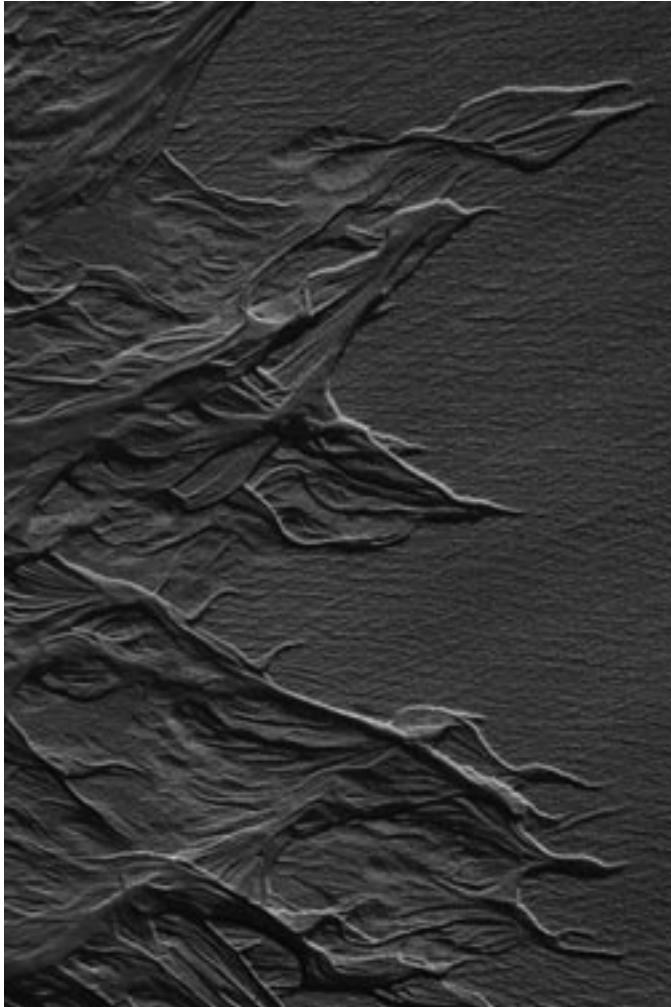
Cukorvárosban éjszaka is süt a nap,
s a hajnal nem piroslik tizenegy előtt,
az ébredő selyemhasú könyvet forgat,
míg lustán ásít, szeplője fény, a redőny,
kávéillat göndörödik az ágy körül,
s roppant buborékú habbal telik a kád,
szuszog a pók a sarokban, s békés kutya,
heverészik a városon a délután.

Cukorvárosban a kabátnak szárnya van,
s a macskakő kacag a tűsarok alatt,
kevélyen himbálódzik a lánc a nyakon,
gyöngyében kacéran fürdik a pillanat,
szánkban vattacukorízű a nevetés,
mellünkben a lélegzet lobogó szalag,
fehér luftballonok, lebegünk az égen,
itt minden könnyű, de semmi sem súlytalan.

Cukorvárosban a szívdobbanás a pénz,
s foglalkozásunk az élet maga, tarka
álmunkból zegzugos katedrális épül,
tornyán, aranypikkelyes gyík, Isten matat,
van, hogy elbúsul, s ítéletidő támad,
tarajos a mező, s sikolt a szélmalom,
riadt juhok, remegünk az akolban, de
a létező el nem törik, csak meghajol.

Cukorvárosban, nagyszoknyás balerina,
csak táncol az idő, anélkül, hogy múlna,
ezer meg ezer életet élünk, mire
csipkehorgolás ereszkedne arcunkra,
cukorvárosban mi is szeretjük egymást,
a fagy télen sem fészkel paplanunk alatt,
itt csak megérkezni szokás, búcsúzni nem,
ahogy csak kel, de sosem nyugszik a nap.

De cukorvárosban csak addig lakhatsz, míg
hiszed, hogy az álom előbb mint a való,
hogy menyasszonya lehetsz a délibábnak,
s a hiány a jelenléthez fogható.
És cukorvárosból elköltözni nehéz,
otthagyni minden képet, szobrot, tündöklő
limlomot, s dermedten feltenni a kérdést,
hogy vénen, s kifosztottan még hová csoszogsz.

ALEXA KÁROLY

Berzsenyi-oráció

(K I E G É S Z Í T É S E K K E L ...)

Egyházashetye-Ithaka,
2025. május 10. 11 óra

Pontosan egy héttel ezelőtt ugyanebben az időpontban egy nagy fehér kövön ültem, napszemüveg, trikó és rövid nadrág, s csöndes derűvel nézelődtem az alig észlelhető langy szellőben. Ragyogott a nap, mögöttem falakra felfutó szőlők, arrébb olajfaliget, magasra nyújtózó nádasok eltévedt foltjai, cédrusok és platánok, egy-egy pálma és mandulafenyő, nyáreleji virágpompa, fölöttem a magasban a dombtetőn a templom csúcsáról Szent György szobra ügyelte a tájat félezer év óta, galambok és sirályok járőröztek közte és közöttem. Előttem csillogott a lehető legkisebb hullámokat fodroztató tenger – és

természetesen egy Berzsenyi-kötet

volt a kezemben. És azon gondolkodtam, hogy mi lett volna, ha Berzsenyi Dániel megláthatja a tengert... Hogy mi lett volna akkor a Berzsenyi-verssel... Arról ne is beszéljünk, hogy ez mennyire abszurd feltételezés. Ám azt jól tudjuk persze, hogy a verseiben gyakran szerepelnek a tenger képei. Méghozzá a legfontosabb költeményekben. Osztályrészem: „Partra szállottam. Levonom vitorlám. / A szelek mérgét nemesen kiálltam. / Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben / Izzada orcán.” A magyarokhoz: „Forr

a világ bús tengere,

oh magyar!” És ami a szívünkhöz a legközelebb áll, a Búcsúzás Kemenes-aljától: „Nem ad vissza nékem már semmi titeket! / Evezzem bár körül a mély tengereket, / Mint Magellán gályái!”

És azt se feledjük, hogy régebbi nagy költőink egyike sem látta a tengert, az errefelé birtokos Zrínyi Miklós, meg a bujdosásra kényszerülő Balassi Bálint kivételével. Ha nagy költő, ha nem – azért idézzük emlékezetünkbe Kisfaludy Sándort is, aki balszerencsés fogságba esésének köszönhetette, hogy szerencséjére meglátta a tengert... De nem látta a tengert Csokonai és Vörösmarty, pedig milyen világokba kalandoztak rajta, nem látta soha Arany János, de az a poéta sem, aki élénk varázsolta, hogy milyen is az, ha „feltámad a tenger...” Se módjuk nem volt rá, se készítésük, nem vágytak ide, nem volt semmiféle indokuk, hogy a valósággal szembesítsék azt, amit

a tengerről tudtak. Mert a magyar költészet alighanem „mindent tudott” a tengerről. Olvasom Berzsenyinek egy korai szerelmes versében azt, hogy „Ím a nap leereszkedik / Thétis bíbor keblébe...” Thétis, tudjuk, nimfa volt, sőt a leghatalmasabb nereida, a tenger istennője, a hőrosz Akhilleusz anyja, aki egy földi embernek, történetesen Péleusz phthiai királynak lett a felesége – de miért bíbor a keble? Azért, mert Berzsenyi ezt olvasta

Homérosz Odüsszeiájában...

És nemcsak ő. Valamikor, egyszer, régen úgy hozta jósorsom, hogy egy alkonyati órán hajóval indultam Athén kikötőjéből Kréta szigete felé, és a leszálló nap fényében nem kék és nem zöld és nem tajtékosan fehér, hanem valóban bíbor színű habok csapódtak a hajó oldalához. Egyszerre hökkentem meg és nyugtáztam a látványt. Meglepett, mert először szembesültem a(z) Ion tenger színeinek ezzel a varázslatával, ugyanakkor fel is voltam készülve rá. Azért, mert ismertem Arany János Összel című versét: „Arany hajó, mely futva szegdel / Bíbor habot...” Ez is persze Homérosznak – a nagy vak költőnek – a látványemléke...

A kérdést persze általánosíthatjuk: mit kezdhet a költő a látvánnyal, mit a konkrét és közvetlen valósággal? És – szűkítve a kérdést – nem a minden képet behabzsoló, és azonnal verssé varázsoló Petőfi-, hanem a Berzsenyi-féle költő. A magányos, a magának való, az elzárkózó, a szófukar, az otthon ülő, a befelé néző, a mély lelkiéleket élő, a búskomoly, ama – ahogy a régiek mondták –

mélakóros poéta.

És itt kell néhány nagyon is bőszavú mellékmondatban elnézést kérnem. Mégpedig azért a tűrhetetlen önmutogatásért, hogy egy Berzsenyi-emlékünnepen magamról beszélek. Azaz úgy beszélek a költőről, mintha kerestem és megtaláltam volna a nyilvános alkalmat, hogy odatoljam magamat melléje. Van azonban indokom, azaz van mentségem. Nyugodtan állíthatom, hogy kedves falunk, Egyházashetye leghíresebb szülöttjéről „mindent” tudunk. Semmi valószínűsége annak, hogy két évszázad után ismeretlen versei bukkannának elő, de még annak sem, hogy olyan dokumentumokra leljünk levéltárak porlepte fondjaiban vagy pókhálós családi ládák mélyén, amik átrajzolnák a költőről való tudásunkat. És amit nem tudunk, azt már soha nem is fogjuk. Soha nem fogjuk tudni megfejteni pl. ezt a mondatát: „A bölcs nyugszik, mint sárkány a sziklaüregekben.” Marad az, ami: egy pokoli erős kép. Ama maga a talányosság... Mindent tudunk, de mégis újra meg újra ott az ösztönzés bennünk, hogy

beszéljünk róla.

Mert – forgassuk a szót bárhogy – velünk van. Ha talán nem is olvassuk túl gyakran.

Okoskodhatnánk, tudóskodhatnánk, elemeire boncolhatnánk a verseit, politikai allegóriákba nyomoríthatnánk – újra és sokadszorra.

Ám úgy gondolom, a leghelyénvalóbb az, hogy aki úgy érzi, köze van a magyar és a pannon múltnak ehhez a nagy alakjához,

az erről a kapcsolatról gondolkodjon el.

Hiszen egy ilyen – mondjuk – személyes élményeket sem szégyenlő önvizsgálat, az efféle megfontolt számvetés magát a Berzsenyi életművet is új fényekkel világíthatja meg.

Jó okom van rá,

hogyan ezt állítsam.

1993 májusában már álltam itt és beszélhettem Berzsenyiről a vakító mediterrán fényben. A levegőnek abban a csillogó vibrálásában, amit csak a tengeren észlelhetünk: azt is itt a szomszédban, Európa Közép-tengerénél, ott, ahol a földrészünk civilizációi megszülettek, és ami – Hamvas Bélára hivatkozva bátorkodom élni egy képzavarral – a

Kemenesalja partjait is mossa.

Igen, a délnyugati magyar génusz önkifejezéseként tartjuk számon Berzsenyi Dániel költészetét. Tehát elmondhatom, hogy bár már régebben is ismertem versbarátként, tanárként, harminckét évvel ezelőtt a társam lett a költő árnyékalakja.

Ő ismertette meg velem Kemenesalját: a tájat, annak szellemiségét, létformáit, emberi színeit. És nemcsak a „mi falunkat”, hanem a tágabb környezetet is. Hogy milyen is ez a tér? Ne én keressem a szavakat. A XIX. század kedves anekdotázó írója volt Vas Gereben. Ő egyszer Nyőgéren vendékeskedett a helyi lelkésznel. Aki a kora délutáni ejtőzést követően hátra hívja barátját és kinyitja előtte a fészer nagy fakapuját, s ő ekkor észleli, hogy nem sík vidéken, hanem dombon van a falu, ám szinte szavát veszíti attól a képtől, ami eléje tárul. Negyven falu, templomtornyokkal, pagonyokkal, vízfolyásokkal, ragyogó színekben ég és föld – „Egy roppant

angolkert ez...

Az ember önkéntelenül kiterjeszti a karjait... és röpi a paradicsom fölött”. Az egyik itt megnevezett helység: Sömjén. Jól ismerjük a Berzsenyi-életrajzokból. S hogy ne felejtsem, a Vas Gereben elbeszélés címe: Berzsenyi mint kérő... És ha már Sömjént említem, nem hagyhatom szó nélkül Niklát sem. Bár ki ne tudná, hogy miként vélekedett erről a környékről a költő. Nikláról azonban inkább beszéljenek a somogyiak... Számomra

az út maga

lett szinte rögeszmés fontosságú az évtizedek alatt a szülő- és a lakhely között. Azaz inkább fordítva: Nikláról Hetyére, ahonnan és ahol Berzsenyi szekerezgetett atyjához borokkal, búzászsákokkal és sódarokkal meg oldalszalonnákkal. Még kézzel rajzolt korabeli térképeket is előhozattam a Széchényi Könyvtárban, merre mentek a szekérutak két és félszáz éve, hol termeltek szőlőt, voltak-e még bükkösök, hol várták a processziót az útszéli kőkrisztusok, mely földeket takartak be tavaszi kiöntések, voltak-e vízimalomok meg kenderáztatók, melyikük jobbágyfalu és hol volt nemesi közbirtokosság, hát a postaállomás és csárda... Összeakadt-e vajh' véletlenül Kisfaludy Sándorral, aki szívesen vitte a jánosházi zsidóhoz a marháit meg a gabonáját, Badacsony vagy Sümeg felől, de közben azért minden kódarabot fölszedett az úton, némi előtakarékoskodás gyanánt majdani síremlékéhez... És benézett-e Kissomlyóra, a faluba? Örök talány a számomra – mondom közbevetőleg –, hogy miért kellett a somogyi gombai „hegyről” ide hozni a bort, s miért nem itt szűrni a

jóféle furmintot meg rizlinget,

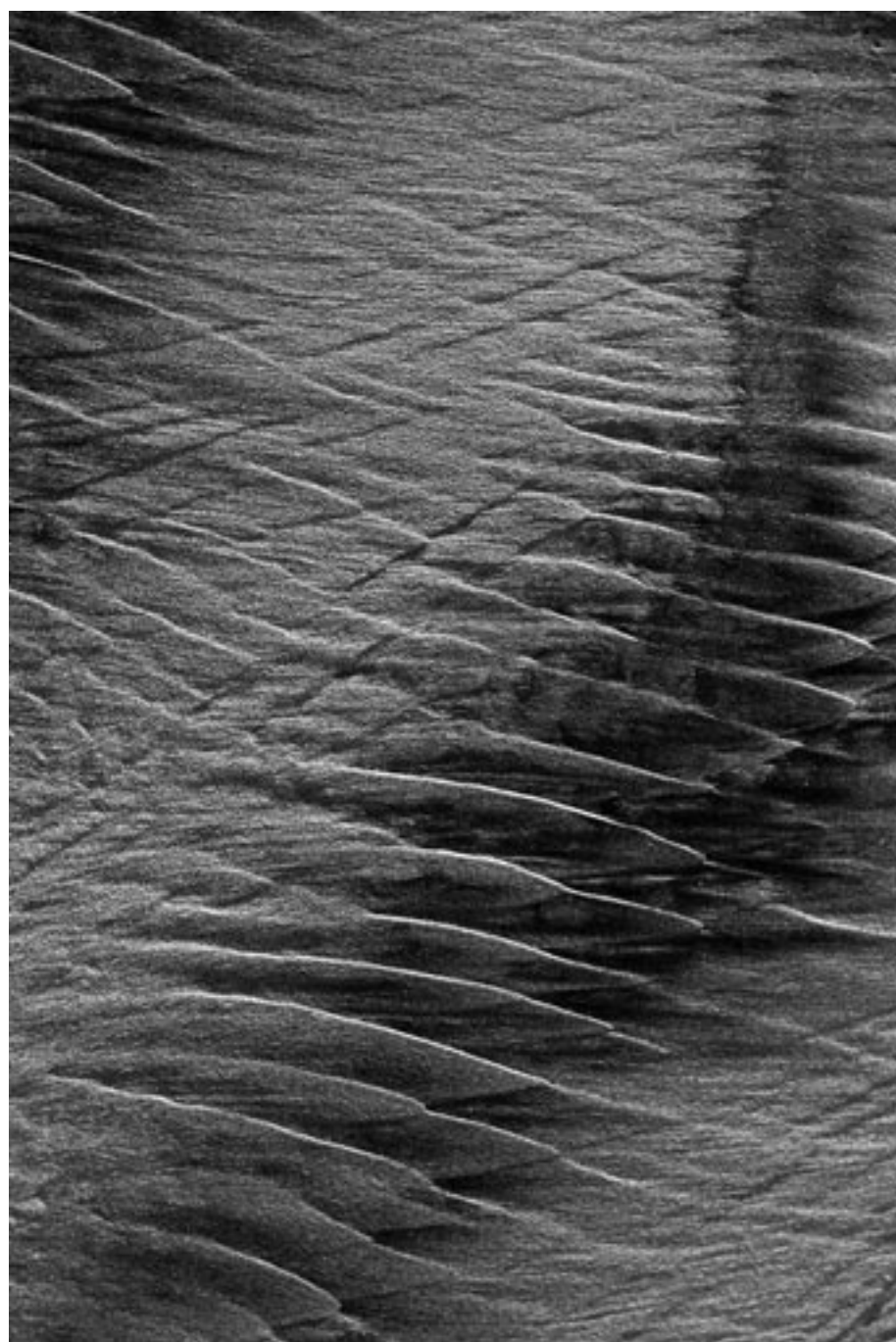
vagy akármiféle elegy-belegy parasztbort... Kissomlyón ott találhatta kor- és iskola-társát az elemiből meg Sopronból, nemes Hegedűs István gondnok uramat, aki ekortájt már alighanem rágicsálta a penna végét a fekete gubacsténtás kalamáris árnyékában, jó magyar tizenkettes versekben megörökítendő huszonkét és fél éves katonáskodásának emlékeit. Ennél az útnál, főleg annak a Sümeg utáni szakaszánál elragadóbb aligha van a Dunántúlon. Ki tudja hányszor jártam be Hetyéről Keszthely és Hévíz felé menendő, és vajon lehet-e nem megállni

Bazsi régi szőlőhegyénél,

amit a kedves néhai költő, Simon István kultuszhelynek ajánlott, hiszen ez az a pont, ahonnan még és már látható volt a Ság teteje, amíg volt „teteje” a Ságnak, és alatta sejdíthető a szülőtte táj... Mára már persze felfalta az akácos ezt a „hegyet” is, de az emlékjele még ott sötétlik az árnyékban. Hányszor torpantam meg a zalaszántói nagy kanyarban, olykor eltekerve a kormányt, többnyire mandulavirágzásokor a Vár-völgy felé, föl-fölpislogva a rezi vár irányába. Itt szedtem össze azt az útszélre lökött Krisztus-torzót, ami aztán megtalálta a helyét hetyei házam falában... És tovább. Jelen voltam talán

minden hetyei Berzsenyi-napon,

és hallhattam, hogyan hangzik a Berzsenyi-vers ebben az ünneplőbe öltözött térben. Felejtethetetlen emlék az is, hogy sok-sok évvel ezelőtt ott lehettem a Kissomlyó kőfejtőjében daloskörü tagként jómagam is, és megrendültem, hogy miként visszhangzik

Kodály zenéjével fölerősítve az, hogy Forr a világ bús tengere, oh magyar... S ha be-
lépek olykor a hetyei templomba, protestánsként különös öröm olvasni a falon a
katolikusoktól is felvállalt sorokat a Fohászkodásból – az elkötelezettségben gyön-
gének éppen nem mondható keresztény magyar líra alighanem legnagyobb költe-
ményéből. Koldusállás című könyvem gyűjtőpontja és gyűjtőpontja a Béke utca 5...
Ide érkezem, innen indulok, ide jönnek a barátok, innen megyünk tovább a kocsmába,
vagy hozzájuk vagy a szomszéd falvakba, ezért meg azért. Hetye, Hetye..., Hetyike
– így ujjongtak kicsi lányunokáim, amint a falutáblához értünk. Mi minden történt
itt velem meg – olykor általam –, mi a faluval, aminek tanúja lehettem... Bele se
merek kezdeni a leltározásba. Meg is írtam sok mindent és mindenkit, gondolom el,
miközben vénülő magamon is elmerengek a koldusállásban Ambrus Lajos barátom
mértékkel ajándékozott

„pöti-somjai”-jával az asztalon,

előttem a sok villogó kép, mögöttük a temető – hány új sort is nyitott már a sors
azoknak, akikkel együtt éltük meg azt, amit Kemenesalja megélni kínált nekünk...
Legutolsó könyvemem, melynek nagy részét itt írtam, Berzsenyi Dániel szellemének
ajánlottam, és tőle oroztam el a cím két felsorát. No és s hadd büszkélkedjem még...
Szerkesztő és kritikus felettébb ritkán tud „hatást gyakorolni”, szépen fogalmazva,
magára a szépirodalomra. Berzsenyinek – ha szabad így mondanom – pár éve ebben
is „partere” lehettem. Egyszer ugyanis tetemre hívtam Zalán Tibor barátomat, aki
jó néhányszor megfordult Hetyén, mind Ambrus Lajosnál, mind az én portámon,
mondván neki, hogy „hogyan is képzelheti magát valaki komoly magyar költőnek,
ha nem írt verset Berzsenyi Dánielről”? Válaszát inkább nem idézném, de pár nap
múlva kész volt egy remeklés,

Berzsenyi Hegyhátszentmártonban

címmel, egy kocsiút ábrándképe Hetye és az Őrség, a Kódó és a Rába között, merő
antik ritmus (Szabó Dezső mondta, hogy Berzsenyinel az antik vers „nem költői
gyakorlat: ő a világot időmértékben hallja”, nos ebben a versben mintha Zalán is...).
Látomás, egy alakban a két költő, a jelen meg a múlt, otthon a pannon tájban. Idéz-
hetnék belőle bárhonnan: „Mormogja hervad lám ligetünk Lollim / a szilvalekvárt
kifőzte rég / üvegbe zárva vár a szekrény / legtetejére pakolva a nyár...” „... Csak ül
nem mozdult az uraság soká / delej forgatja elnehezült szívét / miközben minden
könnyűvé vál / lét lebeg el tova pókfonalon...” Igen, ilyen sorokat hallva mely

korosodó férfember

ne képzelné magát Berzsenyivel együtt „lekötött kalóznak”?
Igen, hiszen főszerkesztő is lettem – huszonegy évvel ezelőtt Szombathelyen. Ha

nincs „Berzsényim”, nincs folyóiratom sem, ami életem kései évtizedeit sok mindenben meghatározta... És ha nincs Életünk, nem lelhettem volna (ki tudja bár hányadik) otthonomra a szombathelyi Berzsényi Könyvtárban. Melynek asszonyait és leányait Berzsényi alighanem nimfákként ábrázolta volna. De neki, szegénynek csak a kaposvári Olvasótár jutott. (Én ingyen viszem a könyveket, Berzsényi hol öt, hol nyolc krajcár kölcsönzési díjért.)

Ha nem jövögetek már a nyolcvanas években ilyen-olyan irodalmi (sőt utóbb bizonyos „mozgalmár”...) ügyekben Vas megyébe, s ha nem forgolódom az akkor már legendás Életünk környékén, akkor Vas megyét sem tudhatom a magaménak. Még arra a kis papírosra is emlékezni vélek, amire Ambrus Lajos hajdanában (talán a Forgóban tartott Hamvas-előadásom után) valamikor a mind zajgóbb nyolcvanas években felrajzolta, hogy merre autózzak, ha Pest felé menendő nem átallok

egy kitérőt tenni

s fel akarom keresni Hetye „víg körét” (Zalán lírai érzete)... Időben valószínűleg innen „áll egybe” nálam Szombathely és Egyházashetye Vas megye térképén, aminek nyugati határát a számomra természetesen nem Trianonban húzták meg. Ha csak a helyeket kezdeném sorolni, ahol hosszabb-rövidebb időre megfordultam... Előttem vannak napfényben és hóban, az utakon és a dombok között Duka és Káld, Velemér és Zsenye, Rum és Mesteri, Nyőgér és Hegyhátszentmárton, a vármegye összes városa (én már akkor vármegyét és főispánt mondtam, amikor ez még nem volt elrendelve...), Vashosszúfalu és Bögöte, Felsőőr és Csöngye, Gérce és Bő, Ostffyasszonyfa és Kissomlyó... Meg nem tudnám mondani, hogy Berzsényi szelleme hol is bujkált, pedig ott kellett lennie, amikor borversenyen vagy pálinkamustrán voltam bíráló, vidáman szól V. Németh Zsolt nagybőgője, amikor névnapoztam, vágódisznót vettem, Prima és (persze) Berzsényi-díjat kaptam, amikor szakmájuk művészeire találva, kertkaput, koldusállást és cserépkályhát csináltattam, a „hegyben” tanulgattam

a gyalogszóló kötözését,

amikor Petőfi padjában kucorogtam Ofán, dermedten figyeltem a napjárást az Őrség csodatemplomában, könyvbemutatókon, falunapokon voltam együtt sokakkal, Szarvas József viszáki tündérkertjében ámuldoztam, lassan növegetnek a szilvafáim, amiket Kovács Gyulától kaptam (s ha panaszkodni merek neki, rövidre zárja a választ: ilyenkor mindig a gazda a hibás), új és régi, élő és néhai barátokkal vagyok együtt, ha itt vagyok, Dukai Takács Juditról értekezem kőhajításnyira végső nyughelyétől, májusfa kitáncolásokon, falunapokon feleségem muffinlégiói várják a felvonulókat, az én otelló-pálinkám mellett, Erdélyi János Búcsú Kemenesaljáról filmjének bemutatója után feldúlva fogjuk a borospoharat, egyszer meg feldobhattam a labdát két hatalmas néger kosaras között egy megyei rangadón, nincs vége a sornak, három évtized..., halászlé verseny Tokorcsón, az Ottlik-féle Sgraffittós-ház mint (sajnos: időleges)

szerkesztőségi székhely belakása, esküvői tanúskodás Sitkén, temetés Tilajban, kolbásztöltő rekordok Szarvaskenden majd Győrváron, választási szónoklat a körmendi főtéren, hogy a komcsik ne szüntessék meg a vármegyét (aztán persze, ha már „nyertünk”... megszüntetjük „mi”), lovasverseny és remek ebédek Bögötén, petanque verseny a sárvári várárokbán, cipővásárlás Rábapatyon, és ó, a megyebálok, Bertha Bulcsura emlékezőnk Nemeskeresztúron, keresztút Ságón és úrvacsora a kissomlyai templomban, pótnagyapáskodás Majthényi Pannus mellett, kotorászás a cigány lomisoknál Gércén és ugyanott mindennemű füstölt finomságok beszerzése, trófeaszemle és tűzifára alkudozás a Farkaserdőn, időzések a Markusovszky kórháznak ebben meg abban a műtőjében, vonatra várva a bobai állomáson, az étlapot gusztálva és a pincérrel értekezve, sörözve, borozva, pálinkázva, a sárvári Hegykapuban, majd Dáninál Mesteriben, Kőszegen a Bécsikapuban és (szegény) Jagodics pincéjében, a szombathelyi Gólbán a Gekkoban, a Mojoban és a Pásztor csárdában, a 8-as főúton a Gulyás Csárdában, a Patyi Panzióban, a Vén Gesztenyében, a bozsoki Határmenti Vigadóban, a rumi Horgásztanyán..., unokákra ügyelve a mesteri, büki, borgátai, celli, sárvári fürdőkben...

És végül is, summázatként hadd hangozzék el, vállalva az önisméltés megbocsáthatatlan retorikai vétkét, hogy „neki”, legyen csak nagybetűvel:

„Neki”,

azaz egy régi poéta Berzsenyi versekbe „transzcendálódott” lényének köszönhetem életem egyik legjobb egzisztenciális döntését, azt, hogy házat és kertet vettem ebben a helységben, az ő szülőfalujában, ami a számára, bárhol is kellett élnie, haláláig maga volt a létezés központja. Hogy közel legyek hozzá? A szelleméhez mindenképpen. Hosszú kertem végét – némely verse sugalmazására – akácos pagonnyá hagytam alakulni, és mindenkinek elmondom, aki meghallgat, hogy a kert vége a régi hetyei temetőhöz fut ki, ahol a Berzsenyi-ösök is végnyugalmat leltek... A föld mélyének titkos áramlatai is összekötnek bennünket meg a századokat...

Tehát

több mint három évtizede

keresem az alkalmakat, hogy – és itt térek vissza az imént feltett kérdéshez – azon morfondírozzak: vers és valóság hogyan is válik versvalósággá költőnk életében és életművében. És ehhez mi köze az utókornak, mi közöm van nekem. Táj és vers, emberi világ és költészet...

Úgy gondolom, Berzsenyi lírájának nagyszerűségére és különlegességeire – ha egyáltalán egy ilyen csoda esetében ez jogunkban áll – az életmódjában, sőt: a létmódjában és élete minden percét uraló közérzetében kereshetünk és talán találunk magyarázatot. Nem megfejtést, az lehetetlen, hiszen a végső titkok elérhetetlenek az alkat, a személyiség legmélyén. Magyarázatot viszont szabad keresnünk, mindazokkal együtt, akik az elmúlt kétszáz évben versvizsgálatokkal vagy társadalmi és

lélektani elemzésekkel próbálkoztak. Talán lehet még megfontolásra érdemes szempontokat találni.

Berzsenyi magányosságát minden olvasója észleli. Minden alkotás – tudjuk – magányban születik, a művész önmagára van utalva, önmagába kell záródnia ahhoz, hogy tetten érhesse szóban, zenében vagy megalkotott tárgyban, amit az ihlet a számára parancsol. Berzsenyininél a magányosság azonban nem (csak) az alkotás természetes terepe, hanem a különállóság és az egyedüllét egyedi létforma-változata. Sajátos, csak reá szabott, mindazonáltal a régi magyar idők számos ismerős elemével színezett.

Ez a másság oly mélységekig

hatja át élete minden szféráját, hogy a személyiség szinte kizárólag önmagában – a lelke mélyén, a mitológiákban vagy a fantázia önfeledtségében – kénytelen keresni a lehetőségeket a művészi megszólalására. Tudjuk pl., hogy mely vidékeken fordult meg élete során, ám verseiben ezeknek alig találjuk nyomát: költeményeinek hőseként hatalmas tengereken hánykolódik, lelke vulkánok fagyos és forró világában borzong, ritka derűsebb pillanataiban sosem volt pagonyok, soha nem látott völgyek, csermelyek bájdús kellemei között keresi az örök szépséget... Gondban volnánk, ha az ő költői leírásai nyomán akarnánk megrajzolni még szülőföldje képét is, ami pedig halálig elkísérte lírai álmaiban. Kivételes emberi és írói különállóságát magánemberi sorstörténete magyarázza. Fussunk át ennek néhány elemén. Egész életét falun töltötte, Sopron volt a legnagyobb város, ahol huzamosabban élt, gyűlölte az utazást és a „városokon betyárkodást”, a kalandok nem izgatták, ki nem állhatta a nyüzsgést, a két fővárosban, Bécsben és Pest-Budán egyszer-kétszer ha megfordult, felsőbb iskolákat nem járt, középiskolát is alig, emberi környezetét – nem kevés jelét adta ennek – nem tartotta magához méltónak,

nem volt kívül

beszélnie arról, ami a számára fontos. Magyar irodalmi ismeretekkel sem kényeztette el a kora, a régi jó magyar kismestereket ismerte valamelyest, Gvadányit, Orczy Lőrincet, Pálóczi Horváthot, meg pár németet... Táji szűkösség, szociális középszerűség. Az érző lelkű, művelt barátok teljes hiánya. Titáni lelke viszont teret követelt magának. Semmiféle eligazítást nem talált a környezetében. Egy élet, ami a tudathasadás permanens állapotával írható le. Egyfelől a másság, másfelől a kötelező igazodás a helyzethez: lenni olyan, mint amire helyzetem kijelöl – derék családfő, igyekvő gazda, tiszteletre méltó megyei úr. Elemi paradoxon ez: a (földes)úri szabadságnál (de a polgári életvitelnél is) aligha van kötelességekkel terheltebb fogság. Szabad vagy, de minden pillanatot a megkötöttség és a feladatteljesítés határozza meg. A vers volt számára a kiút, sőt ennek művelése volt az önazonosság egyetlen lehetősége, biztosítéka, garanciája. A megemelt hang, ami, ha csak pillanatokra, ha csak a méhes zúgó csendjében, ha csak a magányos szekerezés kegyelmi pillanataiban elnyomja a kilá-

tástalanság csöndjét, az önfeladás suttogó rettenetét. Legutolsó nagy verse a Majláth-óda. Ennek ihletforrása a harmadik versszak utolsó két sora: „Majláth! poétád napja húnyik, / S nem ragadoz dala árja többé.” Na, de addig! Az a tíz sor! Egy olyan táj, amit soha nem láthatott, de aminél valósabbat magyar költő nem rajzolt talán azóta sem... A természeti tájnak egy olyan látvány-ellentéte vetül föl a költészet egére itt, aminek zártságából csak

a lélek legmélye felé

nyílik kapu: „Majláth! poétád éneke zeng feléd, / Nem mint a rohanó Vág, mikor árjait / A Kárpátok közt zúgva szórja, / Tört jeget és köveket sodorván; / Csak mint az alkony enyhültén kalász- / Párnáján pihenő lyányka szelíd dala / Idvezli a várt est nyugalmát / S a hegyek ormai közt mosolygó / Holdat, midőn már csend fedi a mezőt, / S a pásztorkalibák gőze a völgybe szállt.”

A vershez mint a válság megoldásához egyetlen biztatást kapott a sorstól és kora műveltségétől: az antik mítoszokat, istenek és hőszok számára mindennél valóságosabb alakjait, Homéroszt és Horatiust. Ez volt az egyetlen kontroll amikor a versek írásához fogott, meg persze az ízlés. Különös módon egyszerre amatőr és professzionális ez a költészet – amatőr, de soha nem dilettáns. És soha nem igazodik külső elvárásokhoz. Egyetlen kivétellel, és ez a haza iránti rajongó szeretet, ám ez a „külső” készítés sem program nála, nem ideológia, nem valami mámorosra képzelt jövő pedagógiai „posztulátuma”, nem: ez nála a személyiség alapértéke. Zsigeri tény. Amin az a mai olvasó, aki soha nem vesz kezébe Berzsenyi-kötetet ámulva értetlenkedne: micsoda boldog időben élt ez költő, amikor a nemzetnek a szibaritásától kell főleg félni... Nem úgy, mint ma, amikor a már nem is létező nemzet szó nem jelent mást, mint a hazapusztító gyűlölködés végső állapotát. Elő a mitológiával, hogy meg tudjuk fogalmazni magunkat... És nem a napfényes görög-rómaival, hanem azzal, ami az Észak fergeteges hidegét hozza: Niflheim országából, Odin, Thor, a nornák és a walkűrök honából. Illyés Gyula szegény még 1930-ban is azt mormolta ide neked meg nekem: „Jöhet az idő, hogy emlékezni / bátrabb dolog lesz, mint tervezni...”, kezdi és ide jut: „mormolj magadra varázsinget, /

kiáltsd az éjbe

Berzsenyinket.” De hát ki ez az „Illyés Gyula”, nem valami utcanév Rákospalotán? És – Istenem – tehetünk most és itt egyebet, mint ezt: vissza Dani urasághoz... Ő mit sem sejtve a későbbi magyar időkről, tette a versben és a verssel azt, amire sorsa kijelölte, papírra szegezett szemmel vagy a niklai szűk szemhatár mindennapi-ságait tudomásul véve: akkor a legintenzívebb, ha ódába fog és amikor hagyja, hogy a melankóliája keresse a formákat, célratorőn, engedmények nélkül. A Berzsenyi költészet nem másolása, nem leképeződése az érzékekkel foglyul ejthető valóságnak, hanem maga a teremtettség világ. Legnagyobb pillanataiban – mondhatni – valami

költészetünkben példátlan fényű és őszerejű robbanás. Berzsenyi „tulajdon tüzeiben ég”, mondja egymásnak Kölcsey és Kazinczy. Az a kilenc év, amíg a nagy széphalmi öreggel érdembeli kapcsolatban volt (NB. soha nem találkoztak...) a méltó szellemi társra találás illúziójával ajándékozta meg. Volt kivel beszélnie arról, ami a számára a legfontosabb. Hamar kiderült a mássága itt is, Kazinczy is, de főleg híveinek köre soha nem tudott felmelegedni iránta. Ez a viszolygás kölcsönös volt. Ki ne emlékeznék arra a képre, ahogy a hajóhídon találkozik Berzsenyi a pesti költőkkel, akik rajongva borulnának a nyakába, ő meg: Pipa van a számban, nem csókolózom... Aztán vissza az egyedüllétbe: „S mint az őszi kora, komor és magányos / Rejteket választ, s szelője mellett / Rája bajúszát...”

A sorsa ellen senki nem rugódózhat,

aki sokat élt,

az jó tudja ezt.

Ám ha már ezzel kezdtük,

fejezzük is be

ezzel: mi lett volna, ha Berzsenyi Dániel meglátja a tengert... Biztos, hogy először is leverné a csizmájáról a port és erőseket szippantana a pipából, lassabban parázslík a dohány ebben a páradús levegőben. Aztán szemügyre venné a házfalakon a borágakat, hogyan is vannak metszve, szeme meg-megállapodna a száradó halászhálókön, idegenkedve nézné a tenger szikkadó csodálatosságait az árusok pultján, pláne ha a tányérjára képzeletben őket, arrébb enged az unszolásnak és elfogad egy pohár bort, szokatlan az illata-aromája, de ízlik, noha nem mutatja, csak bólint egyet, szóba elegyedik itt-ott, latinjával elboldogul a pergő nyelvű dalmaták között, de végül oda kell fordulnia a végtelen víz felé, kurta lábaival felkapaszkodik egy kikötő vasbakra és körülnéz. És érzi, hogy eljött a pillanat, amikor valóban

meg kell látnia azt, amiért idejött.

Tehát lehunyja a szemét.

Lehunyja a szemét és hagyja, hogy benépesedjen előtte a tér, szirének fészülik a hajukat derékig kiemelkedve a hullámok közül, Leviatán fújtat előbukkanva a mélységből, a messzeségben Poszeidon mutogatja hatalmát delfinháton, odafönn meg Hüperion hatalmas gyermeke, Héliosz száguld Keletről Nyugatra tüzes szekeren és csak ő látja, ahogy Odüsszeusz kémleli a távoli otthont az árbocrúdba kapaszkodva, hol kösse le végleg a hajóját, Odüsszeusz,

vagy Berzsenyi, vagy bármelyikünk...

